

Pekka Visuri

Maailmanpolitiikan muutos ja Suomi

**Arvio syksyn 2001 terrori-iskujen
vaikutuksista**

www.eva.fi

**EVA:n kotisivuilla raportteja, puheita ja
artikkeleita suomeksi ja englanniksi**

Kustantaja: Taloustieto Oy

Kansi: MainosMayDay Oy, Vantaa

Painopaikka: Yliopistopaino 2002

ISBN 951-628-371-3

ESIPUHE

Heti New Yorkiin ja Washingtoniin 11.9.2001 tehtyjen terrori-iskujen tapahduttua oli selvää, että Yhdysvallat vastaisi niihin haavoitetun suurvallan koko voimalla, ja näillä tapahtumilla tulisi olemaan voimakkaita vaikutuksia myös laajemmin maailmanpolitiikalle.

EVAn piirissä ryhdyttiin seuraamaan tilanteen kehitystä ja arvioimaan, mitä kansainvälisen politiikan uusimmat kehityskulut voisivat merkitä Suomen poliittisille ja taloudellisille toimintaedellytyksille. Keskusteluihin osallistui EVAn valtuuskunnan jäseniä, kansainvälisen politiikan ja talouden tutkijoita sekä muita asiantuntijoita.

Muutaman kuukauden kuluessa vahvistui käsitys, että kyseessä saattaa olla syvälinen muutosprosessi, jonka laadun ja mittasuhteiden selvittämiseen tarvitaan monipuolista tutkimusta. Päätettiin teettää raportit sekä maailmanpolitiikan luonteen muutoksesta että tilanteen vaihtoehtoisista kehitysmahdollisuuksista eli skenaarioista ja lisäksi liittää molempiin arvio Suomeen kohdistuvista vaikutuksista.

Nyt valmistuneen tutkimuksen *Maailmanpolitiikan muutos ja Suomi* tekijä valtiotieteen tohtori Pekka Visuri on osallistunut alusta lähtien syksyllä 2001 EVAssa alkaneisiin tilanteen arviointeihin ja niiden pohjalta käytyihin keskusteluihin mahdollisista vaikutuksista Suomelle. Tutkimuksen tekijä valtiotieteen tohtori Pekka Visuri on toiminut vierailevana tutkijana Ulkopoliittisessa instituutissa ja dosenttina Maanpuolustuskorkeakoulussa.

Raportin tarkoituksena on ensi sijassa kuvata vuoden aikana tapahtunutta kehitystä, selittää sen syitä, arvioida seurauksia sekä nostaa esiin kysymyksiä havaitun kehityslinjan jatkumismahdollisuuksista.

Tämän tutkimuksen kanssa rinnakkaisena on valmistunut Aarne Nurmion ja Risto Karisen tekemä skenaariotarkastelu *Hegemonia vai yhteistyö?*, jossa analysoidaan eri kehitysvaihtoehtoja ja niiden pohjalta hahmotettavissa olevia erilaisia Suomen toimintaympäristöjä. Molemmilla raporteilla pyritään ennen kaikkea ravistelemaan esille keskustelua siitä, miten Suomessa pitäisi reagoida uusiin haasteisiin. Maailmalla on tapahtunut ja tapahtuu edelleen niin moninaista kehitystä,

ettei Suomessakaan kansallisia poliittisia ja taloudellisia etuja voida edistää tehokkaasti vain jatkamalla entisiä käytäntöjä.

Kiitän kaikkia tilannearvioihin ja raportin luonnosten kommentointiin osallistuneita henkilöitä sekä erikseen vielä Ulkopoliittista instituuttia, jonka kanssa tehty yhteistyö on merkittävästi myötävaikuttanut lopputulokseen. Vastuu raportin sisällöstä ja siinä esitetyistä johtopäätöksistä on luonnollisesti tekijän.

Helsingissä 15.8.2002

Pentti Vartia
toimitusjohtaja

SISÄLLYS

1	MUUTOKSEN MERKIT	7
2	MAAILMANPOLITIIKAN TRENDIT JA PARADIGMAT KYLMÄN SODAN JÄLKEEN	11
	Tärkeimmät koulukunnat	11
	Kylmän sodan jälkeinen vuosikymmen	16
	Muutoksen enteet	18
3	SYYSKUUN TERRORI-ISKUJEN VAUHDITTAMA KEHITYSVAIHE: VOIMAPOLITIIKAN PALUU	23
	Suuren liittokunnan muodostaminen	23
	Afganistanin sota lokakuusta 2001 alkaen	27
4	TERRORISMIN VASTAISEN SODAN TOINEN VAIHE	33
	“Bushin doktriini”	33
	Yhdysvaltojen strateginen uudistusohjelma	38
	Geopolitiikka ja geostrategia erityisesti sotilaalliselta kannalta	46
	Lähi-idän tilanteen kehitys	50
	Tilanne kesällä 2002	61
5	SELITYKSIÄ JA SKENAARIOITA	68
	Mistä on kysymys?	68
	Sivilisaatioiden sota vai rauha?	68
	Geopolitiikka, geostrategia ja energiakysymys	72
	Globalisaatio ja sen vastustajat	79
	Yhdysvaltojen roolin pohdinta jatkuu	82
	Haastajat ja kumppanit: Venäjä, Kiina ja Intia	91
	Transatlanttiset suhteet: USA - EU - Nato	106
	Euroopan unionin näkymät	119
	Yksinpäinen vai monenkeskinen maailma?	136

6	VAIKUTUKSET SUOMEEN	142
	Välittömiä vaikutuksia	142
	Mihin nyt pitää varautua?	144
	Politiikan ja talouden yhteys	153
	Suomen yhteiskunnalliset ja taloudelliset näkymät	158
7	TULEVAISUUS ON AVOIN	161
	Kuinka kansainvälinen järjestelmä muuttuu?	162
	Valtapolitiittinen kilpailu	163
	Suomen valinnat?	165

I MUUTOKSEN MERKIT

Dramaattiset terrori-iskut New Yorkiin ja Washingtoniin syyskuussa 2001 provosoivat esille voimakkaan reaktion, jossa näkyvintä on ollut Yhdysvaltojen johtama “sota terrorismia vastaan”. Terroriteot eivät välttämättä aloittaneet uutta kehitysvaihetta kansainvälisissä suhteissa, vaan ne pikemminkin kiihdyttivät muutosta, joka oli alkanut näkyä jo parin edellisen vuoden kuluessa.

Syksyllä 2002 on jo perusteltua puhua “trendin” tai “paradigman” muutoksesta, sillä **maailmanpolitiikkaan on tullut paljon uusia piirteitä** verrattuna kylmän sodan päättymistä seuranneeseen vuosikymmeneen (1989 - 1999). Muutoksen luonteen ja laajuuden määrittäminen ei silti ole mahdollista vielä kovinkaan tarkasti. On yhä tyydyttävä potentiaalisesti vaikuttavien “heikkojen signaalien” tarkkailuun ja analysointiin, jotta voitaisiin hahmottaa kehityksen vaihtoehtoja ja pohtia niistä seuraavia vaikutuksia myös Suomelle.

Kylmän sodan jälkeiselle paradigmalle¹ oli tunnusmerkillistä usko **integraation** ja **instituutioiden** voimaan jatkuvan myönteisen kehityksen moottoreina. Maailmanpolitiikassa tärkeä selittäjä oli **globalisaatio** hyvin myönteisesti käsitettynä ja taloudellisia tekijöitä painottaen. Sen piti mahdollistaa vapaakauppa kaikissa muodoissaan ja tuottaa neoliberalistisen teorian käsitysten mukaisesti kasvavaa hyötyä eri osapuolille ilman voimakasta taloudellisen toiminnan poliittista ohjausta. Poliittisessa kielenkäytössä puhuttiin “maailmanyhteisöstä” tai “kansainvälisestä yhteisöstä”, jossa suvereenien valtioiden rooli heikkeni yhteisöllisyyden hyväksi. Kansainvälisessä politiikassa tuota ajattelua on kuvattu myös “liberaaliksi internationalismiksi”, joka perustuu klassisille “poliittisen idealismin” opeille. Yhdysvalloissa sellainen ajatustapa tunnetaan lähinnä “wilsonilaisuutena” muistuttamassa presidentti Wilsonin ajatuksista, joihin perustui muun muassa Kansainliitto.

Presidentti Clintonin kaudella (1993 - 2001) sekä Yhdysvaltojen että Euroopan unionin politiikassa oli nähtävissä selvä wilsonilai-

¹ Paradigman käsitteestä ks. Thomas Kuhn, *Tieteellisten vallankumousten rakenne* (Art House, Juva 1994), s. 10, 30 ja 184 - 219. Paradigmat maailmanpolitiikan tutkimuksessa tarkoittavat “perustavia käsityksiä, joilla tutkijat tarkastelevat maailmaa ja joita joudutaan muuttamaan uuden kehityksen selittämiseksi”. Ks. Charles W. Kegley - Eugene R. Wittkopf, *World Politics. Trend and Transformation* (8. edition, Bedford/St. Martin's, Boston MA, 2001), s. 27. Paradigman käsitettä voidaan käyttää myös laajemmin kuvaamaan yleistä näkemystä maailmanpolitiikan luonteesta.

nen painotus. Vakavaksi haastajaksi vuosituhanen vaihtuessa nousi jälleen “klassinen realismi”, jota amerikkalaisessa politiikassa voi luonnehtia myös republikaaniseksi ajatussuunnaksi. Noiden mallien välinen kamppailu on ollut nähtävillä myös laajemmin maailmanpolitiikassa, mikä aiheutuu paljolti Yhdysvaltojen valta-asemasta ja kyvystä vaikuttaa yleisiin kehityslinjoihin

Syyskuun 2001 terrori-iskut ja niihin reagointi aikaansaivat “globaalien sotatilan”, joka ainakin toistaiseksi pysäytti kylmän sodan jälkeisellä vuosikymmenellä alkaneen kehityksen kohti maailmanlaajuisuutta yhteisöllisyyttä tai instituutiokeskeistä “globaalia hallintaa” (engl. global governance). Silti voidaan myös olettaa, että maailmanlaajuisesti on ehditty jo omaksua monia yhteisiä normeja, jotka kestävät ajankohtaisten “takaiskujen” yli. Näyttää joka tapauksessa selvältä, että politiikka on saanut yliotteen “vapaasti ohjautuvasta taloudesta”, ja siltä osin voidaan jopa puhua “normatiivisesta globaalista vallankumouksesta”.²

On odotettavissa, että globalisaatio jossain muodossa jatkuu, mutta sillä ei ole enää entistä merkitystään myönteisenä selittäjänä maailman nykyiselle ja lähiajan kehitysvaiheelle. Globalisaation kritiikki on saanut uusia virikkeitä ja myös entistä järjestyneempiä muotoja. Viime kuukausien yllätysten ja monimuotoisen väkivallan sävyttämät tapahtumat ovat ehkä johtamassa ratkaisuihin, jotka jälleen “lokeroivat” maailmaa ja yhteiskuntien sisäistä elämää.

Viime syyskuussa alkanut kansainvälisen politiikan kriisivaihe nosti esille perinteisen suurvaltojen **voimapolitiikan**, joka keskeisissä kysymyksissä syrjäytti edellisen vuosikymmenen integraatio- ja instituutiokeskeisen “yhteisöllisen” politiikan mallin. Alueellisesti, esimerkiksi Euroopan unionin puitteissa, silti jatketaan yhteisöllistä politiikkaa ja pyritään jopa laajentamaan sen alaa, mutta globaalitason voimapolitiittiset käytännöt tuottavat sille uusia vaikeuksia.

Tässä raportissa pyritään selvittämään maailmanpolitiikan luonteen muutokseen vaikuttaneita tekijöitä ja etsitään viitteitä trendin kestävydestä. On selvää, että vasta huomattavasti laajempi jatkotutkimus ja pitempi tarkastelujakso voivat antaa perusteita tarkemmille päätelmille maailmanpolitiikan muutoksesta.

² Paradigman muutostekijöistä ks. esim. Richard Falk, *The First Normative Global Revolution? The Uncertain Political Future of Globalization*, Princeton University, 5.2.2002. Saatavilla: www.transnational.org/forum/meet/2002/Falk_Globalisation.html.

Myöskään vanhat kokemukset suurvaltojen hallitsemasta voimapolitiikasta eivät anna vastausta kysymykseen, miten sitä nyt uudessa tilanteessa sovelletaan. **Teknologian kehitys**, joka tärkeältä osaltaan mahdollisti globalisaation, on luonut kansainväliselle politiikalle uudenlaisen toimintaympäristön. Kehittynyt **tiedonvälitys** on antanut entistä parempia mahdollisuuksia kriittisille, valtioiden rajat ylittävälle kansalaisliikkeille mutta myös tehokkaita välineitä “informaatioisodan” käymiseen. Lisäksi **kansainväliset normit**, esimerkiksi käsitykset ihmisoikeuksista, ovat kehittyneet etenkin kylmän sodan jälkeisen vuosikymmenen aikana ja vaikuttavat tapaan, jolla suurvaltapolitiikkaa tehdään.

Ajankohtaisten maailmanpolitiikkaan vaikuttavien konfliktien luonteen selittämiseksi on tarpeen tarkastella myös uuden **terrorismin syitä ja toimintatapoja**. Tältä alalta on julkaistu verraten paljon peruskirjallisuutta ja tehty pika-arvioita vanhojen oppien soveltamisesta uuteen tilanteeseen. Tapahtumien nopea tempo näyttää kuitenkin jyräävän alleen parhaatkin yritykset tehdä tieteellisiin julkaisuihin perusteellisia analyyskejä, tilanteen kehitysennusteista puhumattakaan.³ Siksi tämänkin raportin teossa on pakko turvautua verraten paljon lehdistössä julkaistuihin artikkeleihin ja internetistä poimittuun uutisaineistoon.

On nähtävissä, etteivät pelkästään terrorismi ja sen vastainen toiminta riitä jäsentämään maailmanpolitiikkaa ja syrjäyttämään valtioiden muita tärkeitä intressejä. Ei myöskään ole itsestään selvää, että nimenomaan **uskontoon tai kulttuurieroihin perustuvat selitykset**⁴ olisivat päteviä kuvaamaan tapahtunutta ja meneillään olevaa konfliktia. Analyysiin on syytä sisällyttää usein piilevinä vaikuttavat **geopoliittiset tekijät**, jotka ovat ennenkin olleet suurvaltapolitiikan käyttöaineena. Uudessa tilanteessa keskeiseen asemaan on noussut **Lähi-itä ja Keski-Aasia**, koska sillä alueella sijaitsee yli kaksi kolmasosaa maailman öljyperäisistä energiavaroista ja se on myös eri sivilisaatioiden kohtauspaikka. Käyttökelpoinen lähtökohta näiden tekijöiden tarkastelulle on vertailu viime vuosisadan suurten konfliktien alkamiseen Euroopassa. On perusteltua arvioida, että maailmanpoli-

³ Syyskuun 2001 terrori-iskujen johdosta julkaistuista artikkelikokoelmista ks. esim. *Survival*, Vol. 43, Winter 2001.

⁴ Ks. Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (Simon & Schuster, 1996).

tiikan tärkein konfliktialue tulee pysymään pitkään tuolla “uudella Balkanilla”.⁵

Olennaista on myös selvittää, miten uusi maailmanpolitiikan luonne vaikuttaa **taloudelliseen toimintaan**. Tässä vaiheessa siitä voidaan esittää lähinnä vain kysymyksiä ja eräitä näkökohtia, joita on tullut esille viimeaikaisessa keskustelussa. On syytä kuitenkin olettaa, että vaikutukset tulevat olemaan huomattavia, sillä politiikka ja talous kietoutuvat jälleen tiukasti yhteen.

Suomen poliittisia ja taloudellisia toimintaedellytyksiä tutkittiin **1990-luvulla** perusteellisesti muun muassa **Suomi-skenaarioiden⁶ puitteissa**. Sopeutuminen uusiin oloihin onnistui hyvin, joten suomalaiset kuuluvat globalisaatiosta ja integraatiosta hyötyneisiin kansoihin. Nyt on tarpeen tehdä muutostekijöistä erillinen arvio, jossa verrataan tapahtunutta kehitystä viime vuosikymmenen skenaarioiden oletamuksiin.

Tässä yhteydessä pyrin lähinnä esittämään **kysymyksiä**, joita herää maailmanpolitiikan muutoksesta **Suomen osalta**. On esimerkiksi syytä kiinnittää huomiota ristiriitoihin, joita on jo syntynyt Yhdysvaltojen ja Euroopan unionin maiden välille. Siihen liittyy sotilasliitto Naton syrjäytyminen tärkeimmästä ajankohtaisesta konfliktista ja tästä kokemuksesta edelleen virinnyt pohdinta yleensäkin liiton tulevaisuuden näkymistä. Voidaan odottaa, että **Euroopan unionin** merkitys myös turvallisuuspoliittisena tekijänä kasvaa, samalla kun Naton rooli ainakin Euroopassa suhteellisesti heikkenee sekä toisaalta Yhdysvaltojen ja Venäjän lähentyminen tuo uuden elementin asetelmaan. Tämän kaltaisilla kehityspiirteillä tulee luonnollisesti olemaan vaikutuksia Suomenkin turvallisuuspolitiikalle.

Maailmanpoliittisen kehityksen vaikutuksista Suomen **talouden toimintaedellytyksiin** voidaan esittää lähinnä viitteitä, joita on saatavilla kansainvälisestä keskustelusta. Niiden jatkotutkimus tulee olemaan oma haastava tehtävänsä. On tarpeen varautua useihin erilaisiin skenaarioihin eikä odottaa vain trendin jatkumista.

⁵ Ks. esim. Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives* (Basic Books, New York 1997). Keski-Aasian konfliktialueeseen voidaan sisällyttää alueita Mustalta mereltä itään aina Kiinan ja Intian rajoille saakka.

⁶ Yleiskuvauksena ks. Tapani Ruokanen - Aarne Nurmio, *Entä jos... Suomi ja mahdolliset maailmat* (Sitra - WSOY, Juva 1995). Talousennusteista ks. Pentti Vartia - Pekka Ylä-Anttila, *Kansantalous 2017* (ETLA - Taloustieto Oy, Helsinki 1992).

2 MAAILMANPOLITIIKAN TRENDIT JA PARADIGMAT KYLMÄN SODAN JÄLKEEN

Kansainvälisen politiikan (kansainvälisten suhteiden) tutkimuksessa on todettu, ettei alalle ole pystytty kehittämään kaiken kattavaa, “suurta teoriaa”, jolla voitaisiin yleispätevästi selittää syy-seuraus -suhteita ja tehdä eksakteja ennusteita luonnontieteiden tapaan. Tosin “positivististen” näkemysten mukaan myös politiikan tutkimuksessa olisi vaikeuksista huolimatta välttämätöntä soveltaa luonnontieteiden omaksumia metodeja ja pyrkiä kehittämään yleistämiskelpoisia teorioita, jolloin myös ennustaminen olisi mahdollista. “Antipositivistit” kieltävät mahdollisuuden löytää poliittisesta toiminnasta, johon sodankäytinkin kuuluu, luonnonlakien kaltaisia säännönmukaisuuksia sekä kehittää niihin perustuvia teorioita ja ennustusmenetelmiä.

Kulloinkin maailmanpolitiikassa vallitseva tilanne on vaikuttanut merkittävästi myös tutkimuksellisiin lähestymistapoihin, joilla tapahtumia ja poliittisia ratkaisuja analysoidaan. Havaittavissa olevien kehityskulkujen ja niiden selityksien kokonaisuudesta kehittyy **paradigmoja**, näkemys- ja selitysmalleja, joiden uskotaan parhaiten kuvaavan todellisuutta ja joita mielellään käytetään myös poliittisten päätösten yleisenä perusteluna. Esimerkiksi toisen maailmansodan jälkeen vallitsevaksi suuntaukseksi nousi “poliittinen realismi”, joka tuntui parhaiten selittävän vallitsevaa todellisuutta.⁷ Kylmän sodan päättyessä muotiin tulivat ensi sijassa kansainvälisen yhteistyön ja instituutioiden merkitystä korostaneet opit.

Tärkeimmät koulukunnat

Suhtautumisessa **kansainvälisen politiikan luonteeseen** on erityisesti kansainvälisen järjestelmän hahmottamisen ja turvallisuuspolitiikan kannalta kylmän sodan päättymisvaiheesta alkaen ollut erotet-

⁷ Koulukuntien nimityksiin ja “oikeassa olemiseen” on syytä suhtautua varauksin, sillä tutkijat ja poliitikot ovat olleet taipuvaisia käyttämään vastapuolistaan yleistäviä luonnehdintoja, joita nämä itse eivät välttämättä hyväksy. Lisäksi todistelussa käytetyt historiantulkinnat ovat usein värittyneet ao. koulukunnan käsityksien mukaisiksi. Ks. Cameron G. Thies, “Progress, History and Identity in International Relations Theory: The Case of the Idealist—Realist Debate”, *European Journal of International Relations*, Vol. 8, No 2, June 2002, s. 147 - 185.

tavissa **kaksi pääkoulukuntaa**.⁸

* **Klassinen realismi** (tai poliittinen realismi) hahmottaa maailman jakautuneeksi kahteen tai useampaan kilpailevaan ryhmittymään, jolloin jakolinjana ovat geopoliittiset tekijät, erilaiset historiat ja kulttuurit (sivilisaatiot). Poliitiikan käyttövoimana ovat valta ja intressit sekä viitekehyksenä valtiot ja liitot. Kieli on konkreettista ja perinteisen voimapolitiikan sävyttämää. Analyysit tehdään rationaalisista kustannus/hyöty -lähtökohdista. “Realistinen politiikka” ei pyri muuttamaan koettua maailmanpolitiikan perusluonnetta vaan pikemminkin sopeutuu siihen ja yrittää edistää omaa “kansallista etua” kilpailutilanteessa.

* **Liberaali internationalismi** (tai poliittinen idealismi) käsittää maailman yhteisöksi, jossa vallitsee yhteinen moraal. Konfliktit aiheutuvat lähinnä “väärinkäsityksistä”, jotka voidaan korjata, koska edut ovat perimmiltään yhteiset. Tutkimuksen tehtävänä on löytää konfliktien syyt, jotta “ymmärrettäisiin” toimia oikein. Käyttövoimana ovat moraalisuus, järki ja laki. Viitekehyksenä on maailmanyhteisö. Kieli on usein abstraktia ja sosiologian teorioista lainattua. Sodat aiheutuvat “ismeistä” paremminkin kuin etujen yhteentörmäyksestä. Epävakaaisuutta esiintyy, mutta se on hallittavissa. Mekanismit, rakenteet ja prosessit vaimentavat eturistiriitoja eivätkä siis ole niiden heijastumia. “Idealistinen politiikka” pyrkii luomaan maailmanpolitiikassa entistä paremmat edellytykset yleiselle hyvinvoinnille ja demokraattiselle kehitykselle. Eurooppalainen sosialidemokratia on usein aatteellisesti yhdistetty tähän ajatussuuntaan.

Klassisen realismin rinnalle kehittyi kylmän sodan aikana erityisesti kansainvälisen järjestelmän rakenteita ja voimatasapainoa korostanut neorealismi, joka kuitenkin kylmän sodan päättymisen myötä joutui paljolti syrjäytetyksi. Realismin perinteen pohjalta on edelleen kehittynyt uusia ajatussuuntia, jotka pyrkivät entistä paremmin selittämään kylmän sodan jälkeistä, globalisaation leimaamaa maailmaa. Vastaavasti liberalismi (tai neoliberalismi) kansainvälisen politiikan alalla on jakautunut moniin haaroihin, joista tärkeimpiä viime vuosina ovat olleet instituutioiden merkitystä painottaneet suuntaukset.⁹

⁸ Perusteista lähemmin teoksessa Pekka Visuri, *Turvallisuuspolitiikka ja strategia* (WSOY, Porvoo - Helsinki - Juva 1997), s. 203 - 214.

⁹ Ks. esim. Charles W. Kegley (ed.), *Controversies in International Relations Theory. Realism and the Neoliberal Challenge* (St. Martin's Press, New York 1995), erityisesti s. 1 - 24. Realismin ja liberalismien välisen “suuren debatin” synnystä, kehityksestä ja kritiikistä ks. myös Heikki Patomäki, *After International Relations. Critical realism and the (re)construction of world politics* (Routledge, London - New York 2002), erityisesti s. 34 - 42.

Lähelle liberaalia koulukuntaa sijoittuu myös **konstruktivismi**, joka korostaa kansainvälisen järjestelmän rakenteita ja normeja valtiollista käyttäytymistä muovaavina ja selittävinä tekijöinä. Vallitsevat normit ja säännöt muovaavat silloin myös valtioiden identiteettiä. Valtioiden käyttäytymiseen vaikuttavia normatiivisia rakenteita ovat kansainvälinen oikeus, regiimit sekä kulttuuri ja moraalit. Näin voidaan selittää myös “demokraattisen rauhan” teoriaa, jonka mukaan demokratiat eivät sodi keskenään. Siksi demokratiaa edistämällä voitaisiin myös parantaa rauhanomaisen maailman toteutumisen edellytyksiä.¹⁰ Ongelmaksi jää, kenen ehdoilla se voisi tapahtua. Yritykset levittää pakolla Yhdysvaltojen ja yleensäkin “lännen” sanelemia arvoja maailmanlaajuisesti johtanevat uusiin sotiin.¹¹ Myös demokratian määrittäminen on osoittautunut vaikeaksi tehtäväksi.

Kulttuurierojen merkitystä painottava tutkimussuuntaus on lähellä konstruktivismia. Se sopii sekä realistisen että idealistisen (liberalistisen) perusfilosofian täydentäjäksi ja selittäjäksi, kun pitäisi ymmärtää erilaisten valtioiden tai ei-valtiollisten ryhmittymien käyttäytymisessä havaittavia suuria eroja. Kulttuurieroista löytyy selityksiä myös “kansallisen edun” määräytymiselle muun muassa “kansallisen identiteetin” kokemisen vaikutuksesta.¹²

Valtioiden **ulkopolitiikan kuvaaminen** edellä mainituilla teorioilla ei ole yksinkertaista, koska julkilausutut päämäärät ja keinot saattavat poiketa hyvinkin paljon todellisesta tavoitteenasettelusta ja käyttäytymisestä. Doktriinien ja yksittäisten hankkeiden takana olevien motiivien selvittäminen on epävarmaa sekä salaamisen että kokonaisuusien hahmottamisvaikeuksien vuoksi. Toisaalta päätöksiä tuskin koskaan tehdään tietoisena jonkun teorian tai poliittisen filosofian

¹⁰ Ks. esim. Klaus Törnudd, “Gloabalistuva maailma Suomen turvallisuuspoliittisena ympäristönä”, teoksessa Pekka Visuri (toim.), *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan linjaukset* (Otava, Keuruu 2001), s. 38 - 39. Rauhanteorioista ks. Tuomas Forsberg, *NATO-kirja* (Ajatus, Helsinki - Jyväskylä 2002), s. 27 - 36. Konstruktivismin perusteista lähemmin Aleksander Wendt, “Constructing International Politics”, *International Security*, Vol. 20, No 1, Summer 1995, s. 71 - 81. Ks. myös Kegley - Wittkopf (2001), s. 45 - 48.

¹¹ “Demokraattisen rauhan” teoria pohjautuu Immanuel Kantin kirjoittamaan utopiaan ikuisesta rauhasta (*Zum Ewigen Frieden*, 1795), joka voisi vallita demokraattisten tasavaltojen välillä. Tulkin- taongelmista ks. Joseph Nye, *Understanding International Conflicts* (Longman, New York 2000), s. 44 - 45. Nyky aikaan sovellettuna oppi sisältää ajatuksen Yhdysvaltojen yhdessä liittolaistensa kanssa hallitse- masta maailmanjärjestyksestä, joka kuitenkin ei olisi aito, kaikkien hyväksymä “turvallisuusyhteisö”. Patomäki (2002), s. 205 - 209 ja Heikki Patomäki, “Dogmaattinen demokratisaatio on väärää rauhanpo- liittikkaa”, *Ulkopolitiikka* 2/1995, s. 23 - 48.

¹² Then Farrell, “Constructivist Security Studies: Portrait of a Research Program”, *International Studies Review*, Vol. 4, No 1, Spring 2002, s. 49 - 72. Kansallisten identiteettien muodostumisesta ks. myös Vilho Harle, *Hyvä, paha, ystävä, vihollinen* (Gummerus, Jyväskylä 1991).

oikeaoppisesta seuraamisesta, mutta niillä saattaa silti olla suuri vaikutus tilanteenarvioinnissa ja päätöksien perustelemissa.

Realistisen tulkinnan mukaan suurvalloilla on yleensä taipumus lisätä suhteellista valtaansa, mutta siinä käytettävät keinot vaihtelevat tilanteen mukaan. Tästä näkökulmasta nähtynä, esimerkiksi John Mearsheimerin mukaan, Yhdysvaltojen strategiaa on viime vuosisadan alusta lähtien luonnehtinut pyrkimys hankkia ja säilyttää valta-asema (hegemonia) maailmassa. Amerikkalaisessa sisäpolitiikassa on kuitenkin suosittu liberaalia ideologiaa, jossa korostetaan moraalista, optimismia ja kansalaisvapauksia. Tämä on siirretty ulkopoliittiseen retoriikkaan riippumatta siitä, ovatko käytössä olleet realismin vai liberalismin opin mukaisesti painotetut keinot. Yhdysvaltojen hylkisy ryhtyä interventioihin maailmalla ja pyrkiä kontrolloimaan maailmanpolitiikkaa ei ole katkennut lukuun ottamatta lyhyttä, ensimmäisen maailmansodan jälkeistä eristäytymisen kautta, vaikka hallitukset ovat vaihtuneet ja esittäneet erilaisia perusteluja politiikalleen. Huolimatta syvään juurtuneesta, moraaliarvoilla perustellusta antikommunismista Yhdysvalloilla ei ollut mitään vaikeuksia liittoutua toisen maailmansodan aikana Josif Stalinin johtaman Neuvostoliiton kanssa. Vastaavasti kylmän sodan aikana, kun entinen liittolainen nimettiin “pahan valtakunnaksi”, uusiksi liittolaisiksi kelpasivat myös häikäilemättömät diktaattorit. Silti liberaalin ja realistisen lähestymistavan välillä on suhteessa keinovalikoimaan myös selviä painotuseroja, vaikka amerikkalainen realismin oppeja noudattava valtapolitiikka usein retorisesti verhotaan liberalismiin mukaisiin termeihin.¹³

Edellä mainitun ristiriidan selitys löytyy **ulko- ja turvallisuuspolitiikan kerroksellisuudesta**, josta on paljon historiallista kokemusta ja joka jatkuu edelleen. Ylimpänä retoriikan tasolla voidaan puhua kauniisti ystävydestä ja yhteistyöstä ja hieman alempana politiikan tasolla solmia liittoja tai yhteistyösopimuksia, samalla kun “alhaalla varjoissa” salainen tiedustelu ja strateginen suunnittelu varautuvat vihollisuuksien puhkeamiseen ja voimakeinojen käyttöön vakavan kriisin yhteydessä myös poliittisia ystäviä ja liittolaisia vastaan. Näin nähtynä valtioiden ulkopoliitiikan ja strategisen suunnittelun välillä ei vallitse mitään epäluonnollista ristiriitaa, vaan se realistisen tul-

¹³ John Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics* (W.W. Norton & Company, New York - London 2001), s. 22 - 27. Yhdysvaltojen suurstrategisen doktriinin jatkuvuutta riippumatta vallassa olleesta puolueesta korostetaan myös artikkelissa Benjamin Schwarz - Christopher Layne, “A New Grand Strategy”, *The Atlantic Monthly*, January 2002. Saatavilla: www.theatlantic.com.

kinnan pohjalta onkin kansainvälisen politiikan normaalitila.

Myös strategia voidaan käsittää logiikaltaan kerrokselliseksi. Edward Luttwakin mukaan alimpana on “tekninen taso”, joka noudattaa suoraviivaista luonnontieteellistä logiikkaa, seuraavana “taktinen taso”, jossa kiertoliikkeet saattavat viedä päämäärään nopeammin ja varmemmin kuin suora eteneminen, ja “operaatioiden tasolla” tulee mukaan erilaisten voimien ja liikkeen yhteisvaikutus. Ylemmillä, “strategisilla” ja “poliittisilla” tasoilla suuret puitteet ja politiikan vaikutus tuottavat vaatimuksen monivaiheisesta ja pitkäjänteisestä toiminnasta. Tarkoituksenmukaisen strategian valinnassa kutakin tilannetta ja toimintaperiaatetta varten on syytä ottaa huomioon eri tasoilla vallitseva erilainen ja usein jopa keskenään ristiriitainen logiikka. Varsinkin suurvallat mutta myös pienet valtiot toimivat yhtäaikaaisesti eri tasoilla ja pyrkivät noudattamaan kullekin tasolle parhaiten sopivia menettelyjä.¹⁴

Viime vuosina kansainvälinen keskustelu on paljolti kohdistunut **globalisaatio**-ilmiön seurausten pohdintaan. Globalisaatio perustuu teknologian kehityksen mahdollistamaan yhteyksien parantumiseen, tiedonvälityksen nopeutumiseen ja vapaakaupan idean leviämiseen koko maapallolle. Seurauksena on myös valtioiden ja kansojen poliittisen keskinäisriippuvuuden kasvu ja edelleen “maailmanyhteisön synty”. Taloudelliset tekijät ovat tulleet keskeisiksi selittäjiksi kansainvälisen politiikan kehitykselle ja valtioiden turvallisuuspoliittisille ratkaisuille. Suomi onnistui 1990-luvulla hyvin sopeutumaan noihin puitteisiin ja hyötymään globalisaatiosta taloudellisesti.¹⁵

Aasian talouskriisi vuodesta 1997 alkaen sekä Venäjän valuutta- ja osakekurssien äkillinen romahdus elokuussa 1998 herättivät jo huolestuneita kysymyksiä globalisaation hyödyllisyydestä ja riskeistä myös turvallisuuspolitiikan kannalta.¹⁶ Yhdysvaltojen ja yleensäkin “lännen” hegemoniaa ja siihen liittyväksi käsitettyä globalisaatiota vastaan alkoi kehittyä yhä voimistuvaa joskin yhä hajanaista ja eri alueilla vaihtelevista syistä alkanutta liikehdintää. Siitä ilmauksia olivat

¹⁴ Ks. Edward Luttwak, *Strategy. The Logic of War and Peace* (Harvard University Press, 1987). Ks. myös Visuri (1997), s. 76 - 77.

¹⁵ Ks. Raimo Väyrynen, *Globalisaatio. Uhka vai mahdollisuus?* (Sitra - Atena, Juva 1998) ja Raimo Väyrynen, *Suomi avoimessa maailmassa. Globalisaatio ja sen vaikutukset* (Sitra - Taloustieto, Helsinki 1999), s. 1 - 39 ja 277 - 279. Ks. myös Törmudd (2001), s. 37 - 81.

¹⁶ Ks. esim. Fareed Zakaria, “So much for Globalization”, *Newsweek* 7.9.1998, s. 19.

Venäjällä uudelleen voimistunut kommunistien¹⁷ ja kansallismielisten “euraasialaisten” vaikutus, radikaalit muslimiliikkeet Lähi-idässä ja Keski-Aasiassa sekä toisaalta länsimaissa vuosituhatien vaihteessa alkanut näyttävä mobilisaatio suuria, maailmantalouden ja integraation koordinaatiota tavoitelleita valtionpäämiesten kokouksia vastaan. Esille nousivat erityisesti mellakat Seattlessa, Göteborgissa ja Genovassa. Protestiliikkeiden ei uskottu horjuttavan globalisaatiota ja siihen kuuluvaksi miellettyjä instituutioita, mutta ne antoivat aiheen keskustella kritiikin syistä ja etsiä havaittuihin ongelmiin vastauksia. Tähän liittyi läheisesti pohdinta siitä, mitä tieto- ja viestintäteknologian kehitykseen perustunut “uusi talous” vaikuttaa maailman taloudellisiin ja poliittisiin järjestelmiin.¹⁸

Kylmän sodan jälkeinen vuosikymmen

Kylmän sodan päättymistä seurannut vuosikymmen oli voittoisan lännen saneleman “uuden maailmanjärjestyksen” juhlaa, johon myös hävinneelle puolelle jääneet itäblokin maat tulivat vähitellen mukaan. Niissä yhteiskuntaa ja taloutta pyrittiin muuttamaan nopeasti kommunistisesta järjestelmästä liberaalin demokratian ja markkinatalouden periaatteilla toimiviksi, mutta käytännössä muutosprosessi osoittautui vaivalloiseksi ja aikaa vieväksi.¹⁹ Lännen ehdoilla myös luotiin vapaa-kauppaan ja yleensäkin neoliberalistiseen poliittiseen filosofiaan perustuvan “globalisaation” säännöt, eikä siihen liittyvistä epäkohdista tai riskeistä aluksi paljon puhuttu.²⁰

Viime vuosikymmen oli myös **instituutioiden ja integraatiomuodostelmien kulta-aikaa**. Eurooppaan ja myös muihin maanosiin niitä perustettiin yhä lisää sekä talouden että politiikan aloille. Instituutioista on ollut paljon hyötyä, mutta niistä saattoi tulla myös itsetarkoitus ja usein jopa keino välttää kansallisten poliittisten ratkaisujen tekoa. Valtioiden ja kansainvälisten organisaatioiden johtajat kier-

¹⁷ Ks. esim. Terence Nelan, “Back to Communism?”, *ABC News* 29.8.1998.

¹⁸ Ks. esim. Jouko Paunio, “Synnyttääkö uusi talous paremman maailman?”, *Helsingin Sanomat* 18.9.2000.

¹⁹ Kylmässä sodassa lännen vastapoolina oli varsinaisesti Neuvostoliitto ja osaksi myös Kiina, mutta myös niiden liittolais- ja satelliittivaltiot joutuivat 1990-luvulla kärsimään “ideologisesti hävinneen puolen” osaksi tulleista heikoista lähtökohdista ja leimautumisesta riippumatta siitä, kuinka sitoutuneita liittolaisia ne olivat olleet.

²⁰ Ks. esim. Falk (2002), s. 10 - 12.

sivät kokouksesta toiseen, ja puheet vilisivät instituutioiden nimilyhenteitä (“aakkossoppaa”) sekä käsitteellisiä muotitermejä, kuten “kansainvälinen yhteisö”, “integraatio”, “yhteistyö” ja “ihmisoikeudet”. Ottamatta kantaa noiden käsitysten oikeutukseen tai hyödyllisyyteen oli myös havaittavissa, että ne alkoivat kuluja käytössä ja sanojen merkityssisältö ohentui.

Turvallisuuspolitiikassa vahvistui **kollektiivisen turvallisuuden oppi**, ei kuitenkaan käsitteen alkuperäisessä merkityksessä voimakeinojen avulla yhteisesti ylläpidetyn vakauden oppina vaan lähinnä yhteisiä normeja ja “pehmeän turvallisuuden” keinoja painottavana. Tähän liittyivät yritykset vahvistaa kylmän sodan järjestelmän purkamisessa hyödyllisiksi osoittautuneiden YK:n ja Ety-järjestön asemaa. Aluksi kollektiivisen turvallisuuden oppi näytti toimivan, kun YK:n puitteissa suurvallat pääsivät jopa sopimukseen asevoiman käytöstä vuonna 1990 Kuwaitin vallannutta Irakia vastaan. Kuitenkin Jugoslavian hajoamissodat kesästä 1991 alkaen heikensivät jälleen uskoa kollektiivisen turvallisuuden idean kestävyteen vakavassa kansainvälisessä kriisissä.

Kollektiivisen turvallisuuden opista kehittyi jo kylmän sodan loppuvuosina **yhteisen turvallisuuden käsite**, jonka mukaan “turvallisuus on jakamaton” sekä luottamuksen lisääminen ja yhteistyö edullisempaa kuin blokkien vastakkainolo. Kylmän sodan päätyttyä lähinnä liberaalin institutionalismin ajatuksia mukailleen korostettiin “yhteisöllistä turvallisuutta”, ensi sijassa poliittista ja taloudellista keskinäisriippuvuutta sekä yhteisiä (demokratian ja markkinatalouden) arvoja keinoina rauhan vahvistamiseen. Tähän liittyi “vakauspolitiikka”, jolla länsieurooppalaiset maat ja Yhdysvallat pyrkivät levittämään “arvoyhteisöä” itään. Etyk/Etyj, EU ja Nato sisällyttivät nuo opit toimintastrategiaansa.

Euroopan turvallisuuden merkittävimmäksi tekijäksi nousi **Nato**, joka sai vuonna 1995 Bosnia-Hertsegovinan sodan päättämisestä ja sen jälkeisestä Daytonin rauhansopimuksen toteuttamisesta myös uuden oikeutuksen olemassaololleen. Samalla Nato alkoi hiljalleen muuntua puhtaasta puolustusliitosta kohti kollektiivisen turvallisuuden organisaation mallia. Venäjä hyväksyi Naton toiminnan Bosniassa mutta vastusti sen sijaan sotilasliiton laajennuspyrkimyksiä itään. Naton merkityksen kasvuun vaikutti myös **Euroopan unionin** epäonnistuminen itälaajennuksen nopeassa käynnistämisessä, kun EU

keskittyi sisäisten hankkeiden, ennen kaikkea talous- ja rahaliiton, toteuttamiseen. Kyseessä oli EU:n kannalta ymmärrettävä strategian valinta, mutta se heikensi itäisessä Euroopassa uskoa länsieurooppalaisten todelliseen halukkuuteen avata unionia entisille sosialistimaille.

Suurvallat pystyivät sopimaan monista instituutioiden kehittämiseen liittyvistä kysymyksistä, vaikka Venäjällä epäilykset lännen ylivaltaapyrkimyksiä kohtaan jatkuivat ja jopa voimistuivat 1990-luvun lopulla. Toisaalta merkkinä uudenlaisesta, talouspainotteisesta “suurvaltakonsertista” oli tärkeimpien läntisten teollisuusmaiden ja Japanin keskinäisen yhteistyön vahvistuminen G7-ryhmittymän puitteissa. Sen kokouksiin otettiin vuosikymmenen lopulla mukaan myös Venäjä, ensin “ulkojäseneksi” ja vuonna 2002 vakinaiseksi, joten on ollut perusteita ryhtyä puhumaan G8:sta.

Muutoksen enteet

Kosovon sota keväällä 1999 näyttää muodostuneen kansainvälisen järjestelmän ja maailmanpolitiikan kehityksen vedenjakajaksi, joskaan se ei heti tullut selvästi esille. Yhdysvallat ja sen Nato-liittolaiset tekivät syksystä 1998 alkaen intervention serbihallinnon ja Kosovon albaanien väliseen konfliktiin, joka sitten maaliskuussa 1999 laajeni Naton 78 päivää kestäneeksi pommitussodaksi Jugoslaviaa vastaan. Sen piti olla myönteinen esimerkki “humanitaarisesta interventtiosta” ja toimia myös laajemmin mallina kansainvälisille suhteille.²¹ Tuon käsityksen mukaisesti julistettu “Clintonin doktriini” oli idealistiseen maailmankuvaan perustunut muunnos presidentti Woodrow Wilsonin ensimmäisen maailmansodan lopulla tunnetuksi tekemästä opista, jonka perustalle luotiin Kansainliitto. Arvostelijoiden mielestä Clintonin oppi “humanitaaristen interventioiden” oikeutuksesta oli lähinnä ilmentymä uudenlaisesta “humanitaarisuuden kaapuun puetusta imperialismita”, jolla rikottiin vanha kansainvälisen oikeuden periaate intervention kiellosta.²² Toisaalta humanitaaristen interventioiden tarve vaikeissa tilanteissa yleisesti tunnustettiin, mutta monien valtioiden ja

²¹ Lähemmin Pekka Visuri, *Kosovon sota* (Gaudeamus, Helsinki - Tampere 2000), s. 161 - 162.

²² Ks. esim. Noam Chomsky, *Uusi sotilaallinen humanismi. Kosovon opetukset* (Like, Tampere 2000; alkuteos: *The New Military Humanism: Lessons from Kosovo*, Pluto Press, London 1999).

kansainvälisten organisaatioiden edustajien mielestä tiukkojen kansainvälisen oikeuden kriteerien, etenkin YK:n valtuutuksen, noudattaminen nähtiin edelleen välttämättömäksi.

Clintonin oppi jäi lyhytaikaiseksi, sillä useat merkittävät valtiot ja hänen kotimaassaan republikaaninen oppositio alkoivat harata vastaan. EU-maat saivat Kosovon konfliktin kokemuksista aiheen ryhtyä kehittämään Yhdysvalloista riippumatonta poliittista ja sotilaallista kriisinhallintakykyä. Toisaalta Amerikassa pääteltiin, ettei enää pitäisi uhrata suuria resursseja eurooppalaisiin kriiseihin.²³ Amerikkalaisten kokemuksena oli myös, ettei sotatoimissa kannattaisi sitoutua Naton kaltaiseen jäykkään päätöksentekojärjestelmään. Pentagonissa oli alun perinkin vallinnut käsitys, että Kosovon tilanteen vuoksi ei olisi kannattanut aloittaa sota, sillä strategisesti tärkeämmät suunnat olivat Aasiassa ja Persianlahdella.²⁴

Republikaanisen puolueen ja Pentagonin piirissä ei haluttu tukea Clintonin “humanitaaristen interventioiden oppia”, koska sitä pidettiin liiaksi “wilsonilaisena” idealismina. Yhdysvaltojen strategisten intressien pitäisi yksinomaan määrätä, mihin asevoimia käytetään. Toisaalta kun sotaan oli jouduttu tai se muuten katsottiin välttämättömäksi, “voitto on ainoa konfliktista poistumisen strategia”, kuten Henry Kissinger asian määritteli.²⁵

Venäjän ja Kiinan protesteista ei ehkä monienkaan läntisten vaikuttajien mielestä tarvinnut välittää, vaikka ne jo kohtalaisella menestyksellä ryhtyivät muodostamaan laajaa rintamaa “monenkeskisen maailman” puolesta vastustamaan Yhdysvaltojen hegemoniaa (“yksi- napaisuutta”). Myös arabimaailmassa ilmeni kasvavaa lännenvastaisuutta, eikä Persianlahden sodan 1991 aikaisesta laajasta Irakin vastaisesta liittokunnasta ollut enää paljon jäljellä.

Amerikan sisäinen kehityskin viittasi **trendin muutokseen**. Presidentti **George W. Bushin vaalivoitto** vuoden 2000 lopulla oli täpä-

²³ Ks. Strobe Talbott, “Transatlantic Ties”, *Newsweek* 18.10.1999, s. 34 - 35. Kyseessä oli katkelma Lontoossa pidetystä puheesta.

²⁴ Naton joukkojen ylipäällikkönä Kosovon sodassa toiminut kenraali Wesley Clark joutui kokemaan Yhdysvaltojen hallinnon sisäiset ristiriidat ja Naton sotilaallisen johtamisen ongelmat. Ks. Wesley Clark, *Waging Modern War. Bosnia, Kosovo, and the Future of Combat* (PublicAffairs, New York 2001), erityisesti johtopäätökset s. 417 - 436.

²⁵ Ks. Henry Kissinger, “Doing Injury to History”, *Newsweek* 5.4.1999, “New World Disorder”, *Newsweek* 31.5.1999, s. 26, “As the Cheers Fade”, *Newsweek* 21.6.1999, s. 34 - 36 ja “The End of NATO as We Know It?”, *Los Angeles Times*, 15.8.1999.

rä, mutta hänen edustamansa republikaaninen ideologia²⁶ sitäkin vahvempi. Jo vaalikampanjan aikana republikaanit olivat luvanneet tehdä selvän eron Clintonin kauden liberalismiin. Ulkopoliittisissa kannanotoissa etusijalle asetettiin asevoimien vahvistaminen, sotilaallisten sitoumusten vähentäminen ulkomailla sekä huomion kohdistaminen suurvaltasuhteisiin, erityisesti kilpailijaksi koettuun Kiinaan ja yleensäkin Aasiaan.²⁷ Lupausten toteuttaminen pääsi alkamaan vuoden 2001 alusta, kun uusi presidentti aloitti kautensa.

Yhdysvaltojen ulkopoliitikassa puhuttiin entistä vähemmän yhteistyöstä ja liittosuhteiden tärkeydestä, samalla kun etusijalle nostettiin “kansallinen etu” sekä valikoiva suhtautuminen kansainvälisiin sopimuksiin ja organisaatioihin. Maailmalla alettiin päivitellä Yhdysvaltojen “unilateralismia” eli yksipuolista päätöksentekoa kansainvälisissä suhteissa. Ulkopoliitikan alalla aluksi eniten huomiota herättivät Yhdysvaltojen hallituksen irtisanoutuminen Kioton ilmastopöytäkirjasta ja ilmoitukset, ettei vuonna 1972 Neuvostoliiton kanssa tehty mannertenvälisen ohjusten torjuntaa rajoittanut sopimus (ABM-sopimus) ollut enää sitova eikä myöskään tulnaisi noudattamaan presidentti Clintonin aivan virkakautensa lopussa tekemää päätöstä osallistua kansainvälisen rikostuomioistuimen perustamiseen.

Suhtautuminen ohjusten torjuntajärjestelmän kehittämiseen oli lähtökohdiltaan ristiriitaista Yhdysvaltojen sisällä ja liittolaisten keskuudessa. Kriitikoiden mielestä se on poliittisesti provokatiivinen hanke korostaessaan Yhdysvaltojen oman alueen suojaamisen ensisijaisuutta ja rikkoessaan avoimesti jo kauan sitten ydinasevaltojen välille kehittyneen yhteisymmärryksen “molemminpuolisen pelotuksen” opista, jonka mukaan ydinaseiden ensikäyttäjäksi olisi aina myös alttuina vastaiskulle. Lisäksi hanketta on pidetty teknisesti epäluotettavana ja liian kalliina. Puoltajat ovat painottaneet torjuntaohjusten merkitystä estämässä vastuuttomien ydinaseiden haltijoiden (“roistovaltioiden”) käyttämästä vähäistä ydinasearsenaaliaan kiristykseen tai terrori-iskuun Yhdysvaltoja vastaan.

²⁶ Ideologian lähtökohdista ks. esim. essee “American Republican Ideology”. Saatavilla: www.cyberessays.com/History/149.htm. Avainkohtia on käsitys, että Amerikka on luonteeltaan erilainen kuin “vanha Eurooppa” ja Jumala on valtiollisen ja henkilökohtaisen vapauden puolella. Amerikka toimii koko maailmalle esimerkkinä vapaan yhteiskunnan eduista.

²⁷ Ks. esim. “How Would George W. Bush Govern in Foreign Policy?”, *Proceedings in American Enterprise Institute* 22.6.2000. Saatavilla: www.aei.org/past_event/conf0622.htm.

Republikaanien vaalikampanjassa “kansallinen ohjuspuolustus” (NMD) nostettiin tärkeään asemaan, ja sen toteutusta edistämään uuden hallituksen puolustusministeriksi nimitettiin Donald Rumsfeld, joka oli toiminut ohjustentorjuntajärjestelmän rakentamista suositelleen komitean johdossa. Presidentti Bushin hallitus ilmoittikin kannattavansa ohjuspuolustusjärjestelmän kehittämisen kiirehtimistä osana laajempaa Yhdysvaltojen sotilasstrategian uudistusta, jonka tarkoituksena oli saattaa asevoimat vastaamaan entistä paremmin uuden vuosituhanen vaatimuksia. Tähän liittyi maantieteellisen painopisteen siirto selvästi Aasiaan ja Lähi-itään sekä avaruuspuolustuksen kehittäminen. Ohjelman toteutus alkoi hyvin hitaasti lähinnä asevoimien byrokraattisen vastustuksen vuoksi.²⁸ Toisaalta väittely ohjustentorjuntajärjestelmästä liittolaisten kesken vähitellen vaimeni kesän 2001 kuluessa. Siihen myötävaikutti hankkeen ulottaminen “kansallisesta” myös laajemmin liittolaisia kattavaksi. Odotettiin myös projektin teknisten ja rahoituksellisten toteuttamismahdollisuuksien selkiintymistä.²⁹

Suurpoliittisesti merkittäväntä oli kuitenkin presidentti Bushin hallinnon **yrkentynyt kanta Kiinaa kohtaan**. Presidentin avustajat olivat jo ehtineet viestittää, että Kiinaan suhtaudutaan vakavana “strategisena kilpailijana”, kunnes välikohtaus amerikkalaisen tiedustelukoneen ja kiinalaisen hävittäjän välillä huhtikuussa 2001 aiheutti suhteisiin todellisen kriisin. Lisäksi presidentti Bush sanoi haastattelussa antavansa Taiwanille täyden tuen myös mahdollisia hyökkäyksiä vastaan, mikä Kiinassa tulkittiin muutokseksi jo 30 vuoden ajan noudatettuun “yhden Kiinan politiikkaan”.³⁰ Tätä käsitystä vahvisti Taiwanin suurten asetilausten hyväksyminen Yhdysvalloissa. Vaikka tiedustelukoneen pakkolaskusta Hainanin saarelle alkanut kriisi saatiinkin vihdoin pois päiviltä, Kiinan ja Yhdysvaltojen suhteita rasittaneet monet ongelmat eivät silti poistuneet.³¹

²⁸ Ks. “Pentagon: A Game of Priorities”, *Los Angeles Times* 31.1.2001, “Consequences of a New U.S. Defense Strategy”, *Stratfor*-raportti 1.3.2001 ja “For Rumsfeld, Many Roadblocks”, *The Washington Post* 7.8.2001.

²⁹ Ks. Michael Moran, “The hard sell gets even harder”, *NBC-News* 5.6.2001 ja artikkelisarja “Debating Missile Defence”, *Survival*, Vol. 43, No 3, Autumn 2001, s. 60 - 128.

³⁰ “Klassista realismia” edustavat maltilliset republikaanit, esim. Henry Kissinger, ovat arvovaltaiset “kovan linjan” republikaaneja Kiinan tarpeettomasta ärsyttämisestä, joskin Bushin hallinto onnistui heidän mielestään selviytymään lentokonekriisistä verraten pienin vaurioin. Ks. Henry Kissinger, “Face to Face With China”, *Newsweek* 16.4.2001, s. 28 - 31.

³¹ Ks. esim. Linda Jakobson, “Kiina—USA -suhteen musta huhtikuu”, *Ulkopolitiikka* 2/2001, s. 50 - 56.

Kiinassa erityisesti Kosovon sota keväällä 1999 ja sen yhteydessä tapahtunut Kiinan Belgradin lähetystön pommitus olivat antaneet aiheen pelätä, että samantapaisia menettelyjä voitaisiin käyttää Kiinaa vastaan esimerkiksi Taiwanin konfliktin tai rajamaakunnissa ehkä alkavien kapinoiden yhteydessä. Reaktio näkyi jo Kiinan sotilasmienojen nostamisena ja strategisten suhteiden parantamisena Venäjään. Nämä toimet liittyivät “Yhdysvaltojen hegemonian vastustamiseen” ja pyrkimykseen luoda sen vastapainoksi “moninapainen maailma”.³²

Venäjällä Kosovon sodan jälkeen kesällä 1999 oli myös aihetta perustavaan tilanteen uudelleenarviointiin. Taloudellinen heikkous ei sallinut Yhdysvaltojen suoraa haastamista, mutta myös vaikuttamisesta kansainvälisten organisaatioiden, lähinnä YK:n ja Ety-järjestön, kautta oli saatu huonoja kokemuksia. Heti Kosovon sodan päättyttyä Venäjän asevoimat näyttivät voimaansa ensimmäisen kerran kylmän sodan päättymisen jälkeen järjestetyssä suuressa sotaharjoituksessa “Länsi-99”, jonka kuvitteellisessa tilanteessa torjuttiin Naton taholta tullutta hyökkäystä Kaliningradiin. Useiden satojen muslimitaistelijoiden tunkeutuminen Tshetshenian puolelta Dagestaniin elokuussa 1999 laukaisi Venäjän voimakkaat sotilaalliset vastatoimet, joita perusteltiin sillä, että Nato oli juuri toiminut samoin Kosovossa. Uuden Tshetshenian sodan alkaminen sai Venäjällä laajan kannatuksen ja nosti pääministeriksi ja kohta myös presidentiksi Vladimir Putinin. Hän tunkeutui maassa virinneeseen vahvaan kansallismielisyyteen, kiristi Boris Jeltsinin valtakaudella löystynyttä hallintoa ja pyrki kohottamaan asevoimien kolhiutunutta arvovaltaa.

³² Lanxin Xiang, “Washington’s Misguided China Policy”, *Survival*, Vol. 43, No 3, Autumn 2001, s. 7 - 23.

3 SYYSKUUN TERRORI-ISKUJEN VAUHDITTAMA KEHITYSVAIHE: VOIMAPOLITIIKAN PALUU

Maailmanpolitiikkaa ravistellut **kriisivaihe** alkoi muslimifundamentalistien 11. syyskuuta 2001 kaappaamallaan matkustajalentokoneilla tekemästä tuhoisasta **terrori-iskusta** New Yorkiin ja Washingtoniin. Siihen Yhdysvallat vastasi heti puolustusvalmiuden nostamisella, joukkojen keskityksillä ja monilla muilla toimilla. Vaikka presidentti Bushin hallinto joutuikin yllätetyksi ja aluksi suuren hämmingin valtaan, vastatoimia ryhdyttiin pian johtamaan sotilaallisena operaationa. Puolustusministeri Donald Rumsfeld sai presidentiltä tehtävän mobilisoida riittävästi asevoimia sotatoimia varten. Pikainen laskelma osoitti, että tehokkaan hyökkäyksen aloittaminen maapallon toisella puolella sijaitsevia terroristien tukialueita vastaan vaatisi moninaiset, noin kahden kuukauden ajan kestävät valmistelut.³³

Yhdysvallat julisti **sodan terrorismia vastaan** ja kokosi sen käymiseen suuren liittokunnan. Varsinaiset sotatoimet kohdistettiin Afganistanissa valtaa pitäneen Taliban-hallinnon kukistamiseen ja sen suojeleuksessa toimineen terroristiorganisaation toiminnan lamauttamiseen.

Suuren liittokunnan muodostaminen

Yhdysvaltojen toiminta syksyllä 2001 noudatteli heti alusta lähtien vastaavista kriiseistä, esimerkiksi kesältä 1914 ja kylmän sodan alkuvaiheista 1940-luvulta, saatujen kokemusten mukaista mallia. Uhkaavaksi koetun tilanteen ja “kansallisen edun” perusteella määritetty **puolustustehtävä** nostettiin kaikkea toimintaa hallitsevaksi, ja “voimankäytön logiikka” syrjäytti muut menettelytavat. Tähän kuului suoraviivaisen toiminnan ja päättäväisyyden korostaminen, päätösvalan pidättäminen omissa käsissä sekä suorien yhteyksien ylläpitäminen muihin valtioihin painotettuina sen mukaan, miten ne voivat osallistua sotatoimiin tai antaa poliittis-taloudellista tukea Yhdysvaltojen

³³ Ks. esim. Dan Balz - Bob Woodward, “America’s Chaotic Road to War”, *Washington Post* 27.1.2002.

määrittämien tehtävien puitteissa. Kansainväliset organisaatiot ja muut instituutiot todettiin Yhdysvaltojen kannalta tärkeiksi tuen antajiksi mutta ne käytännössä saivat palvella lähinnä apuvälineen roolissa.³⁴

Kriisin kuvaan on kuulunut myös perinteisen suurvaltapolitiikan merkityksen kasvu pienten valtioiden sekä kansainvälisten organisaatioiden tai muiden instituutioiden merkityksen kustannuksella. Kansainvälinen politiikka sai selkeitä "suurvaltakonsertin" mallin³⁵ piirteitä, kuitenkin niin, että Yhdysvalloilla on siinä kiistaton johto-asema.

Yhdysvaltojen johtama terrorismin vastainen toiminta käynnistyi heti **globaalissa puitteissa**,³⁶ sillä vastustajakin toimi maailmanlaajuisesti. Kuitenkin alueellisesti toiminta heti alkuvaiheessa painotui lounaiseen ja eteläiseen Aasiaan. **Syyliseksi terrori-iskuihin** syyskuussa 2001 nimettiin pian Osama bin Ladenin ja häntä avustaneiden arabien johtama organisaatio **al-Qaida**³⁷, jonka tiedettiin pitävän Afganistania pääasiallisena tukialueenaan. Järjestöä on syytetty myös osallisuudesta moniin aikaisempiin terroritekoihin, ennen kaikkea Yhdysvaltojen lähetystöjä vastaan Keniassa ja Tansaniassa vuonna 1998 tehtyihin iskuihin.

Osama bin Laden oli 1980-luvulla Yhdysvaltojen tukemana toiminut Neuvostoliittoa vastaan mutta kääntyi Persianlahden sodan aikaan vastustamaan amerikkalaisten tuloa Saudi-Arabiaan. Hän piti tukikohtiaan Sudanissa ja Balkanilla, kunnes vuonna 1996 asettui Afga-

³⁴ Ks. "Statement by the President in His Address to the Nation" 11.9.2001 ja "Address to a Joint Session of Congress and the American People" 20.9.2001, saatavilla: www.whitehouse.gov. Ks. myös "Bush pledges decisive response", *BBC News* 15.9.2001, "Bush's Battle Cry", *Newsweek*, 1.10.2001, s. 22 - 24, John Ikenberry, "American Grand Strategy in the Age of Terror", *Survival*, Vol. 43, No 4, Winter 2001 - 02, s. 27 - 30 ja David Gombert, "An American Perspective on 11 September", *Survival*, Vol. 43, No 4, s. 137 - 139.

³⁵ Suurvaltakonsertin malli vastaa lähinnä Euroopassa Wienin kongressin 1815 jälkeen vallinnutta, suurvaltojen keskinäisellä neuvonpidolla hallitsemaa kansainvälistä järjestelmää, nyt kuitenkin sovellettuna globaalisti. Ks. esim. Risto Penttilä, "The Concert is Back, and it Seems to Be Working", *International Herald Tribune* 28.12.2001.

³⁶ Keväällä 2002 paljastuneiden tietojen mukaan Yhdysvaltojen presidentille oli jo syyskuun 2001 alussa tehty hyväksymisvalmiiksi suunnitelma al-Qaida-organisaation tuhoamiseksi laajalla operaatiolla. Ks. "U.S. planned for attack on al-Qaida", *NBC News* 16.5.2002.

³⁷ Al-Qaida tarkoittaa "tukikohtaa". Kyseessä on verkkomaisesti noin 60 maan alueella toimiva organisaatio, jonka johto kuitenkin on ollut tiukasti islamilaisilla fundamentalisteilla. Liikkeen henkisenä johtajana toimi saudiarabialainen Osama bin Laden, jonka ohjelmaan on kuulunut amerikkalaisten ajaminen pois islamin pyhäältä maalta Saudi-Arabiasta ja yleensäkin islamin vallan palauttaminen niille alueille, jotka länsimaat olivat onnistuneet alistamaan valtansa alle. Ks. esim. Steven Simon - Daniel Benjamin, "The Terror", *Survival*, Vol. 43, No 4, Winter 2001 - 02, s. 6 - 10 ja Barry R. Posen, "The Struggle against Terrorism", *International Security*, Vol. 26, No 3, Winter 2001 - 02, s. 39 - 42.

nistaniin. Yhdysvallat kamppaili Osama bin Ladenin organisaatiota vastaan usean vuoden ajan salaisissa operaatioissa.³⁸ Syyskuussa 1998 amerikkalaiset ampuivat kostoksi lähetystöjä vastaan tehdyistä terrori-iskuista 70 ohjusta al-Qaidan tukikohtaan Afganistanissa, mutta tulokset jäivät vähäisiksi. Sen jälkeen keskustiedustelupalvelu CIA yritti lamaannuttaa järjestön toiminnan muun muassa murhayrityksillä Osama bin Ladenia vastaan ja painostamalla Afganistanissa valtaa pitäneitä talibaneja karkottamaan terrorismista epäillyt ulkomaalaiset. CIA myös tuki talibaneja vastaan taistellutta Pohjoista liittoa jo ennen syyskuuta 2001, ja amerikkalaiset agentit olivat Afganistanissa muutenkin valmistelemassa sotilaallisia toimia.³⁹

Yhdysvallat sai YK:ssa helposti hyväksytyksi päätöslauselman (1373/28.9.2001), jossa tuomittiin terroriteot, vahvistettiin oikeus itsepuolustukseen ja kehoitettiin toimintaan terrorismia vastaan. YK:lle ei kuitenkaan suotu mitään käytännön operatiivisia johtamisvaltuuksia.⁴⁰ Monet muutkin kansainväliset organisaatiot antoivat tukensa terrorismin vastaiselle toiminnalle.

Kun **alueellinen painopiste** muodostui **Lähi-itään ja Keski-Aasiaan**, jäi Eurooppaan ja Pohjois-Atlantille sidottu sotilasliitto **Nato sivuun päätöksenteosta**. Natossa tehtiin tosin päätös tukea Yhdysvaltoja artiklan 5 puolustusveloitteen mukaisesti, mutta käytännön toimet jäivät paljolti jäsenmaiden harkintaan. Naton päätöksentekokelimet antoivat suosituksia Yhdysvaltojen johtamien toimien tukemiseksi. Niihin kuului lähinnä tiedusteluyhteistyötä, huollollisia tukitoimia ja liiton yhteisten ilmavalvontalentokoneiden (AWACS) käyttöä Pohjois-Amerikan ilmapuolustuksen apuna.⁴¹ Useat Naton jäsenmaat tarjosivat myös asevoimiensa tukea suoraan Yhdysvalloille. Niiden käyttö jäi kuitenkin aluksi hyvin vähäiseksi, mikä aiheutti pettymystä ja jopa suuttumusta apua tarjonneissa maissa.

Yhdysvallat hoiti suhteita uusiin liittolaisiinsa ensi sijassa **kahdenvälisesti**. Sotilaallisissa toimissa instituutiot ja organisaatiot sai-

³⁸ Ks. esim. John K. Cooley, *Unholy Wars. Afghanistan, America and International Terrorism* (2. edition, Pluto Press, London 2001), s. 120 - 125 ja 219 - 229.

³⁹ Ks. Bob Drogin, "U.S. Tells of Covert Afghan Plans Before 9/11", *Los Angeles Times* 18.5.2002.

⁴⁰ Ks. Steven Edwards, "Security Council Gives U.S. go-ahead", *National Post* 25.9.2001.

⁴¹ Ks. Philip Gordon, "NATO After 11 September", *Survival*, Vol. 43, No 4, Winter 2001 - 02, s. 89 - 93.

vat väistyä tai kelpasivat korkeintaan apuelimiksi, kun taas siviilialoilla, esimerkiksi poliisitoimissa⁴² ja talouden alalla, kansainväliset organisaatiot toimivat tehokkaasti amerikkalaisten liittolaisina. Yleisesti vallitseviksi kuitenkin tulivat perinteiset **voimapolitiikan käytännöt** kuten ennenkin vastaavissa kriisilanteissa. Silloin valtioiden asemaa ja merkitystä määrittää ajankohtainen tai potentiaalinen **strateginen tärkeys**. Merkittäväksi arvioitu maa houkutellessaan tai painostetaan liittosuhteeseen tai ainakin pidättymään vihollisen tukemisesta.

Oli myös selvästi havaittavissa vapaaehtoista hakeutumista vahvemman osapuolen leiriin joko palkkioiden toivossa tai turvallisuuden parantamiseksi. Koska meneillään oli harvinaisen epäsymmetrinen konflikti “globaalin suurvallan” ja ei-valtiollisen, hajautetusti toimivan organisaation tai “liikkeen” välillä, kriisialueen hallitukset joutuivat ottamaan huomioon sisäisen opposition ja tekemään salassa sopimuksia, joista julkisuuteen saatettiin kertoa vain “yleisesti hyväksyttävissä oleva” osa, esimerkiksi humanitaarisen avustustyön tukeminen. Toisaalta tämäkin käyttäytymismalli vastaa aikaisempia kokemuksia kansainvälisistä kriiseistä.

Kansainvälisen liittokunnan muodostamisen ohella Yhdysvallat ryhtyi nopeasti **tehostamaan kotimaan puolustusta** ja etsimään terrorismista epäiltyjä henkilöitä. Kongressi myönsi presidentille suuret valtuudet parantaa suojaamistoimia. Niihin kuului valvonnan ja vartiointin ohella muun muassa laajennettu pidätysoikeus. Kiistaa alkoi herättää kansalaisvapauksien kaventaminen ja pidätettyjen kohtelu,⁴³ mutta presidentti säilytti silti suuren kansansuosionsa. Yhdysvalloissa 26.10. säädetty laki rahansirtojen valvomiseksi, minkä tarkoituksena on **estää terrorismin taloudellinen tuki**, on ulottanut vaikutuksensa maailmanlaajuisesti rahaliikenteeseen.⁴⁴ Tulokset terroristijahdista Yhdysvaltojen maaperällä ja muualla maailmassa ovat olleet verraten laihoja. Syyskuussa New Yorkiin ja Washingtoniin tehdyistä iskuista jäi hyvin vähän johtolankoja, eivätkä myöhemmin tehdyt et-

⁴² “EU Counter-Terrorism Efforts Superb, State’s Taylor Says”, Yhdysvaltojen ulkoministeriön lehdistötilaisuus Brysselissä 29.1.2002. Saatavilla: <http://usinfo.state.gov/topical/pol/terror/02012907.htm>.

⁴³ Salaisten sotilastuomioistuinten arvostelusta ks. Uwe Schmitt, “Das Ende eines ehrwürdigen Prinzips”, *Die Welt* 17.12.2001. Terrorismilta suojautumista tehostamaan tarkoitettu laki “USA Patriotic Act” (26.10.2002) säädettiin nopeutetulla menettelyllä. Akateemisten kriitikkojen lisäksi myös senaattoreita alkoi epäilyttää sen kansalaisvapauksia kaventava vaikutus. Ks. esim. *The Hill* 2.5.2002.

⁴⁴ Ks. “Global Implications of U.S. anti-Terrorism Law”, *Stratfor*-raportti 29.10.2001.

sinnät ole tuoneet paljonkaan lisävalaistusta.⁴⁵

Tiedustelun epäonnistuminen terrori-iskuista varoittamisessa käynnisti myös pohdinnat ongelmien syistä. Yhdysvalloissa toimi kaikkiaan 13 erillistä tiedusteluorganisaatiota, joilla oli ollut pelkästään terrorismin vastaiseen toimintaan käytössään 10 miljardia dollaria. Syytöksiä kuultiin sekä huonosta yhteistoiminnasta että liiasta luottamisesta korkean teknologian kykyyn tuottaa merkittävää tietoa.⁴⁶

Pelkoa terrori-iskujen jatkumisesta lietsoivat erityisesti kirjepostin mukana levinneet pernaruttobakteerit. Useita postin lajitte- lukesukuksia jouduttiin sulkemaan, ja myös kongressi ajoittain lamautui bakteerihälytyksien takia. Mitään yhteyttä ei kuitenkaan löytynyt bakteerien levittämisen ja al-Qaidan tai yleensäkin syyskuusten terrori-iskujen välille. Muutaman kuukauden kuluessa vahvistui epäily, että viisi ihmistä surmanneiden bakteerikirjeiden lähettäjä oli löydetävissä Yhdysvaltojen omista laboratorioista. Kansalaisten luottamus Yhdysvaltojen valmiuteen kohdata biologisin asein tehtyä hyökkäystä horjui, samalla kun epäily tutkimuksien tahallisesta hidastamisesta kasvoi.⁴⁷

Afganistanin sota lokakuusta 2001 alkaen

Jo syyskuun puolenvälin aikoihin Yhdysvallat aloitti joukkojen keski- tyksen Lähi-itään ja Intian valtamerelle ja ryhtyi entistä voimakkaam- min painostamaan Afganistanissa valtaa pitäneitä talibaneja lopetta- maan tukensa al-Qaidalle. Afganistanissa oli sodittu keväällä 1978 tapahtuneesta marxilaisesta vallankaappauksesta ja joulukuussa 1979 alkaneesta Neuvostoliiton miehityksestä lähtien. Sen loppuvaiheissa,

⁴⁵ Ks. Josh Meyer - Eric Lichtblau, "None Jailed Appear Linked to Attacks", *Los Angeles Times* 16.11.2001 ja Daniel McGrory, "FBI fails to expose al-Qaeda networks", *Times* 11.3.2002. Siinä kerro- taan, että kotimaan turvallisuudesta vastaavan Tom Ridgen ilmoituksen mukaan pidätettyjä oli Yhdys- valloissa yli 1 300, mutta yhtään al-Qaidan solua ei ollut paljastunut, vaikka niitä tiedettiin olleen toiminnassa. Lisäksi al-Qaidan johto oli melkein kokonaan pysynyt tavoittamattomissa. Myöskään Afganistanista löydetetyt asiakirjat eivät kertoneet mitään olennaista yhteyksistä terroritekoihin 11.9.2001. Ks. myös Eric Lichtblau - Josh Meyer, "Details of Sept. 11 Plot Elude U.S. Investigators", *Los Angeles Times* 30.4.2002.

⁴⁶ "Bob Drogin, "Ex-President Bush Says CIA Is Too Reliant on Technology", *Los Angeles Times* 14.9.2001.

⁴⁷ Ks. Jerry Seper, "Suspect worked in U.S. lab", *The Washington Times* 25.2.2002, "Anthrax scare in St. Louis", *CNN* (on-line) 6.5.2002 ja Scott Shane, "Scientist theorized anthrax mail attack", *Baltimore Sun* 27.6.2002.

vuoden 1988 aikana Afganistan ajautui tuhoisaan sisällissotaan, joka jatkui Neuvostoliiton joukkojen vetäytyttyä seuraavana vuonna. Ääri-islamilainen Taliban-liike voimistui vuodesta 1994 alkaen lähinnä Pakistanin ja Saudia-Arabian tuella ja pääsi 1990-luvun lopulla valtaan lähes koko Afganistanissa.⁴⁸ Merkittävät länsimaatkin aluksi tukivat talibaneja, koska he pystyivät palauttamaan maahan järjestystä. Talibanit puolestaan sallivat al-Qaidan perustaa harjoitusleirejä alueelleen asianmukaista rahallista korvausta vastaan.⁴⁹

Saudi-Arabian ja Pakistanin osoittauduttua vastahakoisiksi tukemaan Afganistaniin suunnattavia sotatoimia⁵⁰ amerikkalaiset kääntyivät tukipyynnöillä Keski-Aasian maiden puoleen. Ne lupasivat ylilento-oikeuksia ja lentokenttiä Yhdysvaltojen johtaman liittokunnan käyttöön sotatoimien ajaksi. Motiivina arveltiin olleen omien terrorismiongelmien torjumisen ohella myös lupaus taloudellisesta avusta ja halu saada vastapainoa Venäjän valta-asemalle Keski-Aasiassa.⁵¹ Venäjä antoi kuitenkin yhteistyössä Yhdysvaltojen kanssa merkittävää aseellista ja koulutusapua afgaanikapinallisten ”Pohjoisen liiton” joukoille.⁵²

Yhdysvallat aloitti 7. lokakuuta **hyökkäyksen** Afganistania hallinneiden talibanien ja heidän suojeluksessaan toimineen al-Qaida-järjestön kukistamiseksi. Taliban-hallinto oli yhä kieltäytynyt luovuttamasta Osama bin Ladenia ja hänen johtamansa organisaation johtohenkilöitä Yhdysvaltojen haltuun.⁵³ Aluksi hyökkäykset tapahtuivat lähinnä ilmapommituksina, mutta alueella toimi myös erikoisjoukkoja valmistelemissa maasotatoimia.

⁴⁸ Ks. lähemmin Neamatollah Nojumi, *The Rise of the Taliban in Afghanistan* (Palgrave, New York 2002), s. 117 - 170.

⁴⁹ Talibaneista ja suhteesta al-Qaidaan lähemmin esim. Ahmed Rashid, *Taliban. The Story of the Afghan Warlords* (Pan Books, 2001), erityisesti s. 132 - 133. Osama bin Laden rakennutti 1980-luvun lopulla lähinnä saudien ja CIA:n rahoituksella tukikohta-alueen luolastoineen ja asevarastoineen Afganistaniin Khostin alueelle lähelle Pakistanin rajaa. Sitä käyttivät myös arabivapaaehtoiset, jotka olivat taistelleet Neuvostoliiton joukkoja vastaan. Ks. myös ”CIA armed Bin Laden’s terrorists to fight Soviets”, *The Scotsman* 14.9.2001.

⁵⁰ On myös huomattava, että Saudi-Arabia ja monet muut arabimaat sekä Pakistan olivat yhä suhteissa Taliban-hallintoon. Noissa maissa sisäiset oppositioryhmät toisaalta tukivat al-Qaida-järjestöä, jota voitiin pitää saudien johtamana. Tästä ongelmasta ks. esim. Fareed Zakaria, ”The Allies Who Made Our Foes”, *Newsweek* 1.10.2001, s. 19.

⁵¹ Ks. ”Central Asian states back US campaign, but motives mixed”, *AFP* 24.9.2001.

⁵² Ks. ”US gets crucial support from Russia, as Taliban call general mobilization” *AFP/Yahoo News*, 24.9.2001.

⁵³ Ks. presidentti Bushin puhe sotatoimien alkaessa, ”Bush Announces Strikes Against Taliban”, *Washington Post* 7.10.2001.

Amerikkalaisten tukena oli alusta lähtien myös pienehköjä englantilaisia osastoja ja myöhemmin monia muitakin liittolaisia, mutta **ilmasotatoimet** olivat melkein kokonaan Yhdysvaltojen vastuulla. Ne aloitettiin talibanien (lähes olemattoman) ilmapuolustuksen ja viestiyhteyksien tuhoamisella. Ilmahyökkäyksiin käytettiin suurvallan kaikkein parasta kalustoa ja uusimpia menetelmiä. Aluksi toimintaa hidastivat pitkät lentomatkat ja hyvien maatukikohtien puute. Toisaalta kalustollinen ylivoima takasi sen, että pommitukset voitiin toteuttaa tehokkaasti. Tammikuun 2002 loppuun mennessä Yhdysvallat oli jo tehnyt Afganistaniin enemmän pommituslentoja kuin Jugoslaviaa vastaan keväällä 1999.⁵⁴

Maataistelut tapahtuivat ensi sijassa Afganistanin pohjoisosista peräisin olleiden kapinallisten (Pohjoisen liiton) ja talibanien joukkojen välillä. Vajaan kuukauden ilmapommitusten jälkeen Pohjoinen liitto aloitti hyökkäykset kaupunkien ja pääteiden valtaamiseksi. Talibanilla oli aluksi komennossaan noin 60 000 sotilasta, mutta monet alipäälliköt ”ostettiin” pian kapinallisten puolelle.⁵⁵ Ulkomaalaisia vapaaehtoisia ja terroristiryhmien jäseniä oli talibanien tukena muutama tuhat. Pohjoisen liiton joukoilla oli alkuvaiheessa noin 20 000 sotilasta, mutta määrä kasvoi pian hyökkäyssotatoimien alettua. Amerikkalaiset ja englantilaiset erikoisjoukot tukivat hyökkäystä lähinnä osoittamalla maaleja pommikoneille, jotka tuhosivat havaittuja talibanien asemia verraten helposti. Talibanien vetäytyttyä nopeasti pohjoisen kaupungeista, taistelut eteläisessä Afganistanissa jatkuivat kiivaina vielä parin viikon ajan. Joulukuun puolivälissä Taliban-hallinto oli kukistunut, mutta merkittäviä osastoja oli väistynyt vuorille ja Pakistanin puolelle valmiiksi jatkamaan sissisotaa.

Afganistanin **poliittista tulevaisuutta** hahmoteltiin Saksassa joulukuun alussa pidetyssä konferenssissa. Tilapäisen hallituksen pääministeriksi nimitettiin Hamid Karzai, joka syntyperältään edustaa eteläisiä pashtuja ja tasapainottaa muuten vahvaa pohjoisten kansanryhmien edustusta hallituksessa.⁵⁶ Hän on saanut myös Yhdysvaltojen ja

⁵⁴ Michael E. O'Hanlon, "A Flawed Masterpiece", *Foreign Affairs*, Vol. 81, No 3, May/June 2002, s. 48 - 52. Afganistanin ilmasodan alkuvaiheista ks. myös Jarmo Lindberg, "Ilmanherrschaft 15 minuttissa. Yhdysvaltojen operaatio 'Enduring Freedom' Afganistanissa", *Sotilasajakauslehti* 3/2002, s. 9 - 16.

⁵⁵ Kokonaiskuvauksena ks. Peter Beaumont et al, "The rout of the Taliban", *The Observer* 18.11.2001. Ks. myös Rone Tempest - Bob Drogin, "CIA Weapon: A Fistful of Dollars", *Los Angeles Times* 2.6.2002.

⁵⁶ Ks. "Guide to Afghan deal", *BBC News* 5.12.2001.

yleensäkin lännen vahvan tuen.

Uutta hallitusta avustamaan järjestyksenpidossa ja jälleenrakennuksessa perustettiin YK:n valtuutuksella kansainvälinen rauhanturvajoukko ISAF, joka on keskittynyt toimimaan erityisesti pääkaupungin Kabulin alueella. Rauhanturvajoukon kokoaminen ja tehtävistä sopiminen osoittautui alkuun hankalaksi. Monivaiheisten neuvottelujen jälkeen afgaanit sallivat vuodenvaihteessa noin 5 000 länsimaisen rauhanturvaajan pääsyn maahan. Britit ottivat operaation johtaakseen ja asettivat siihen pääosan henkilöstöstä, mutta Yhdysvallat kieltäytyi ottamasta suoranaisesti osaa rauhanturvajoukon toimintaan.⁵⁷

Pitkään jatkuneiden Afganistanin sotien viimeisin vaihe syksystä 2001 on ollut tyypillistä ”epäsymmetristä” sodankäyntiä, sillä vastakkain olivat aivan erilaiset voimat. Sodan strateginen asetelma oli muutenkin poikkeuksellinen muistuttaen lähinnä Kiinassa vuonna 1900 puhjennun ”boksarikapinan” kukistamista kansainvälisillä joukoilla. Silloin suurvallat hetkeksi lopettivat keskinäisen kilpailunsa ja yhdistivät voimansa kansallis-kumouksellisia kiinalaisia vastaan. Kiina pakotettiin hyväksymään suurvaltojen hallinta ja vapaakauppa alueellaan, mutta voittoisat suurvallat jatkoivat pian kilpailuaan eri puolilla maailmaa.

Voimasuhteiden erot ja poikkeuksellinen asetelma ”terrorismin vastaisessa sodassa” on otettava huomioon arvioitaessa kaikkia Afganistanin sotatoimista saatuja kokemuksia. Oli harvinainen yhteensattuma, että suurvalloilla oli yhteinen intressi kukistaa Taliban-hallinto ja lopettaa tuki al-Qaidalle. On vaikea kuvitella, että samanlainen yksimielisyys aina jatkuisi.

Yhdysvalloissa Taliban-hallinnon kukistaminen koettiin **suurena voittona** ja osoituksena maan asevoimien ylivoimaisesta suorituskyvystä.⁵⁸ Afganistanin sotaa alettiin pitää käyttökelpoisena mallina myöhemmille toimille, ennen kaikkea Saddam Husseinin johtaman Irakin hallituksen kaatamishankkeelle. Kriitikot ovat kuitenkin huo-

⁵⁷ Ks. esim. ”Europe and America in bitter row over peace force”, *The Independent* 19.12.2001 ja Philipp Eder - Günter Hofbauer, ”Operation Enduring Freedom”, *Österreichische Militärische Zeitschrift* 2/2002, s. 184 - 185.

⁵⁸ Ks. esim. Donald Rumsfeld, ”Transforming the Military”, *Foreign Affairs*, May/June 2002, s. 20 - 22. Hänen mukaansa ratkaisevaa oli Mazar-i-Sharfin kaupungin valtaaminen talibanien selustaan tapahtuneella yllätyshyökkäyksellä. Siinä taistelussa voiton toivat amerikkalaiset erikoisjoukot, ilmahyökkäykset täsmäaseilla ja Pohjoisen liiton ratsain liikkuneet sotilaat. Rumsfeld kuitenkin varoitti kopioimasta tuota mallia suoraan muihin tilanteisiin. Ks. myös ”Satellites and horsemen”, *The Economist* 9. - 15.3.2002, 27 - 29.

mauttaneet vaikeuksista, joita seuraa Afganistanissa käytettyjen menetelmien kopioimisesta. Afganistanin sotaa ei myöskään voida pitää siihen sidottujen suurten resurssien vuoksi yksinomaan “häikäisevänä voittona”, joskin se strategisen johtamisen osalta oli “mestarillinen suoritus”. Sodan tärkeäksi päämääräksi ilmoitettu Osama bin Ladenin ja hänen lähimpien apulaistensa ja liittolaistensa eliminoiminen jäi saavuttamatta, eikä ole varmuutta sodan pikaisesta päättymisestä.⁵⁹

Yhdysvallat liittolaisineen ryhtyi maaliskuussa 2002 aktiivisesti puhdistamaan sissien tukialueita kokien aluksi myös pahoja vastoinkäymisiä. Keväällä 2002 hajanaisia taisteluja käytiin edelleen Afganistanin itäosissa lähellä Pakistanin rajaa ilman mainittavia tuloksia. Yhdysvaltalaisen, Lounais- ja Keski-Aasian sekä koillisen Afrikan rannikot kattavan johtoportaan (Central Command) alaisuudessa toimi yhteensä 16 000 liittokunnan sotilasta, joista 6 600 oli Afganistanissa.⁶⁰ Kaikkiaan liittokunnan sotilaita oli Afganistanissa 11 000, joista Yhdysvaltojen osuus oli 5 000, Kanadan 2 200 ja Britannian 1 700 sotilasta.⁶¹ Taistelu sissejä vastaan Afganistanin ja Pakistanin rajaseuduilla jäi keväällä yhä enemmän brittien vahvennuksena lähettämien merijalkaväen sotilaiden ja heitä tukeneiden liittolaisjoukkojen vastuulle.⁶² Kesällä 2002 kahakat jatkuivat eri puolilla maata, samalla kun Yhdysvaltojen ja liittolaisten maavoimien taistelujoukkoja siirrettiin huollettaviksi kotimaahansa tai toimintaan muille sota-alueille. Runsaasti siviiliuhreja vaatineet ilmahyökkäykset kiristivät paikallisen väestön asenteita amerikkalaisia kohtaan.⁶³

Afganistanin tilanteen rauhoittaminen ja jälleenrakentaminen tulee olemaan vaikea tehtävä yhtä lailla maan omille asukkaille kuin apua tarjoaville kansainvälisille organisaatioille, vaikka hallinnon yleisjärjestelystä päästiinkin sopimukseen Kabulissa kesäkuussa pidetyssä kokouksessa. Hallituksen johtoon valitulla Hamid Karzailla ei ole paljonkaan valtaa pääkaupungin ulkopuolella. Hallinnon sisäistä valtataistelua on käyty eri heimojen ja alueellisten sotapäälliköiden

⁵⁹ Ks. O’Hanlon (2002), s. 47 - 63.

⁶⁰ *General Tommy Franks, Central Command, Operation Enduring Freedom, Briefing 11.4.2002.*

⁶¹ “News blackout on Afghan battle”, *BBC News* 17.5.2002.

⁶² Ks. Michael Evans, “UK’s Afghan role greatly expanded”, *The Times* 19.3.2002.

⁶³ Ks. esim. Thomas Ricks, “War Shifts From Combat Sweeps to Small Units Probing Shadows”, *Washington Post* 7.7.2002, Kim Sengupta, “Afghan civilians pay heavy price for faulty intelligence”, *The Independent* 2.7.2002 ja “UN hands over ‘bomb blunder’ report”, *BBC News* 30.7.2002.

valtapiirien välillä. Afganistanin suurin väestönosa pataanit (pashtut) ovat tyytymättömiä Pohjoisen liiton (lähinnä tadhikkien ja uzbekkien) saamaan valta-asemaan, ja Karzai on joutunut yhä enemmän tukeutumaan Yhdysvaltojen ja kansainvälisten suojajoukkojen apuun.⁶⁴

Terrorismin vastaisen sodan **kustannukset** ovat nousemassa suuriksi. Budjettivuodeksi 2002 Pentagon esitti varattavaksi noin 30 miljardia dollaria, ja Kongressi hyväksyi 24.7.2002 kaikkiaan 29 miljardin dollarin määrärahan terrorismin vastaisiin toimiin.⁶⁵ Yhdysvaltojen budjettia rasittaviksi kokonaiskustannuksiksi (sotamenot ja sisäisen turvallisuuden parantaminen) ensimmäisen sotavuoden osalta on arvioitu 85 miljardia dollaria. Se vastaa vajaata prosenttia bruttokansantuotteesta ja on tarkoitus kattaa budjetin alijäämällä, lähinnä myymällä obligaatioita markkinoille.⁶⁶

⁶⁴ Ks. esim. Ahmed Rashid, "Weak Karzai hands power to warlords", *Telegraph* on-line 24.6.2002, "Afganistan: Letzte Kränkung", *Der Spiegel* 29/2002, s. 122 ja Paul Wieseman, "Frustration boils in Afghanistan's Pashtuns", *USA Today* 29.7.2002.

⁶⁵ Alan Fram, "Pentagon: War Costs \$ 30 B for Year", *Washington Post* 25.2.2002 ja "Congress Sends Anti-Terror Bill to Bush", *AP/Los Angeles Times* 24.6.2002.

⁶⁶ "Anti-Terrorism War To Slow Economic Growth", *Stratfor*-raportti 6.5.2002.

4 TERRORISMIN VASTAISEN SODAN TOINEN VAIHE

Afganistanin Taliban-hallinnon kukistamisen ja al-Qaida-järjestön tukialueiden valtaamisen jälkeen olennainen laajennus terrorismin vastaisessa sodassa kevättalvella 2002 oli Yhdysvaltojen julistama **kamppailu joukkotuhousoseiden leviämistä vastaan**. Yhdysvallat on syyttänyt erityisesti “pahuuden akseliin” kuuluvia valtioita (Irakia, Irania ja Pohjois-Koreaa) sekä terroristien tukemisesta että joukkotuhousoseiden kehittamisestä. Kyseessä on pääpiirtein sama maaryhmä, joka oli mainittu usein “roistovaltioiden listalla”. Kuitenkin presidentti Clintonin kauden lopulla oli tuosta nimityksestä jo luovuttu ja ryhdytty parantamaan yhteistyötä ydinaseistuksen rajoittamiseksi.

Presidentti Bushin puhe liittovaltion tilasta tammikuun lopussa selkeytti uutta doktriinia. Koko maailma kuuli republikaanisen julistuksen kansainvälisen politiikan uusista pelisäännöistä, ja toimenpiteiden Saddam Husseinin kukistamiseksi piti alkaa viipymättä.

Keväällä 2002 Lähi-idässä kärjistynyt **Israelin ja palestiinalaisten välinen konflikti** on kuitenkin monimutkaistanut ja laajentanut edellisenä syksynä alkanutta kriisitilannetta, jossa yhä keskeisellä sijalla ollut terrorismin vastainen sota siirtyi Yhdysvaltojen ilmoituksen mukaan jo “toiseen vaiheeseen”. Sen on määrä olla entistä aktiivisempaa toimintaa ennalta ehkäiseviksi tarkoitetut iskut mukaanluettuina.

“Bushin doktriini”

Presidentti Bush piti kongressissa 29.1.2002 vuotuisen **liittovaltion tilaa koskeneen puheen**, josta odotetusti tuli terrorisminvastaisen sodan käymisen poliittisen ja strategisen **doktriinin julistus**. Hän aloitti dramaattisesti sanomalla: “Kokoontuessamme tänä iltana kansakuntamme on sodassa, taloutemme kärsii taantumasta ja koko sivistynyt maailmaa uhkaavat ennennäkemättömät vaarat. Kuitenkin liittovaltiomme on nyt vahvempi kuin koskaan ennen.” Presidentti jatkoi kuvaamalla syyskuisten terrori-iskujen aiheuttamaa shokkia ja toisaalta torjunnan päättäväisyyttä sekä Afganistanissa saavutettuja menestyksiä. Kuitenkin sota terrorismia vastaan oli vasta alkuvaiheessaan.

Vaikka useita satoja epäiltyjä oli pidätetty, kymmeniä tuhansia terroristeja oli levittäytynyt eri puolille maailmaa valmiiksi jatkamaan tuhotekojaan.⁶⁷

Sitten presidentti siirtyi käsittelemään terrorismin vastaisen sodan jatkoa. Yhdysvalloilla oli **kaksi suurta päämäärää**: (1) Tuhota terroristien harjoitusleirit, rikkoa heidän suunnitelmansa ja tuoda terroristit oikeuden eteen. (2) Estää terroristeja ja valtioita, jotka pyrkivät hankkimaan kemiallisia, biologisia tai ydinaseita, uhkaamasta Yhdysvaltoja ja maailmaa. Ensimmäisen tehtävän suoritus oli jo Afganistanissa saatu hyvään alkuun, mutta muualla oli yhä terroristiorganisaatioita, kuten Hamas, Hizbollah, Islamilainen jihad ja Jais-i-Mohammed, jotka toimivat syrjäisillä paikoilla. Niitä vastaan tulitaisiin käymään kaikkialla. Yhdysvallat odotti myös muiden valtioiden asettuvan terroristeja vastaan. Bushin sanoin: “Jos jotkut ovat liian arkoja eivätkä toimi, Yhdysvallat toimii.”

Toisen päämäärän mukaisesti estetään terroristeja tukevia hallituksia uhkaamasta Amerikkaa tai sen liittolaisia joukkotuhoaseilla. Nuo valtiot, Pohjois-Korea, Iran ja Irak, ja niiden kanssa liittoutuneet terroristit muodostavat maailmanrauhaa uhkaavan “pahuuden akselin”. “Pidämme liittolaistemme kanssa huolta siitä, etteivät ne saa haltuunsa tarvittavia resursseja joukkotuhoaseiden tuotantoa varten. Kehitämme tehokkaan puolustuksen ohjuksia vastaan itsemme ja liittolaistemme suojaksi. Kaikkien tulee tietää, että Amerikka tekee sen, mikä on välttämätöntä kansakunnan puolustamiseksi.”

Presidentti Bush lisäksi totesi, ettei aikaa ole hukattavissa, sillä vaarat kasvavat. Yhdysvallat ei jää odottamaan tuhon lähestymistä eikä salli uhkaamista joukkotuhoaseilla. Toimintaa terroristeja ja heidän tukijoitaan vastaan ei keskeytetä. “Historia on kutsunut Amerikan liittolaisineen toimintaan, ja meidän velvollisuutemme ja etuoikeutemme on taistella vapauden puolesta.”

Myös budjetissa presidentin mukaan tulisi näkymään, että tärkein asia on kansakunnan turvallisuus. **Budjetissa** on kolme tavoitetta: “Me voitamme tämän sodan, suojaamme kotimaamme ja elvyttämme taloutemme.”

⁶⁷ “President Delivers State of the Union Address”, 29.1.2002. Saatavilla: www.whitehouse.gov.

Loppuosan laajasta puheestaan Bush omisti koulutukselle, talouden elvytykselle ja työllisyydelle sekä amerikkalaisen kulttuurin ja yhteiskunnan ylistykselle. Hän mukaansa Amerikka puolustaa lujasti “ei-neuvoteltavissa olevia” arvojaan: laillisuutta, valtion vallan rajoitusta, kunnioitusta naisia kohtaan sekä yksityisomaisuutta, sananvapautta, tasavertaisuutta oikeuden edessä ja uskonnollista suvaitsevaisuutta. Näitä arvoja tullaan edistämään myös muualla, muslimimaailma mukaan luettuna.

Noita tehtäviä suorittamaan (asevoimien ja poliisin lisäksi) Bush kutsui amerikkalaisia liittymään uuteen organisaation *USA Freedom Corps*. Sen tehtäviin tulee kuulumaan kodinturva, yhteiskunnan rakentaminen ja myötätunnon herättäminen Yhdysvaltoja kohtaan eri puolilla maailmaa. Tarkoituksena on värvätä “vapausjärjestöön” 200 000 vapaaehtoista. Uudistettu *Peace Corps* pyritään kasvattamaan jäsenmäärältään kaksinkertaiseksi ja suuntaamaan toimintaan erityisesti islamilaiseen maailmaan.

Konkreettisenä mainintana terrorismin vastaisen sodan suuren liittokunnasta hän vielä totesi, että nyt oli tilaisuus poistaa vanhoja kilpailuasetelmia ja työskennellä yhdessä Venäjän, Kiinan ja Intian kanssa rauhan ja vaurauden edistämiseksi. Joka puolella vapaat markkinat ja vapaat yhteiskunnat osoittavat kykynsä nostaa elintasoja. Eri maanosissa toimivien liittolaisten kanssa osoitetaan, ettei terrorismi kykene pysäyttämään vapautumista.

Eriyistä huomiota maailmalla herätti puheen osa, joka käsitteli “pahuuden akselia”. Koko puhetta leimasi vahva **ideologinen julistus**, doktriini, jonka puitteissa ei olisi sijaa kompromisseille. Siinä pyrittiin esittämään ohjelma, joka olisi helposti mielletävissä, samaan tapaan kuin presidentti Wilsonin julistama “14 kohdan ohjelma” Yhdysvaltojen lähtiessä ensimmäiseen maailmansotaan, presidentti Rooseveltin “Atlantin julistus” toisen maailmansodan alkuvaiheissa tai presidentti Trumanin kylmän sodan alkaessa vuonna 1947 julistama “kommunismien patoisoppi”.

Kansainvälisissä kommentteissa puheen sanomaa myös moitittiin liiaksi yksinkertaistavaksi, “mustavalkoiseksi” julistukseksi (“hyvän puolesta pahaa vastaan”), joten olisi odotettavissa vaikeuksia käytännön ulkopolitiikan hoidolle. “Pahuuden akseliin” nimetyt maat eivät monien mielestä paljokkaan poikenneet Yhdysvaltojen liittolaisten kelpuuttamista muslimimaista. Toisaalta lukuisten liittolaisten

ten saaminen hyväksymään kaikki Yhdysvaltojen julistamat päämäärät ja arvot näytti vaikealta, mutta kritiikki ei tuntunut huolettavan amerikkalaisia — ainakaan toistaiseksi.⁶⁸

Kriittisissä analyyseissa kiinnitettiin myös huomiota Bushin **puheesta puuttuneisiin seikkoihin**. Siinä ei ollut mitään mainintaa kansainvälisistä järjestöistä (Nato, EU, OECD, WTO ja YK) eikä yleismaailmallisista ihmisoikeuksista tai kansainvälisestä oikeudesta, vaan kaikki nähtiin Yhdysvaltoihin keskittyneenä ja sikäläisten arvojen levittämisenä maailmalle peräti “historian antamalla oikeutuksella”. Oli odotettavissa, että kun amerikkalainen patriotismi nyt oli selvästi muuttunut nationalismiksi, monet vanhat Amerikan ystävät tuntevat olonsa vaivautuneeksi.⁶⁹

Länsi-Euroopassa kummasteltiin sitä, ettei presidentti Bush maininnut Natoa tai Euroopan unionia luetellessaan terrorismin vastaisen sodan liittolaisia. Tähän saatiin lisävalaistusta heti seuraavan viikonlopun aikana 2.-3. helmikuuta pidetyssä turvallisuuspolitiikan konferenssissa Münchenissä. Siellä Washingtonin kannan toivat julki Pentagonin edustajat ja turvallisuuspolitiikan vaikuttajiin kuuluvat senaattorit. Keskustelujen sävy oli ajoittain kireä, sillä saksalaispoliitikot protestoivat sanoen, etteivät he hyväksy Yhdysvaltojen sanelua.⁷⁰

Münchenin konferenssissa turvallisuuspoliittinen neuvonantaja Richard Perle painotti sitä, että Yhdysvaltojen oma turvallisuus on asetettu kaiken muun, myös liittolaissuhteiden, edelle. “Yhdysvallat toimii tarvittaessa yksin, jos muut eivät uskalla tai halua.” Toisena hallinnon edustajana puhuneen varapuolustusministeri Paul Wolfowitzin mukaan Naton täytyi kehittyä terrorismin vastaiseen sotaan soveltuvaksi, jotta sillä olisi olemassaolon oikeutus. Siitä ei voi jäädä siivuun, jos aikoo olla Yhdysvaltojen puolella, eikä puolueettomuutta hyväksyttyä. Lisäksi hän sanoi, että terrorismin vastaisessa sodassa on siirrytty vaiheeseen, jossa “tähtäämme ennalta ehkäisyyn, emmekä enää vain rankaisuun... Paras puolustus on hyvin järjestetty hyökkäys.”

⁶⁸ Ks. esim. “George Bush and the axis of evil”, *The Economist* 2. - 8.2.2002, “US dismisses European charge of simplistic world”, *AFP* 8.2.2002 ja Uwe Schmitt, “Die USA nehmen keine Notiz von der Kritik Europas”, *Die Welt* 12.2.2002.

⁶⁹ Ks. perusteellinen analyysi puheen sisällöstä artikkelissa Jan Oberg, “Bush’s State of War Address”, *TFF Pressinfo* 143, 30.1.2002. Saatavilla: www.transnational.org.

⁷⁰ Ks. Henning Bartels, “Dunkle Wolken über den transatlantischen Beziehungen”, *Europäische Sicherheit*, s. 3.

Yhdysvallat ei myöskään aio sitoutua olemassa oleviin liittoihin. “Tehtävän täytyy määrittää liittokunnan rakenne, eikä olemassa oleva liitto saa määrätä tehtävää”. Hän valaisi asiaa toteamuksella: “Emmehän me tarvitse nyt Natoa Filippiineillä”.⁷¹

Naton tulevaisuuden kyseenalaistaminen oli useiden lehdistökommenttien aiheena. Länsieurooppalaisissa arvioissa toistui käsitys, että Yhdysvalloista oli kuultu vakava huomautus Naton muutostarpeista eikä liiton syrjäytyminen uusimmasta kehitysvaiheesta ollut muutenkaan jäänyt huomaamatta. Ongelmien syistä vallitsi sen sijaan eriäviä käsityksiä. Pääsihteeri George Robertsonin mukaan eurooppalaisten jäsenmaiden tuli lisätä sotilasmenojaan ja muuntaa asevoimansa käyttökelpoisiksi Yhdysvaltojen rinnalle Naton alueen ulkopuolisiin toimintoihin.⁷² Eräissä muissa kommentteissa huomautettiin, että kysymys on enemmänkin intressien eroista ja suurista periaateongelmista kuin vain “teknologiakuilusta” Yhdysvaltojen ja liittolaisten välillä.⁷³

Talven kuluessa presidentti Bush ja hänen avustajansa selvensivät vielä useissa tilaisuuksissa “Bushin doktriinia”. Vahvistui käsitys, että terrorismin vastainen sota ja siihen liittyvä kotimaan puolustus olivat todella tulleet kaikkea poliittista päätöksentekoa hallitseviksi tehtäviksi. Aivan julkisesti ryhdyttiin myös puhumaan Irakin hallituksen kaatamisesta tarvittaessa asevoimin. Yhdysvallat ei myöskään suvainnut arvostelua, jota kuului ymmärrettävästi “pahuuden akseliksi” nimettyjen valtioiden taholta mutta myös monilta liittolaisilta. Esimerkiksi Ranskan ulkoministeri Hubert Vedrine nimitti Bushin linjaa “liiaksi yksinkertaistavaksi” ja jopa EU:n ulkoasiainkomissaari, entinen englantilainen konservatiivipoliitikko Chris Patten sanoi, että “emme halua tulla kohdelluksi satelliitteina”. Useilla Euroopan unionin mailla oli erityisesti suhteissa Iraniin ja Pohjois-Koreaan huomattavasti joustavampi linja kuin Yhdysvalloilla, mutta myöskään jyrkkiä toimia Irakia vastaan ei EU:n piirissä hyväksytty.⁷⁴

⁷¹ Ks. “US ‘ready to go alone’”, *BBC News* 2.2.2002, “U.S. ready for pre-emptive strikes in terror war”, *The Mercury News* 2.2.2002 ja “Anti-Terror fight may mean shifting alliances: US official”, *AFP* 3.2.2002.

⁷² Ks. esim. Severin Weiland, “Die Nato — selbstsicher und selbstkritisch”, *Der Spiegel* online, 3.2.2002 ja George Robertson, “Die Zukunft der NATO”, *Europäische Sicherheit* 3/2002, s. 26 - 28.

⁷³ Ks. esim. “NATO’s need for reform”, *Financial Times* 8.2.2002.

⁷⁴ “Who needs whom?”, *The Economist* 9. - 15.3.2002, s. 30 - 31.

Presidentti Bushin talvella 2002 julistamaa ja myös käytännössä noudattamaa oppia voi luonnehtia “ideologiseksi republikanismiksi”, vaikka eroa demokraatteihin ei haluttu kansallisen yksimielisyyden vuoksi mitenkään korostaa. Se merkitsi selvää irtautumista aiemmin julistetusta klassisen realismin mukaisesta ajattelusta, jossa strateginen tarkoituksenmukaisuus oli etusijalla. Yhdysvaltojen politiikkaan oli tullut syyskuun terrori-iskujen ja niitä seuranneiden sotatoimien tuloksena selvästi **ideologisempi ja konservatiivisempi nationalistinen sävy**, jolloin perinteisiä amerikkalaisia arvoja korostanut taistelu “hyvän puolesta pahuutta vastaan” nousi keskeiselle sijalle. Se poikkeaa “wilsonilaisesta liberalismista” painottaessaan voimaa ja Yhdysvaltojen kansallisia etuja, vaikka samalla pyritään maailmalla edistämään “amerikkalaisia arvoja”. Ne on määritetty republikaanisen tulokinnan mukaisista amerikkalaisista lähtökohdista eivätkä siis pohjautu yleismaailmallisiin demokratian ja ihmisoikeuksien periaatteisiin. “Ideologisessa republikanismissa” pelkistyy ajatus: “Mikä on hyväksi republikaanien johtamalle Amerikalle, on myös hyväksi maailmalle”.

Yhdysvaltojen strateginen uudistusohjelma

Yhdysvaltojen hallitus julkaisi syyskuussa 2001 **puolustuspoliittisen ohjelman** (QDR)⁷⁵, jossa kerrottiin siirrytyn “uhkiin” perustuvasta ajattelusta “suorituskykypohjaiseen” ajatteluun. Enää ei pidetty tärkeänä varautua tiettyjen, verraten selvästi määritettyjen uhkien torjuntaan, vaan oli luotava kyky vastata hyvin erilaisiin tilanteisiin tarvittaessa ennalta ehkäisevällä toiminnalla. Myöskään “kahden sodan oppia” (kykyä käydä yhtäaikaisesti kahta “alueellista” sotaa, lähinnä Lähi-idässä ja Koreassa) ei enää pidetty tärkeänä painottaa, vaikka käytännössä ylläpidetään kykyä yhtäaikaisiin sotatoimiin jopa useammalla alueella. Ohjelma oli muotoiltu paljolti perusteluksi ohjuspuolustushankkeen edistämiseksi, eikä siinä otettu huomioon juuri lainkaan tarvetta varautua “epäsymmetriseen sodankäyntiin”.⁷⁶

Syksyn 2001 ja Afganistanin sodan kokemuksia pyrittiin otta-

⁷⁵ *Quadrennial Defense Review Report* (QDR 2001) 30.9.2001. Saatavilla: www.defenselink.mil/pubs/qdr2001.pdf.

⁷⁶ Ks. Lawrence Freedman, “The Third World War?”, *Survival*, Vol 43, No 4, Winter 2001 - 02, s. 76.

maan huomioon uuden **puolustusbudjetin** laatimisessa. Sitä kuvas-
tavat lisäykset aseistukselle ja toiminnoille, joilla pyritään estämään
terroristeja hankkimasta itselleen tukialueita (lisäys 157 %), ja vies-
tintäteknologiaan (lisäys 125 %). Kuitenkin merkittävä lisäys määrä-
rahoissa on avaruuspuolustusohjelmille (lisäys 145 %), joilla suojau-
dutaan nimenomaan suurvaltojen mahdollisia avaruushyökkäyksiä
vastaan esimerkiksi suojaamalla tiedustelu- ja viestisatelliitteja.⁷⁷

Budjettivuodelle 2003 presidentti Bush esitti puolustusmenoi-
hin 379 miljardia dollaria, jossa lisäystä on 48 miljardin dollaria verrat-
tuna vuoden 2002 budjettiin.⁷⁸ Pelkkä korotus on selvästi suurempi
kuin Saksan tai Britannian puolustusbudjetit, mutta se on tarkoitettu
vain laajan varustautumisohjelman aluksi. Viiden vuoden kuluessa so-
tilasmenoihin on tarkoitus käyttää yli 2 000 miljardia dollaria. Koko
kansallisen turvallisuuden budjetti (puolustusministeriö + energia-
ministeriöstä ydinaserahoitus) on 396 miljardia dollaria eli huomatta-
vasti suurempi kuin varsinaisen Pentagonin budjetti. Sen on määrä
nousta 470 miljardiin dollariin vuonna 2007. Lisäksi on turvallisuus-
den vaatimia menoja useilla muillakin budjettikohdilla. Yhdysvalto-
jen puolustusbudjetti on suuri verrattuna mihin tahansa kilpailijaan tai
liittolaiseen, noin 40 prosenttia koko maailman yhteenlasketuista so-
tilasmenoista. Kuitenkin siitä huomattava osa on mennyt käyttö- ja
ylläpitokustannuksiin. Lisäyksillä on tarkoitus tehostaa erityisesti tut-
kimus- ja kehittämistoimintaa ja uuden materiaalin hankintaa. Arvos-
telijoiden mielestä budjettiesitykseen sisältyi yhä paljon sellaisia hank-
keita, jotka oli pantu alulle kylmän sodan aikaisilla perusteilla, eivätkä
ne hyvin palvele uusia tehtäviä. Raha ei riitä uudistuksien tehokkaa-
seen läpiviemiseen, vaan kuluu suureksi osaksi vanhojen rakenteiden
ylläpitämiseen ja vanhentuneiden projektien toteutukseen.⁷⁹

Yhdysvaltojen puolustusbudjetti vuodelle 2003 hyväksyttiin kon-
gressissa lähes presidentin esityksen mukaisena. Kansallisen turvalli-
suuden menoihin osoitettiin 393 miljardia dollaria. Kävi kuitenkin ilmi,
etteivät kongressiedustajat olleet halukkaita hyväksymään kaikkia

⁷⁷ Donald Rumsfeld, "Transforming the Military", *Foreign Affairs*, May/June 2002, s. 24 - 27.

⁷⁸ "President Calls for \$ 48 Billion Increase in Defense Spending", 4.2.2002. Saatavilla: www.whitehouse.gov.

⁷⁹ Ks. esim. "Transformation postponed", *The Economist* 16.2.2002, s. 46 - 47, "Armed to the teeth", *Observer* 10.2.2002, O'Hanlon (2002), s. 61 - 63 ja Elliot Cohen, "A Tale of Two Secretaries", *Foreign Affairs*, May/June 2002, s. 40.

puolustusministeri Rumsfeldin esityksiä. Hän oli esittänyt aseistuksen modernisointia muun muassa lopettamalla kalliin (11 miljardia dollaria maksavan) tykistöjärjestelmän kehittelyn. Kongressi silti myönsi siihen varoja ja vähensi ohjuspuolustuksen kehittämismenoja.⁸⁰

Terrorismin vastaisen sodan aiheuttamia kuluja on myös erillisissä lisäbudjeteissa ja eri hallinnonhaarojen rahoitusvastuulla. Mainittakoon vain **tiedusteluorganisaatioiden** salaiset budjetit, joihin arvioidaan sisältyvän noin 30 miljardin dollarin vuotuiset määrärahat. Viestiliikennettä eri puolilla maailmaa seuraavalla NSA:lla on palveluksessaan noin 30 000 henkilöä, ja CIA:lla on nyt enemmän agenteja kuin koskaan. Viiden vuoden takaiseen tilanteeseen verrattuna CIA:n kenttähenkilöstön lisäys on ollut kymmenkertainen. Tiedusteluorganisaatiot ovat saaneet lisää rahaa mutta myös joutuneet viime syksyn huonojen kokemusten vuoksi toimintojensa tehostamisvaatimusten kohteeksi.⁸¹

Kansallisen turvallisuuden strategia (turvallisuuspoliittinen doktriini) on hahmotettavissa presidentin, ministerien ja heidän avustajiensa puheista. Uuden hallinnon aloittaessa toimintaansa on myös ollut tapana kirjoittaa erillinen asiakirja, joka selvittää kansallisen turvallisuuden strategiaa. Sen laatimisesta vastaa kansallinen turvallisuusneuvosto, mutta viime syyskuussa alkaneen kriisivaiheen takia strategiapaperin viimeistely on kuitenkin jäänyt kesken. Lisäksi ulkosainhallinnon ja Pentagonin keskinäinen kilpailu on vaikeuttanut työtä. Ongelmakohtia ovat ulko- ja puolustuspolitiikan suhteet, kannanotto “kansakunnan rakentamiseen” (nation-building), johon republikaanihallinto ei aluksi halunnut ryhtyä mutta joutui Afganistanissa kuitenkin mukaan sen toteutukseen, sekä kysymys Yhdysvaltojen suhteista liittolaisiin ja kansainvälisiin organisaatioihin.⁸²

Terrorismin vastaisen sodan tehtävät ovat leimanneet Yhdysvaltojen turvallisuuspolitiikkaa niin voimakkaasti, ettei pidemmän aikavälin strategiasta ole ehditty paljon edes keskustella. Puheista ja käytännön toimista on voitu hahmotella käsitys, että **puolustus on**

⁸⁰ Jennifer Loven, “Defense Spending Bill Passes House”, *Washington Post* 10.5.2002 ja Jim Abrams, “Senate and House Pass Defense Bills”, *Washington Post* 27.6.2002.

⁸¹ Ks. “Top CIA official warns next terror attack unavoidable”, *Yahoo News* 28.4.2002.

⁸² Presidentin turvallisuuspoliittinen neuvonantaja Condoleezza Rice, joka johtaa myös kansallisen turvallisuuden neuvoston (National Security Council = NSC) työtä, ilmoitti, että ko. asiakirja saataisiin valmiiksi vielä keväällä 2002. Ks. *CDI Weekly Defense Monitor* 4.4.2002, s. 2 - 3.

etusijalla ja ulkopolitiikka sille alisteista. Tästä myös seuraa, että Yhdysvallat suhtautuu erittäin vihamielisesti kaikkiin niihin valtioihin, jotka eivät tue sen terrorismin vastaisia toimia. Niistä tärkeimmällä sijalla oli al-Qaidan murskaaminen, mutta heti sen jälkeen painopiste on ollut siirtymässä joukkotuhoaseiden leviämisen vastaiseen toimintaan, jolloin tärkeimpänä kohteena on Irak. Tähän liittyi kysymys, pitäisikö jatkoa varten asettaa liittokunnan rakentaminen etusijalle vai pitäisikö Yhdysvaltojen valmistautua toimimaan yksin. Hallinnon sisällä tästä käytiin ankaraa väittelyä, sillä ulkoministeriö puolsi liittokunnan muodostamista, kun taas varapresidentti Dick Cheney ja Pentagonin johto korostivat Yhdysvaltojen oman, päättäväisen toiminnan vaatimusta.⁸³

Yhdysvaltojen **ydinaseopin muutos** tuli julkisuuteen maaliskuussa, kun *Los Angeles Times* julkaisi uutisen haltuunsa saamasta, yli 50 sivun laajuisesta salaisesta asiakirjasta *Nuclear Posture Review*, joka oli toimitettu kongressin komitealle 8. tammikuuta. Sitä kommentoinut tunnettu ydinasetutkija William Arkin piti dokumenttia merkittävänä osoituksena ydinasestrategian muutoksesta puhtaasta kylmän sodan aikaisesta “pelotusopista” (deterrence) **kohti ydinaseiden parempaa käytettävyyttä** taisteluvälineinä. Vaikka pienten, monipuolisesti käytettävien ydinräjähteiden kehittämisestä oli ollut ajoittain puhetta ja kokeita oli tehty, ajatuksesta oli kuitenkin aina luovuttu, kun ei haluttu madaltaa “ydinasekynnystä”. Uudessa suunnitelmassa perusteluna mainittiin käytettävyyden ja samalla myös pelotuskyvyn parantaminen siten, että mahdollisiksi kohteiksi nimettiin Kiina, Venäjä, Irak, Pohjois-Korea, Iran, Libya ja Syyria. Ydinaseita tulisi valmistautua käyttämään myös tavanomaisten aseiden jatkeena, jos näiden teho ei riitä esimerkiksi maanalaisia luolia vastaan.⁸⁴

Yhdysvaltojen ydinasedoktiin uuden uudistusohjelmaa arvosteltiin voimakkaasti sekä kansainvälisesti että maan omissa asiantuntijapiireissä.⁸⁵ Irtautuminen kylmän sodan aikaisesta “molemmipuolisen ydinasepelotuksen” opista oli Bushin hallinnolta tärkeä strateginen linjanvalinta alusta alkaen. Siihen kuului ballististen ohjusten torjuntajär-

⁸³ Ks. “The Great Debate: Washington’s Coalition Dilemma”, *Stratfor*-raportti 12.2.2002 ja “Emerging Bush Doctrine Reshaping U.S. Strategy”, *Stratfor*-raportti 25.2.2002.

⁸⁴ Paul Richter, “U.S. Works Up Plan for Using Nuclear Arms”, *Los Angeles Times* 9.3.2002 ja William Arkin, “Secret Plan Outlines the Unthinkable”, *Los Angeles Times* 10.3.2002.

⁸⁵ Ks. esim. “Bushs riskanter Flirt mit der Atombombe”, *Der Spiegel*, online 10.3.2002 ja Jim Lobe, “Fallout fierce over Washington’s new nuclear policy”, *Asia Times* 13.3.2002.

jestelmän kehittäminen, luopuminen sitovien ydinasesopimusten teosta (esim. START-sopimusten jatkosta) ja kattavan ydinaseiden koeikiellon (Comprehensive Test Ban) sopimuksen jättäminen ratifioimatta vastoin monien asevalvonnan asiantuntijoiden suosituksia.⁸⁶ Talvella 2002 julkisuuteen tullut suunnitelma oli johdonmukainen jatkovalitulle linjalle. Se siis merkitsee, ettei enää ollut puhuttakaan ydinaseiden radikaalista riisunnasta tai täydellisestä hävittämisestä, kuten presidentit Ronald Reagan ja Mihail Gorbatsšov näkivät yhteisessä visiossaan Reykjavikin kokouksessa vuonna 1986.⁸⁷

Arvosteluun vastattiin Yhdysvaltojen hallituksen taholta vähättelellä muutoksen merkitystä verrattuna aikaisempaan ydinaseoppiin, sillä Yhdysvallat ei ollut koskaan luvannut olla käyttämättä tarvittaessa ydinaseitaan myös ensimmäisenä. Toisaalta vakuutettiin, että kyseessä oli vain muistio ydinaseistuksen kehittämisestä eikä vielä päätös. Ydinaseiden päätehtävänä olisi edelleen ylläpitää pelotetta.⁸⁸ Toisaalta kuitenkin puolustusministeri Rumsfeld on ilmoittanut, että Nuclear Posture Review merkitsee uutta lähestymistapaa strategiseen pelotusoppiin, sillä “turvallisuus lisääntyy, kun riippuvuutta strategisista ydinaseista vähennetään”.⁸⁹ Myös tietoja miniydinaseiden kehitystyöstä on tihkunut.⁹⁰ Lisäksi näyttää selvältä, että Yhdysvallat ei ole valmis sitoutumaan ydinaseiden koeräjäytykset kieltävään sopimukseen.

Kriittisenä yhteenvetona Yhdysvaltojen ydinasepolitiikan uudistussuunnitelman vaikutuksista esitti aseidenriisunta-asiantuntija Richard Butler seuraavat seikat: (1) Jo pitkään tunnustettu ydinaseiden perustava ero tavanomaisiin aseisiin nähden pyritään nyt häivyttämään, mikä sopii huonosti Yhdysvaltojen hallituksen kristillismoraalisiin korostuksiin. (2) Laajalti tunnustettu ja myös toistaiseksi veraten hyvin menestynyt pyrkimys saada ydinaseiden leviäminen este-

⁸⁶ Tilanteesta v. 2001 ks. Jim Wurst - John Burroughs, “Ending the Nuclear Nightmare: A Strategy for the Bush Administration”, *World Policy Journal*, Vol. XVIII, No 1, Spring 2001. Saatavilla: www.worldpolicy.org/journal/wurst.html.

⁸⁷ Reykjavikissa lokakuussa 1986 pidetyn kokouksen merkityksestä ydinaseriisunnalle ks. Mauno Koivisto, *Historian tekijät. Kaksi kautta II* (Kirjayhtymä, Helsinki - Juva 1995), s. 202 - 203. Presidentti Reagan perusteli useissa yhteyksissä ohjustentorjuntaohjelmaansa (SDI) näkymällä, että se tekee ydinaseet tarpeettomiksi.

⁸⁸ David Savage, “Nuclear Plan Meant to Deter”, *Los Angeles Times* 11.3.2002 ja “US keeps all nuclear options open: Bush”, *Yahoo News* 14.3.2002.

⁸⁹ Rumsfeld (2002), s. 30.

⁹⁰ Gay Alcorn, “Bunker-busting nukes on Bush drawing board”, *Herald/SMH* 20.3.2002 ja Richard Norton-Taylor, “The new nukes”, *The Guardian* 6.8.2002.

tyksi ja ydinaseet lopulta hävitetyiksi sopimusvaraisesti kaikkia yhtäläisesti koskevilla perusteluilla uhrataan amerikkalaisten oman edun tavoittelulle. (3) Tästä syntyy huono esimerkki muidenkin joukkotuhousoseiden leviämisen estämisen ja hävittämisen kannalta. (4) Ydinasepolitiikan muutoksen perusteleminen terrorismin vastaisella toiminnalla vaarantaa sen yleistä uskottavuutta.⁹¹

Uuden ydinaseopin arviointi jatkui lähinnä siltä pohjalta, että kysymys ei ole vallankumouksellisesta uudistuksesta ja ydinaseiden roolin palauttamisesta strategiassa keskeiseksi kylmän sodan alkuvaiheiden tapaan, vaan uudistuksilla pyritään vastaamaan tilannekehitykseen. Varautuminen yksinomaan Venäjän ydinaseiden käyttöä estämään ei voi olla enää järkevää, vaan tilalle on tullut vaatimus kyetä vastaamaan erilaisiin uhkatilanteisiin joustavasti erilaisilla aseilla. Tässä suhteessa ydinaseopin uudistus on selvästi osa laajempaa Yhdysvaltojen sotilasstrategian “paradigman muutosta”.⁹²

Mahdollisina **ydinaseiden kohdemaina** mainituissa Kiinassa ja Venäjällä reagoitiin voimakkaasti. Kiinan hallitus julisti, etteivät kiinalaiset enää koskaan tule alistumaan ulkomaisiin uhkauksiin. Samanaikaisesti Kiina protestoi Yhdysvaltojen ja Taiwanin välisten suhteiden lämmittämistä vastaan.⁹³ Venäjällä vastatoimet liittyvät ennen kaikkea varautumiseen Yhdysvaltojen ohjuspuolustusjärjestelmään, mutta sen arveltiin tulevan valmiiksi vasta 2015 - 2020.⁹⁴

Talvella 2002 Yhdysvallat koki olevansa **ylivoimainen sotilasmahti**, jonka ei tarvinnut kovin paljon pelätä joutumista vastentahoisesti vakavaan sotilaalliseen selkkaukseen suurvaltaa tai liittoutumaa vastaan. Sota terrorismia vastaan sen sijaan jatkui ja tuotti epävarmuutta. Syyskuu 2001 oli osoittanut, kuinka suuret yllätykset ovat mahdollisia. Strateginen uudistusohjelma on tarkoitettu parantamaan tehokkuutta käydä sekä terrorismin vastaista että tavanomaista sotaa. Käytännössä niiden välille on vaikea tehdä eroa, koska mahdolliset hyökkäykset esimerkiksi Irakia tai Irania vastaan sisällytettiin terrorismin vastaisen toiminnan piiriin. Sotilasbudjetin suurimmat menoerät

⁹¹ Richard Butler, “Why nuclear is not the answer”, *The Age* 17.3.2002. Saatavilla: www.theage.com.au/articles/2002/03/16/1015909912193.html. Butler on Australian entinen YK-suurlähettiläs ja toimi YK:n asetarkastajiston johtajana Irakissa 1990-luvulla.

⁹² Ks. Joachim Krause - Benjamin Scheer, “Eine ‘neue’ Nuklearstrategie der USA?”, *Internationale Politik* 7/2002, s. 35 - 42.

⁹³ Michael Batty, “China Accuses U.S. of ‘Nuclear Blackmail’”, *Reuters* 16.3.2002.

⁹⁴ “Russia planing to counter US missile shield: defence minister”, *Yahoo News* 28.3.2002.

kohdistuvat joka tapauksessa sellaisiin toimintoihin ja materiaalihan-
kintoihin, joilla luodaan kykyä taistella tarvittaessa suurvaltaa (esi-
merkiksi Kiinaa ja Venäjää) tai niiden muodostamaa liittokuntaa vas-
taan. Budjettiperusteluistakin ilmenee, että amerikkalaiset kokevat
olevansa haavoittuvia monella alalla. Esimerkiksi avaruuteen sijoite-
tut valvonta-, tiedustelu- ja viestintäjärjestelmät ovat alttiina tuho-
amiselle, jos vastassa on suurvalta.

Yhdysvallat ei kaikilla sotilaallisen toiminnan aloilla erikseen ole
suinkaan ylivoimainen. Neuvostoliiton peruja Venäjällä on erittäin kor-
keatasoista osaamista ja myös valmistuskapasiteettia etenkin avaruus-
ja ilmapuolustusosalalla⁹⁵, maavoimien aseistuksessa sekä sukellusvene-
aseistuksessa.

Yhdysvallat pyrkii säilyttämään materiaallisen ja taidollisen yli-
voiman myös suhteessa mahdollisiin suurvaltahaastajiin, ja se tulee
maksamaan paljon. On myös hyvä muistaa, että voimasuhteita ei voi-
da pätevästi arvioida mittaamalla vain kaluston ja henkilöstön määrää
ja laatua, sillä ratkaisevaa on tilanne, jossa voimia käytetään. Yhdys-
valloillakaan ei ole kokemusta taistelutilanteesta suurvaltaa vastaan
sitten toisen maailmansodan. Suurvaltayhteenoton todennäköisyys on
nyt pieni, mutta suunnittelussa siihen varaudutaan, vaikka asiasta ei
paljon puhuta. Terrorismin vastaiseen sotaan käytettävät resurssit ovat
myös osoittautuneet hyvin rajallisiksi, ja tarve liittolaisten hankkimi-
seen on tullut selvästi ilmi.

Kevään 2002 kuluessa vahvistuivat merkit siitä, että Yhdysval-
tojen strateginen doktriini saisi myös virallisesti tunnustetun **offensii-
visen leiman**. Puolustusministeri Rumsfeld sanoi puheessaan Kan-
sallisen puolustuksen yliopistossa (National Defense University) 31.
tammikuuta, että tarkoituksena on “ylläpitää pelotetta neljällä tärkeällä
suunnalla ja tukea sitä kyvyllä lyödä nopeasti kaksi hyökkääjää sa-
manaikaisesti sekä samalla säilyttää mahdollisuus suureen vasta-
hyökkäykseen, jonka päämääränä olisi hyökkääjään pääkaupungin
miehittäminen ja hallituksen vaihtaminen”. Vihollismaan tuntomerkit
sopivat hyvin Irakiin, Iraniin tai Pohjois-Koreaan, mutta niitä voidaan

⁹⁵ Yhdysvallat seuraa tiiviisti venäläisen sotatekniikan kehitystä, erityisesti ohjuksia. Ks. “CIA Will Continue Search for Russian Technologies”, *Stratfor*-raportti 15.4.2002 ja “Russia ‘target’ for more foreign spies”, *BBC News* 6.5.2002. Venäläiset ilmapuolustusohjukset ovat maailman huippuluokkaa. Ks. esim. “US Might Buy Russian Missiles”, *SpaceDaily* 19.3.2002, saatavilla: www.spacedaily.com/news/russia-military-general-02g.html. Siinä kerrotaan, että amerikkalaiset ovat ostamassa Venäjältä 18 000 ilmataisteluohjusta F-15 ja F-18 -hävittäjiinsä.

soveltaa muihinkin maihin. Uutta doktriinia on luonnehdittu “strategiseksi kontrolliksi”, koska siihen sisältyy ajatus jatkuvasta epäilyttävien alueiden valvonnasta ja nopeasta iskusta ajankohtaisen tai potentiaalisen uhkan ilmetessä. Painopiste on siirtynyt samalla terroristien etsimisestä vihollisen joukkotuhousoseiden valmistuksen ja käytön ennalta ehkäisyyn. Iskut voivat olla tarkoin rajoitettuja, mutta tarvittaessa viholliselta tuhotaan täydellisesti sotilaallinen, teollinen ja poliittinen voima, jotta vastustaja pakotettaisiin peräytymään tai antautumaan. Näiden päämäärien saavuttamiseksi Yhdysvallat tulee teemmään kaikkensa pitäen voimankäyttöä legitimiinä ja hankkien siihen tarvittavat resurssit.⁹⁶

Presidentti Bush tarkensi uuden strategian linjauksia erityisesti puheessaan 1.6.2002 West Pointista valmistuneille upseereille. Hän kuvaili laveasti Yhdysvaltojen “suurta tehtävää” maailmassa ja erityisesti amerikkalaisille upseereille varattua roolia sen toteuttajina. Presidentin mukaan “sotamme terrorismia vastaan on vasta alussa, mutta se alkoi Afganistanissa hyvin.” Kylmän sodan aikana toiminut pelotuksen ja patoamisen oppi (doctrine of deterrence and containment) toimii yhä eräissä tapauksissa, mutta se ei enää ole pätevä estämään uusia uhkia, joiden torjuminen vaatii uutta ajattelua. Terroristeja ei voi pelottaa uhkaamalla massiivisella vastaiskulla, koska heidän verkostoillaan ei ole kiinteää tukialuetta eikä puolustettavanaan kansakuntaa tai kansalaisia. “Patoaminen ei toimi, kun epätasapainoiset diktaattorit voivat ampua joukkotuhousoseita ohjuksilla tai toimittaa niitä salaa terroristiliittolaisilleen.” Terrorismin vastaista sotaa ei voiteta puolustautumalla, vaan taistelu on vietävä vihollisen alueelle. Asevoimat on muunnettava kykeneviksi lyhyellä varoitusaikalla hyökkäämään mihin tahansa maapallolla. Amerikkalaisten on oltava valmiit myös ennaltaehkäiseviin iskuihin. Kuten kylmän sodan aikanakin vihollisena on totalitarismi. On menossa taistelu hyvän ja pahan välillä, eikä Amerikka kaihdakaan kutsumasta pahaa sen oikealla nimellä. “Me johdamme koko maailman vastustamaan pahaa”.

Lehdistökommenteissa kiinnitettiin huomiota siihen, että useissa muissakin yhteyksissä oli korostettu uuden doktriinin hyökkäyksen-

⁹⁶ Paul-Marie de la Gorce, “Offensive New Pentagon Defence Doctrine: Making Enemies”, *Le Monde diplomatique*, March 2002.

lisyyttä. Oppi oli tarkoitus toimittaa kongressin vahvistettavaksi, mutta käytännössä asia oli jo selvä. “Presidentti Bush kuvasi puheessaan vaarallisen uuden maailman, missä yllätyshyökkäys olisi paras tapa puolustautua”.⁹⁷

Pian presidentti Bushin West Point -puheen jälkeen lehdistöön ilmestyi tarkentavia tietoja uudesta doktriinista. Se on tarkoitus virallistaa kansallisen turvallisuusneuvoston (National Security Council) asiakirjalla syksyn 2002 aikana. “Pelotuksen ja patoamisen strategia” on tarkoitus säilyttää, mutta keinovalikoimaan lisätään “ennaltaehkäisy” ja “puolustuksellinen interventio”. Niiden suoritusperiaatteista käydään ilmeisesti vielä keskustelua, mutta sotilaallinen suunnittelu toimii jo siltä pohjalta. Käytännössä se kuvastuu myös uuden nopeaan iskuun tai interventioon kykenevän joukkomuodostelman kehittämisenä. Siihen liitetään tutkakuvassa huonosti näkyviä lentokoneita, erikoisjoukkoja ja risteilyohjuksia ampuvia sukellusveneitä. Isku voidaan tehdä ilman varoitusta, jos Yhdysvaltojen johto katsoo sen tarpeelliseksi. Hyvin suojattuja kohteita vastaan voidaan käyttää kehitteillä olevia erikoispommeja ja ydinaseita, joita voidaan varustaa erilaisilla taistelukärjillä.⁹⁸

Puolustusministeri Rumsfeld esitteli lehtitietojen mukaan uutta oppia Naton puolustusministereille 6.6.2002. Se ei tuntunut saavan kannatusta eurooppalaisilta liittolaisilta, mutta myös Etelä-Korea tuntee joutuvansa vaikeaan asemaan, jos päätösvalta yllätyshyökkäyksestä aloittamisesta sen alueelta naapurimaata vastaan on amerikkalaisilla.⁹⁹

Geopoliitiikka ja geostrategia erityisesti sotilaalliselta kannalta

Syksyn 2001 terrori-iskuista kärjistyneessä kriisissä tärkeänä taustatekijänä on koko ajan arvioitu olevan **geopoliittinen kamppailu** vaikutusvallasta Lähi-idässä ja Aasiassa. Sen keskeisenä kysymyksenä on **energiavarojen merkitys** maailmanpolitiikassa ja erityisesti suurval-

⁹⁷ Andrew Gumbel, “Bush warns of ‘first strike’ against rogue nations”, *The Independent* 3.6.2002.

⁹⁸ *Washington Post* 10.6.2002.

⁹⁹ Sama ja “New U.S. Defense Doctrine May Stress South Korea Ties”, *Stratfor*-raportti 10.6.2002.

tasuhteissa. Maailman energiavaroista pääosa sijaitsee muslimimaissa ja erityisesti vielä Persianlahden alueella. On hyviä perusteita määrittää Saudi-Arabia meneillään olevan konfliktin keskeiseksi alueeksi. Siihen verrattuna Afganistan sekä Israelin ja palestiinalaisten välinen konflikti ovat sivunäyttämöitä.¹⁰⁰

Myös Kaspiameren energiavarat ovat tulleet kasvavan mielenkiinnon kohteiksi. Kuitenkin on tutkimisen arvoista, mikä merkitys öljyllä ja maakaasulla on eri maiden — ennen kaikkea suurvaltojen ja tuottajamaiden — taloudelle ja miten niiden energiavarojen saatavuus vaikuttaa hinnanmuodostukseen. Arviot vaihtelevat sekä lähteen luonteesta että ajankohdasta riippuen.

Energiakysymystä on vaikea erottaa muista geopoliittisista tai geostrategisista tekijöistä. Niinpä Yhdysvaltojen työntyminen Keski-Aasiaan on nähty sekä **energiavarojen saannin varmistamisena** että **sotilasstrategisena toimena**, jolla valmistaudutaan Afganistanin sodan ja muiden terrorismin vastaisten toimien ohella myös tarvittaessa Kiinaa, Venäjää, Irakia ja Irania vastaan suunnattaviin operaatioihin. Näiden tekijöiden yhteisvaikutus tukee arvioita, joiden mukaan Lähi-itä ja Keski-Aasia pysyisivät pitkään keskeisinä konfliktialueina ja samalla maailmanpolitiikassa erityisen huomion kohteina.¹⁰¹

Yhdysvalloissa vuonna 2001 aloitetun strategisen uudistusohjelman puitteissa piti alun perin vähentää riippuvuutta ulkomaisista eteentyönnettyistä tukikohdista. Tilalle oli määrä kehittää kaukovaikutteisia aseita ja parantaa joukkojen siirtokykyä suoraan Amerikasta kulloisellekin kriisialueelle. Terrorismin vastainen sota kuitenkin pani alulle kehityksen, jonka puitteissa amerikkalaisia joukkoja on jälleen runsaasti toiminnassa eri puolilla maailmaa, ennen kaikkea Lähi-idässä ja Keski-Aasiassa mutta lisääntyvästi myös Kaakkois-Aasiassa. Toisaalta kylmän sodan jäljiltä Yhdysvaltojen asevoimia on yhä sijoitettuina Eurooppaan noin 100 000, Koreaan noin 35 000 ja Japaniin noin 20 000 sotilasta. Persianlahdella ja Turkissa on toimintavalmiina kym-

¹⁰⁰ Ks. Michael Klare, "The Geopolitics of War", *The Nation* 5.11.2001. Laajassa artikkelissa Klare perustelee, miksi Saudi-Arabia on keskeinen geopoliittinen ongelma: Sen öljyvarat ovat omaa luokkaansa, ja Osama bin Ladenin johtama järjestö al-Qaida on saudien johtama sekä ottanut päämääräkseen Yhdysvaltojen ajamisen pois islamin pyhiltä paikoilta Saudi-Arabiasta.

¹⁰¹ Ks. esim. Brzezinski (1997), s. 52 - 56.

meniä tuhansia amerikkalaisotilaita.¹⁰²

Uusia Yhdysvaltojen **tukikohtia** on perustettu ennen kaikkea Keski-Aasiaan, missä Afganistanin ja Pakistanin lisäksi on Kiinan rajalle Kirgisiaan tehty tukikohtia noin 3 000 sotilaille sekä hieman pienempiä tukikohtia Uzbekistaniin ja Tadžikistaniin. Myös Kazakstan on sallinut aluettaan käytettävän Afganistaniin suunnattuihin sotatoimiin, kun taas Turkmenistan on pysynyt puolueettomana eikä ole osallistunut myöskään entisten neuvostotasavaltojen muodostaman Itseensä valtioiden yhteisön (IVY:n) sotilaalliseen yhteistyöhön. Amerikkalaisia sotilasneuvonantajia on sijoitettu muun muassa Kaukasian alueelle Georgiaan. Venäjällä puolestaan on ollut noin 20 000 sotilasta ryhmitettyinä Tadžikistaniin torjumaan lähinnä Afganistanin alueelle tukeutuneiden radikaalien muslimikapinallisten hyökkäyksiä.¹⁰³

Venäjä ja Kiina ovat reagoineet rajojensa läheisyyteen ilmestyviin tukikohtiin toistaiseksi varovasti. Ne ovat silti selväsanaisesti ilmoittaneet, ettei Yhdysvaltojen pitäisi jäädä noille alueille Afganistanin sodan päätyttyä.¹⁰⁴ Epäselvää vain on, milloin sota ehkä päättyy ja onko odotettavissa, että kalliisti rakennetuista tukikohdista lähdetäisiin kovinkaan nopeasti. Venäjällä ja Kiinassa varsinkin sotilaallisesta suunnittelusta vastaavat henkilöt seuraavat huolestuneina uuden saartorenkain kehittämistä rajoilleen.¹⁰⁵

Kiinaa huolestuttaa myös **Kaakkois-Aasiaan kehittyvä liittokunta**, joka on tavallaan kylmän sodan aikaisen liiton (SEATO:n) uudelleenmuodostamista. Erityisesti Yhdysvaltojen joukkojen paluu Filippiineille terrorismin vastaisen sodan merkeissä ja Japanin osallistuminen yhteisiin sotilaallisiin toimiin ovat olleet merkkejä uudesta liittoutumasta, jonka tärkeimpiä valtioita ovat Yhdysvallat, Australia ja

¹⁰² *The Military Balance 2001 - 2002* (IISS, London 2001), s. 26 - 27 ja "Southwest Asia — Forces in the Area", *CDI Terrorism Project* 25.4.2002. Saatavilla: www.cdi.org/terrorism/swa-pr.cfm.

¹⁰³ Ks. Jean-Christophe Peuch, "Central Asia: Military Buildup Shifts Spheres of Influence", *RFE/RL* 11.1.2002, Nadeem Malik, "US military seeks deeper roots in Pakistan", *Asia Times* 30.1.2002, Ewen MacAskill, "From Suez to the Pacific", *Guardian* 8.3.2002 ja Sally Buzee, "U.S. Expands Influence in Central Asia", *AP/Yahoo News* 12.3.2002.

¹⁰⁴ Vernon Loeb, "Regional giants wary of US digging in", *SMH* 11.2.2002 ja Rupert Cornwell, "Russia sees red as US forces plan for Georgia", *The Independent* 28.2.2002.

¹⁰⁵ Ks. esim. "Russia 'Encircled' by US, NATO When Afgan Operation Over", *Rossiyskaya Gazeta* 22.1.2002, lainattu *CDI Russia Weekly* No 6/2002, "US Campaign Poses Threat to Central Asia", *IWPR* 8.2.2002, Chris Stephen, "Russia tells the US to keep out of its back yard", *The Scotsman* 28.2.2002 ja Willy Wo-Lap Lam, "China opposes U.S. presence in Central Asia", *CNN* 22.4.2002.

Japani.¹⁰⁶ Australia on osallistunut aktiivisesti Afganistanin sotaan, ja Japani lähetti sen tukemiseen laivasto-osaston. Japanin uusi sotilaallinen rooli ei kuitenkaan ole saanut varauksetonta hyväksymistä, sillä toisen maailmansodan jälkeen perustuslakiin kirjoitetut rajoitukset halutaan edelleen pitää voimassa.¹⁰⁷

Toisaalta **Indonesiasta** on tulossa yhä vaarallisempi ja vaikeammin hallittava kriisialue, jossa muslimiryhmittymät tukevat Osama bin Ladenia ja muita läntisen vallan haastajia, samalla kun useat paikalliset sotapäälliköt kasvattavat valtaansa. Myös valtakunnallisessa politiikassa on asevoimien vaikutusvalta jälleen kasvussa, mutta silti Yhdysvallat palauttaa Itä-Timorin väkivaltaisuuksien takia katkenneita sotilaallisia suhteitaan. Yhdysvallat on painostanut Indonesian hallitusta tehostamaan terrorismin vastaisia toimia ja on luvannut antaa siihen apua. Tähän sisältyy luonnollisesti vaara joutua kiedotuksi jättiläismäisen saaristovaltion sisäisiin selkkauksiin. Erilaisten sissiryhmittymien ja separatistien kukistaminen ei olisi helppo tehtävä, sillä Indonesiassa on 200 miljoonaa muslimia ja yli 6 000 asuttua saarta. Alueen täydellinen valvonta sitoisi erittäin suuria resursseja.¹⁰⁸

Eteläiseen Aasiaan jäi Brittiläisen imperiumin jäljiltä tärkeitä tukikohtia, joista aikoinaan hallittiin meriä ja siirtomaita. Yhdysvallat on saanut niitä haltuunsa tai hankkinut käyttöoikeuksia sekä ilmaoperaatioihin että merialueiden valvontaan. Uusia tukikohtia on rakennettu Turkkiin kylmän sodan aikana ja Persianlahdelle sen jälkeen. Tuorein tilannekehitys on pakottanut Yhdysvallat jälleen **laajentamaan tukikohtaverkkoa** Persianlahden suun ja Intian valtameren alueille sekä uusien sotatoimialueiden että eräissä arabimaissa kasvanneiden riskien vuoksi.

Ydinaseet ovat saamassa yhä tärkeämmän sijan eteläisen Aasian strategiassa ja sotilaspolitiikassa. Vuonna 1998 sekä Intia että Pakistan nousivat ydinasemaiksi, ja yleisesti tiedetään Israelilla olleen jo kauan ydinaseita käyttövalmiina. Iranilla ja Irakilla on perustavaa val-

¹⁰⁶ "U.S. Keeps Eye on China With Balikatan Expansion Proposal", *Stratfor*-raportti 15.3.2002 ja "New Defense Triangle Forming in Asia-Pacific?", *Stratfor*-raportti 1.5.2002. "Balikatan" oli Filippiineillä huhtikuussa pidetyn sotaharjoituksen koodinimi.

¹⁰⁷ Ks. "Time to come home", *Ashabi Shinbun* 11.5.2002.

¹⁰⁸ Jonathan Weisman, "Pentagon wants to send troops to Indonesia", *USA Today* 19.3.2002, "Indonesia Presenting Numerous Obstacles to U.S. Action", *Stratfor*-raportti 22.4.2002 ja "Indonesia Torn Between Stability, U.S. Appeasement", *Stratfor*-raportti 29.4.2002.

miutta ydinaseiden kehittämiseen sekä jo käyttövalmiina niiden am-
pumiseen tarvittavia lyhyen ja keskikantaman ohjuksia. Viimeisin kär-
jistyminen Intian ja Pakistanin välisessä konfliktissa toi alueellisen ydin-
aseongelman kaikkien näkyville. Yhdysvallat on tiettävästi valmistau-
tunut toimimaan tarvittaessa ennaltaehkäisevästi ydinaseita vastaan.

Lähi-idän ja Keski-Aasian energiavaroja geostrategisina tekijöi-
nä tarkastellaan jäljempänä.

Lähi-idän tilanteen kehitys

Yhdysvalloissa **Irakin vastaiset toimenpiteet** saivat vauhtia presi-
denti Bushin tammikuisen puheen jälkeen. Yleisesti arvioitiin, että
Bush oli päättänyt kukistaa Saddam Husseinin ja toiminta voisi alkaa
hyvinkin nopeasti. Lehdistöön vuodatettiin Washingtonin hallituspii-
reistä arvioita erilaisista vaihtoehdoista ja niiden vaatimista voimista.
Yhteistä niille oli käsitys, että Irakille piti pian (huhti—toukokuussa)
esittää uhkavaatimus asetarkastajien päästämiseksi tutkimaan mah-
dollisia joukkotuhoaseita ja niiden valmistusmahdollisuuksia. Irak ei
siihen ehkä suostuisi tai se asettaisi ehtoja, joita Yhdysvallat ei hyväk-
sy, jolloin seuraisi aseellinen hyökkäys. Se saattoi alkaa vielä kevään
2002 kuluessa tai viimeistään syksyllä. “Afganistanin mallin” käyttö
edellytti Irakin oppositiovoimien tukemista, mutta se ei tarkemmin
tutkittaessa näyttänyt helpolta tehtävältä. Liittokunta tarvitsi ydinjou-
kokseen Yhdysvalloista ilmavoimien lisäksi vähintään 200 000 soti-
laan maavoimat. Niiden keskittäminen ja ilmavoimien taistelukyvyyn
palauttaminen Afganistanin sodan jäljiltä vaati usean kuukauden ajan.
Afganistan sitoi vielä joukkoja, ja pommivarastoja piti täydentää uu-
della täsmäaseiden tuotanto-ohjelmalla. Silti asevoimien johto vakuutti
olevansa valmis uusiin sotatoimiin.¹⁰⁹

Useissa tutkijoiden analyyseissa kiinnitettiin huomiota Lähi-idän
kokonaistilanteen merkitykseen ja sotatoimiin liittyviin suuriin riskei-
hin sekä epäiltiin Yhdysvaltojen resurssien riittävyyttä nopeaan toi-
mintaan. Myöskään väitteitä Irakin ja etenkin sen johtajan Saddam
Husseinin vaarallisuudesta ei täysin hyväksytty, sillä Irak oli ollut jo

¹⁰⁹ Ks. esim. Robin Wright, “Bush’s Team Targets Hussein”, *Los Angeles Times* 10.2.2002, Julian
Borger - Ewen MacAskill, “US targets Saddam”, *The Guardian* 14.2.2002, Walter Pincus - Karen
DeYoung, “Anti-Iraq Rhetoric Outpaces Reality”, *Washington Post* 24.2.2002 ja “Myers: U.S. Ready to
Act Against Iraq”, *AP/Yahoo News* 24.2.2002.

kauan tarkan seurannan ja saarron alaisena. Lisäksi sitä oli jatkuvasti pommitettu.¹¹⁰

Varapresidentti Dick Cheney teki maaliskuussa laajan kiertotaman Eurooppaan ja Lähi-itään tarkoituksella saada aikaan Irakin vastainen liittokunta. Hän sai kaikkialla kuulla epäileviä ääniä ja kohtasi jopa suoranaista vastarintaa.¹¹¹

Irakin naapurimaat torjuivat johdonmukaisen jyrkästi alueensa käytön sotatoimiin Irakia vastaan. Arabimaiden kannanotoissa kehoitettiin Yhdysvaltoja ensin lopettamaan tukensa Israelille ja vasta sitten keskustelemaan muista toimista.¹¹² Arabiliiton kokouksessa Beirutissa maaliskuun lopulla tuki Irakille ilmaistiin hyökkäämistä vastustavalla julkilausumalla. Huomiota herätti etenkin Saudi-Arabian poliittisen johtajan prinssi Abdullahin veljeily Irakin edustajan kanssa. Irak puolestaan tunnusti Kuwaitin itsenäisyyden ja lupasi pidättäytyä hyökkäämästä sinne, mihin sitten Kuwait vastasi samanlaisella vakuutuksella.¹¹³

Myös eurooppalaiset liittolaiset Britanniaa ehkä lukuun ottamatta suhtautuivat kielteisesti asevoiman käyttöön. Sitä ei olisi pidetty enää syyskuun 2001 terrori-iskujen oikeuttamana itsepuolustustoimena. Ainakin vaadittiin pitäviä näyttöjä Irakin yhteyksistä al-Qaidaan, mutta niitä ei löytynyt.¹¹⁴

Ankara kiista jatkui aina maaliskuun lopulle, mutta sitten kysymys Irakin vastaisista toimista jäi taka-alalle sekä Lähi-idän yleistilanteen kehityksen että Yhdysvaltojen hallinnon sisäisten erimielisyyksien vuoksi.¹¹⁵ Kulisseissa suunnitelmien kehittäely kuitenkin jatkui.¹¹⁶

¹¹⁰ Ks. Michael Isherwood, "U.S. Strategic Options for Iraq: Easier Said than Done", *The Washington Quarterly*, Spring 2002, s. 145 - 159, Mark Strauss, "Think again: Attacking Iraq", *FT Foreign Policy* 31.3.2002. Saatavilla: http://66.113.195.237/issue_marapr_2002/strauss.html ja Immanuel Wallerstein, "Iraq War: The Coming Disaster", *Los Angeles Times* 14.4.2002.

¹¹¹ Ks. "The Cheney Tour: A Confrontation of Fears", *Stratfor*-raportti 18.3.2002 ja "Cheneys Türkei-Besuch endet mit Eklat", *Der Standard* 20.3.2002.

¹¹² Ks. esim. Robert Fisk, "Arab states united in rejecting attack on Saddam", *The Independent* 18.3.2002 ja "Kuwait says it does not want military strikes to target Iraq", *The Jordan Times* 24.2.2002.

¹¹³ Neil MacFarquhar, "Baghdad-Kuwait Accord — Support Is Rebuff to Bush's Efforts", *The New York Times* 29.3.2002.

¹¹⁴ Ks. Stephen Castle - Anne Penketh, "Britain fails to persuade EU to back war on Iraq", *The Independent* 16.3.2002 ja "Rot-grün gegen deutsche Beteiligung", *Der Spiegel* on-line 16.3.2002.

¹¹⁵ Ks. esim. "US strategy against Iraq", *Jane's Intelligence Digest* 3.4.2002 ja Michael Gordon, "U.S. Action on Iraq Slowed by Rift Over Whom to Support", *The New York Times*, 10.5.2002.

¹¹⁶ Ks. esim. "U.S. May Be Reviving Iraq Issue as Smoke Screen", *Stratfor*-raportti 26.4.2002 ja Thom Shanker - David Sanger, "U.S. Blueprint to Topple Hussein Envisions Big Invasion Next Year", *The New York Times* 28.4.2002.

Israelin ja palestiinalaisten välisessä konfliktissa oli eletty “toisen intifadan” väkivaltaisuuksien aikaa jo vuoden verran, kun Yhdysvaltoihin tehdyt terrori-iskut toivat tilanteeseen aivan uusia ulottuvuuksia. Presidentti Bushin hallinto oli arvostellut edeltäjiensä sitoutumista Oslon rauhanprosessiin ja pyrkinyt pysymään siitä irti. Yhdysvallat joutui nyt rakentaessaan suurta liittokuntaa tasapainoilemaan Israelin tukemisen ja arabimaiden tuen hankkimisen välillä. Siksi Washingtonista vihjattiin myös palestiinalaisten valtion muodostamisen näkymiin. Kuitenkin terroritekojen aiheuttaman suuttumuksen ja toisaalta terrorismin vastaisen doktriinin korostuksien takia amerikkalaisten mielipiteet kallistuivat entistä selvemmin Israelia ymmärtäviksi. Pääministeri Ariel Sharon käytti tätä hyväkseen voimistaessaan toimia palestiinalaishallintoa vastaan, mutta Jasser Arafatin painostaminen ei näyttänyt tuottavan tulosta, koska radikaalit ryhmittymät eivät olleet hänen kontrollissaan.¹¹⁷

Tilanne kärjistyi jälleen maaliskuussa palestiinalaisten itsemurhaiskujen ja Israelin kostotoimien seurattessa toisiaan. Saudi-Arabia esitti arabiliiton tukemana rauhansuunnitelman, jonka mukaan arabimaat tunnustaisivat Israelin valtion olemassaolon oikeuden, jos Israel puolestaan vetäytyisi vuonna 1967 miehittämiltään Jordanin länsirannan ja Gazan alueilta sekä sallisi palestiinalaispakolaisten palata myös Israelin valtioalueella kotiseuduilleen, mistä heidät oli karkotettu Israelin itsenäistymistä vuonna 1948 seuranneen sodan aikaan. Israelin hallitus ei suoraan tyrmännyt esitystä mutta ei myöskään kannattanut.¹¹⁸

Israelin vastaus pääsiäiskauden alkaessa tehtyihin tuhoisiin itsemurhaiskuihin oli suurella voimalla toteutettu hyökkäys Jordanin länsirannalle ja siellä kuukauden ajan jatkettu operaatio “terroristien infrastruktuurin tuhoamiseksi”. Kansainvälisissä reaktioissa Israelin toiminta yleisesti tuomittiin, mutta Yhdysvaltojen hallitus asettui aluksi puoltamaan sitä oikeutettuna terrorismin vastaisena toimenä, ja presidentti Bush syytti Jasser Arafatia terroritekojen sallimisesta.¹¹⁹ Vasta-

¹¹⁷ Ks. *Strategic Survey 2001/2002* (IISS, London - Oxford University Press 2002), s. 182 - 186 ja Stephen Shalom, “Background to the Israel-Palestine Crisis”, *Z Magazine*, May 2002, saatavilla: www.zmag.org/shalom-mega.htm. Konfliktin ratkaisumahdollisuuksista ks. myös Richard Falk, “Ending the Death Dance”, *The Nation* 29.4.2002.

¹¹⁸ “Sharon und das Angebot von Beirut”, *Neue Zürcher Zeitung*, Online 1.4.2002.

¹¹⁹ Ks. Anrew Buncombe, “US ignores international mood and blame on Palestinians”, *The Independent* 1.4.2002 ja Barry Schweid, “U.S. Backs Israel Defense Rights”, *AP/Yahoo News* 3.4.2002.

lauseet arabimaista panivat kuitenkin Bushin epäröimään, sillä nyt uhkana oli koko Yhdysvaltojen Lähi-idän strategian kaatuminen. Jäykkä pitäytyminen yksinkertaiseen jakoon “hyviin ja pahoihin” ei kelvannut enää menestyksellisen ulkopoliittikan ohjeeksi.¹²⁰ Myös Israelin pääministeriä Ariel Sharonia ja hänen johdolla toteutettua miehityspoliittikkaa arvosteltiin Yhdysvalloissa strategisen tarkoituksenmukaisuuden näkökulmasta, ja asevoimaan turvautuminen nähtiin osoituksena umpikujaan joutuneesta politiikasta, johon Yhdysvaltojen ei pitäisi sitoutua.¹²¹ *Newsweek*-lehden pääkirjoituksessa arvioitiin, että presidentti Bush oli tukemalla Sharonia onnistunut luomaan arabimaiden liiton Irakin tueksi eli päätyttyä juuri päinvastaisen tulokseen, kuin oli ollut tarkoitus. Lisäksi Yhdysvaltojen hallitus oli vierottanut eurooppalaisia liittolaisia terrorismin vastaisesta liittokunnasta.¹²²

Presidentti Bush piti siinä vaiheessa sovittelevan puheen, jossa hän hahmotteli rauhanratkaisua paljolti Saudi-Arabian esittämältä pohjalta. Siihen sisältyi myös näkymä palestiinalaisten valtion muodostamisesta. Presidentti kehotti Israelia lopettamaan heti voimatoimet palestiinalaisia vastaan (“Israel should take immediate action to ease closures and allow peaceful people to go back to work... I ask Israel to halt incursions into Palestinian-controlled areas and begin the withdrawal from those cities it has recently occupied”) ja lähetti ulkoministeri Colin Powellin välitysmatkalle Lähi-itään aikaansaamaan aselepoa.¹²³ Kun Israel ei osoittanut aikomustakaan vetäytyä, Bush toisti parin päivän ajan kehotuksia lopettaa miehitys “viipymättä”.¹²⁴ Se ei kuitenkaan tehonnut.

Israel jatkoi operaatioitaan kuukauden verran välittämättä ulkomaisista vetoimuksista. Tärkeänä taustatukena Ariel Sharonin johdolle hallitukselle oli Yhdysvalloista saatu kannatus, sillä vaikutusvaltainen kristillis-konservatiivinen painostusryhmä näytti nyt voiman-

¹²⁰ Campbell Brown, “Mixed message on Mideast”, *NBC News* 1.4.2002 ja Dan Balz - Dana Milbank, “Bush Doctrine Begins to Blur”, *Washington Post* 3.4.2002.

¹²¹ “Strategisesta näkökulmasta” esitetystä arvostelusta esim. “Brzezinski: U.S. mishandling Mideast”, *CNN* 29.3.2002 ja “Israel’s Desperate Offensive”, *Stratfor*-raportti 2.4.2002.

¹²² Michael Lind, “Israel Is Not America’s Greatest Ally”, *Newsweek* 8.4.2002.

¹²³ “President to Send Secretary Powell to Middle East”, *The Rose Garden* 4.4.2002. Puheen teksti on saatavilla presidentin kotisivulta: www.whitehouse.gov.

¹²⁴ Andrew Buncombe - Andrew Grine, “Bush tells Israel: enough is enough”, *The Independent* 5.4.2002.

sa.¹²⁵ Kongressi asettui lähes varauksetta tukemaan Israelin toimia, ja yleinen mielipidekin oli vielä vahvasti Israel-myönteinen.¹²⁶ Nyt nähtiin selvästi sisäpolitiikan ja “yleisen mielipiteen” suuri merkitys Yhdysvaltojen ulkopolitiikkaa muovaavana tekijänä.

Sotatoimien jatkuessa Jordanin länsirannalla presidentti Bush joutui jälleen perumaan puheitaan israelilaisjoukkojen nopean vetäytymisen välttämättömyydestä ja palestiinalaisvaltion näkymistä. Bush asettui lähes varauksetta tukemaan Sharonia nimittäen tätä “rauhan mieheksi”.¹²⁷ Ulkoministeri Powellilta vietiin selkänöjä, ja hän palasi-kin kiertomatkaltaan lähes tyhjin toimin. Monet kokivat sen vakavana nöyryytyksenä,¹²⁸ ja vaikutelmaa vielä täydensi Israelin kieltäytyminen yhteistyöstä YK:n asettaman ja presidentti Martti Ahtisaaren johtaman tutkimusryhmän kanssa. Sen oli määrä selvittää Jeninin pakolaisleirin valtauksen liittyneitä tapahtumia, mutta YK joutui peruuttaman tehtävän, sen jälkeen kun oli käynyt ilmi, ettei perusteellista tutkimusta ollut mahdollista tehdä itse tapahtumapaikalla.¹²⁹

Tässä vaiheessa Yhdysvaltojen johto katsoi aiheelliseksi pyrkiä palauttamaan Lähi-idän tilanteen selvittely jälleen laajemmalle pohjalle. Kun YK ei sopinut hyvin amerikkalaisille ja Israelin hallitus oli sitä kohtaan suorastaan vihamielinen, foorumiksi valittiin yhdistelmä niistä suurvalloista ja kansainvälisistä organisaatioista, joilla oli vahva intressi tilanteen rauhoittamiseen. Yhdysvaltojen, Venäjän, EU:n ja YK:n muodostama “kvartetti” aloitti neuvottelut sopivan menettelytavan löytämiseksi ja päätti esittää Lähi-idän rauhankonferenssin pitämistä. Jäi kuitenkin epäselväksi, missä puitteissa ja milloin se tapahtuisi. Jälleen heräsi epäilyksiä, että kyseessä olikin vain taktinen viivyttely ja ongelman “pallottelu”, mikä oli tuttua jo aikaisemmista Lähi-idän ja Balkanin kriisitilanteista.¹³⁰

¹²⁵ Allison Mitchell, “U.S. conservative groups unite to support Israel. Move marks shift in Republican Party”, *International Herald Tribune* 22.4.2002 ja Toby Harden, “Israel wins support on Christian Right”, *Daily Telegraph* 8.5.2002.

¹²⁶ Janet Hook, “Lawmakers Press Bush to Stand Up for Israel”, *Los Angeles Times* 10.4.2002, Vicki Allen, “Lawmakers to Push Measures Backing Israel”, *USA Today* 18.4.2002 ja Ken Guggenheim, “Daschle: U.S. Must Support Israel”, *AP/Yahoo News* 22.4.2002.

¹²⁷ Ks. esim. Peter Beaumont, “We fight on says defiant Sharon”, *Guardian* 9.4.2002 ja Uwe Schmitt, “Bush stellt sich hinter Ariel Sharon”, *Die Welt* 20.4.2002.

¹²⁸ Fareed Zakaria, “Secretary of State Sharon”, *Newsweek* 15.4.2002 ja Fareed Zakaria, “Colin Powell’s Humiliation”, *Newsweek* 29.4.2002, s. 13.

¹²⁹ James Bone, “Objections by Israel may force UN to give up mission”, *The Times* 30.4.2002 ja Jaakko Kangasluoma, “Ahtisaari: Kaikki hävisivät Jenin-küistassa”, *Helsingin Sanomat* 4.5.2002.

¹³⁰ Ks. Todds Purdum, “Administration’s Plans for Mideast Talks Face Obstacles”, *The New York Times* 4.5.2002.

Yhdysvaltojen hallitus tarvitsi aikaa pohtiakseen, miksi suora-
viivainen "Bushin doktriini" ei toiminut Lähi-idän monimutkaisessa
tilanteessa.¹³¹ Toimintastrategiasta vallitsi yhä melkoisia erimielisyyk-
siä, joita käsiteltiin avoimesti lehdistössä.¹³²

Myös Saudi-Arabia esiintyi jälleen aktiivisena oman rauhansuun-
nitelmansa edistämiseksi, mutta sen ongelmana oli jännittynyt suhde
Yhdysvaltoihin. Vaikeuksia lisäsi Saudi-Arabian sisäisen tilanteen
epävakaas ja paljolti siitä seurannut jyrkkä vastustus amerikkalaisten
suunnittelemaa uusia sotatoimia kohtaan.¹³³

Kesällä vahvistui käsitys, että rauhanhanke ei edennyt arabien
haluamalla tavalla. Yhdysvaltojen hallitus tuki Sharonin johtaman hal-
lituksen toimia ja ilmaisi epäluulonsa Jasser Arafatia kohtaan. Israeli-
laisten siirtokuntien rakentaminen vuonna 1967 miehityille alueille
jatkui, mikä merkitsee ehkä vakavinta estettä rauhanprosessille.¹³⁴ Pa-
lestiinalaisten itsemurhaiskujen ja Israelin yhä kiristyvien miehitystoi-
mien jatkuessa presidentti Bush esitti Palestiinan valtion muodosta-
mista kolmen vuoden siirtymävaiheen jälkeen, mutta hän asetti eh-
doksi Jasser Arafatin syrjäyttämisen ja hallinnon demokratisoimisen.¹³⁵
Vaikka puheen pääsisältö olikin odotettu, tiukka linja Arafatia koh-
taan herätti torjuntaa. Reaktiot etenkin arabimaissa ja Euroopassa oli-
vat varauksellisia, joskin ajatusta palestiinalaisvaltiosta yleisesti kan-
natettiin. Yhdysvallat oli nyt joka tapauksessa esittänyt oman vision-
sa, mutta sen käytännön toteutus näytti yhä epäselvältä.¹³⁶

Israelissa Yhdysvaltojen aloite otettiin vastaan lähinnä tiedoksi
ilman suurta innostusta. Pääministeri Sharonin hallitus ryhtyi tehosta-

¹³¹ David Bromwich, "Bush's terror doctrine failed in ME conflict", *DAWN* 25.4.2002. Presi-
denti Bush oli vielä maaliskuussa julistanut hyvin jyrkkiä kantoja terrorismin vastaisen sodan käymi-
seksi. Ks. "No neutrality, warns Bush", *BBC News* 11.3.2002 ja Rupert Cornwell - Andrew Grice, "The
message from Bush is clear: War against Saddam is inevitable", *The Independent* 12.3.2002.

¹³² Paul Knoring, "Bush team split over Middle East policy", *The Globe and Mail* 9.5.2002,
Howard LaFranchi, "Indecision hampers US policy on Mideast", *The Christian Science Monitor* 10.5.2002
ja Julian Borger, "Policy changes and splits inside administration add to confusion", *Guardian*
9.5.2002.

¹³³ Ks. esim. "Saudis issue blunt warning to Bush", *BBC News* 25.4.2002, Evangelos Antonaros,
"Es kriselt in der Zweckhe zwischen Riad und Washington", *Die Welt* 26.4.2002 ja Scott Peterson,
"Relation with Saudis gets trickier", *The Christian Science Monitor* 31.5.2002.

¹³⁴ Ks. Marwan Bishara, "West Bank settlements obstruct peace", *Le Monde diplomatique* 11.6.2002.
Ks. myös Reijo Rutanen, "Luvattu maa", *Suomen Kuvalehti* 18/2002, s. 29 - 31.

¹³⁵ "President Bush Calls for New Palestinian Leadership", President Bush, White House, The
Rose Garden 24.6.2002. Saatavilla: www.whitehouse.gov.

¹³⁶ Patrick Tyler, "Bush's Turn Against Arafat Signals a Big Strategy Shift", *The New York Times*
30.6.2002.

maan Länsirannan eristämistä massiivisella muurilla, mikä herätti maassa ristiriitaisia tunteita. Monet konservatiivit katsoivat Länsirannan ja Jerusalemin eristämisen merkitsevän samalla suur-Israelin ajatuksen hautaamista, kun taas lähinnä opposition piirissä hanketta pidettiin häpeällisenä turvautumisena “uuden Berliinin muurin” rakentamiseen. Käytännössä Länsiranta ja Gaza alkoivat olla täynnä piikkilankojen ja betonin eristämiä saarekkeita, joiden välillä liikkuminen oli vaikeaa. YK:n päätöslauselmien mukaan laittomaksi katsottava ja ulkomailla laajalti tuomittu Israelin asutustoiminta palestiinalaisalueilla on jatkunut eräistä päinvastaisista väitteistä huolimatta. Monet Israelissakin suhtautuvat kriittisesti Ariel Sharonin ja hänen hallituksensa takana olevien puolueiden pyrkimyksiin ratkaista palestiinalaisongelma ja samalla Israelin lisäämään tarve lisääntyvällä voiman käytöllä ja miehitysalueiden laajenuksella.¹³⁷

Sekä israelilaisten että palestiinalaisten tulevaisuudennäkymät ovat muutenkin synkentyneissä, sillä pitkittynyt kriisi on lamaannuttanut taloutta. On selvästi nähtävissä, että ajan kuluminen ei paranna tilannetta, vaan konfliktin perusta säilyy entisenä. Palestiinalaiset kokevat entistä selvemmin olevansa vankeina omassa maassaan, ja Israelissa pelätään, että palestiinalaisten voimakas väestönkasvu saattaisi juutalaisväestön vähemmistöasemaan Välimeren ja Jordanin välisellä alueella. Arvion mukaan vuonna 2020 alueella asuisi 15 miljoonaa ihmistä, joista 55 prosenttia olisi arabeja.¹³⁸

Myöskään Yhdysvalloista ei kesällä tullut enää Israelille niin varauksetonta tukea kuin keväällä. Erityisesti siviileille tuhoisa, amerikkalaisvalmisteisella F 16 -hävittäjällä heinäkuussa tehty ilmahyökkäys taloryhmää vastaan Gazassa herätti laajalti protesteja.¹³⁹ Koston kierre jatkui ilman toivoa nopeasta rauhanratkaisusta.

Muslimimaailman räjähdys vaara arvioitiin suureksi Afganistanin sodan alkaessa. Yhdysvaltojen onnistui taitavalla diplomaatialla ja myönnytyksiä tekemällä pitää tilanne hallinnassa, mutta perustavat ongelmat eivät ole mihinkään poistuneet. Israelin ja palestiinalaisten välisen konfliktin kärjistyminen jälleen lisäsi muslimien si-

¹³⁷ Ks. esim. Jackson Diehl, “Making a Palestinian state impossible. Sharon’s stealth plan”, *International Herald Tribune* 23.7.2002.

¹³⁸ “Security Council chief warns of dwindling Jewish majority”, *Ha’aretz* 11.6.2002.

¹³⁹ Tony Karon, “Why Israel’s Air Strike Worries the U.S.”, *Time* 23.7.2002.

säisen kuohunnan ja siitä ehkä seuraavien vallankumousten uhkaa. Erityisessä vaaravyöhykkeessä ovat tärkeät arabimaat Saudi-Arabia, Egypti ja Jordania, jos yleistilanne Lähi-idässä kiristyy esimerkiksi Irakiin tehtävän hyökkäyksen vuoksi. Myöskään Pakistanin ja Indonesian sisäinen tilanne ei ole säilynyt vakaana, vaan paikalliset väkivaltaisuuDET jatkuvat. Nykyisessä tilanteessa onkin perusteltua tarkastella Lähi-itää sekä keskistä ja eteläistä Aasiaa, siis pääpiirtein Välimerestä Kaakkois-Aasiaan ulottuvaa vyöhykettä, yhtenäisenä konfliktialueena, sillä energiakysymykset, muslimimaailman sisäiset ongelmat ja Yhdysvaltojen interventiot sitovat noita alueita turvallisuuspoliittisesti keskinäisriippuvuuteen joko liittolaisina tai vastustajina.

Kaikkein vaarallinen on **Intian ja Pakistanin välinen kiista Kashmirista**, mihin liittyvät laajemminkin maiden väliset kiistakysymykset. Suuret joukkojen keskitykset rajaseuduille ja uhkailut ydinaseilla horjuttavat koko eteläisen Aasian vakautta ja ovat pakottaneet myös ulkopuoliset maat toimiin sodan uhkan vähentämiseksi. Onnistumisen mahdollisuudet ovat näyttäneet vähäisiltä, kun otetaan huomioon kriisin mittasuhteet.¹⁴⁰ Keväällä 2002 jälleen kiristyneen tilanteen johdosta ulkomaat ja kansainväliset järjestöt aktivoituivat kuitenkin poikkeuksellisen vilkkaaseen välitystoimintaan, kun avoimen sodan vaara oli ilmeinen. Sodan alkaminen olisi vaarantanut Yhdysvaltojen johtamat toimet al-Qaidaa vastaan, joten se ryhtyi painostamaan voimakkaasti kriisin osapuolia luopumaan sotatoimista.¹⁴¹ Vastaavasti oppositiovoimat Pakistanissa pyrkivät horjuttamaan hallitusta provokaatioilla, jotka tarjosivat Intialle syytä hyökkäykseen.¹⁴²

Kesäkuun alussa jännityksen nopea kiristyminen antoi aiheen uusille varotoimille, joiden puitteissa Yhdysvallat, Iso-Britannia ja monet muut maat ryhtyivät evakuoimaan kansalaisiaan.¹⁴³ Ensimmäisen kerran sitten Kuuban kriisin 1962 oli olemassa välitön vaara ydinsodan alkamisesta, joten kriisin hallitsemiseksi suositeltiin myös sa-

¹⁴⁰ Ks. esim. Sulta Shahin, "Looking into the nuclear abyss", *Asia Times*, online 24.5.2002, saatavilla: <http://atimes.com/ind-pak/DE24Df03.html> ja "Triangle of Tension: India, Pakistan and the United States", *Stratfor*-raportti 28.5.2002.

¹⁴¹ On myös perusteita näkemykselle, että Intia käytti hyväkseen tilannetta, jossa Yhdysvaltojen oli ryhdyttävä painostamaan Pakistania lopettamaan muslimisissien toiminta Kashmirissa. Ks. "Washington a Factor in India's War Calculus", *Stratfor*-raportti 5.6.2002.

¹⁴² Robin Wright, "U.S. Concerns About Musharraf Are Mounting", *Los Angeles Times* 2.6.2002.

¹⁴³ Ks. Rahul Bedi, "India plans war within two weeks", *Daily Telegraph* 6.6.2002 ja "West steps up alert over Kashmir", *BBC News* 5.6.2002.

man tapaisia keinoja, jotka silloin tehosivat.¹⁴⁴ Intian uhkaukset näyttivät tuottaneen tulosta, joten saattoi syntyä vaarallinen mielikuva, että ydinasekiristys toimii ja sitä kannattaa käyttää toistekin.¹⁴⁵

Kesällä 2002 jännitys Kashmirin ja Intian välillä jatkui, miljoona sotilasta pysyi asemissaan taisteluvalmiina ja välikohtauksia tapahtui päivittäin. Kansallismieliset ja uskonnollisesti radikaalit ryhmittymät ovat tulleet vaikutusvaltaisiksi noissa molemmissa ydinasemaisissa. Pakistanin presidentti Pervez Musharraf pyrki lujittamaan valtaansa diktatorisin ottein, mutta häntä pidettiin yhä selvemmin amerikkalaisten tuesta riippuvaiseksi tulleen vasallina. Tilannekehitys ei kaikkiaan näyttänyt suotuisalta Yhdysvaltojen terrorismin vastaisen sodan käymisen kannalta.¹⁴⁶

Tiedot **Saudi-Arabian kehityksestä** kertovat, ettei yhteiskunnallisen kuohunnan vaara suinkaan ole poistunut. Yhdysvallat on joutunut jo syksystä 2001 alkaen varautumaan siihen, että Saudia-Arabiasta ei enää voi varmuudella käyttää sotilaallisiin toimiin ja jopa öljyn toimitukset saattavat vaarantua.¹⁴⁷ Tärkeänä syynä muidenkin Persianlahden maiden kriisiherkkyyteen ovat taloudelliset ja väestön kasvusta aiheutuvat ongelmat. Öljytulot ovat suhteellisesti vähentyneet verrattuna parin vuosikymmenen takaiseen tilanteeseen, samalla kun niillä elätettävien ihmisten määrä kasvaa. Yhteiskunnallista epävakautta lisää vierastyöläisten suuri määrä. Näissä oloissa viha helposti kääntyy ulkomaalaisia ja vieraita kulttuureita sekä länsimaiden kanssa veljeileviä autoritaarisia hallituksia kohtaan.¹⁴⁸

Saudi-Arabian ongelmia ei siis kannata lähteä selittämään yksinomaan uskonnollisilla ja kulttuurisilla tekijöillä, jotka puolestaan ovat myötävaikuttaneet äärimmäisen jäykän ja epädemokraattisen hallinnon syntymiseen. Taloustilanteen heikkenemiseen vaikutti

¹⁴⁴ Ks. esim. Henry Kissinger, "Gibt es eine Chance auf Frieden?", *Welt am Sonntag* 9.6.2002.

¹⁴⁵ Stephen Farrell - Richard Beeston, "Delhi's nuclear scare tactics pay off — for now", *The Times* online 12.6.2002.

¹⁴⁶ Ks. esim. "Musharraf's real enemies", *Jane's Intelligence Digest* 8.7.2002 ja Daniel Kestenholz, "Mehr und mehr wird Musharraf zum Arafat Pakistans", *Die Welt* 25.7.2002.

¹⁴⁷ Ks. Elaine Sciolino - Eric Schmitt, "U.S. Rethinks Its Role in Saudi Arabia", *The New York Times* 10.3.2002 ja "Circle of Opposition Forming Around Saudi Government", *Stratfor*-raportti 16.4.2002.

¹⁴⁸ "A survey of the Gulf: Middle Earth, People pressure, No taxation, no representation", *The Economist* 23. - 29.3.2002, s. 7 - 19 ja Barbara Crosette, "UN wake-up call for Arab societies", *International Herald Tribune* 2.7.2002.

merkittävästi vuonna 1991 käyty Persianlahden sota, joka maksoi Saudi-Arabialle 60 miljardia dollaria. Siitä suuri osa meni amerikkalaisten sotakulujen korvaamiseen. Sen jälkeen saudit ovat ostaneet kymmenillä miljardeilla dollareilla amerikkalaista sotakalustoa, jolla ei ole ollut paljonkaan käyttöä. Suurelta osin näistä syistä Saudia-Arabian valtiolla on nyt velkaa 236 miljardia dollaria, mikä merkitsee 107 prosenttia bruttokansantuotteesta. Kansalaisten tulotaso on pudonnut sitten öljykriisien päivien 1980-luvun alusta maailman huipulta neljäsosaan, selvästi alle Persianlahden pienten öljyntuottajamaiden. Työttömyys on samalla lisääntynyt. Talouden alamäki on ruokkinut sisäpoliittista tyytymättömyyttä ja amerikkalaisvastaisuutta. Osama bin Laden nousi vastarinnan symboliksi mutta ei erityisesti uskonnolliseksi vaikuttajaksi. Hänen edustamallaan poliittisella suuntauksella on laaja kannatus köyhtyneiden saudien keskuudessa.¹⁴⁹

Saudi-Arabian ja Yhdysvaltojen välinen kitka on jatkunut jopa entistä vakavampana. Erimielisyyksiä on ollut etenkin suhteesta Irakiin ja amerikkalaisten tukikohtiin, mutta myös laajalti levinnyt epäily, että saudit suojelevat al-Qaidan jäseniä aiheutti jännitystä jo syksyllä 2001. Saudi-Arabian heikentynyt taloustilanne ja sisäpoliittinen kuohunta antoivat aihetta ennusteille, että maa on “vallankumouksellisessa tilanteessa”.¹⁵⁰ Saudi-Arabiaa ei voi missään tapauksena pitää varmana liittolaisena mahdollisessa sodassa Irakia vastaan. Yhdysvallat onkin jo siirtänyt varotoimenä sotilaallisia laitoksia ja materiaalivarastoja pois Saudia-Arabiasta, ensi sijassa Qatarin. Tähän liittyy kysymys saudien ja Qatarin poliittisten suhteiden kiristymisestä, koska nuo kooltaan hyvin erilaiset valtiot ovat ulkopoliittisesti suuntautumassa eri teille.¹⁵¹

Iran on pysynyt törmäyskurssilla Yhdysvaltojen kanssa — nyt syytettynä joukkotuhoaseiden kehittelystä sekä Afganistanin oppositioryhmien ja Israelia vastaan toimivien sissien tukemisesta. Iran tuki usean vuoden ajan Taliban-hallintoa vastaan taistelleita ryhmittymiä

¹⁴⁹ Eric Rouleau, “Trouble in the Kingdom”, *Foreign Affairs*, Vol, 81, No 4, July/August 2002, s. 78 ja 84 - 85.

¹⁵⁰ Tom Moran, “In Saudi Arabia, Concern About Rocky Relations With U.S.”, *Newhouse* 26.6.2002, “Bush Throws Gauntlet at Saudis With Middle East Plan”, *Stratfor*-raportti 25.6.2002 ja Martin Bright, “Britons left in jail amid fears that Saudi Arabia could fall to al-Qaeda”, *Guardian* 28.7.2002.

¹⁵¹ “Souring Relations Between Qatar and Saudi Arabia Threaten U.S. Forces”, *Stratfor*-raportti 29.7.2002. Suurta huomiota herätti Pentagonille esitetyn salaisen RAND-raportin vuotaminen julkisuuteen. Siinä esitettiin ryhdyttäväksi rankaisutoimiin Saudi-Arabiaa vastaan. Ks. Thomas Ricks, “Briefing Depicted Saudis as Enemies”, *Washington Post* 6.8.2002.

ja ylläpitää edelleen läheisiä suhteita erityisesti läntisessä Afganistanissa Heratin aluetta hallitsevaan Khaniin, jolla on Kabulin hallinnosta riippumaton talous ja 30 000 sotilaan yksityisarmeija.¹⁵²

Iranin tärkeä geostrateginen asema, mittavat energiavarat ja suhteellisen suuri väestö tekevät maasta merkittävän tekijän Lähi-idän ja Lounais-Aasian tilannekehitykseen. Vanhoilliset ja uudistusmieliset voimat ovat kamppailleet vallasta melko tasaväkisesti, mutta Yhdysvaltojen esittämät uhkailut ovat vahvistaneet vanhoillisten asemaa ja lisänneet uudistuksia ajaneiden ryhmittymien kansallismielisyyttä. Toisaalta Iran on saanut teknis-taloudellista tukea Venäjältä ja eräistä EU-maista sekä kyennyt jossain määrin myös sopimaan kiistoja Kaspianmeren öljyvaroista.¹⁵³

Suhtautumisesta Iraniin on tullut Yhdysvaltojen sekä sen liittolaisten ja kumppanimaiden välisiä suhteita rasittava ongelma. Yhdysvallat on tehnyt selväksi, ettei se usko siellä uudistusmielisten menestykseen, joten ulkopoliittikan “pehmeitä menetelmiä” ei kannata jatkaa. Erityisen tiukka linja amerikkalaisilla on Iranin ydinvoimalaohjelmaa vastaan.¹⁵⁴

Turkki on pyrkinyt palauttamaan entistä vaikutusvaltaansa Lähi-idän ja Keski-Aasian alueille. Tässä suhteessa sille eduksi ovat useat keskiaasialaiset sukulaiskansat ja alueen hyvä tuntemus. Turkin strateginen arvo Yhdysvaltojen kannalta on nyt suhteellisesti ainakin yhtä suuri kuin kylmän sodan päivinä, mutta siihen liittyy myös paljon epävarmuustekijöitä. Talous horjuu, ja sisäpoliittinen tilanne on ollut ristiriitainen varsinkin pääministeri Bülent Ecevitin sairastumisen jälkeen. Taloudelliset vaikuttajat haluaisivat läheisiä suhteita länteen ja nimenomaan EU-jäsenyyden varmistamista, kun taas kansalliset ja islamistiset ryhmittymät korostavat Turkin aasialaisuutta ja muslimimaailman suhteiden tärkeyttä. Turkki on harjoittanut “strategista yhteistyötä” Israelin kanssa sekä sotilasalalla että vesivarojen käytössä, mutta toisaalta maan hallitus on arvostellut ankarasti Israelin toimia pales-

¹⁵² Bill Gertz, “Iran working with Afghan rebels”, *The Washington Times* 19.2.2002, “Rice sieht Iran direkt auf der ‘Achse des Bösens’”, *Der Spiegel* online 30.4.2002 ja “Iran and US vie for influence on the front line”, *Telegraph*, online 1.6.2002.

¹⁵³ Ks. esim. “What should we make of Iran? Does it merit a warm reassessment of a cold hard look?” *Jane’s Foreign Report* 9.5.2002, “Iran confirms testing Israel-range missile”, *AP/International Herald Tribune* 27.5.2002, “Iran ‘on course for nuclear status’”, *BBC News* 26.5.2002 ja “Iran’s Factions Regrouping Around Anti-U.S. Policy”, *Stratfor*-raportti 30.5.2002.

¹⁵⁴ “Rift in view as US turns its back on Iran”, *The Scotsman* 24.7.2002 ja Dana Priest, “US may put Iranian nuclear plant on hit list”, *smh* 30.7.2002.

tiinalaisalueilla ja parantanut suhteitaan Irakiin.¹⁵⁵

Irakin ongelma nostettiin entistä selvemmin Yhdysvaltojen politiikan keskipisteeseen. Presidentti Bush ei halunnut ottaa sitä julkisesti esille Euroopan kierroksellaan toukokuun lopulla, mutta salaisissa keskusteluissa asiaa kyllä käsiteltiin. Varapresidentti Cheney piti kesäkuun alussa voimakkaan puheen, jossa hän vakuutti Yhdysvaltojen päättäväisyyttä taistelussa terroristeja ja “roistovaltioita” vastaan. Hänen mukaansa Irakin johtaja Saddam Hussein muodostaa vaaran, joka on poistettava. “Taistelu on vietävä vihollisen alueelle, ja tarvittaessa on ryhdyttävä ennalta ehkäisevään iskuun.” Lisäksi Cheney kiisti julkisuudessa esillä olleet tiedot, joiden mukaan maan sotilasjohto ja sen myötä alueellinen komentaja kenraali Franks olisivat haluttomia aloittamaan hyökkäystä Irakiin, koska se vaatisi 200 000 sotilasta ja tuottaisi suuret tappiot.¹⁵⁶ Puolustusministeri Rumsfeld kertoi samoihin aikoihin Naton puolustusministereille Brysselissä, että voimakas asenne Irakia vastaan on välttämätön, ja korosti tarvetta muuntaa myös Nato kykeneväksi torjumaan uusia uhkia. Lisäksi hän toisti kannan, että Yhdysvallat tarvittaessa ryhtyy ennaltaehkäiseviin iskuihin.¹⁵⁷

Tilanne kesällä 2002

Tiedot **terrorismin vastaisen sodan tilanteesta** kesällä 2002 kertovat, ettei al-Qaidaa ole lyöty, vaan yhä uusia hälytyksiä tehdään ja pidätykset jatkuvat. Toisaalta myös kotimainen arvostelu Yhdysvaltojen hallitusta vastaan on kiihtynyt. Siihen vaikuttavat osaltaan marraskuussa lähestyvät kongressin vaalit, mutta myös paljastukset monista tiedustelun ja poliisin laiminlyönneistä tai virhearvioista ennen syyskuun 2001 terrori-iskuja ovat herättäneet kovia kysymyksiä.¹⁵⁸ Arvostelua on lisäksi herättänyt pidätettyjen kohtelu, joka ei vastaa aikaisemmin noudatettuja normeja, ei edes perustuslakia. Jatkuvien

¹⁵⁵ Evangelos Antonaros, “Schlüssel für das Tor zum Islam”, *Die Welt*, Reportage 1.6.2002 ja Owen Matthus - Sami Kohen, “Eyes on Turkey”, *Newsweek* 5.8.2002, s. 12 - 15.

¹⁵⁶ Toby Harnden, “Cheney vow that US will take battle to Saddam”, *The Daily Telegraph* 8.6.2002.

¹⁵⁷ Ks. Michael Standaert, “Rumsfeld seeks alliance against Saddam”, *The WashingtonTimes* 6.6.2002.

¹⁵⁸ Ks. esim. “Sept. 11: What Did Bush Know and When Did He Know It?”, *Stratfor*-raportti 20.5.2002, “Avoiding the real question”, *Jane’s Intelligence Digest* 28.5.2002. Thomas Oliphant, “FBI’s shifting versions on missed 9/11 warnings”, *Boston Globe* Online 2.6.2002 ja Jonathan Alter, “What we Really Need to Know”, *Newsweek* 10.6.2002.

terrorihälytyksien ja epäiltyjen pidättämisestä kertovien uutisten arveltiin olevan tarkoitettuja lähinnä peittämään hallinnon tekemiä virheitä ja kääntämään keskustelua niistä pois. Erityisesti oikeusministeri John Ashcroftin Moskovan vierailullaan dramaattisesti kertomaa uutista "likaisen ydinräjähteen" rakentamista suunnitelleen miehen pidättämisestä epäiltiin alusta lähtien liioitteluksi. Se myös aiheutti hämminkiä hallinnon sisällä, sillä ilmeisesti Ashcroft oli toiminut asiassa huolimattomasti, tai presidentillä oli muuten syytä ottaa etäisyyttä oikeusministerinsä kohu-uutiseen, jota ei kyetty tukemaan pätevilla faktoilla.¹⁵⁹

Kotimaan puolustus on tarkoitus organisoida uudelleen siten, että samaan kokonaisuuteen (Department of Homeland Security) yhdistettäisiin useita tähän asti erillisinä toimineita tiedustelu-, poliisi-, pelastus- ja muita vastaavia organisaatioita. Sen henkilöstövahvuuden on määrä nousta lähelle 200 000:ta ja budjetti olisi lähes 40 miljardin dollarin luokkaa. Esitys annettiin kongressin käsittelyyn keskele vaalikamppailua, mikä herätti epäilyksiä taktikoinnista eikä tarjoa hyviä mahdollisuuksia eri näkökohtien perusteelliseen tarkasteluun.¹⁶⁰ Uuteen hallintoyhtymään ei kuitenkaan sisällytetä suuria tiedustelu- ja poliisiorganisaatioita CIA:ta ja FBI:ta, vaan niiden uudelleenjärjestely on määrä tehdä myöhemmin.¹⁶¹

Viime syksyn jälkeen on terrorismista ja sen vastatoimista keskusteltu lukemattomissa yhteyksissä ja kirjoitettu myös monia tutkimusraportteja. Tietämyksen kasvaessa on vahvistunut käsitys, että terrori-iskut New Yorkiin ja Washingtoniin tehnyt organisaatio al-Qaida toimi erittäin taitavasti ja rohkeasti, vaikka tekoa on syytä nimetty myös pelkurimaiseksi ja moraalittomaksi. Taustalta erottui kuitenkin selkeä strategia ja taktiikka sekä fanaattisen luja usko oman asian oikeutukseen. Oman hengen uhraaminen terrori-iskuissa on ollut uusi uhkaava piirre, joka ei suinkaan osoita pelkuruutta. Yhdysval-

¹⁵⁹ "Terror suspect may be held indefinitely", *Associated Press* 10.6.2002, "What Was Terror Suspect Up To?", *CBS News* 10.6.2002, Toby Harnden, "US climbdown over 'dirty bomb' claim", *The Daily Telegraph* 13.6.2002, Bronwen Maddox, "Dirty bomber poses awkward questions for US", *The Times* online 13.6.2002, Mark Jurkowitz, "Defusing the hype surrounding 'dirty bomb'", *Boston Globe* 13.6.2002 ja Gay Alcorn, "Dirty bomb alert was over the top, White House admits", *Herald/smb* 14.6.2002.

¹⁶⁰ Ks. Howard Fineman - Tamara Lipper, "Bush's Homeland Shuffle", *Newsweek*, 17.6.2002, David Corn, "Bush's New Dept: Rushing for Security or Politics?", *The Nation* 10.6.2002 ja Tim Cornwell - Jason Beattle, "Bush 'bomber' disarray", *The Scotsman* 13.6.2002.

¹⁶¹ Walter Pincus, "Congress To Postpone Revamping Of FBI, CIA", *Washington Post* 2.7.2002.

loilla ja liittolaismailla ei ole siis mitään syytä vastustajan vaarallisuuden vähättelyyn, eikä pitäisi myöskään laiminlyödä terrorismin syiden ennakkoluulotonta tutkimista. Globalistuva maailma tarjoaa edullisen toimintaympäristön vapaakaupalle mutta myös globaalisti toimiville terroriorganisaatioille. Täydelliseen suojaamiseen on mahdotonta päästä, joten sitä tuskin kannattaa edes tavoitella.¹⁶²

Kuvaavaa ongelman vakavuudelle on ollut jatkuva epä tietoisuus syksyllä 2001 levinneiden pernaruttobakteerien alkuperästä. Liittovaltion poliisi FBI vahvisti lopulta tiedon, että epäilykset kohdistuvat USA:n armeijan omaan laboratorioon, josta on saattanut kadota biologiseen sodankäyntiin tarkoitettuja materiaaleja, joukossa nuo kirjeitse lähetetyt bakteerikannat. Kuitenkaan pätevää näyttöä asiasta ei ollut.¹⁶³

Presidentti Bush tarjosi kotimaan turvallisuuden tehostamiseksi yhä uusia ratkaisuja. Hän painotti puheessaan 16. heinäkuuta kotimaan turvallisuusstrategiaa ja toisti käsityksensä, että "Amerikan suojaaminen hyökkäyksiä vastaan on meidän tärkein kansallinen tehtävämme". Hallinnon taholta ehdotettiin, että kansalaiset erilaisten työtehtäviensä puitteissa, esimerkiksi postinkantajina tai huoltomiehinä, raportoisivat havainnoistaan, jotka viittaavat terrorismiin. Aloitteesta käytettiin nimilyhennettä TIPS, joka tulee sanoista "Terrorism Information and Prevention System". Esitys sai vastaansa murskaavaa kritiikkiä sekä konservatiivien että liberaalien taholta, jotka pelkäävät perustavien kansalaisvapauksien ja "amerikkalaisten arvojen" vaarantuvan tuollaisten totalitaarisille valtioille tyypillisten käytäntöjen omaksumisen vuoksi. Myöskään ehdotus sotilaiden käyttämisestä poliisivaltuuksin sisäisen turvallisuuden tehtäviin ei vastannut käsitystä perustuslain hengestä ja pitkään hyväksytystä poliisin ja asevoiman erottamisen tarpeesta. Asevoimien johto, monet sotilasiantuntijat ja valtaalehtien pääkirjoitukset kertoivat julki epäilyksensä.¹⁶⁴

Yhdysvaltojen **sisäpoliittisen ilmaston** kiristymisestä kertovat merkit lisääntyivät kesällä muutenkin kuin suoranaisesti terrorismin

¹⁶² Barry Posen, "The Struggle against Terrorism", *International Security*, Vol. 26, No 3, Winter 2001/2002, s. 39 - 45.

¹⁶³ "FBI investigating whether anthrax was grown secretly in Army lab", *Startribune* 13.6.2002 ja Dave Altimari - Jack Dolan, "Anthrax Theory Emerges", *Cnow* 13.6.2002.

¹⁶⁴ Ks. esim. "Misusing the Military", *The New York Times* 24.7.2002, Gene Healy, "Misguided mission for military", *Washington Times* 31.7.2002 ja Daniel Smith, "Our Continuing National Priority", *CDI Weekly Defense Monitor* 18.7.2002. Saatavilla: www.cdi.org/weekly/2002/issue22.html.

torjunnan keinoista käytyjen kiistojen ja vaalitaisteluun kuuluvien sisä- ja talouspoliittisten teemojen puitteissa. Luottamus presidentti Bushin politiikkaa kohtaan laski ja läheni jo ennen 11.9.2001 mitattuja 60 - 70 prosentin kannatuslukuja. Monet keskeneräiset hankkeet, talouden kangertelu ja epäilykset terrorismin vastaisen toiminnan tehokkuutta kohtaan vaikuttivat mielialoihin.¹⁶⁵ Hämmennystä lisäsivät viranomaisten antamat vaihtelevat arviot terroristien pyrkimyksistä ja määristä. Kun vielä muutama kuukausi aikaisemmin oli puhuttu kymmenistä tuhansista, yli 50 maahan levittäytyneistä ja Osama bin Ladenin johtamista terroristeista, jotka väijyivät amerikkalaisten turvallisuutta, FBI:n edustaja arvioi, että al-Qaidan ydinjoukkoon kuului vain pari sataa henkilöä.¹⁶⁶

Koko Bushin kauden jatkunut mutta ajoittain hieman vaimennut hallinnon sisäinen **kiistely ulkopoliittikan linjoista ja toimintavoista** nousi jälleen julkisen huomion kohteeksi. Presidentin, ulkoministeriön ja puolustusministeriön johdon keskenään ristiriitaiset kannat Lähi-idän politiikkaan alkoivat jo horjuttaa uskoa Yhdysvaltoihin suurvaltana, joka kykenee johdonmukaiseen ulkopoliittikkaan.¹⁶⁷

Julkisuuteen on vuotanut tai vuodatettu monia mahdollisia **sotasuunnitelmia Irakia vastaan**. Ongelmat Afganistanin ja Lähi-idän tilanteen rahoittamisessa ovat viivyttäneet käytännön toimia ja ilmeisesti tuottaneet Yhdysvaltojen hallitukselle vaikeuksia päättää, mitä todella olisi tehtävissä. Presidentti oli vakaasti päättänyt kukistaa Saddam Husseinin, mutta läheskään kaikkia vastuullisia virkamiehiä saati ulkomaisia liittolaisia ei saatu vakuuttuneiksi ylipäänsä hyökkäyksen tarpeellisuudesta. Yhdysvaltojen senaatin aloittaessa asiantuntijoiden kuulemisen kävi ilmi, ettei näkyvillä ollut mitään yksiselitteisen pätevää suunnitelmaa Saddam Husseinin hallinnon kaatamiseksi nopealla toiminnalla, vaikka Washingtonissa oli jo pantu koko suurvallan voima tukemaan tällaista hanketta.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Richard Benedetto, "Confidence in war on terror wanes", *USA Today* 25.6.2002 ja "The disappearing presidency", *The Economist* 27.7.2002, s. 43 - 44.

¹⁶⁶ Milt Bearden, "Are Terrorist Suspect Duping Us?", *Los Angeles Times* 30.7.2002 ja "FBI: Just 200 hard core Al-Qaeda", *Palm Beach Post* 27.7.2002.

¹⁶⁷ Ks. esim. Toby Harnden, "Powell and Bush drift apart on Middle East", *The Daily Telegraph* 13.6.2002 ja "Confusion over US Mideast policy deepens", *Reuters* 13.6.2002.

¹⁶⁸ Ks. esim. Arnaud de Borchgrave, "The clash of battling war plans", *The Washington Times* 22.7.2002, David Sanger - Thom Shanker, "U.S. Exploring Baghdad Strike as Iraq Option", *The New York Times* 29.7.2002, "The Iraq obsession", *St. Petersburg Times* online 28.7.2002, Richard Norton-Taylor - Julian Borger, "Iraq attack plans alarm top military", *Guardian* 30.7.2002, Michael Evans, "Dangers in gamble of going a city too far", *Times* online 30.7.2002 ja Howard LaFranchi, "Why Hussein-topping scenarios are proliferating", *The Christian Science Monitor* 31.7.2002.

Myös entiset YK:n asetarkastajat ja virkailijat kertoivat epäilyksistään, ettei Irak lopulta ole kovin vaarallinen, ellei sitä vastaan aloiteta hyökkäystä. Ei myöskään löytynyt viitteitä, että Irak antaisi joukkotuhoaseita terroristijärjestöjen käyttöön.¹⁶⁹ Sotilasasiantuntijat puolestaan kuvasivat yritykseen sisältyviä suuria riskejä, kun taas eräät Pentagonin siviilivirkamiehet ja konsultit syyttelivät sotilasjohtoa ja etenkin maavoimien komentajia liiasta varovaisuudesta ja takertumisesta vanhanaikaiseen ajatteluun.¹⁷⁰

Käytännön valmistelut Irakia vastaan kuitenkin jatkuivat ilmeisenä tavoitteena valmius aloittaa tarvittaessa sotatoimet vuoden 2003 alussa. Uusia tukikohtia oli rakenteilla Persianlahdelle, ampumatarvikkeita valmistettiin korkeapaineella ja öljyä kerättiin Yhdysvaltojen strategisiin varastoihin.¹⁷¹ Myös lisää reserviläisiä on kutsuttu palvelukseen niin, että heidän kokonaismääränsä heinäkuussa oli 83 000 sotilasta.¹⁷² Amerikkalaiset onnistuivat jo vakuuttamaan Persianlahden maille ja ja laajemminkin liittolaisilleen, että hyökkäys todella alkaa, vaikka aika ja tapa olivat vielä ratkaisematta. Kaikkien oli pakko ryhtyä miettimään, miten se tulee koskemaan asianomaisen intressejä ja mitä toimenpiteitä sodan varalle tarvittaisiin. Ei siis näyttänyt kovin kannattavalta enää tehdä suuria ponnistuksia sodan välttämiseksi.¹⁷³

Tähän vaiheeseen liittyy suuri kysymys diplomatian mahdollisuuksista toimia tilanteessa, jossa aktiivisena osapuolena olevan suurvallan tavoitteet on jo julkisesti määrätty ja vain keinoista on kiistaa. Historian kuluessa saadut kokemukset kertovat, ettei suurvalta yleensä peräänny konfliktissa heikommalle osapuolelle esittämistään “ei-

¹⁶⁹ Scott Ritter, “What, If anything, Does Iraq Have to Hide?”, *Newsday* 30.7.2002 ja Carola Hyos, “Weapons inspections were ‘manipulated’”, *Financial Times* 29.7.2002. Artikkelissa selostetaan mm. suurlähettiläs Ekéuksen kokemuksia amerikkalaisten vakoilyryityksistä Irakin asetarkastuksien yhteydessä 1990-luvulla. Ks. myös “Zweifel an Iraks Terrorverbindung”, *Der Spiegel* online 1.8.2002.

¹⁷⁰ Stephen Baker, “The Iraq Game Plan”, *The Washington Times* 12.7.2002 ja Michael Rose, “The madness of war with Iraq”, *This is London* 30.7.2002. Kiistan kokonaisarviona ks. Thomas Ricks, “Timing, Tactics on Iraq War Disputed”, *Washington Post* 1.8.2002.

¹⁷¹ “Iraq: Pentagon Plan the Last One Standing”, *Stratfor*-raportti 28.6.2002, Robert Burns, “U.S. building up forces at obscure but important air base in Qatari desert”, *AP* 30.6.2002, “U.S. Restocking Attack Munitions May Presage Iraq Campaign”, *Stratfor*-raportti 17.7.2002 ja Roland Watson, “Bush stockpiles oil for multibillion-dollar war with Iraq”, *Times* online 31.7.2002.

¹⁷² “National Guard and Reserve Mobilized as of July 17”, *Department of Defense*, News Release 17.7.2002.

¹⁷³ Ks. esim. “War on Saddam: ‘When, not if’”, *Jane’s Intelligence Digest* 18.7.2002 ja Mark Matthews, “Europe, Arab leaders see war on Iraq as inevitable”, *The Baltimore Sun* 31.7.2002.

neuvoteltavissa olevista” vaatimuksista. Saddam Hussein on siis varmasti tullut tietoiseksi siitä, että hänet on tarkoitus kukistaa, teki hän mitä tahansa. Tästä seuraa yksinkertainen johtopäätös, että hänen on nyt tehtävä kaikki mahdollinen hyökkäyksen viivyttämiseksi ja torjumiseksi sekä sen vaikutuksilta suojautumiseksi. Kysymys joukkotuloaseista ja niitä koskevista tarkastuksista alkoi siis muuttua toissijaiseksi, vaikka se amerikkalaisten taholta yhä esitettiin pääasialliseksi syyksi vaihtaa Irakin hallitus Yhdysvalloille myötämieliseksi. Irakin hallitus tiesi, että kysymys on nimenomaan maan hallinnon ja koko maan tulevaisuudesta, joten sillä olisi varsin vähän saavutettavissa myöntymällä kaikkiin Yhdysvaltojen esittämiin vaatimuksiin tarkastuksia koskevassa kiistassa. Sen sijaan asian ratkaisulla voitaisiin pelata aikaa ja yrittää hankkia pienillä myönnytyksillä taktisia etuja. Tällainen asetelma ei luonnollisesti ole parantanut mahdollisuuksia saada YK:n johdolla aikaan kaikkia tyydyttävä sopimus kansainvälisen asetarkastajien palauttamisesta Irakiin.

Yhdysvaltojen **talouden kehitys** oli monia odotuksia hitaampaa. Siihen vaikuttivat muun muassa eräiden suurten yritysten konkurssit ja kirjanpitoepäselvyydet. Tällä kaikella oli voimakkaita heijastusvaikutuksia koko maailman talousnäkömiin. Poliittiset paineet presidentti Bushia vastaan kasvoivat, ja vaadittiin pontevia toimia tilanteen korjaamiseksi. Lehdistössä esitettyyn kritiikkiin sisältyi myös ehdotuksia tehdä talouden piristämiseksi jotain näyttävää ulkopoliittikan alalla, esimerkiksi nopea, voitollinen sota Irakia vastaan olisi tervetullut.¹⁷⁴ Tällaisten ajatusten kriitikot näkivätkin jo merkkejä Bushin yrityksistä kääntää huomio sisäisistä vaikeuksista ulkoiseen toimeliaisuuteen.¹⁷⁵ On myös huomautettu vaaroista, joita taloudelle koituisi kohoavien öljynhintojen ja suurten sotakustannusten vuoksi. Mahdollinen hyökkäys Irakia vastaan maksaa arviolta 80 miljardia dollaria, eikä kustannusten jakajiksi ole löytymässä paljonkaan liittolaisia. Edellisellä kerralla Persianlahden sodasta 1991 aiheutuneista noin 60 miljardin dollarin kustannuksista Saudi-Arabia, Japani ja Saksa maksoivat 80 prosentin osuuden.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Ks. esim. Craig Roberts, “Wake-up signals from Wall Street”, *The Washington Times* 3.7.2002, Larry Kudlow, “Taking Back the Market — By Force”, *National Review* online 26.6.2002 ja “Clear Political Victory Needed To Exorcise Economic Demons”, *Stratfor*-raportti 12.7.2002.

¹⁷⁵ Ks. esim. Richard Gwyn, “Beleaguered Bush dragging U.S. into quagmire”, *thestarcom* 24.7.2002.

¹⁷⁶ Patrick Tyler - Richard Stevenson, “Profound Effect on U.S. Economy Seen in a War on Iraq”, *The New York Times* 30.7.2002.

Kesällä 2002 **Yhdysvaltojen hallituksen kannalta** katsottuna näytti yhä ilmeisemmältä, että monimutkaiseksi käynyt ulko-, sisä- ja talouspoliittinen tilanne olisi parhaiten laukaistavissa päättäväisen suoraviivaisella toiminnalla. Nopea hyökkäys Irakiin tarjoaisi siihen mahdollisuuden. Se voisi ratkaista koko Lähi-idän tilanteen, ennen kaikkea Israelin ja palestiinalaisten välisen konfliktin, Yhdysvalloille edullisella tavalla sekä heijastua laajemminkin maailmantilanteeseen. Menestyksen myötä Yhdysvaltojen valta kansainvälisessä politiikassa kasvaisi entisestään, eikä sen tarvitsisi sitoutua päätöksenteossa YK:n kaltaisiin, vaikeasti hallinnoitaviin järjestöihin. Irakin vastaisiin sota-toimiin liittyvät suuret riskit tuli luonnollisesti ottaa huomioon, mutta muitakaan hyviä vaihtoehtoja ei ollut näkyvillä.¹⁷⁷ Suhtautuminen Yhdysvaltojen ja Irakin välillä ratkaisuvaiheeseen kiristyneeseen konfliktiin näyttää myös laajemmin määrävän maailmanpolitiikan luonnetta lähivuosiksi. Siksi siihen joutuvat ottamaan kantaa muutkin kuin suoranaisesti kriisissä osallisina olevat valtiot.

¹⁷⁷ Ks. esim. "A survey of America's world role: Saddam and his sort", *The Economist* 29.6.2002, s. 17 - 18.

5 SELITYKSIÄ JA SKENAARIOITA

Mistä on kysymys?

Syksyllä 2001 alkaneen maailmanpolitiikan kriisivaiheen tapahtumien ja mahdollisten seurausten selityksiä on etsitty erityisesti sivilisaatioiden tai kulttuurien yhteentörmäyksen, perinteisen suurvaltojen geopolittisen kilpailun sekä globalisaatioon liittyvien teorioiden pohjalta. Geopoliittisten tekijöiden oheen voidaan erottaa vielä omaksi ryhmäkseen suurvaltasuhteiden rakenteiden tärkeyttä painottavat teoriat. Taloudelliset tekijät voivat sisältyä merkittävänä noihin kaikkiin selityksiin. Näiden pohjalta on hahmoteltavissa myös tulevan kehityksen vaihtoehtoja kartoitettavia skenaarioita, joille tässä raportissa kuitenkin esitetään vain suuntaviivoja.

Sivilisaatioiden sota vai rauha?

Samuel Huntingtonin 1990-luvulla kuuluisaksi tekemä teesi **“sivilisaatioiden yhteentörmäys”** hahmottaa maailman suurten sivilisaatioiden tai kulttuurialueiden kilpailukenttänä. Kylmän sodan aikainen maailma eli kahden valtablokin — Yhdysvaltojen johtaman, liberaalidemokraattisen lännen sekä toisaalta Neuvostoliiton johtaman, leniniläis-sosialistisen idän — vastakkainolon merkeissä, mutta sen jälkeinen maailma on vähitellen ryhmittymässä vanhojen sivilisaatioiden (suurten kulttuurialueiden) rajojen mukaisesti. Tästä kehityksestä osoituksena olivat jo sivilisaatioiden raja-alueilla, erityisesti 1980-luvulla Afganistanissa (”länsimais-marxilaisen” Venäjä/Neuvostoliiton ja muslimien välillä) sekä 1990-luvulla Balkanilla (länsieurooppalaisen/roomalaiskatolisen ja bysanttilais/ortodoksisen Euroopan sekä muslimimaailman välillä) käydyt sodat. Kylmän sodan jälkeisessä maailmassa erottuvat tärkeimmiksi suuralueiksi ”länsi” (kristillinen tai ”euro-atlanttinen” alue), muslimimaailma ja kiinalaisen sivilisaation alue. Muut sivilisaatiot eivät ole niin tärkeitä maailmanpolitiikan kannalta, sillä vaikka esimerkiksi Afrikan selkkaukset ovat olleet sinänsä tuhoisia, ne eivät vaikuta määräävästi kehitykseen muualla eikä niistä nouse merkittäviä haastajia maailmantilanteelle. Myöskään Japani tai Intia eivät näytä muodostuvan itsenäisiksi valtakeskuksiksi ainakaan lähi-

tulevaisuudessa. Tärkeää on todeta, että jos kulttuurieroja ei oteta riittävästi huomioon käytännön politiikassa, ajaudutaan “sivilisaatioiden yhteentörmäykseen” tai muihin vastaaviin vaikeuksiin.¹⁷⁸

Huntingtonin teesit saivat vastaansa kovaa kritiikkiä, muun muassa moitteita liiallisesta yksinkertaistamisesta, teorian sisäisistä risiiritäisyyksistä, yhden tekijän ylikorostuksesta ja determinismistä.¹⁷⁹ Hän täsmensi väitteitä ja perusteluja toteamalla, ettei kyseessä ollut ennustus väistämättömästä törmäyksestä vaan **muistutus kulttuuristen tekijöiden tärkeydestä**. Uskonnot eivät välttämättä ole etnisten ryhmittymien perustana, mutta uskonnot ovat pitkän ajan kuluessa vaikuttaneet voimakkaasti eri alueiden ja erilaisten etnisten ryhmittymien kulttuuriin ja instituutioihin. Maailmaa ei saisi pakottaa minkään yhtenäiskulttuurin omaksumiseen, koska se herättää kovaa vastarintaa. “Lännellä” ei ole mitään oikeutta julistaa omia kulttuuriarvojaan yleispäteviksi koko maailmaan. Sellainen yritys on perustaltaan väärä, moraaliton ja vaarallinen. Läntisen hegemonian levittäminen synnyttää etenkin muslimimaailmassa ja Kiinassa niin kovan vastustuksen, etteivät voimat riitä sen murtamiseen. Kiinalainen kulttuurialue on erittäin vanha ja yhtenäinen, joten 1 300 miljoonan kiinalaisen voima tämän maailmanselityksen mukaan tulee olemaan suuri haaste lännelle. Joka tapauksessa on selvää, että menestyksellinen maailmanpolitiikka olisi rakennettava erilaisuuksien tunnustamiselle. Huntington myös kehotti länttä suojautumaan erityisesti islamin vallan leviämisyrittäjiä vastaan.¹⁸⁰

Huntingtonin tilannearvio syksyllä 2001 tuotti jatkoteesin, että edessä olisi “muslimisotien aikakausi”. Muslimit ovat parin viime vuosikymmenen aikana taistelleet sekä keskenään että muuta maailmaa vastaan terrorismin keinoin, sissisodissa, erilaisissa sisällissodissa ja valtioiden välisissä sodissa. Muslimimaailman tietoisuus voimastaan on kasvanut, ja islamin leviäminen on jälleen tosiasia. Tästä saattaa kehittyä suuri “sivilisaatioiden välinen yhteentörmäys”, jossa pääosa-puolena ovat muslimit “muuta” vastaan.¹⁸¹

¹⁷⁸ Samuel Huntington, “The Clash of Civilizations?”, *Foreign Affairs*, Vol. 72, No 3, Summer 1993, s. 22 - 50.

¹⁷⁹ Ks. esim. Jacob Heilbrunn, “The Clash of the Samuel Huntingtons”, *Prospect* Vol. 9, No 39, 1.7.1998.

¹⁸⁰ Samuel Huntington, *The clash of Civilizations. Remaking of World Order* (Touchstone, New York 1997), erityisesti s. 13 - 14 ja 308 - 314.

¹⁸¹ Samuel Huntington, “The Age of Muslim Wars”, *Newsweek, Special Davos Edition*, December 2001 - February 2002, s. 6 - 13.

Kulttuuripohjainen selitysmalli — väljästi tulkittuna — sopii myös “uuden maailmanjärjestyksen” kuvauksen pohjaksi, sillä arvojen puolustamista tai edistämistä voidaan käyttää valtapolitiikan verhona tai keinona peittää muiden, esimerkiksi taloudellisten ja sotilasstrategisten, tekijöiden vaikutusta. Yhteiskunnallisella kulttuurilla on tuntuva vaikutusta kansakuntien ja valtioiden taloudelliseen suoriutuskykyyn ja sotilaalliseen tehokkuuteen, mutta toisaalta “kulttuuri-determinismistä” eli kulttuurierojen ehdottomasta määräävyydestä ei ole kovin vahvaa näyttöä.

Yhdysvallat läntisine liittolaisineen näyttää nyt pyrkivän — vastoin Huntingtonin varoituksia — ylläpitämään itse määrittämänsä maailmanjärjestyksen “maailmanpoliisina” samaan tapaan, kuin Napoleonin sotien jälkeen suurvallat päättivät puolustaa Westfalenin rauhansopimusta 1648 seurannutta Euroopan valtiollista järjestystä sekä vastustaa uusia vallankumouksia ja hegemoniapyrkimyksiä. Wienin kongressin 1815 jälkeisen järjestelmän tärkeä elementti oli Venäjän johdolla perustettu **Pyhä Allianssi**. Se oli tarkoitettu pitämään yllä poliittisen järjestelmän *status quo* Euroopassa, siis tilanne, joka oli vallinnut ennen Ranskan suurta vallankumousta ja joka oli Napoleonin sotien jälkeen taas palautettu pääpiirteissään voimaan sekä uskonnon että valtiollisen järjestelmän osalta. Ulkopuolisena vihollisena oli Ottomaanien valtakunta, joka siihen aikaan ulottui lähes koko Balkanille. Toimeenpanijoina olivat ennen kaikkea Venäjän keisari Nikolai I ja Itävallan kansleri Metternich. Suurvallat antoivat toisilleen sotilaallista ja poliisiapua kapinoita vastaan. Pyhän Allianssin näyttävimpiä ja samalla viimeisiä saavutuksia oli vuoden 1848 vallankumousyrityksien ja kansannousujen kukistaminen.

Anatol Lieven on kiinnittänyt huomiota siihen, että Yhdysvaltojen johtaman “uuden Pyhän Allianssin” ylläpito perustuu samanlaisille periaatteille, joiden mukaan vanhakin 1800-luvun alkupuolen allianssi toimi. Maailmaa pyritään nyt hallitsemaan “poliisiliitolla”, joka toimii “terrorismia vastaan” tarkoituksenaan käytännössä säilyttää poliittis-taloudellisen järjestelmän *status quo* maailmassa. Yhdysvallat levittää uutena uskontona amerikkalaisia arvoja, joissa sekoittuu juutalais-kristillinen uskonto, valistusajalta periytyvä liberalismi ja globaalit puitteet saanut kapitalismi. Järjestelmä suvaitsee silti erilaisuutta valtioiden sisällä, jos siitä ei koidu vallankumouksellista uhkaa. Interventiot ovat hyväksyttäviä — esimerkiksi Afganistaniin tai Somaliaan

— noiden periaatteiden ylläpitämiseksi, mutta ongelmaksi koetaan hyökkäys tai interventio toimivia valtioita vastaan, vaikka niiden toimintakyky olisi kyseenalaistettu, esimerkkinä Jugoslavia/Serbia, Irak ja Iran. Yhteisenä vihollisena on muslimifundamentalismi, joka uhkaa laajeta ja ajaa “länttä” tieltään, kuten on jo osaksi tapahtunut Eurooppaan suuntautuvan muuttoliikkeen vaikutuksesta. Kaikki liittokuntaan osallistujat kuitenkin tulkitsevat omalla tavallaan, mitä ne tarkoittavat terrorismilla. Käsitteen sisälle mahtuvat oikeiden terroristien ohella kaikenlaiset separatistit ja muut kapinalliset aina poliittisesti vaarattomampia dissidenttejä myöten.¹⁸²

Lievenin mainitsemassa interventio-opissa on selvä ero “Clintonin doktriinin” mukaiseen käsitykseen “humanitaaristen interventioiden” oikeutuksesta. Kylmän sodan aikoina vastakkaiset blokit välttivät puuttumasta toistensa sisäisiin asioihin mutta hyväksyivät oman ideologisen blokin kurissa pitämisen kovinkin keinoin, kuten tapahtui esimerkiksi Nato-maa Kreikassa vuonna 1967 “everstijuntan” noustessa valtaan torjumaan kommunistien vaikutuksen kasvua ja Tšhekkoslovakiassa vuonna 1968 Varsovan liiton panssarien palauttaessa maata oikeaoppisen kommunismin tielle. Kylmän sodan jälkeisellä vuosikymmenellä länsimaissa vallitsevaksi tuli jälleen “wilsonilainen” käsitys kansojen ja kansallisten vähemmistöjen itsemääräämisoikeudesta sekä oikeudesta irtautua emämaastaan tai miehitysvallan alaisuudesta tarvittaessa voimakeinoin tuettuna. Se on nyt jäänyt (liittokuntaan kuuluvien) valtioiden eheyden säilyttämisen periaatteen jalkoihin. Siksi Yhdysvaltojen tukea ei enää tule esimerkiksi Tšhetshenian irtautumiselle Venäjän federaatiosta, eikä Balkanin pirstoutumisen jatkaminen kansallisuusrajojen mukaiseksi saa suosiota. Uusi allianssi on erittäin haluton tukemaan separatisteja muuten kuin ehkä taktisena toimenä “roistovaltiota” vastaan.

Teesit uskonnollisten ja muiden kulttuuristen tekijöiden merkityksestä tuntuvat selittävän suurelta osin syksyn 2001 terrori-iskujen syitä ja Yhdysvaltojen käynnistämiä vastatoimia. Lähi-idässä ja Keski-Aasiassa meneillään olevaa kehitystä ei kuitenkaan voi selittää kokonaan “sivilisaatioiden yhteentörmäyksellä”. Pikemminkin kysymys on perinteisestä valtakamppailusta, jonka puitteissa toimivat etniset

¹⁸² Anatol Lieven, “The Secret Policemen’s Ball: the United States, Russia and the international order after 11 September”, *International Affairs*, Vol. 78, No 2 (2002), s. 245 - 259.

tai muulla perusteella syntyneet poliittiset ryhmittymät käyttävät hyväkseen uskonnollisia ja muita kulttuuritekijöitä yhtenäisyytensä ja solidaarisuutensa varmistamiseksi sekä peittääkseen poliittisia valtapyrkimyksiään tai taloudellisten etujen hankintaa. Samanlainen kehitys oli havaittavissa Jugoslavian hajoamissotien yhteydessä.¹⁸³ Riippumatta tapahtumien kulun alkuperäisistä syistä on nyt joka tapauksessa edetty vaiheeseen, jossa teorialueiden tai sivilisaatioiden merkityksestä maailmanpolitiikan kululle ovat saaneet uutta vahvistusta.

Geopolitiikka, geostrategia ja energiakysymys

Kamppailu alueiden hallinnasta on osa **geopolitiikkaa**, joka myös oppina selittää syitä, miksi jotkut alueet ovat tärkeämpiä kuin toiset. Geopoliittisia päämääriä on usein myös pidetty määräävinä valtioiden ulkopoliitikalle. “Uuden geopolitiikan” mukaisessa ajattelussa taloudelliset ja kulttuuriset seikat ovat tulleet tärkeiksi fyysisen maantieteen tekijöiden oheen tai tilalle.¹⁸⁴ Maantieteellisten seikkojen vaikutus strategiaan ratkaisuihin on **geostrategiaa**, jossa tärkeitä elementtejä ovat tukialueet ja liikenneyhteydet sekä taloudelliset, väestölliset ja sotilaalliset voimavarat.¹⁸⁵ Sivilisaatiot ovat muodostuneet yleensä geopolitiittisesti ehjille tai muulla tavalla edullisille alueille, joten kulttuuriset sekä toisaalta geopolitiittiset tai geostrategiset tekijät voivat yhtyä.

“**Geopoliittinen kilpailu**” kohdistuu nykytilanteessa lähinnä Lähi-idän ja Keski-Aasian alueille, joista Zbigniew Brzezinski on nimenmynyt erityisesti Keski-Aasian uudeksi “Euraasian Balkaniksi”. Lähiitä liittyy samaan kokonaisuuteen, jossa korostuu yhä selvemmin suurvaltojen välinen “energiapeli”. Se ei ole ainoa kilpailun aihe mutta kylläkin tärkein. Vaikutusvallasta Keski-Aasiassa kamppailee “kahden kerroksen valtioita”. Sisimmällä kehällä ovat alueelliset vaikuttajat tai sellaisiksi pyrkivät Kazakstan ja Uzbekistan sekä ulommalla kehällä Iran, Turkki, Venäjä, Kiina ja Yhdysvallat. Brzezinskin mukaan ulkopuolisten suurvaltojen kannattaa hillitä kilpailua ja harjoit-

¹⁸³ Ks. lähemmin Visuri (2000), s. 37 ja 47 - 48.

¹⁸⁴ Ks. John Agnew - Stuart Gorbridge, *Mastering Space. Hegemony, territory and international political economy* (Routledge, London 1995) ja Osmo Tuomi, *Uusi geopolitiikka* (Gaudeamus, Tampere 1996).

¹⁸⁵ Perusteista lähemmin Visuri (1997), s. 96 - 192.

taa yhteistoimintaa poliittisen tilanteen rauhoittamiseksi, koska alue on erittäin kriisiherkkä ja riskit ovat suuria. Yhdysvaltojen tulisi puuttua peliin voimatoimin vasta silloin, jos jokin valtio pyrkii hegemoniaan tuolla alueella, tai se uhkaa joutua sekasorron tilaan.¹⁸⁶

Viimeaikainen kamppailu vallasta ja taloudellisista eduista **Keski-Aasiassa** on historiallisesti tarkasteltuna uusinta 1800-luvun “suuresta pelistä”, jota käytiin Venäjän keisarikunnan ja Brittiläisen imperiumin sekä myös Turkin ja Japanin kesken. Nyt brittien tilalla ovat amerikkalaiset ja Japanin sijaan ovat tulleet kiinalaiset. Lisäksi Intia ja Pakistan vahtivat siellä tarkoin etujaan.

Valtapelin kohteina ovat nyt erityisesti energiavarat Kaspianmeren alueella ja siitä itään aina Hindukush-vuoriston reunoille. Energian raaka-ainelähteiden kartoittaminen ja käyttöönsaannin varmistaminen vaativat mittavia investointeja, joihin liittyvät taloudelliset ja poliittiset riskit ovat suuria. Keski-Aasian ja Kaspianmeren alueen tasavaltojen hallitukset ja niiden kanssa liittoutuneet liikemiehet kilpailuttavat ulkovaltoja ja kansainvälisiä suuryrityksiä voittojen ja lahjusten kasvattamisen toivossa. Lisäksi nuo maat kilpailevat ankarasti keskenään, mikä luonnonvarojen epätasaisesta jakautumisesta aiheutuvien ongelmien ohella on tuntuvasti lisännyt koko alueen epävakautta. Korruptio, rikollisuus ja sisäpoliittinen sorto ovat lisäksi vaikuttaneet siihen, ettei taloustilanteen heikkeneminen ole pysähtynyt lupaavista öljy- ja maakaasuesiintymistä huolimatta. Yhdysvaltojen tarvitessa liittolaisia ja tukikohtia Afganistanin sotaa varten Keski-Aasian maiden heikko poliittinen ja ihmisoikeustilanne jätettiin huomiotta ja jopa lain perusteella voimassa olleita boikottitoimia äkkiä mitätöitiin. Sisäiset oppositiovoimat ajettiin entistä ahtaammalle, mutta on silti epätoennäköistä, että niitä olisi saatu kukistetuksi.¹⁸⁷

Arvioita **energiavarojen ja energian tuotannon kehityksestä** on esitetty hyvin vaihtelevilla perusteilla ja myös omia intressejä edistämään pyrkien. Kuvaavaa tilanteelle on, että laskelmat öljyvareiden riittävydestä ovat jatkuvasti muuttuneet. Öljykriisien vuosina ennusteltiin öljyn loppuvan hyvin pian, mutta ajankohta on aina vain

¹⁸⁶ Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives* (BasicBooks, New York 1997), erityisesti s. 123 - 150.

¹⁸⁷ Ks. esim. Erich Follath, “Jäger des schwarzen Goldes”, *Der Spiegel* 52/2001, s. 148 - 159 ja Erich Follath, “Dealer, Drogen, Diktatoren”, *Der Spiegel* 1/2002, s. 126 - 136. Ks. myös Christian Caryl, “Central Asia: Turning a Blind Eye”, *Newsweek* 3.6.2002, s. 4.

siirtynyt eteen päin. Energiavarojen ja kulutuksen suuruuden sekä hinnanmuodostuksen arviointi on kaikkiaan osoittautunut epävarmaksi tehtäväksi, sillä vaikuttavia tekijöitä on hyvin paljon.

Shell on arvioinut, että primäärienergian kulutus maailmassa kasvaa vuoteen 2050 mennessä kaksin- tai kolminkertaiseksi. Uusia suurkuluttajia on etenkin Kiina, joka joutuu turvautumaan kasvavassa määrin energian tuontiin. Korvaavien energialähteiden ja energiaa säästävän teknologian kehittäminen vähentää riippuvuutta öljyperäisistä energialähteistä, joten vuoteen 2025 mennessä ei ole odotettavissa vielä suuria kriisejä energian saatavuuden osalta. Kuitenkin öljyn niukkuus tulee olemaan merkittävää viimeistään vuonna 2040, ja yhä tärkeämmäksi nousevan maakaasun saatavuudessa on myös useita epävarmuustekijöitä.¹⁸⁸

Öljyn kulutuksen ennustettu kasvu IEA:n (International Energy Agency) mukaan on joka tapauksessa niin suuri vuoteen 2020 mennessä, että sen tyydyttämiseen tarvittaisiin 130 prosentin lisäys OPEC-maiden nykyiseen tuotantokapasiteettiin. Jo vuoteen 2010 mennessä kulutuksen kasvu vastaa Saudi-Arabian nykyistä tuotantoa. Vain Persianlahden alueella on aikaansaataavissa merkittävää tuotannon lisäystä, eikä sekään riitä tyydyttämään kasvavaa kysyntää. Öljyn niukkuus ja sen myötä seuraava hinnannousu on siis todennäköistä, vaikka tuottajat pyrkisivät hyvässä yhteistyössä pitämään hinnat vakaina, suunnilleen nykyistä, suhteellisen alhaista tasoa eli tynnyrihintaa 25 USD vastaavana. Samalla öljyä tuovien maiden ja alueiden riippuvuus tuonnista kasvaa vuoteen 2020 mennessä: Pohjois-Amerikka 45 prosentista 58 prosenttiin, Eurooppa 53 prosentista 79 prosenttiin sekä itäisen Aasian ja Tyynenmeren alue 89 prosentista 92 prosenttiin. Öljyntuonti tapahtuu ensi sijassa Lähi-idästä, vaikka myös läntinen Afrikka tulee olemaan tärkeä.¹⁸⁹

Varautuminen öljyperäisten energiavarojen niukkuuteen ja siitä seuraaviin hintapaineisiin on taustalla kamppailussa energiahuollolle tärkeiden alueiden hallinnasta. Useiden arvioiden mukaan se on tärkeä tekijä myös "terrorismin vastaisessa sodassa", sillä molempia kamppailuja käydään paljolti samoilla alueilla. Huomiota on kohdistettu

¹⁸⁸ *Energy Needs and Possibilities. Scenarios to 2050*, (Shell International 2001), s. 17 - 20 ja 58.

¹⁸⁹ Nicolas Sarkis, "Middle East retains supremacy in global oil supplies: bottomless wells", *Le Monde diplomatique* 11.6.2002.

erityisesti Saudi-Arabian ja Venäjän väliseen kilpaan maailman suurimman öljyntuottajan asemasta, millä tulee olemaan vaikutusta maailmantalouteen, Yhdysvaltojen energiahuollon turvaamiseen, Venäjän kansainväliseen asemaan sekä Saudi-Arabian ja OPEC-järjestön tulevaisuuteen¹⁹⁰

Persianlahti tulee säilyttämään asemansa maailman tärkeimpänä öljyntuotantoalueena, mutta suuret kuluttajat joutuvat varautumaan alueen kriisiherkkyyden vuoksi hinnannousuihin ja toimitusten katkoksiin. Yhdysvallat onkin ryhtynyt syyskuun 2001 yllätysten vuoksi tosissaan varmistamaan öljynsaantiaan muista lähteistä, sillä Persianlahden osuus oli päässyt kasvamaan jo vaarallisen suureksi. Kylmän sodan aikoihin amerikkalaiset eivät itse tarvinneet paljonkaan Persianlahden öljyä vaan keskittyivät estämään öljyvarojen joutumista vihamielisen valtion valvontaan. Viime vuosina öljyntuonnin tarve jatkuvasti kasvoi. Yhdysvaltojen oma öljyntuotanto on verrattuna koko maailman tuotantoon laskenut 1970-luvun 24 prosentin osuudesta alle 12 prosenttiin. Samalla öljyntuonnin osuus on lisääntynyt 1970-luvun 22 prosentin osuudesta yli 50 prosenttiin. Yhdysvallat imee maailmalla kaupattavasta öljystä jo yli puolet.¹⁹¹

Syksyn 2001 terrori-iskut hälyttivät sekä valtiot että öljy-yhtiöt varautumaan toimitusvaikeuksiin ja hintashokkeihin, joita voi seurata boikoteista, terroristien hyökkäyksistä kuljetusjärjestelmien tuhoamiseksi ja Yhdysvaltojen sotilaallisista toimista ”roistovaltioita” vastaan. On huomattava, että tuolla listalla olevista maista kolmen tärkeimmän öljyntuottajan, Irakin, Iranin ja Libyan, yhteinen osuus maailman öljyvarannoista on lähes neljännes, siis samaa luokkaa kuin Saudi-Arabian osuus.¹⁹² Yhdysvallat on syksystä 2001 lisännyt tuntuvasti strategisia varastojaan, viime kuukausina jopa 150 000 tynnyrin päivävauhtia, tavoitteena lähes 700 miljoonan tynnyrin suuruinen reservi mahdollisen öljykriisin varalle. Näin suuri varastoitu öljymäärä antaa amerikkalaisille toimintavapautta ja helpottaa lieventämään mahdollisen

¹⁹⁰ Edward Morse - James Richard, “The Battle for Energy Dominance”, *Foreign Affairs*, Vol. 81, No 2, March/April 2002, s. 16 - 31.

¹⁹¹ George L. Perry, *The War on Terrorism, the World Oil Market and the U.S. Economy*, (Brookings Analysis Paper, revised 28.11.2001) ja Shibley Telhami, *The Persian Gulf. Understanding the American Oil Strategy*, (Brookings Review, Spring 2002). Saatavilla: www.brook.edu/dybdocroot/press/REVIEW/spring2002/telhami.htm.

¹⁹² Nicolas Sarkis (2002).

Irakin vastaisen sodan laukaisemaa hintashokkia.¹⁹³

Vaikka Venäjä nousi viime tammikuussa Saudi-Arabian ohi maailman suurimmaksi öljytuottajaksi, sillä ei silti ole potentiaalia saudien ja muiden Persianlahden alueen tuottajien haastajaksi pitemmällä aikavälillä. Saudi-Arabian osuus on 25 prosenttia maailman öljyvaroista, Irakin 11 prosenttia sekä Kuwaitin, arabiemiraattien ja Iranin yhteensä yhdeksän prosenttia, mutta Venäjän suoranaisessa omistuksessa olevien esiintymien osuus on vain viisi prosenttia. Venäjä on kylläkin modernisoinut öljyteollisuuttaan erittäin kilpailukykyiseksi sekä investoinneilla että yksityistämällä. Venäläiset öljy-yhtiöt ovat hallinneet Keski-Aasian öljyvaroja ja levittäytyneet tehokkaasti maailmanmarkkinoille, mistä ne ovat joustavuutensa vuoksi vallanneet suuria osuuksia. Kuitenkin Venäjän omat öljyvarat ovat nyt suhteellisen niukat verrattuna Neuvostoliiton aikaan ja öljytuotteiden kuljetustiet maailmanmarkkinoille edelleen verraten hankalat, joten siitä ei ole OPEC-maiden valta-aseman horjuttajaksi. Sen sijaan maakaasuvarojen runsaus (32 % maailman varannoista) ja kehittyvät siirtomahdollisuudet antavat Venäjälle valta-aseman erityisesti Euroopan mutta yhä enemmän myös Aasian markkinoilla.¹⁹⁴

Kaspianmeren alueen energiavarojen arviointi on osoittautunut vaikeaksi tehtäväksi, sillä paljon on vielä tutkimatta ja kilpailun vuoksi tietoja myös salataan tai liioitellaan. Verraten varmalle pohjalta rakennettu arvio on, että Kaspianmeren alueen öljy- ja maakaasuvarat olisivat vain 2-3 prosenttia maailman varannoista. Määrä ei siis välttämättä ole suuri, mutta siellä on yhä potentiaalia uusille löydöille ja tilaa uusille yrittäjille. Turkmenistanilla on (Venäjän ja Iranin jälkeen) maailman kolmanneksi suurimmat maakaasuvarat. Kazakstanilla on sekä öljyä että maakaasua suurissa kentissä. Sen öljyvarat ovat arviolta 75 prosenttia koko Kaspianmeren alueen öljyesiintymistä. Merkittävä ongelma on raaka-ainesten kuljetus maailmanmarkkinoille. Venäjä on hallinnut siirtoteitä, mutta alueen pienemmät valtiot ovat pyrkineet suuntaamaan uusia reittejä etelämmäksi suoraan Välimerelle, Persianlahdelle tai Intian valtamerelle. Myös Kiina, Intia ja Pakistan pyrkivät varmistamaan itselleen energian tuonnin tuolta alueel-

¹⁹³ *The Times* online 31.7.2002.

¹⁹⁴ Ks. Fiona Hill, "Much Ado About Russian Oil", *Orlando Sentinel*, 15.4.2002 ja Fiona Hill - Florence Fee, "Fueling the Future: The Prospects for Russian Oil and Gas", Brookings Institution, ilmestyy julkaisussa *Demokratizatsiya*, Vol. 10, NO 3, Summer 2002. Saatavilla Brookings-instituutin kotisivuilta: www.brook.edu/

ta.¹⁹⁵

Kesäkuussa 2002 Venäjä on päätenyt Kazakstanin kanssa sopimukseen öljyn siirrosta Euroopan ja maailman markkinoille lähinnä pohjoista reittiä eli Venäjän kautta. Sopimus parantaa Kazakstanin suhteellista asemaa verrattuna Kaspianmeren alueen eteläisiin tuottajamaihin. Saksa, Venäjä ja Ukraina ovat päättäneet parantaa energian siirron kapasiteettia pohjoisilla reiteillä, samalla kun öljyputken rakentaminen Azerbaidzhanin kautta Välimerelle on käynnistynyt ja sen on määrä olla valmis vuonna 2004. Noihin aikoihin valmistuu myös Kazakstanin uusi suuri öljykenttä Kashagan tuotantokuntoon. Siinä merkittävin osuus on ranskalaisella yhtiöllä.¹⁹⁶

Kaspianmeren pohjassa piilevien energiavarojen jako on ollut kiistojen kohteena Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Tshetshenian sodassa on paljolti kysymys öljyvarojen hallinnasta. Venäjän kannalta uhkaavaa on ollut erityisesti Dagestanin joutuminen sisäpoliittisen levottomuuden ja muslimifundamentalistien interventioiden kohteeksi, sillä maan pitkä rantaviiva Kaspianmerellä takaa myös suuren osuuden alueen öljyvarojen jaossa. Vanha öljymaa Azerbaidzhan on avoimesti houkutellut läntisiä sijoittajia ja poliittisia suojelijoita, ja viime syksystä alkaen myös Kaspianmeren itäpuoliset maat ovat toimineet samoin – puolueettomuudestaan enemmän kiinni pitänyttä Turkmenistania lukuun ottamatta. Ajoittain jopa välikohtausten asteelle kärjistyneitä kiistoja Kaspianmeren talousvyöhykkeiden jaosta on yritetty ratkaista neuvotteluissa mutta lähoin tuloksin. Alueellinen kilpailu energiavarojen hallinnasta siis jatkuu, ja ainakin Iran on osoittanut selvästi tyytymättömyyttään jakoehdotuksiin.¹⁹⁷

Toisaalta Yhdysvaltojen ja Venäjän lähentyminen on vähentämässä suurpoliittista jännitystä Keski-Aasiassa, mutta länsimaiden läsnäolon lisääntyminen ei ole ainakaan vähentänyt tasavaltojen sisäpoliittista epävakautta ja yhteiskuntien sosiaalisia ongelmia. Kirgiisissä on ollut avoimia yhteenottoja, ja Kazakstanissa on demokratiaa

¹⁹⁵ Ks. esim. Regine Spector, *The Caspian Basin and Asian Energy Markets* (Background Paper, Brookings Institution 24.5.2001, Fiona Hill - Regine Spector, *The Caspian Basin and Asian Energy Markets*, (Conference Report, Brookings Institution, September 2001) ja Owen Matthews, "The Future of Oil: The Next Move Is Check", *Newsweek* 8.4.2002.

¹⁹⁶ "Energy Transit Deal Puts Russia, Kazakhstan on New Footing", *Stratfor*-raportti 10.6.2002 ja "Kazakh Windfall in TotalFinaElf's Caspian Project Stake", *Stratfor*-raportti 13.6.2002.

¹⁹⁷ "Russian Pipeline Participation May Help Ties with West", *Stratfor*-raportti 2.1.2002 ja "High Stakes for Caspian Oil and Gas Development", *Stratfor*-raportti 26.4.2002.

vaatinut oppositio nujerrettu viime kuukausina kovin ottein. Myös Turkmenistanissa jännitys kasvaa.¹⁹⁸

Energiakysymys on tärkeä selittäjä syksyn 2001 terrori-iskuille ja niistä seuranneille reaktioille sekä maailmanpolitiikan muille kehityskuluille. Logiikka kulkee suunnilleen näin: Jos Lähi-itä olisi vain autiomaata, suurvallat eivät olisi siitä kiinnostuneita. Öljy on tuonut Yhdysvallat Persianlahdelle ja etenkin Saudi-Arabiaan, mistä islamilaiset ja kansalliset vapautusliikkeet pyrkivät ajamaan länsimaalaiset pois ja siinä yhteydessä kaatamaan lännen kanssa liittoutuneet hallitukset.

Kamppailu energiavarojen hallinnasta ei kuitenkaan välttämättä ole nykyisen konfliktin tärkein syy, koska energiaa on ollut riittävästi saatavilla, eikä niukkuus uhkaa myöskään lähiaikoina. Minkään valtion tai liittokunnan ei ole helppoa saada monopoliasemaa, ja toisaalta globaalistuvan maailman puitteissa on vaikea kuvitella, että merkittävät energian tuottajat pyrkisivät kovin paljon politisoimaan energian toimituksia, eivät ainakaan pitempiä aikaisesti. Edes Persianlahden mailla ei ole varaa menettää tuntuvaa osaa energiatuloistaan poliittisten päämäärien saavuttamiseksi. Näin ajatellen ei olisi suurta eroa sillä, millainen hallitus on vallassa öljyntuottajamaissa. Vasta mahdollisuus jonkin valtion erittäin hallitsevaan asemaan koko Persianlahdella, kuten oli vaarana elokuussa 1990 Irakin vallattuna Kuwaitin, olisi uhka koko maailman energihuollolle.

On kuitenkin yleisesti nähtävissä kiinteä yhteys merkittävien energiavarojen hallinnan ja alueiden kriisiherkkyden välillä. Monissa epävakaisissa maissa öljyvarat ovat selvästi lisänneet vaaraa joutua sisäpoliittisten kiistojen ja ulkopuolisten interventioden kohteeksi, eikä tähän seikkaan ole odotettavissa muutosta. Se on näkynyt viime aikoina eteläisessä Aasiassa, läntisessä Afrikassa ja Etelä-Amerikassa. Suurvallat vahtivat tarkoin, ettei niitä päästä kiristämään “energia-aseella”, ja toisaalta sitä pyritään itse käyttämään painostuskeinona. Energian saatavuuden varmistaminen laajassa kriisilanteessa luo myös uusia liittosuhteita ja katkoo entisiä. Esimerkiksi Yhdysvaltojen ja Venäjän lähentymisessä syksystä 2001 alkaen on energiakysymyksillä ollut merkittävä osuutensa.

¹⁹⁸ Richard Slaughter, “Poor Kyrgyzstan”, *The National Interest* 14.6.2002 ja “U.S. Using Turkmen Opposition To Pressure President”, *Stratfor*-raportti 21.6.2002.

Globalisaatio ja sen vastustajat

Terrori-isku ja Yhdysvaltoihin 11.9.2001 on tulkittu varsin yleisesti hyökkäykseksi Yhdysvaltojen ohella **globalisaatiota vastaan**, vaikka amerikkalaiset ovat mielellään puhuneet hyökkäyksestä koko läntistä liberaali-demokraattista ja markkinataloutta suosivaa sivilisaatiota vastaan. Kohteena Pentagon edusti selvästi Yhdysvaltojen voimaa, joka on levinnyt maailmanlaajuisesti, mutta World Trade Center voitiin yhtä lailla mieltää koko globalisaation symboliksi.

Vaikka globalisaatio — tai yleensäkin moderni, länsimainen poliittis-taloudellinen kulttuuri — ei olisi ollut terroristien ensisijainen kohde, isku joka tapauksessa vaikutti voimakkaasti maailmantalouteen ja asetti globalisaatio-ilmion uusiin puitteisiin. On mahdollista, mutta ei tietenkään varmaa, että syyskuussa 2001 sysättiin liikkeelle kehitys, joka aiheuttaa syvän taantumana globalisaatiokehitykseen. – Muistettakoon, että ensimmäinen maailmansota katkaisi viime vuosisadan alussa vastaavan kehitysvaiheen peräti seitsemän vuosikymmenen ajaksi. – Välittömät vaikutukset näkyivät jo syksyllä 2001 kansainvälisen lentoliikenteen taantumisena, tavaroiden ja ihmisten kuljettamisen kustannusten kasvuna sekä suurempana ajantarpeena. Myös tiedonvälityksen vapaus kärsi heti uusista rajoituksista. Maailmantalouden kasvu taantui ennätysmäisenä vuonna 2000 saavutetusta lähes 13 prosentin kasvuluvusta vuonna 2001 lähelle nollaa tai noin kahden prosentin luokkaan. Kehitys ei ole kuitenkaan ennalta määrätty, joten globalisaatiokehityksessä havaittujen virheiden korjaamisella voidaan luoda paremmat edellytykset entistä terveemmälle globalisaatiolle. Siitäkin saatiin heti merkkejä, kun Yhdysvallat lupasi nostaa suhteellisen alhaalla olleita kehitysapuosuuksiaan, suhtautua vakavasti WTO:n kehittämiseen entistä oikeudenmukaisemmaksi ja mahdollistaa muun muassa Venäjän pääsyn sen jäseneksi.¹⁹⁹

Talvella 2002 voitiin jo arvioida, että maailmantalouden näkymät eivät olleet nopeasti paranemassa, vaan edellisen syksyn terroriteot ja niihin reagointi olivat vahvistaneet taantumaa ruokkivia muita elementtejä. Maailman talousfoorumin New Yorkissa pidetyn kokouksen aikaan oli nähtävissä, että tiukentunut kontrolli yleisesti hidasti

¹⁹⁹ Lael Brainard, *Globalization in the Aftermath: Target, Casualty, Callous Bystander?* (Brookings Institution, Analysis Paper 28.11.2001).

kansainvälistä kauppaa ja aiheutti epävarmuutta, aivan kuin olisi määrätty uusia veroja tai tulleja. Samaan suuntaan vaikuttivat vakuutusmaksujen ja turvajärjestelyjen vaatimien palkkojen korotukset. Taloustieteilijä totesi: “Globalisaation rattaissa on hiekkaa”.²⁰⁰

Yhteistä useille muillekin arvioille oli se, että globalisaatiokehitys oli voimakkaasti hidastunut ellei kokonaan pysähtynyt. Syynä eivät olleet yksinomaan terroriteot tai “sota terrorismia vastaan”, vaan jo edellisenä vuonna käynnistynyt kehitys. Keväällä 2000 alkanut osakekurssien yleinen lasku ja erityisesti “uuden talouden” piiriin kuuluvan informaatioteknologian jyrkkä romahdus olivat sen indikaattoreita ja samalla taantumun vahvistajia. Ideologiana globalisaatio oli jo menettänyt suuren osan hohdostaan, ennen kuin terrori-iskut ravistelivat sitä entistä vakavammin. *Foreign Policy* -lehden “globalisaatioindikaattorit”, jotka mittavat laajalti kansainvälisiä yhteyksiä, kertoivat vuoden 2000 olleen todella poikkeuksellisen voimakkaan kasvun aikaa, kun taas vuosi 2001 osoitti selvää hidastumista tai jopa taantumista. Valtioiden rajat ylittävien suorien investointien supistuminen oli peräti 40 prosentin luokkaa. Samalla havaittiin globalisaation kehittymisen alueellisten painopisteiden siirtymää ja erojen kasvua.²⁰¹

Francis Fukuyama, joka tuli kylmän sodan päätyttyä kuuluisaksi teesillään “historian lopusta”, arvioi terroristien maalina olleen “modernin maailman”. Kysymys ei hänen mukaansa ollut islamin tai muslimimaailman asettumisesta länttä vastaan, vaan radikaalit muslimit olivat uudenslaisia fasisteja, jotka protestoivat modernin maailman ilmiöitä vastaan, kuten eurooppalaiset fasistit ja natsit tekivät ensimmäisen maailmansodan jälkeen. “Vanhojen fasistien” tapaan muslimiradikaalit toimivat järjestelmän eli globalisaation sisällä ja käyttävät sen saavutuksia hyväkseen. Lännen voitonvarmuus on kokenut kolauksen. Edellisellä vuosikymmenellä maailma vielä toipui kylmän sodan ajasta Yhdysvaltojen johdolla. Kommunismi oli lyöty, ja Yhdysvaltojen markkinavetoinen taloudellinen kasvu oli jopa 40 prosenttia koko maailman talouskasvusta, mikä ylitti kaksinkertaisesti Yhdysvaltojen tuotannon osuuden maailmantaloudesta. Liberaali demokratia näytti leviävän koko maailmaan globalisaation puitteissa. Kaik-

²⁰⁰ Stephen Roach, “Sand in the Gears of Globalization”, *Newsweek* 4.2.2002, s. 43. Roach on Morgan Stanley -investointipankin pääekonomisti.

²⁰¹ “Globalization’s Last Hurrah?”, *Foreign Policy Magazine*, January/February 2002.

ki tämä joutui hyökkäyksen kohteeksi syyskuussa 2001. Kyseessä ei kuitenkaan ole “sivilisaatioiden yhteentörmäys” vaan sivilisaatioiden sisäinen valtataistelu, kuten tapahtui “lännessä” fasismin haastaessa demokratiat maailmansotien välillä. Fukuyaman mielestä lännen tulisi tukea edistyneempiä muslimimaita, esimerkiksi Irania, jotta muslimi-maailma saisi myönteisen esimerkin modernisaation eduista.²⁰²

Keväällä 2002 näytti kuitenkin vahvasti siltä, ettei Fukuyaman toivomus Iranin tukemisesta modernisaation tielle ollut saanut Yhdysvaltojen hallituksen kannatusta. Monet muutkin merkit, erityisesti Lähi-idän ja eteläisen Aasian tilanne mutta myös Euroopan kehitys, ovat viitanneet kiristyviin asenteisiin ja sen myötä globalisaatiokehityksen pysähtymiseen ainakin toistaiseksi. Yhdysvallat ei suinkaan ole esiintynyt kansainvälisyyden edistäjänä ja maailmankaupan vapauttajana vaan on asettanut suojatulleja terästeollisuuden tuotteille ja saanut siitä kansainvälisten järjestöjen moitteita.²⁰³ Nationalismi on ollut yleisesti nousussa, eikä se suosi globalisaatiota.

Voidaan olettaa, että globalisaation perusta on jo niin vahva, että se kestää parhaillaan elettävät takaiskut eikä ajauduttaisi 1930-luvun kaltaiseen tilanteeseen. Globalisaation vastaisia tunnuksia on tosin monilla populistisilla ja äärioikeistolaisilla liikkeillä, mutta näkyvimvät globalisaation vastaiset liberaalit ja vasemmistolaisvaikutteiset kansalaisliikkeet ovat julistaneet, etteivät ne halua kääntää kehityksen pyörää taakse päin vaan muokata globalisaatiota demokraattisemmaksi ja laajemmalti hyvinvointia tuottavaksi.²⁰⁴ Myöskään muslimien uskonnollisten organisaatioiden tavoitteena ei välttämättä ole globalisaation vastustaminen vaan sen uskonnolliselle puhtaudelle haitallisten vaikutuksien torjuminen.²⁰⁵

Useat globalisaation haittoja korjaamaan pyrkivät esitykset tähtäävät maailmanlaajuisen taloudellisen-sosiaalisen sääntelyjärjestelmän aikaansaamiseen, uudenlaisen “maailmanhallinnon” luomiseen.

²⁰² Francis Fukuyama, “Their Target: The Modern World”, *Newsweek, special Davos Edition*, December 2001/February 2002, s. 58 - 63.

²⁰³ Brian Love - Patrick Lannin, “U.S. Isolated as OECD Decries Protectionism” *Reuters/Yahoo News* 16.5.2002.

²⁰⁴ Ks. esim. “Anti-Globalists Make a Play for Legitimacy”, *Stratfor*-raportti 8.2.2002. “Globaalin hallinnan” ja globaalien kansalaisdemokratian teoreettisista perusteista ks. esim. Falk (2002), Patomäki (2002) ja Heikki Patomäki - Teivo Teivainen - Mika Rönkkö, *Global Democracy Initiatives: The Art of Possible* (NIGD Working Paper 2/2002), saatavilla: www.kaapeli.fi/mronkko/nigd.htm.

²⁰⁵ Ks. Olivar Roy, “Search for a perfect world of Islam”, *Le Monde diplomatique*, May 2002.

YK monine erityisjärjestöineen voisi toimia siinä keskeisenä organisaationa mutta muunnettuna demokraattisemmaksi, millä tarkoitetaan lähinnä valtiokeskeisyyden sijaan luotua “globaalia demokratiaa”, demokraattista maailmanyhteisöä. Tärkein ja samalla vaikein ongelma on taloudellisen päätöksenteon saaminen demokraattisesti järjestettyyn poliittiseen ohjaukseen. Erityisesti olisi rajoitettava Maailmanpankin ja Kansainvälisen valuuttarahaston suurta valtaa puuttua valtioiden sisäpoliittisen kehitykseen. Myös Maailman kauppajärjestö (WTO) on kriitikoiden mielestä liiaksi suosinut rikkaiden länsimaiden taloudellisia etuja. Maailmanlaajuisten taloudellisten järjestöjen demokraattisen kontrollin lisäämisaloitteet muistuttavat läheisesti vasemmiston ja vihreiden suosimia Euroopan unionin kehittämislinjauksia. Monet noista esityksistä kuulostavat varsin utopistisilta, mutta niissä on myös yleisemmin tunnustusta saaneita elementtejä.²⁰⁶ Joka tapauksessa on selvää, että globalisaation toteuttaminen “globaalin demokratian” periaatteilla olisi jyrkässä ristiriidassa Yhdysvalloissa ja monessa muussa länsimaassa vallitsevan ideologian kanssa.

Yhdysvaltojen roolin pohdinta jatkuu

Muutaman kuukauden ajan syksyn terrori-iskujen jälkeen kaikki Yhdysvalloissa näytti selvältä: Voimakas kansakunta oli joutunut hyökkäyksen kohteeksi ja ryhtyi mittaviin vastatoimiin julistaen sodan terrorismia vastaan. Presidentin ja koko hallituksen suosio oli ennennäkemätön, ja laajoihin vapauksiin ja mukavaan elämään tottunut kansa suostui nurkumatta ankariin turvatoimiin ja kansalaisvapauksien rajoituksiin. Ulkopoliitikassa Yhdysvallat näytti menestyvän niin hyvin, että jopa liberaalien piirissä kasvoi usko asevoiman mahtiin sekä yleensäkin voitonvarma tunne oikeassa olemisesta ja historian amerikkalaisille antamasta moraalisesta oikeutuksesta alistaa koko maailma noudattamaan erinomaisiksi koettuja arvojaan. Liittolaisia kaivattiin lähinnä myötäilijöiksi, mutta niille ei ollut tarkoitus antaa merkittävää määräysvaltaa uuden maailmanjärjestyksen toteutuksessa. Tällaisen ajattelun mukaisen doktriinin kirkas julistus oli presidentti

²⁰⁶ Ks. esim. Leena Rikkilä - Katarina Sehm Patomäki (eds.), *From a Global Market Place to Political Space - The North - South Dialogue continues* (NIGD Working Paper 1/2002, Helsinki 2002) ja Heikki Patomäki - Teivo Teivainen - Mika Rönkkö, *Global Democracy Initiatives: The Art of Possible* (NIGD Working Paper 2/2002, Helsinki 2002). Ks. myös Sami Sillanpää, “Globalisaatiotutkijat ehdottavat keinoja kansanvaltaisempaan politiikkaan”, *Helsingin Sanomat* 21.5.2002.

Bushin tammikuun lopussa pitämä puhe liittovaltion tilasta.

Aikaa myöten myös kritiikki luonnollisesti kasvoi, ja Yhdysvaltojen sisälläkin ryhdyttiin tosissaan kyselemään, mihin lähtökohtiin ja millaisiin päämäärän asetteluihin “Bushin doktriini” oikein perustui. Keskustelulle antoi omat sysäyksensä Lähi-idän politiikassa koetut takaiskut ja paljastukset hallinnon toimien tehostomuudesta ennen syyskuuta 2001, kun piti selvittää uhkatekijöitä ja torjua ennalta mahdollisia terrori-iskuja.

Presidentti Bushin kauden ensi kuukausina vuonna 2001 **ulko- ja puolustuspolitiikka** noudatteli vaalitaistelun aikana esitettyjä linjoja. Siihen löytyy luonteva selitys jo avustajakunnan kokoonpanosta. Turvallisuuspoliittiseksi neuvonantajaksi nimitetty Condoleezza Rice kirjoitti ja puhui vaalikampanjan aikana selkein klassisen realismin termein Yhdysvaltojen linjauksista,²⁰⁷ jotka muistuttivat verraten hyvin myös Henry Kissingerin kantoja. Lisäksi ulkoministerin paikan saanut kenraali Colin Powell oli tunnettu hyvin samankaltaisista ajatuksista mutta myös varovaisuudesta asevoiman käyttämisessä politiikan apuvälineenä.

Vähemmälle huomiolle jäi aluksi se, että puolustusministeri Donald Rumsfeld keräsi ympärilleen erittäin kokeneen ja kovan linjan turvallisuuspoliittista ajattelua edustavan joukon. Hekin ovat tunnettuja strategian asiantuntijoita ja ideologialtaan realismin kannattajia mutta siihen liittyi selvästi voimapolitiikkaa ja asevoiman roolia painottava korostus.

Strategisen linjan uudelleenmuotoilu ei tapahdu hetkessä, eikä hallitusvastuun vaihtumisen myötä välttämättä heti nähdä suuria muutoksia. Kuitenkin erot Clintonin ja Bushin hallinnon välillä ovat monissa kysymyksissä olleet tuntuvia. Niille löytyy myös selventäviä taustoja, kun mennään tarkastelussa riittävän kauaksi taakse päin.

Selvä viite nykyiseen linjaan on jo luettavissa raportista *Discriminate Deterrence*, joka ilmestyi vuonna 1988. Kyseessä oli Pentagonin ja Kansallisen turvallisuusneuvoston (NSC) tuottama mutta riippumattoman asiantuntijakomitean tekemä työ pitkän aikavälin strategi-

²⁰⁷ Ks. esim. Condoleezza Rice, “Campaign 2000: Promoting the National Interest”, *Foreign Affairs*, January/February 2000. Artikkelin on tyyliä puhdas klassisen realismin mukainen kuvaus ulkopolitiikan linjauksista, jonka elementit rakentuvat kansalliselle edulle, suurvaltapolitiikalle ja voimien tasapainon opille.

an hahmottamiseksi.²⁰⁸ Työryhmän johtajina toimivat Fred Iklé ja Albert Wohlstetter, ja jäsenistä tulkoon mainituiksi Zbigniew Brzezinski, Samuel Huntington ja Henry Kissinger.

Raportissa tarkasteltiin ensiksi voimasuhteiden kehitysarvioita ja todettiin, ettei Neuvostoliitto enää heikentyvän taloutensa vuoksi kykene haastamaan Yhdysvaltoja, vaikka säilyttääkin asemansa merkittävänä sotilasmahtina. Haastajiksi oli taloutensa vahvistumisen vuoksi nousemassa ensin Japani ja sitten noin vuonna 2010 erityisesti Kiina, joskaan niillä ei nähty olevan mahdollisuuksia saada kiinni Yhdysvaltojen etumatkaa. Euroopan yhteisön maita ei pidetty tässä suhteessa tärkeinä. Siihenastinen varautuminen ensi sijassa Neuvostoliiton ydinaseiskuun tai Varsovan liiton massiiviseen hyökkäykseen Euroopassa ei enää ollut yhtä olennainen uhkakuva, joten huomio oli kiinnitettävä uhkien kirjon laajentumiseen ja sen mukaisesti asevoimien rakenteen ja aseistuksen monipuolistamiseen — muun muassa pistemäisten, kauaksi ulottuvien iskujen mahdollistamiseksi tavanomaisilla tai entistä pienemmillä ydinaseilla — sekä erityisesti ohjus- ja avaruuspuolustuksen kehittämiseen. Siitä seurasi raportin nimikin “valikoiva pelotus”, joka oli saavutettavissa laajentamalla keinovalikoimaa ja parantamalla aseiden tarkkuutta. Vaikka raportti käsitteli lähinnä aseistuksen ja sotilasstrategian uusimista, siitä oli myös luettavissa maantieteellisen painopisteen siirtäminen vähitellen Tyynen meren - Aasian suunnille säilyttäen kuitenkin kyvyn estää Neuvostoliiton hyökkäys Euroopassa ja muilla tärkeillä alueilla.

Presidentti George Bush vanhemman kaudella aivan 1990-luvun alussa Yhdysvaltojen **kansallisen strategian ohjelmaa** kylmän sodan jälkeiselle ajalle valmisteltiin silloisen puolustusministeri Dick Cheneyin asettamassa ja huomiota herättämättä toimineessa työryhmässä, johon kuuluivat muun muassa Paul Wolfowitz, nykyinen apulaispuolustusministeri, sekä Lewis Libby ja Eric Edelman, jotka nyt ovat johtavilla paikoilla varapresidentti Dick Cheneyin esikunnassa. Ryhmää on luonnehdittu ajattelultaan hyvin yhtenäiseksi ja maailmankuvaltaan konservatiiviseksi. Puolustusministeri Donald Rumsfeld liittyy myös läheisesti tuohon joukkoon, kun taas ulkoministeri Colin Powell maltillisempänä ja varovaisempänä on pitänyt siihen etäisyyttä. Alustava raportti valmistui esittelyvalmiiksi presidentille jo kesällä

²⁰⁸ *Discriminate Deterrence* (Report of The Commission On Integrated Long-Term Strategy, Washington 11.1.1988).

1990 mutta jäi elokuussa kärjistyneen Kuwaitin kriisiin jalkoihin. Työtä jatkettiin sitten entiseltä pohjalta. Bushin tappio presidentinvaaleissa kuitenkin pakotti hautaamaan paperit toistaiseksi arkistoon. Niistä tihkui jo vuonna 1992 tietoja lehdistöön, vaikkakin lähteiden aitous luonnollisesti viralliselta taholta kiistettiin. Lisävalaistusta tuli, kun työhön osallistunut Zalmay Khallilzad julkaisi vuonna 1995 kirjan, joka perustui paljolti raporttiluonnoksen ajatuksille.²⁰⁹

Mainitun työryhmän käsitysten mukaan oli siirryttävä “patoamisesta globaaliin johtajuuteen” (From containment to global leadership), jolloin Yhdysvaltojen olisi esiinnyttävä rohkeasti maailman johdossa ja valmistauduttava pitkäaikaisesti estämään globaalin kilpailijan nousu haastajaksi. Tarvittaessa siihen on käytettävä asevoimaa. Presidenttiehdokas George W. Bush tunsikin nuo ajatukset mutta ei halunnut ehdottaa jyrkkiä doktriinimuutoksia, joskin republikaaneille tyypillinen “unilateralismi” nousi jo puheissa esille ja strategian muutoksia enteiltiin. Hän korosti tarvetta toimia ulkopoliitikassa verraten varovasti — “selkeän realistisesti” ja suositti sitä myös presidenttikautensa alussa. Strategian uudistus lähti hyvin verkkaisesti käyntiin, ja enemmän esillä olivat veronsupistukset ja vastaavat sisäpoliittiset toimet. Syyskuussa 2001 kuitenkin tarjoutui tilaisuus ryhtyä ajamaan työryhmän aikoinaan hahmottelemaa aggressiivisen rohkeaa, “globaalin johtajuuden” ulkopoliittikkaa ikään kuin ainoana vaihtoehtona. Se perustuu voimakkaalle republikaanis-nationalistiselle ideologialle, ei siis enää viileälle realismille. Presidentti Bushin hallinto — ulkoministeriön johdon silti yhä jarruttaessa — alkoi työskennellä uuden, tammikuussa 2002 julistetun doktriinin periaatteiden mukaisesti. Liberaalia suuntausta edustavien kriitikoiden mielestä “uuden maailmanjärjestyksen” luominen ja ylläpito kuitenkin kuluttaa liiaksi voimia ja sisältää suuria riskejä.²¹⁰

Myös akateemisesta tutkijayhteisöstä tuli sivustatukea uudelle opille. “Kovan realismin” edustajana tunnettu professori John Mearsheimer julkaisi lokakuussa 2001 kirjan *The Tragedy of Great Power Politics*, jossa hän kuvasi kansainvälisen politiikan jatkuvaksi suurvaltojen kamppailuksi vallasta ja piti liberaaleja käsityksiä “uudesta pitkäs-

²⁰⁹ Nicholas Lemann, “The Next World Order”, *The New Yorker* 1.4.2002 ja Zalmay Khallilzad, *From Containment to Global Leadership?: America & the World After Cold War* (Rand, 1995). Khallilzad nimitettiin tammikuussa 2002 Yhdysvaltojen lähettilääksi Afganistaniin.

²¹⁰ Lemann.

tä rauhan kaudesta” perusteettomina. Suurvallat ovat luonnostaan hyökkääviä, ja tästä “traagisesta kohtalosta” seuraa, että myös Yhdysvaltojen on säilyttääkseen suurvalta-asemansa oltava aktiivinen voiman käyttäjä. Se ei voi tyytyä puolustukseen. Myöskään pehmeät keinot, esimerkiksi Kiinan sitominen yhteistoimintaan (“engagement”) eivät tuota myönteistä tulosta, koska aikaa myöten taloudellisesti ja sotilaallisesti vahvistunut haastaja muodostuu lopulta uhkaksi. Mearsheimer nimittikin teoriansa “hyökkääväksi realismiksi” erotuksena muiden neorealistien, esimerkiksi Kenneth Waltzin, tavanomaisesta tavasta kuvata johtavan (hegemonisen) suurvallan roolia asemansa puolustajaksi haastajien hyökkäyksiä vastaan.²¹¹

Keskeisenä käsitteenä akateemisen yhteisön poliittista realismia edustavien henkilöiden ja usein myös republikaanisen puolueen poliitikkojen puheissa käytetty **kansallinen etu** on osoittautunut vaikeasti määriteltäväksi. Nationalistisen politiikan perustelemisessa se kuulostaa selkeältä, mutta kriitikoiden mielestä vain omaan — siis lähinnä hallituksen ja puolueen kannattajien — etuun tuijottaminen ja kansainvälisten velvoitteiden ja yhteistyömuotojen välttely saattaa kääntyä nimenomaan todellista kansallista etua vastaan. Liberaalimman suuntauksen kannattajien mielestä kansainvälisellä yhteistyöllä ja kansainvälisten organisaatioiden toimintakyvyn vahvistamisella saavutetaan “yhteisiä etuja”, jotka koituvat myös Yhdysvaltojen kaltaisen maan kansalliseksi eduksi. Tällaisen kehityksen edistäminen ei myöskään heikentäisi Yhdysvaltojen johtoasemaa maailmassa.²¹²

Liberaalin politiikan kannattajat ovat osoittaneet tavanomaisesta voimapolitiittisesta ajattelusta poikkeavia keinoja, joilla kyettäisiin säilyttämään Yhdysvaltojen johtoasema maailmassa. Liberalismi kansainvälisenä aatteena on yhdistävä tekijä, jolla amerikkalaiset voivat muodostaa itselleen suosiollisia liittokuntia ja säilyttää kannatuksen. Sillä ei tarvitse olla mitään tekemistä pasifismin tai “pehmeiden keinojen” strategian korostamisen kanssa, sillä Yhdysvaltojen käymiä Persianlahden, Kosovon ja Afganistanin sotia on perusteltu liberaalin maailmanjärjestyksen puolustamisella. Poliittinen liberalismi ei myös-

²¹¹ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics* (W.W. Norton & Company, New York - London 2001).

²¹² Joseph Nye, “The American national interest and global public goods”, *International Affairs*, Vol. 78, No 2 (2002), 233 - 244. Samoja ajatuksia on laajemmin esitetty kirjassa Joseph Nye, *The Paradox of American Power. Why the world's only superpower can't go it alone* (Oxford University Press 2002).

kään ole suoranaisesti demokratian synonyymi, vaikka usein ne voivat yhtyä. Demokratian piirissä voi olla hyvinkin nationalistisia, konservatiivisia tai sosialistisia aatesuuntia, jotka eivät kuitenkaan sovi liberalismin määritelmän puitteisiin. Kun Yhdysvaltojen poliittinen järjestelmä on perusluonteeltaan yksilönvapauksia eli liberaaleja arvoja korostava, amerikkalaisten on helppo saada samanmieliset yhteiskunnat tai valtiot kannattajikseen ja hyväksymään siten myös Yhdysvaltojen johtoaseman maailmassa. Esimerkiksi EU-maat voivat toimia kylläkin kilpailijoina mutta eivät muodosta vastavoimaa. Suoranaisia haastajavaltioita ei voida ideologian vetovoimalla saada taipumaan omalle puolelle, mutta toisaalta vain ei-liberaalit valtiot, esimerkiksi Kiina, ryhtyvät vastustamaan Yhdysvaltojen johtoasemaa. Myöskään “puolittain liberaalit” valtiot, kuten Venäjä, eivät voimavarojensa rajoituksien vuoksi asetu suoraan haastajiksi mutta muodostavat kylläkin jatkuvan epävarmuustekijän. Olennaista on, että liberalismi ja Yhdysvaltojen kansallisen edun mukainen valtapolitiikka eivät ole ristiriidassa keskenään, joten konservatiivisella republikaani-ideologialakaan ei olisi yksinoikeutta esiintyä kansallisten etujen vaalijana.²¹³

Lähinnä keskittien realismia edustava, suurelta osalta George Bush vanhemman ja Bill Clintonin hallinnossa toimineiden vaikuttajien joukko ehdotti talvella perusteellisten pohdintojen jälkeen, että Yhdysvaltojen tulisi omien geopoliittisten intressiensä edistämiseksi (1) Euroopassa jatkaa aktiivista läsnäoloa, Naton laajennusta itään ja Venäjän sitomista yhteistyöhön, (2) pyrkiä sovitteluun erimielisyydet Kiinan kanssa hylkäämättä silti Taiwania, (3) Lähi-idässä hylätä siihenastinen passiivisuus ja sen sijaan toimia aktiivisena välittäjänä Israelin ja palestiinalaisten konfliktissa sekä monipuolisella toimenpidesarjalla pyrkiä ratkaisemaan Irakin kysymys, (4) tukea Iranin uudistusmielisiä poiketen hallituksen tiukasta linjasta sekä (5) Etelä- ja Keski-Aasiassa laajentaa läsnäoloa alueen rahoittamiseksi ja omien taloudellisten etujen edistämiseksi. Lisäksi pitäisi taata suuren liittokunnan tehokas toiminta terrorismia ja joukkotuhoaseiden leviämistä vastaan.²¹⁴

Yhdysvaltojen roolia maailmassa on maan sisäisessä keskustelussa ja liittolaisten keskuudessa verraten yleisesti luonnehdittu

²¹³ John Owen, “Transnational Liberalism and U.S. Primacy”, *International Security*, Vol. 26, No 3, Winter 2001/2002, s. 117 - 152.

²¹⁴ CSIS-Baker Institute Task Force on the *Geopolitical Implications of the War Against Terrorism*. Työryhmän jäseniä olivat mm. Samuel Berger, Zbigniew Brzezinski, Wesley Clark, Fred Icklé, Sam Nunn ja Brent Scowcroft. CSIS 2002.

“hyväntahtoiseksi hegemoniaksi”. Valta-aseman perustana olisivat taitava liittopolitiikka ja myönteinen esimerkkivaikutus, joka syntyy liberaali-demokraattisesta poliittisesta järjestelmästä, toimivasta taloudesta ja suositusta kulttuurista.²¹⁵ Vielä toisen maailmansodan aikoihin Yhdysvallat esiintyi myös anti-imperialistisena maana, jonka perinteet lähtivät valistusfilosofiasta ja taistelusta siirtomaaherruutta vastaan. Vallan kasvaessa imperialistiset ja interventionistiset piirteet ymmärrettävästi vahvistuivat, mutta jatkuvasti amerikkalaisessa politiikassa vaikuttavat myös eristäytymistä tai ainakin interventioista pidättymistä puoltavat voimat.²¹⁶ “Aitoamerikkalaisia” kansalaisvapauksia puoltavia ja liberalististen arvojen levittämistä interventioilla vastustaneita tutkijoita on toiminut erityisesti *CATO*-instituutin piirissä. Heidän näkemyksensä pohjautuvat verraten kovaan klassiseen realismiin kansainvälisen politiikan selittäjänä.²¹⁷

Republikaanien ulkopoliittisen doktriinin perustana oleva **sisäpoliittinen ajattelu** käy hyvin selville presidentti Bushin puheista ja kampanjoista. Hän on jatkuvasti korostanut kansalaisten vapaaehtoistoiminnan merkitystä sekä sosiaalisella että turvallisuusalalla. Vapaaehtoiset voivat hoitaa myös opetustehtäviä, mitä on tarjottu lääkkeeksi havaitulle koululaitoksen rappiolle. Tällöin kristillisillä yhdistyksillä olisi aivan erityisen keskeinen merkitys. Liittovaltion ja osavaltioiden ei pitäisi lisätä aktiivisuuttaan sosiaali- ja koulutuspolitiikassa muuten kuin luomalla hyvät edellytykset yksityiselle aloitteellisuudelle. Siten perustellaan myös tuloveron alennusten hyödyllisyyttä.²¹⁸ Monet terrorisminvastaisen sodan mukanaan tuomat hankkeet ovat kuitenkin lisänneet ja ovat yhä lisäämässä liittovaltion hallinnon

²¹⁵ Owen.

²¹⁶ Eristäytymisen tai interventioista pidättymisen kannattajia on verraten paljon myös oikeistolaisten konservatiivien joukossa. Heistä tunnetuimpia on Pat Buchanan. Ks. esim. kolumni “Woodrow W. Bush”, *World Net Daily* 10.6.2002, jossa hän syyttää presidentti Bushia presidentti Wilsonin ideologisen lähetystehtävän (“Make world safe for democracy”) omaksumisesta ja Clintonin kauden liberaalisten interventio politiikan jatkamisesta.

²¹⁷ *CATO*-instituutin kommentoissa terrorismin vastaiseen sotaan on korostettu tarvetta pysäyttää irti pitkäaikaista sitoutumista vaativista rauhanturvatehtävistä ja “kansakunnan rakentamisesta” (nation building) sekä on vastustettu sotatoimien laajentamista muita kuin nimenomaan todettuja terroristeja vastaan. *CATO* suhtautuu myös epäilevästi Naton ylläpitoon kylmän sodan päätyttyä ja arvostelee liiton laajennushanketta. Ks. esim. Ivan Eland, “Robust Response to 9/11 Is Needed but Poking the Hornets’ Nest Is Ill-Advised”, *Cato Policy Briefing* 69, 18.12.2001 ja Ted Galen Carpenter, “On the Brink. The U.S. should be wary of Pakistani pleas”, *Cato, Guest Comment*, 12.6.2002. Saatavilla: www.cato.org/. Realismiin perustuvasta “kansallisen edun” politiikasta ks. esim. Benjamin Schwarz - Christopher Layne, “A New Grand Strategy”, *The Atlantic Monthly*, January 2002.

²¹⁸ Ks. esim. “President Emphasis Need for Welfare Reform”, Remarks by the President on Faith-Based Welfare Initiative Holy Redeemer Institutional Church of God in Christ, Milwaukee, Wisconsin 2.7.2002. Saatavilla: www.whitehouse.gov.

kontrollimahdollisuuksia ja Washingtoniin keskittyvän byrokratian valtaa, mikä on jo alkanut ärsyttää konservatiivisia republikaaneja.²¹⁹

Kesällä 2002 Bushin doktriinia kannattavat ja vastustavat näkemykset jakautuvat molempien valtapuolueiden sisällä paljolti suhtautumisessa Lähi-idän politiikkaan ja erityisesti mahdolliseen hyökkäykseen Irakia vastaan. Myös terrorismin torjunnan tehostamiseksi tarkoitetut mutta kansalaisvapauksia kaventavat toimet tulivat yhä kovenevien sisäpoliittisten kiistojen kohteiksi, varsinkin kun alkoi käydä ilmi, että eräät terroristihälytykset olivat suuresti liioiteltuja. Presidentti Bushin syyskuusta 2001 alkaen korkealla pysynyt kannatus alkoi heiketä jo kevään kuluessa ja mielipiteet polarisoituivat.²²⁰ Bushin äärikonservatiiviset kannattajatkin alkoivat huolestua, kun osakekurssit reagoivat negatiivisesti oikeusministeri Ashcroftin kohulausuntoihin ”liikaista pommia” rakentavista terroristeista. Presidenttiä kehoitettiin panemaan rivinsä järjestykseen.²²¹

Jyrkän linjan kannattajien logiikkaa valaisi professori Philip D. Zelikow, joka toimi George Bush vanhemman presidenttikaudella turvallisuuspoliittisena neuvonantajana ja on akateemisessa maailmassa edustanut ”kovan realismin” oppeja: ”Me alamme jo käsittää, että emme voi odottaa Saddam Husseinin kaltaisten ihmisten tuottavan joukkotuhoaseita ja katsoa, mitä he niillä sitten tekevät. Meidän ei pidä antaa etukäteisvaroitusta siitä, että olemme hyökkäämässä heitä vastaan.”²²²

”Haukkojen” mielialoihin iski hyvin myös Robert Kaplanin vuoden 2001 lopussa julkaisema kirja *Warrior Politics*²²³, joka suosittaa Sun Tzun, Thukydidoksen, Machiavellin ja Hobbesin oppeja ohjenuoraksi Yhdysvaltojen ulkopoliitikalle. Republikaanien jyrkän siiven edustajiin kuulunut Newt Gingrich kirjoitti siitä innostuneen arvion pitäen Kaplanin näkemystä maailman sotaisesta tulevaisuudesta aivan oikeu-

²¹⁹ Ks. esim. Neil Lewis, ”Ashcroft’s Terrorism Politics Dismay some Conservatives”, *The New York Times* 24.7.2002.

²²⁰ Ks. esim. ”Here they go again”, *The Economist* 8. - 14.6.2002, Barbara Slavin, ”Rivalry can make U.S. policy look shaky”, *USA Today* 13.6.2002, ”Dirty tricks”, smh.com 15.6.2002 ja ”Analysis: Is US terror fight ‘overplayed?’”, *BBC News* 13.6.2002.

²²¹ Ks. Robert Nowak, ”The Ashcroft slump”, *townhall.com* 13.6.2002.

²²² Ron Fournier, ”Bush Considers Options in Iraq”, *AP/Yahoo News* 14.6.2002.

²²³ Robert D. Kaplan, *Warrior Politics: Why Leadership Demands a Pagan Ethos* (Random House, New York 2001).

tettuna. Amerikan on varauduttava pitkään taisteluun kolmannesta maailmasta päällekkäyvien miljoonien vihaisten miesten torjumiseksi.²²⁴

On selvää, että imperialistiseksi mielletty politiikka on omiaan herättämään avointa vastarintaa ja liittolaistenkin keskuudessa haluttomuutta alistua johtovaltion määräysvaltaan. Vuonna 2002 nämä ongelmat ovat olleet jatkuvasti esillä, kun Yhdysvallat terrorismin vastaiseen sotaan viitaten on levittänyt asevoimaansa vieraisiin maihin ja pyrkinyt hankkimaan oikeutuksen päättää varsin itsenäisesti jatkotoimista. Myös ”hyväntahtoinen imperialismi” tarjoaa maailmalle voimapolitiittisen ja ekspansivisen käyttäytymisen mallia, jonka seuraaminen on jo näkynyt Lähi-idän ja eteläisen Aasian konflikteissa.²²⁵

Toisaalta on huomautettu, että Yhdysvalloilla nykyisessä maailmantilanteessa on todella ainutlaatuinen tilaisuus vahvistaa asemaansa kiistattomana johtovaltiona ja järjestyksen pitäjänä. Sillä on ylivoimaiset resurssit ja selkeä ideologia, joka pitää perustanaan laajalti hyväksyttyä liberaali-demokraattista yhteiskuntafilosofiaa. Näillä edellytyksillä on verraten helppo hankkia riittävästi liittolaisia ja ryhtyä luomaan amerikkalaisten ehdoilla integroitua maailmaa.²²⁶

Presidentti Bushin hallinto onkin päättänyt ottaa haasteen vastaan ja käyttää hyväkseen tilaisuutta levittää maailmalle sekä valtaansa että ideologiaansa. Sen pohjana on perinteinen amerikkalainen lähetystehtävä, ”taivaallinen kohtalo” (manifest destiny), joka Vilho Harlen vuonna 1991 ilmestynyttä kuvausta lainaten tarkoittaa, että Jumala on valinnut Amerikan ”uudeksi Israelikseen”. Tämä valittu kansa oli saanut suureksi tehtäväkseen levittää valistusta ja vapautta maailmaan. Oma (hyvä) identiteetti joudutaan käytännön syistä määrittelemään suhteessa muihin (pahoihin), jolloin suuri kertomus hyvän ja pahan välisestä taistelusta jatkuu vuosikymmenestä toiseen kulloinkin pahaksi määriteltyä vihollista vastaan. Siinä asemassa ovat saaneet olla vuoron perään venäläiset, saksalaiset, japanilaiset, kiinalaiset, neuvostoliittolaiset ja Saddam Husseinin johtamat irakilaiset. Kansa on joka kerta yhdistynyt näiden vastustajien edessä tehokkaaseen toimintaan.²²⁷

²²⁴ Ks. Newt Gingrichin arvio Kaplanin kirjasta, *Amazon.com* 24.2.2002.

²²⁵ Ks. esim. ”Neoimperialismus wider Willen”, *Neue Zürcher Zeitung* 20.4.2002.

²²⁶ Ks. ”A survey of America’s world role: Present at the creation”, *The Economist* 29.6.02, s. 3-6.

²²⁷ Vilho Harle, *Hyvät, paha, ystävät, vihollinen* (Gummerus, Jyväskylä 1991), s. 99 - 121.

Syksyllä 2002 näyttää ratkaisevaksi muodostavan kysymys Saddam Husseinin johtaman Irakin hallituksen kukistamisesta. Jos Yhdysvallat onnistuu siinä ilman kohtuuttomia tappioita sekä aineellisia ja poliittisia kustannuksia, johtoasema maailmassa on pitkäksi aikaa turvattu, ja potentiaaliset haastajavaltiot sekä muutkin monenkeskistä maailmanjärjestystä toivovat joutuvat kohtaamaan entistä suurempia vaikeuksia.

Kuvaavaa mielialakehitykselle on, että yleensä kriittisenä kommentaattorina pysytellyt *Newsweek*-lehden päätoimittaja Fareed Zakaria ilmoitti elokuun alussa ilmestyneessä kirjoituksessaan, että hän on kääntynyt kannattamaan hyökkäystä Irakiin, ellei Saddam Husseinia saada muuten kukistetuksi. Perusteluksi hän mainitsi potentiaalisen uhan, joka aiheutuu Irakin joukkotuhoaseista ja Saddam Husseinin kyvystä uhmata Yhdysvaltoja. Viime vuosikymmenen kestänyt Irakin "patoaminen" on ollut kohtalaisen tehokasta ja halpaa maksaen miljardi dollaria vuodessa, mutta se ei enää tuota tulosta, vaan on aika toimia. Hyvin valmisteltu ja taitavasti johdettu sota ei välttämättä tule maksamaan kuin 35 miljardia dollaria, mutta sen on saatava jatkeeseen mittava, noin kolme vuotta kestävä ja 15 - 20 miljardia dollaria maksava jälleenrakennusohjelma. Sen jälkeen Irakista saatavat öljytulot kattavat jo kustannukset. Tärkein ehto onnistumiselle on kuitenkin riittävän laajan liittokunnan muodostaminen. Jos tuo rohkea yritys onnistuu, Irakin ongelman ratkaisusta tulisi malli demokratiaa ja vapautta edistävän muutoksen mahdollisuudesta koko arabimaailmalle, kuten sodan jälkeen demokratisoitu Japani toimi esimerkkinä Kauko-idässä.²²⁸

Haastajat ja kumppanit: Venäjä, Kiina ja Intia

Taloudellinen suorituskyky muodostaa perustan myös poliittiselle ja sotilaalliselle voimalle, vaikka noiden tekijöiden suhteellisesta painoarvosta käydäänkin jatkuvia koulukuntakiistoja. Valtioiden ja maa-ryhmien voimasuhteiden arvioinnissa käytetään yleisesti mittarina kansantulolaskelmia siitäkin huolimatta, että ne eivät kaikissa maissa välttämättä ole yhteismitallisia ja yhtä lailla tuotantokykyä kuvaavia.

²²⁸

Fareed Zakaria, "Invade Iraq, But Bring Friends", *Newsweek* 5.8.2002, s. 11.

Taloudellisen voiman määrittely on silti riittävässä määrin mahdollista vertaamalla eri maiden BKT-osuuksia maailman kokonaistuotannosta. Kuitenkin suurvalta-aseman muodostumiseen vaikuttavat myös monet muut tekijät, kuten väestön määrä ja laatu (lähinnä koulutustaso), alueen laajuus ja sijainti, luonnonvarat sekä asevoimien vahvuus ja käytettävyys oman valtioalueen ulkopuolisiin tehtäviin. Nykyisen maailmantilanteen kannalta merkittäviä valtioita ovat Yhdysvaltojen ohella ennen kaikkea alueelliset suurvallat Kiina ja Venäjä sekä yhä enemmän myös Intia. Lisäksi Euroopan unionin jäsenmailla on runsaasti voimavaroja ja yhteisiä intressejä, jotka tekevät EU:sta monessa suhteessa suurvallan kaltaisen toimijan.

Bruttokansantuote (ostovoimapariteetin mukaan laskettuna) jakaantui maailmassa vuonna 1999 prosenttiosuuksina seuraavasti: USA 22, EU 20, Kiina 11, Japani 8, Venäjä 2, Keski- ja Itä-Euroopan entiset sosialistimaat (KIE) 2 sekä muut 35 prosenttia. EU:n itälaajennus ei merkittävästi kasvata unionin taloudellista voimaa ainakaan lähitulevaisuudessa eikä myöskään osuutta maailman tuotannosta. EU ja Yhdysvallat pysyvät tuotantokyvyltään lähes samalla tasolla huolimatta EU:n suuremmasta väestömäärästä.²²⁹ Venäjän ja Kiinan talous on ollut viime vuosina vahvassa kasvussa, mutta silti niiden asema kansainvälisessä politiikassa perustuu pääosin muihin tekijöihin kuin suoranaisesti taloudelliseen voimaan.

Venäjä

Suuri koko ja sijainti strategisesti tärkeiden alueiden äärellä sekä maailmanmitassa merkittävät luonnonvarat yhdistyneenä Neuvostoliitolta perittyihin ydinaseisiin ja asemaan YK:n turvallisuusneuvoston pysyvänä jäsenenä tekevät Venäjästä edelleen merkittävän tekijän maailmanpolitiikassa.

Venäjän resurssit ovat huomattavasti pienemmät, kuin oli Neuvostoliitolla, vaikka alue ei ole siihen verrattuna kovin radikaalisti supistunut. Venäjän talouden tila heikkeni lähes koko 1990-luvun, joihin ei suhteellisesti aivan niin paljon, kuin on käynyt monien muiden entisten neuvostotasavaltojen taloudelle. Vuonna 1990 Venäjän osuus Neuvostoliiton tuotannosta oli noin 60 prosenttia, ja vuonna 1996 oli

²²⁹ Kari Alho, "Talous ja turvallisuuspolitiikka", teoksessa Pekka Visuri (toim.), *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan linjaukset* (Otava, Keuruu 2001), s. 87.

tuotanto enää 36 prosenttia samaan vertailukohtaan suhteutettuna. Helipotusta siviilitaloudelle on tuonut sotilasmenojen jyrkkä vähentäminen. Verrattuna Neuvostoliiton ajan tasoon Venäjällä käytettiin sotilastarkoituksiin 1990-luvun puolivälissä varoja enää 7 - 10 prosenttia. Varustuksen hankintaan kulutettiin tuolloin rahaa vain kaksi prosenttia Neuvostoliiton ajan tasosta.²³⁰

Parin viime vuoden aikana talouskasvu on ollut ripeää, vuonna 2000 lähes 10 prosentin luokkaa ja 2001 noin viisi prosenttia, lähinnä syksyllä 1998 tapahtuneen ruplan devalvoitumisen seurauksena parantuneiden yleisten tuotannon edellytysten sekä öljyn hinnannousun ja sen kanssa samanaikaisesti tehostuneen energiantuotannon vuoksi. Ulkomaiset sijoittajatkin alkoivat luottaa taloudellisen toimintaympäristön vakiintumiseen ja tuotto-odotusten paranemiseen.²³¹ Talouden ongelmia kuitenkin riittää: yksipuolinen, raaka-ainetuotantoa ja vanhentunutta raskasta teollisuutta suosiva rakenne, yrittäjäkulttuurin kehittymättömyys ja tuotannollisten pääomien puute. Talouskasvun jatkuminen ei siis ole mitenkään varmaa.²³²

Sisäpoliittinen kehitys oli varsinkin presidentti Boris Jeltsinin kauden alkupuolella myrskyisää, eivätkä ulkopolitiikassakaan asiat tahboneet sujua johdonmukaisesti. Kamppailua käytiin kommunistien ja kansallismielisten sekä toisaalta liberaalien ryhmittymien välillä, ja siihen liittyi kiista Venäjän suuntautumisesta joko itään tai länteen. Kiinan ja yleensäkin aasialaisten maiden tärkeyttä sekä Venäjän erityislaatua ja suuruutta korostava euraasialainen suuntaus alkoi vahvistua vuosikymmenen puolivälin tienoilla²³³ ja oli voimakkaimmillaan Jevgeni Primakovin pääministerikaudella syksystä 1998 alkaen, jolloin myös Kosovon kriisi kärjistyi ja vaikeutti suhteita länteen. Puheet “kylmän rauhan” ajasta voimistuivat, kun liberaalien suosima länsisuuntaus ei näyttänyt tuovat Venäjälle kuin uusia nöyryytyksiä. Primakovin onnistui vakauttaa taloutta ja sisäpolitiikkaa, mutta Jeltsin erotti hä-

²³⁰ Ks. esim. Alexei Arbatov, “Military Reform in Russia: Dilemmas, Obstacles and Prospects”, *International Security*, Vol. 22. No 4, Spring 1998, s. 96 - 97 ja Dmitri Trenin, “Russia’s Military Recourses”, teoksessa Heinrich Vogel - Hans-Henning Schröder, *Grossmacht Russland?* (Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, Köln 1996), s. 58 - 60.

²³¹ Morse - Richard (2002), s. 24 - 29. Ks. myös Teppo Tiilikainen, “Mihail Hodorkovskin venäläinen unelma”, *Suomen Kuvalehti* 29, 17.5.2002, 38 - 47.

²³² Ks. esim. Teppo Tiilikainen, “Talouden nykyinen kasvu ei riitä”, *Suomen Kuvalehti* 18/2002, s. 14 - 15.

²³³ Ks. David Kerr, “The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia’s Foreign Policy”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 47, No 6, 1995, s. 977 - 988.

net jo seuraavana keväänä.

Vladimir Putinin nousu vuonna 1999 pääministeriksi ja seuraavana vuonna presidentiksi vakiinnutti edelleen sisäpolitiikkaa, vaikka Tshetsheniassa jälleen alkanut sota ei sujunutkaan kunnolla. Venäläisjoukot saivat kylläkin Dagestanin tilanteen hallintaan ja pääpiirtein myös Tshetshenian miehitettyksi, mutta tuhot olivat suuret ja poliittinen ratkaisu etääntyi. Putinin ulkopoliittikka alkoi suuntautua yhä selvemmin länsisuhteiden parantamiseen, ja euraasialainen ajattelu jäi taka-alalle, joskaan taloudellisia ja poliittisia suhteita Kiinaan ja Intiaan ei laiminlyöty. Syksyn 2001 tapahtumista Venäjä sai useita etuja, sillä Yhdysvalloille oli siitä hyötyä poliittisen ja tiedustelualan tuen antajana taistelussa al-Qaidaa vastaan. Myös energian saatavuuden varmistaminen tuonnilla Venäjältä alkoi houkutella amerikkalaisia. Poliittinen lähtyminen Yhdysvaltoihin ei kuitenkaan ole johtanut Venäjän tasavertaisuuden hyväksymiseen. Putin on ottanut suuren riskin, sillä kansa odottaa länsisuhteista saatavan konkreettista hyötyä mahdollisimman nopeasti, eikä pitkän aikavälin visioilla ole paljon arvoa, jos venäläiset tuntevat tullessa petetyiksi.²³⁴

Tuorein kehitys poliittisissa ja taloussuhteissa lupaa Venäjälle vähitellen paranevaa kohtelua kansainvälisissä talousjärjestöissä ja tunnustamista toimivaksi markkinatalousmaaksi.²³⁵ Euroopan unioni on ollut jonkun verran Yhdysvaltoja edellä, ja myös venäläiset ovat painottaneet laaja-alaisten taloussuhteiden aikaansaamista läntiseen Eurooppaan. Yhdysvaltojen mielenkiinto rajoittuu enemmänkin öljyn saantiin tai ainakin sen tarjoamiin kaupallisiin mahdollisuuksiin. Toisaalta Venäjän merkitys maakaasun tuojana länteen on jatkuvasti kasvamassa. Länsi-Eurooppa on tuonut öljystään noin 20 prosenttia ja maakaasusta peräti puolet Venäjältä. EU-maat pelkäävät kuitenkin tavaroitten tuonnin vapauttamisen johtavan esimerkiksi teräksen ja alumiinin halpantuontiin Venäjältä, koska siellä on runsaasti kilpailukykyistä kapasiteettia. Yhdysvaltojen määräämät terästullit eivät ainkaan vähennä tätä pelkoa, sillä ne suuntaavat Venäjän vientipaineita

²³⁴ Oksana Antonenko, "Putin's Gamble", *Survival*, Vol. 43, No 4, Winter 2001-02, s. 49-60. Clifford Gaddy - Fiona Hill, *Putin's agenda, America's Choice: Russia's Search for Strategic Stability*, (Brookings, Policy Brief, May 2002), Jens Hartmann, "Putin hält sein Land systematisch auf Westkurs", *Die Welt* 24.5.2002 ja "Von Gleichberechtigung kann zwischen Russland und den USA keine Rede sein", *Die Welt* 24.5.2002 (Alekssei Arbatovin haastattelu).

²³⁵ Ks. esim. "G8 rewards Russia for anti-terror role with full G8 membership", *Yahoo News* 26.6.2002.

muille markkinoille.²³⁶

Keväällä 2002 **Venäjän suhteita länteen** ja erityisesti Yhdysvaltoihin parannettiin sopimuksilla Naton kanssa uudesta yhteistyöneuvostosta sekä Yhdysvaltojen kanssa strategisten ydinaseiden supistamisesta ja taloudellisesta yhteistyöstä.²³⁷ Presidentti Putin sai Yhdysvaltojen presidentiltä julkisen tunnustuksen asemalleen varteenotettavana kumppanina. Bushin kolme päivää kestänyt vierailu Moskovassa ja Pietarissa oli muutenkin täynnä suurvaltataapaamisen loiston symboliikkaa ja klassisen venäläisen kulttuurin saavutusten esitelyä, ikään kuin muistutuksena siitä, että Venäjä jatkaa nyt keisarikunnan perinteitä ja on jättänyt taakseen historiallisesti arvioituna verraten lyhyeksi jääneen neuvostovaltion kokeilun välivaiheen.²³⁸ Eurooppalaisissa kommentteissa huomautettiinkin, että Putin ja Bush tulevat ilmeisen hyvin toimeen keskenään, mutta Venäjän reaaliset edut piilevät suhteissa läntiseen Eurooppaan, jolloin myös taloudellinen ja poliittinen yhteistyö Euroopan unionin maiden kanssa nousee erityiseen arvoonsa.²³⁹

Venäjän sopimuksia Naton kanssa yhteisestä päätöksenteosta eräillä aloilla ja Yhdysvaltojen kanssa ydinaseiden supistamisesta onkin pidetty lähinnä ilmauksena hyvistä aikeista parantaa suhteita mutta ilman todellisia takeita Venäjän tasavertaisuuden tunnustamisesta.²⁴⁰ Talousyhteistyö lännen kanssa sen sijaan tarjoaa Venäjälle selvästi konkreettisempia ja välittömämpiä etuja.²⁴¹

²³⁶ “Russia’s Energy Plan To Rake in Cash for Gazprom, Kremlin”, *Stratfor*-raportti 30.5.2002 ja Russia: Market Status Will Fuel Integration With West”, *Stratfor*-raportti 30.5.2002.

²³⁷ Ks. esim. Sinikukka Saari, “Venäjän ja Naton suhteen uljas uusi alkuko”, *Ulkopolitiikka* 2/2002, s. 8 - 18 ja Jon Boyle, “Russia, NATO Unite to Defend Security”, *Reuters/Yahoo News* 28.5.2002.

²³⁸ Ks. esim. “Politische Symbolik in Sankt Petersburg”, *Neue Zürcher Zeitung* 26.5.2002.

²³⁹ Derek Chollet, “Putin und Bush sahen sich in die Seelen. Die Vereinigten Staaten fokussieren zu sehr auf militärische Themen. Langfristig hat Europa daher einen stärkeren Draht zu Russland”, *Welt am Sonntag* 26.5.2002.

²⁴⁰ Ks. esim. “Zur NATO-Kooperation”, *APA/dpa/ Der Standard* 28.5.2002. Uutisessa lainataan Nezavisimaja Gazetan kannanottoa Venäjän ja Naton välillä solmittuun yhteistyösopimukseen. “Venäjä ja Nato aloittavat virtuaalisen ystävyuden. Neuvostoliiton jälkeinen aika tuotti Venäjälle epäedullisen geopolittisen tilanteen... Venäjän ja Naton välillä on yhä vastakohtaisuuksia. Nato laajenee itään, ja Keski-Aasiassa Uzbekistan kosiskelee myös Natoa. Yhteistyö Naton kanssa ajaa vain Venäjän entistä enemmän eristyksiin. Sotilaat eivät tuota yhteistyötä halua, mutta nyt ei ole voimaa sitä estääkään.” Venäjä on virallisestikin yhä Naton itälaajennusta vastaan. Ks. “Russland betont vor ROM-Gipfel Ablehnung der NATO-Osterweiterung: Wir betrachten sie als klaren Fehler”, *Der Standard* 27.5.2002.

Venäläiset sotilasiantuntijat pitävät ydinasesopimusta lähinnä julistuksena ilman konkreettista sisältöä. Ks. esim. Pavel Felgenhauer, “A Worthless Scrap of Paper”, *The Moscow Times* 16.5.2002.

²⁴¹ “New Political Dialogue Will Aid Russian Oil Exports”, *Stratfor*-raportti 29.5.2002 ja “Washington Rewards Russia With Market Economy Status”, *Stratfor*-raportti 6.6.2002.

Pahana esteenä länsisuhteiden paranemiselle on ollut **Tshetshe-
nian sota**, joka ei ota loppuakseen. Vaikka Venäjän toiminta on viime
syksyn jälkeen etenkin Yhdysvalloissa saanut osakseen kasvavaa
ymmärrystä oikeutettuna terrorismin vastaisena taisteluna, kertovat
uutiset yhä venäläisjoukkojen väärinkäytöksistä ja suoranaista ihmis-
oikeuksien loukkauksista. Lisäksi sota kuluttaa Venäjän armeijan
moraalia samaan tapaan kuin Vietnam vaikutti amerikkalaisiin. Var-
sinkaan Ranskassa ei Venäjän toimia ole hyväksytty, ja Saksassakin
arvostelu on verraten äänestä.²⁴² Toukokuussa 2002 voiton päivän
juhlista Dagestanissa sattuneet tuhoiset miinaräjähdykset antoivat ai-
heen päätellä, ettei tshetsheenien vastarinta ole suinkaan loppumassa.
Käsitys vahvistui heinäkuussa, kun Georgiasta soluttautuneet sissit
tunkeutuivat tekemään iskuja Tshetshenian puolelle.²⁴³ Pitkittyvästä
konfliktista voi vielä muodostua haitta Putinin politiikan onnistumi-
selle, vaikka toistaiseksi Venäjällä on laajalti kannatettu kovia otteita
tshetsheenikapinallisia vastaan.

Venäjän **sotilaallinen voima** on heikentynyt murto-osaan Neu-
vostoliiton ajoista, mutta se riittänee nykyisten, entistä selvästi vaati-
mattomampien tehtävien suoritukseen. Vaikka sotilasmenoja on parin
viime vuoden aikana jonkin verran lisätty, ne eivät mahdollista ase-
voimien kokonaisuudistusta. Asevoimien vahvuus on nykyisin noin
miljoona sotilasta, kun Neuvostoliitolla oli aseissa 4 - 5 miljoonaa so-
tilasta, ja vahvuutta on tarkoitus vähentää vielä noin neljänneksellä.
Painopiste on asetettu ydinaseistuksen säilyttämiseen toimintakuntoi-
sena ja Tshetshenian sodan tyyppisten rajoitettujen sotien käymiseen
tarkoitettujen joukkojen kehittämiseen. Venäjän osuus maailman ase-
tuotannosta on 3 - 4 prosenttia, ja siitäkin suurin osa menee vientiin.
Käytännössä on kulutettu Neuvostoliitolta jäänyttä runsasta materi-
aalia, jonka käyttökelpoisuus heikkenee kuitenkin nopeasti lähivuosi-
en aikana. Venäjä ei siis kykene ainakaan vuosikymmeneen rakenta-
maan itselleen alueensa ulkopuolisiin hyökkäyksiin kykenevää moder-
nia asevoimaa, mutta pystynee kyllä hyvin puolustamaan omaa aluet-
taan.²⁴⁴

²⁴² Vicken Cheterian, "Chechnya: Russia, get out now", *Le Monde diplomatique*, April 2002 ja Jens Hartman, "Tschetschenien ist ein vergewaltigtes Land", *Die Welt* 3.7.2002.

²⁴³ Maura Reynolds, "Russians' Conflict With Chechens Reignites", *Los Angeles Times* 30.7.2002

²⁴⁴ Ks. Georgij Alafuzoff, "Venäjän strategia ja sotilaspolitiikka" teoksessa Pekka Visuri (toim.), *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan linjaukset* (Otava, Keuruu 2001), s. 161 - 189.

Venäjän asevoimien sisältä kuullaan jatkuvasti valituksia resursien puutteesta, eikä uudistuksien vauhti tyydytä ketään. Yleisesikunnan päällikkö kenraali Anatoli Kvashin arvioi, ettei köyhyyden vuoksi korruptoitunut armeija pysty suoriutumaan tehtävistään. Poliittinen johto ei ole hyväksynyt valitusta vaan on erottanut väkeä kyvyttömyydestä syytettynä.²⁴⁵

Venäjän voimavarojen heikoin elementti on väestökehitys. Väkiluku laskee paljolti huonojen sosiaalisten olojen vuoksi, eikä nykyisellä yhteiskuntapolitiikalla siihen saada helposti korjausta, sillä pienen kansanosan ja rajoitettujen alueiden rikastuminen ei näytä heijastavan vaurautta kovin laajalti ympäristöönsä. Väkiluvun ennustetaan laskevan nykyisestä noin 145 miljoonasta vuoteen 2020 mennessä 128 - 131 miljoonaan. Talouden ja erityisesti asevoimien uudistamista nyt jo haittaavat vakavasti työikäisen väestön monenlaiset sairaudet.²⁴⁶

Venäjän turvallisuus- ja sotilaspoliittisen tutkijakunnan ja poliittisten vaikuttajien keskuudessa on tyytymättömyys Putinin länsisuuntaukseen varsin laajaa. Hänen sisäpoliittista ja talousuudistuksia tukevaa linjaansa ymmärretään, mutta jatkuvia myönnytyksiä ulkopolitiikassa ei kovinkaan laajalti hyväksytä. Arvostelijoiden joukossa on myös liberaaleina tunnettuja poliitikkoja. Seurauksena on jatkuva epävarmuus linjan kestävydestä.²⁴⁷

Presidentti Putinin kaudella kommunistien, liberaalien ja ääri-nationalistien vaikutus politiikassa on vähentynyt. Vahvin ryhmä parlamentissa on määriteltävissä Putinin kannattajiksi. Kuitenkin on merkkejä myös siitä, että Venäjän suuruutta, erikoislaatua ja sijaintia kahdella mantereella painottava “euraasialainen” aatesuunta voi edelleen haastaa länsisuuntauksen. “Uusi euraasialaisuus” arvostelee Yhdysvaltojen johtamaa globalisaatiokehitystä ja suhtautuu myönteisesti islamilaiseen maailmaan, koska se nähdään liittolaisena vastustettaessa amerikkalaisten ylivaltauskimyyksiä.²⁴⁸

²⁴⁵ “Artem Vernidub, “Corrupt army incapable of defending Fatherland”, *Gazeta. Ru* 31.5.2002.

²⁴⁶ Ks. esim. Pentti Forsström, *Venäjä vuonna 2020: arvioita sotilaspoliitikaasta ja sen perusteista*, (Maanpuolustuskorkeakoulu, strategian laitos, julkaisusarja 2, No 15, Helsinki 2002), s. 27 - 39.

²⁴⁷ Ks. esim. Francesca Mereu, “Improving Relations More Complicated Under the Surface”, *CDI Russia Weekly* 8.2.2002, Francesca Mereu, “Russia: Roundtable Discusses Benefits, Drawbacks of U.S. Cooperation”, *CDI Russia Weekly* 9.4.2002 ja “Vladimir Putin’s long, hard haul”, *The Economist* 18. - 24.5.2002.

²⁴⁸ Ks. esim. Gordon Hahn, “The rebirth of Eurasianism”, *The Russia Journal*, 12. - 18.7.2002. Saatavilla: www.cdi.org/russia/215.txt.

Myös ulkopuoliset tarkkailijat ovat kiinnittäneet huomiota Venäjän “perääntymiseen” Keski-Aasiasta, jolloin kenttä jäisi vapaaksi Yhdysvaltojen ja Kiinan vaikutusvallan kasvulle. Aasian tuntijat pitävät suurvalta-aseman kannalta vaarallisena, jos ylipäänsä pääsee syntymään mielikuva heikkoudesta ja perääntymisestä perinteisiltä vaikutusalueilta.²⁴⁹ Toisaalta on jo saatu tietoja Venäjän toimista, joilla yritetään parantaa asemia Keski-Aasiassa silti ryhtymättä Yhdysvaltojen kanssa vastakkainasetteluun.²⁵⁰ Venäjä ei ole hylännyt yhteistyömuodostelmia entisten neuvostotasavaltojen kanssa, mutta Itsenäisten valtioiden yhteisö (IVY) ei ole kehittynyt kovin toimivaksi organisaatioksi. Myös Kiinan ja eräiden Keski-Aasian maiden kanssa harjoitettua yhteistyötä “Shanghaiin ryhmän” merkeissä jatketaan, mutta sitä ei odoteta suuria saavutuksia.

Ehkä dramaattisin muutos on tapahtunut Venäjän johdon suhtautumisessa **Valko-Venäjään**, jonka kanssa presidentti Jeltsin teki jopa valtioliiton. Presidentti Putin ei ilmeisesti halua sitoutua tähän liittoon niin paljon, että siitä tulisi taloudellisia rasitteita ja vaikeuksia länsisuhteiden hoidolle. Valko-Venäjän sisäpoliittinen tilanne on hyvin latautunut, vaikka toistaiseksi maan johto on onnistunut pitämään opposition kurissa tyypillisillä totalitaarisen valtion keinoilla. Toisaalta siteet Venäjän federaatioon ovat käytännön tasolla vahvat, joten poliittisetkaan suhteet eivät välttämättä katkea. Valko-Venäjä muodostaa myös sillan Venäjältä Kaliningradiin, eikä tätä yhteyttä haluta vaarantaa. Vakava sisäinen kriisi Valko-Venäjällä pakottaisi sekä Venäjän että Euroopan unionin ja Naton nopeisiin toimiin kriisinhallinnan alalla.

Vastaavia ongelmia Venäjällä on Euroopan puolella eteläisten naapuriensa kanssa. Tärkein on **suhde Ukrainaan**, joka välillä oli varsin kireä mutta alkoi parantua viime vuosien kuluessa. Kiistat Neuvostoliiton perinnöstä saatiin pääpiirtein selvitettyksi. Ukraina on pyrkinyt käyttämään hyväkseen “länsikorttia” vastavoimana Venäjän vaikutuksen tasapainottamiseksi, mutta menestys on ollut heikkohko lähinnä siitä syystä, että lännessä ei tällaiseen peliin ole haluttu lähteä mukaan. Ukraina on kamppailut niin suurissa taloudellisissa ja ajoittain myös sisäpoliittisissa vaikeuksissa, ettei länsimailla ole ollut va-

²⁴⁹ Ks. Peter Scholl-Latour, “Russland hat seinen Einfluss in Asien verloren”, *Die Welt* 9.6.2002.

²⁵⁰ Sanobar Shermatova, “Moscow Steps up Central Asian interest”, *IWPR* 17.6.2002.

raa ryhtyä sen rahoittajaksi ja vakauttajaksi. Niinpä läntinen kiinnostus kesti voimakkaana vain lyhyehkön ajan 1990-luvun puolivälin jälkeen ja tuottikin useita yhteistyösopimuksia, suunnilleen samassa tahdissa Venäjän kanssa tehtyjen järjestelyjen kanssa. Kuitenkin vuosikymmenen lopulla vallitsi jo molemminpuolinen pettymys. Ukrainan talous ja sen myötä myös sisäpolitiikka ajautuivat vuonna 2000 huipentuneeseen kriisiin, jolloin hallituksen oli pakko tukeutua yhä enemmän Venäjään. Vuosisatoja kestäneet siteet eivät luonnollisesti helpolla katkea, eivätkä monet edes pidä Venäjää, Ukrainaa ja Valko-Venäjää kokonaan erillisinä kansoina ja valtioina. Kuitenkin näyttää nyt selvältä, että Ukraina on jäänyt entistä enemmän oman onnensa nojaan ja suurten maailmantapahtumien varjoon syksyn 2001 jälkeen. Ukraina ei enää voi taktikoida itselleen etuja puskurivaltion asemalla Venäjän ja lännen välissä, eikä se voi jatkaa runsaasti arvostelua osakseen saanutta asevientä länsimaiden kannalta epäilyttäviin maihin. Ukrainan tilanne kaikkiaan sisältää monia aineksia potentiaalisuun kriiseihin, joilla voi edelleen olla laajemminkin Euroopan turvallisuuden kannalta vaarallisia heijastusvaikutuksia. Läntinen huolenpito olisi eräiden arvioitsijoiden mukaan nyt entistä tärkeämpää.²⁵¹

Yhdysvalloissa on kylläkin ollut vaikutusvaltaisia Ukrainan ja myös Valko-Venäjän länteen sitomisen puolestapuhujia, esimerkiksi Zbigniew Brzezinski, jolloin tarkoituksena olisi ollut lähinnä heikentää Venäjän mahdollisuuksia palauttaa entinen “imperiumi” valtapiiriinsä.²⁵² Naton itälaajennuksen perusteena tuollainen ajattelu oli vielä 1990-luvulla yleistä mutta on jo menettänyt merkitystään. Uuden laajennuskierroksen lähestyessä Ukraina on jälleen aktivoitunut ja esittänyt virallisesta halunsa liittyä Natoon. Aloite ei kuitenkaan tunnu herättävän vastakaikua lännessä.²⁵³

Venäjän turvallisuuspolitiikan vaikuttajiin kuuluva Sergej Karaganov selvitti tuoreessa artikkelissaan **Putinin ulkopolitiikan strategisia perusteita**. Hänen mukaansa yhteistyöhenkinen länsisuuntaus voidaan perustella sekä nykyhetken tarpeilla että pitkän aikavälin tavoitteilla. Tärkeää on saada Venäjän talous kuntoon ja kansainväli-

²⁵¹ Ks. esim. Oleksandr Pavliuk, “An Unfulfilling Partnership: Ukraine and the West, 1991 - 2001”, *European Security*, Vol. 11, No 1, Spring 2002, s. 81 - 101.

²⁵² Ks. esim. Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard* (1997), s. 93 - 117.

²⁵³ “Ukraine launches bid to join NATO”, *Yahoo News* 24.5.2002 ja “Ukraine tries to join NATO”, *Jane’s Foreign Report* 3.7.2002..

nen asema vakiinnutetuksi, jotta olisi mahdollisuus ylipäänsä edistää kansallisia etuja. Siksi on nyt edullista liittoutua maailman kehittyneimpien valtioiden kanssa. Valittu linja ei Karaganovin mukaan merkitse Yhdysvaltojen määräysvallan tunnustamista eikä amerikkalaisten asevarustelun pitämistä vaarattomana. Erityisesti ohjustentorjuntahanke tuottaa vaarallisen varustelukierteen, ei suinkaan Venäjän vuoksi vaan eteläisessä ja kaakkoisessa Aasiassa. Kiina ei tule hyväksymään amerikkalaisten ylivalta-yrityksiä vaan suojautuu ydinaseiskuja vastaan tehostamalla omaa ydinasepelotettaan. Siihen vastaavat Intia ja eräät muut Aasian maat. Venäjä joutuu sopeutumaan turvallisuuspoliittisen tilanteen lisääntyvään epävakauteen Aasiassa edistämällä joukkotuhousoseiden leviämisen estämistoimia sekä suojaamalla monin eri keinoin selustansa Euroopassa. Se voidaan parhaiten hoitaa liittoutumalla muiden suurvaltojen kanssa terrorismin vastaisen toimien tehostamiseksi. Erityisen tärkeää on yhä säilyttää hyvät suhteet Kiinaan ja Intiaan, ydinaseistuksen pelotuskyky sekä vaikutusvalta Lähi-idän ja eteläisen Aasian suunnilla. Tähän liittyy pyrkimys modernisoida Venäjän asevoimat uuden tilanteen vaatimalla tavalla.²⁵⁴

On hyviä perusteita arvioida, että Karaganovin edellä esittämä strategia lepää huomattavasti lujemmalla pohjalla kuin Jeltsinin kauden tempoilevat yritykset päästä yhteistyöhön lännen kanssa. Tästä osoituksena on ainakin se myönteisyys, jolla Yhdysvalloissa on kuvailtu Moskovassa toukokuussa tehtyjä sopimuksia. Yhdysvaltojen ulkoministeriön mukaan ne perustuvat yhteisille eduille ja muodostavat “uuden strategisen kehyksen” (New Strategic Framework), jonka puitteissa vähennetään hyökkäyksellisiä ydinaseita, luodaan puolustusellisia järjestelmiä ohjushyökkäysten torjumiseksi, vahvistetaan toimia joukkotuhousoseiden leviämisen estämiseksi ja tehdään yhteistyötä taistelussa terrorismia vastaan. Tämä ohjelma on tarkoitettu pitkäaikaiseksi.²⁵⁵

²⁵⁴ Sergej Karaganow, “Vor neuen Herausforderungen. Die künftige Sicherheitspolitik Russlands”, *Internationale Politik* 7/2002, s. 43 - 50.

²⁵⁵ John Bolton, “The New Strategic Framework: A Response to 21st Century Threats”, *U.S. Policy Agenda*, July 2002. Saatavilla: <http://usinfo.gov/journals/itps/0702/ijpe/bolton.htm>

Kiina

Suuren väestönsä ja laajan maa-alueensa puolesta Kiinalla on edellytykset nousta maailmanluokan vallaksi. Jo nykyisellään se on merkittävä alueellinen vaikuttaja, jolla kuitenkin on vähäinen kyky ulottaa asevoimiensa toimia rajojensa ulkopuolelle. Kysymys Kiinan talouden ja poliittisen potentiaalin kasvunäkymistä on ollut keskustelun kohteena lähes koko kommunistisen kansantasavallan ajan, siis vuodesta 1949 lähtien. Kiinan sisäiset ongelmat ovat pitäneet sitä enemmän heikkouden tilassa, kuin voimavarat muuten sallisivat.

Kiina on pitkän historiansa kuluessa ollut sisään päin kääntynyt ja joutunut usein sisäisten sotien runtelemaksi. Maa on väestöltään, kieleltään ja kulttuuriltaan verraten yhtenäinen, mutta ei aivan niin selkeästi kuin ulkoa päin näyttää. Mahdollisia irtautumaan pyrkiviä vähemmistökansoja on yhteensä noin 15 miljoonaa uiguuria, tiibetiläistä ja mongolia. Kiina on edelleen luonteeltaan imperiumi, joskin monia aikaisempia eurooppalaisia suurvaltoja yhtenäisempi. Suurehkoja kielellisiä ja kulttuurisia eroja on ollut Kiinan eteläisten ja pohjoisten osien välillä, ja viimeisin taloudellinen kehitys on lisäämässä selvästi alueellista eriarvoisuutta, sillä eteläiset rannikkoseudut rikas-tuvat nopeasti laajojen sisämaan maakuntien kehityksen polkiessa paikallaan. Imperiumin hajoamisen mahdollisuus on siis jatkuvasti ole-massa, ja sen estämisellä on tärkeä sijansa Kiinan politiikassa.²⁵⁶

Suhteet Yhdysvaltoihin paranivat syyskuun 2001 tapahtumien vuoksi. Kiinalla oli hyviä syitä yhtyä amerikkalaisjohtoiseen kampanjaan terrorismia vastaan, yksin jo Afganistaniin tukeutuneiden uiguurikapinallisten kukistamisen vuoksi. Kiina alkoi myös verraten aktiivisesti osallistua kansainvälisiin konferensseihin, joissa käsiteltiin terrorismin vastaisia toimia. Kuitenkaan mitään erityistä innostusta kansainvälisen turvallisuusyhteistyön lisäämiseen ei Kiinan taholta osoitettu. Kiinalaiset eivät toisaalta reagoineet kovin näkyvästi Yhdysvaltojen suunnitelmiin rakentaa ballististen ohjusten torjuntajärjestelmä. Yhtenä syynä tähän on arveltu olevan Kiinan kauaskantoisen ydinaseistuksen haavoittuvuus ennalta ehkäiseville iskuille, sillä suojaustaso on heikko Yhdysvaltoihin ja Venäjään verrattuna. Ei siis olisi edullista ryhtyä julkisesti käymään ydinasestrategista keskustelua

²⁵⁶ Ks. Jarmo Eronen, "A Geopolitical Approach to China's Future as an Empire", *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, Vol. 89, No 1, 1998, s. 4 - 14.

vaan kehittelä vastatoimia mieluummin hiljaisuudessa.²⁵⁷

Kiinan taloudellinen kehitys on ollut suotuisaa, joskin arviot siitä vaihtelevat suuresti. Jäsenyys WTO:ssa tuottanee huomattavia etuja mutta vaatii myös vaikeita sopeutumistoimia, joilla voi olla sisäpoliittisesti vakavia seurauksia. Maailmantalouden hidas kehittyminen ei suinkaan helpota tilannetta. Toisaalta sisäisesti hajauttavaa on kasvun kohdentuminen suuriin kasvukeskuksiin, ennen kaikkea Shanghaihin ja eräisiin muihin rannikkokaupunkeihin.²⁵⁸

Kiinan perustavana ongelmana, joka heijastuu maailmalle laajemminkin, on energian saannin turvaaminen talouskasvun kehityksen myötä. Erityinen vaikeus on öljyn hankinta ulkomailta, sillä kotimainen tuotanto jää jälkeen kulutuksesta. Arvioidaan, että Kiinan täytyy vuoden 2010 tienoilla tuoda öljyä yli miljardi tynnyriä vuodessa, mikä kattaa noin puolet kokonaistarpeesta. Nykyisin noin 60 prosenttia Kiinan öljyntuonnista tapahtuu Lähi-idästä, mutta riippuvuutta tuon alueen öljystä ei haluttaisi lisätä. Kiina onkin viime vuosina tuntuvasti aktivoitunut energian hankintapolitiikkaa eri puolilla maailmaa ja myöntänyt auliisti toimitiluja ulkomaisille energia-alan yrittäjille.²⁵⁹ On odotettavissa, että energian saannin varmistaminen tulee vaikuttamaan merkittävänä tekijänä myös Kiinan ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Läheisimmin tämä koskee naapureita Kaakkois- ja Keski-Aasiassa.

Talouden ja politiikan alalla kiinalaiset kokevat myös joutuneensa Venäjän ja länsivaltojen lähentymisen uhriksi, joskaan suhteita Venäjään ei itse haluta lähteä heikentämään. Meneillään onkin selvästi valtapeli suurvaltojen kesken sekä talouden että maailmanpolitiikan alalla asemien varmistamiseksi uudessa asetelmassa. Tähän kaikkeen liittyy Yhdysvalloissa, etenkin konservatiivipiireissä, yhä voimakkaana esiintyvä epäluulo Kiinan pyrkimyksiä kohtaan.²⁶⁰

Kiina pyrkii lähivuosina vahvistamaan asemiaan erityisesti aasialaisena suurvaltana mutta ei todennäköisesti maailmanpoliittisena kil-

²⁵⁷ *Strategic Survey 2001/2002* (IISS, London 2002), s. 264 - 268.

²⁵⁸ Ks, esim. "Special report Hong Kong and Shanghai: Rivals more than ever", *The Economist* 30.3.2002, s. 19 - 21.

²⁵⁹ "China's Quest for Energy Independence", *Stratfor*-raportti 24.5.2002 ja Philip Andrews-Speed – Xuanli Liao – Robert Dannreuther, *The Strategic Implications of China's Energy Needs* (IISS, Adelphi Paper 346, 2002).

²⁶⁰ Leon Hadar, "American ambivalence towards China grows", *Business Times* 27.2.2002, Vladimir Radyuhin, "Russia, China forge defence union?", *The Hindu* 27.4.2002 ja "Moscow's Shift Forcing China Into a Corner", *Stratfor*-raportti 31.5.2002.

pailijana eikä Yhdysvaltojen globaalin roolin haastajana. Pitemmän ajan tavoitteita on luonnollisesti vaikea arvioida, sillä edullisen tilannekehityksen puitteissa Kiinalla on kyllä luontaista potentiaalia nousta merkittäväksi tekijäksi parin vuosikymmenen kuluessa. Joka tapauksessa Kiina pitää tiukasti kiinni suurvalta-asemastaan eikä salli julkisia nöyryytyksiä.²⁶¹

On ilmeisen liioiteltua väittää, että uusi maailmantilanne — lähinnä Yhdysvaltojen ja Venäjän lähentyminen — olisi saattanut Kiinan ulkopoliittisesti kriisiin, joskaan kehitystä ei myöskään voi arvioida Kiinalle kovin suotuisaksi.²⁶² Sotilaspoliittisesti Kiina jatkaa asevoimiensa uudistuslinjaa, jossa painopiste on vaikuttamisessa Kiinan eteläisillä merialueilla ja Taiwanin painostamisessa. Tämä sopii hyvin myös Venäjälle, joka pyrkii pitämään Kiinan mielenkiinnon suunnattuna kaakon suuntaan ja pois Venäjän rajoilta. Kiina on ostanut Venäjältä modernia meri- ja ilmavoimien aseistusta, jota ei siis voitaisi käyttää tehokkaasti Venäjän etuja vastaan. Yhdysvalloissa varsinkin Pentagonin johto ja muut konservatiivit ovat vaatineet tiukempaa linjaa Kiinan suhteen paljolti sen merivoiman tehokkuuden kasvun vuoksi.²⁶³

Kiinan suuria haasteita on poliittisen vallanvaihdon saaminen sujumaan ilman ristiriitojen puhkeamista. Kommunistinen puolue säilynee vallassa, mutta sen kyky johtaa vanhoilla keskitetyn vallankäytön menetelmillä kapitalistisen talouden periaatteilla toimivaa valtakuntaa on kyseenalaista. Siitä aiheutuvia ongelmia koko alueen vauhdelle seurataan tarkoin ulkomailla. Ulkomaalaisten on myös vaikea uskoa, että Kiina pitkään aikaan olisi valmis toimimaan kansainvälisessä taloudessa yhteisesti hyväksytyjen normien puitteissa.²⁶⁴

Kaakkois-Aasian tilanteelle kokonaisuutena on Japanin kehityksellä edelleen tärkeä merkitys. Japani on kärsinyt jo vuosikymmenen vakavista taloudellisista vaikeuksista ja poliittisesta epävarmuu-

²⁶¹ “China will protect nations from bullies, says Hu”, *The News International, Pakistan* 25.4.2002.

²⁶² “New Global Order Poses Crisis for China”, *Stratfor*-raportti 4.3.2002.

²⁶³ “Pentagon watching China naval modernization”, *The International News* 26.6.2002, “Russia Warily Finess China Ties”, *Stratfor*-raportti 24.7.2002, Jim Wolf, “Pentagon Paints Picture of Menacing China”, *Reuters/Yahoo News* 12.7.2002 ja Jim Lobe, “US hawks unhappy at improving Beijing ties”, *atimes* 13.7.2002. Saatavilla: www.atimes.com.

²⁶⁴ Ks. esim. “The man in Jiang’s shadow”, *Newsweek*, 6.5.2002, s. 32 - 35 “Understanding China’s New Regime”, *Stratfor*-raportti 19.6.2002 ja Joshua Kurlantzick, “China: Economic Power, Political Enigma”, *The Washington Quarterly* Vol. 25, No 3, Summer 2002.

desta mutta ei ole menettänyt voimaansa yhtenä “uuden talouden” kärkiryhmään kuuluvana maana. Myös Taiwan ja monet muut pienemmät maat ovat yhä taloudellisesti erittäin suorituskykyisiä. Kauko-idän ja Kaakkois-Aasian maat varautuvat sisäisten kapinoiden ja ulkoisten hyökkäysten uhkiin tiivistämällä yhteistyötä ja hyväksyvät siinä suhteessa Yhdysvaltojen johtoaseman.²⁶⁵ Kiinassa seurataan epäluulolla Kaakkois-Aasian maiden ja Yhdysvaltojen jälleen tiivistyvää yhteistyötä, joka alkaa jo muistuttaa kylmän sodan aikaista liittoutumista. Vaikka se on virallisesti suunnattu terrorismin vastaiseen taisteluun, samat järjestelyt toimivat myös Kiinan vallan patoamisessa.²⁶⁶

Intia

Miljardi asukasta ja suuren maa-alueen käsittävä Intia on kärsinyt aineellisesti ylikansoituksesta ja talouden kehittymättömyydestä sekä myös henkisesti pitkään jatkuneesta siirtomaan asemasta. Intia ei saanut YK:ssa yhtä merkittävää asemaa kuin Kiina, ja Kiinan kanssa Himalajalla käydyissä rajasodissa kävi huonosti. Parin viime vuosikymmenen kuluessa Intia on noussut yhä merkittävämmäksi taloudelliseksi ja poliittiseksi tekijäksi, selvästi alueellisen suurvallan luokkaan. Oman ydinaseen hankinta liittyi näihin pyrkimyksiin. Näyttää siltä, että juuri ydinaseistus yhdistyneenä nykyiseen konfliktitilanteeseen eteläisessä Aasiassa on nostanut Intian myös maailmanpolitiikan valokeilaan.

Intia on pyrkinyt käyttämään hyväkseen perinteistä sitoutumattomaa asemaansa suhteissa Yhdysvaltoihin ja muihin suurvaltoihin. Niemenomaan myönteinen kehitys Amerikan-suhteissa on nostanut Intian arvostusta ja parantanut sen mahdollisuuksia konfliktissa Pakistania vastaan ja myös suhteissa Kiinaan. Venäjä on edelleen pysynyt tärkeänä Intian aseistajana, mutta sen rinnalle on tullut muitakin, mikä lisää poliittista toimintavapautta. Syyskuun 2001 tapahtumat nostivat edelleen Intian merkitystä ja antoivat aiheen unohtaa läntiset, ydinasekokeiden aiheuttamat boikottitoimet. Samalla kuitenkin tilanne mutkistui Intian Yhdysvaltojen suhteiden kannalta, koska Pakistan palasi jälleen tärkeäksi amerikkalaisten liittolaiseksi. Silti Intian parantunut

²⁶⁵ “China’s Military Plans Will Drive Neighbors Closer to U.S.”, *Stratfor*-raportti 26.6.2002.

²⁶⁶ Ks. esim. Ximena Ortiz, “Dominos in Southeast Asia”, *Washington Times* 27.6.2002 ja Tim Johnston, “US wins licence to open second front in terror war”, *Times* online 30.7.2002.

asema lienee rohkaisut kansallismielisiä kiristämään Pakistanin kanssa Kashmirista käytyä kiistaa ja luonut maaperää sisäisille muslimivainoille.²⁶⁷

Intian geostrateginen asema on ulkomaisissa arvioissa kuvattu yleensä hyväksi ja sotilaalliset resurssit riittäviksi²⁶⁸, mutta intialaisten kannalta on yhä nähtävissä merkittäviä potentiaalisia uhkia. Siten voidaan selittää se kiihkeys, jolla Intia pyrkii nyt selvittämään välinsä Pakistanin kanssa. On nimittäin syytä pitää mielessä, että Kiina ja Pakistan ovat edelleen keskenään verraten hyviä liittolaisia, ja molemmilla on esitettävänä omia vaatimuksiaan Intialle. Konfliktin ratkaisun ongelmana on, että Intiassa katsotaan ajan työskentelevän sen etuja vastaan. Tämän asetelman hallinta on Yhdysvalloille hankalaa, koska molemmat pääosapuolet käyttävät tilannetta hyväkseen.²⁶⁹

Geopoliittisessa ja geostrategisessa tarkastelussa Intian voimavarojen arviointi on tuottanut jatkuvia vaikeuksia. Vielä pari vuosikymmentä sitten Intiaa pidettiin toivottoman takapajuisena, jatkuvasti liikaväestön ongelman kanssa kamppailemaan joutuvana maana. Intiassa on ollut vauraita alueita, joissa esimerkiksi terästeollisuus on kilpailukykyistä jopa maailmanmittakaavassa, mutta vasta tietotekniikan, lähinnä *software*-tuotannon, nousu tärkeäksi vientituotteeksi on selvästi parantanut Intian mahdollisuuksia kansainvälisen talouden alalla. Vanhat ongelmat eivät silti ole poistuneet, eikä Intialla ole varaa täysipainoisesti osallistua kilpaan energiamarkkinoilla, joten mittään äkkinessä ei ole odotettavissa. Joka tapauksessa nykyisessä ja lähitulevaisuuden maailmanpoliittisessa tilanteessa Intia on hyvin keskeisessä asemassa.

²⁶⁷ *Strategic Survey 2001/2002*, s. 253 - 264. Läntisessä Intiassa sijaitsevassa Gujaratin osavaltiossa alkuvuodesta 2002 sattuneissa muslimivainoissa kuoli ainakin 1000 ihmistä. Taloudellisesti menestynneen Gujaratin osuus Intian kokonaistuotannosta on 6 %. Levottomuudet ovat tuhonneet talouden rakenteita ja aiheuttaneet yli kahden miljardin dollarin menetykset. Ks. Ian MacKinnon, "Going Up in Flames", *Newsweek* 6.5.2002, s. 57.

²⁶⁸ Anthony Cordesman, *The India-Pakistan Military Balance* (CSIS, Washington, May 2002), Nirmal Ghosh, "India is world's No 3 arms importer and still buying", *The Straits Times*, 3.8.2002 ja Scott Baldauf - V.K. Shashikumar, "India waits, but still war-ready", *The Christian Science Monitor* 14.6.2002.

²⁶⁹ "Triangle of Tension: India, Pakistan and the United States", *Stratfor*-raportti 28.5.2002.

Transatlanttiset suhteet: USA - EU - Nato

Yhdysvaltojen ja eurooppalaisten liittolaisten välisten suhteiden arviointi tuli erityisen ajankohtaiseksi toukokuussa 2002, kun presidentti **Bush teki kiertomatkan läntiseen Eurooppaan ja Venäjälle**. Taustalla oli kiivaaksi yltynyt väittely eurooppalaisten suhtautumisesta Yhdysvaltojen johtamaan terrorismin vastaiseen sotaan ja toisaalta amerikkalais-venäläisen lähentymisen syvyyden ja vaikutuksien arvioinnin tarve.

Jo ennen Bushin matkaa lehdistössä yltyi kirjoittelu sen mahdollisuuksista erimielisyyksien selvittämiseen. Oli helppoa luetella lukuisia riidan aiheita ja vaikea keksiä uusia argumentteja suhteiden parantamiseksi. Yleinen näkemys Länsi-Euroopassa oli, että vanha kiitollisuuden velka toisen maailmansodan ja kylmän sodan ajoilta alkaa olla loppuun maksettu, joten sille ei enää voi rakentaa tulevaisuutta. Terrorismin vastainen sotakin tuntui kaukaiselta, ja arvioitiin amerikkalaisten liioittelevan sitä suuresti, koska he olivat tottumattomia hallitsemaan tilanteita, joissa kysymys oli oman maan konkreettisesta suojaamisesta ulkoisia ja sisäisiä vihollisia vastaan. Sellaiseen eurooppalaiset olivat joutuneet tottumaan jo vuosisatojen ajan. Kytä epäily, että Yhdysvallat pyrkii liioittelemalla terrorismin uhkaa vain laajentamaan vaikutusvaltaansa ja saamaan eurooppalaiset pysymään uskollisina alamaisina maailmanlaajuisessa imperiumissaan. Toisaalta Itä-Euroopassa oli nähtävissä uudenlaista kiinnostusta saada Yhdysvallat vakuuttuneeksi siitä, että läsnäolo Euroopassa olisi amerikkalaisille jatkuvasti hyödyllistä. Venäjällä taas hallitus pyrki vanhan suurvalta-akselin neuvotteluyhteyden palauttamiseen, tällä kertaa aktiivisesti ”länsimielisen” presidentti Putinin toimesta.²⁷⁰

Presidentti Bush aloitti kiertomatkinsa esiintymiset puheella Berliinissä. Etukäteen oli tiedossa, että saksalaisten enemmistö suhtautui sekä häneen henkilönä että Yhdysvaltojen politiikkaa kohtaan varsin suurin varauksin.²⁷¹ Johtavat saksalaispoliitikot pyrkivät rauhoittele-

²⁷⁰ “Chilly in the west, warmer in the east”, *The Economist* 25. - 31.5.2002 ja Julian Borger - Ian Black - Patrick Wintour, “Bush comes face to face with Europe’s distrust”, (kirjoitussarja) *The Guardian* 22.5.2002.

²⁷¹ Ks. “Mehrheit der Deutschen hält Bush für unfähig”, *Der Spiegel* online 17.5.2002. Laajassa mielipidekyselyssä saksalaiset osoittautuivat kaikkein epäluuloisimmiksi Bushia kohtaan, sillä vain 19 prosenttia arvioi hänen toimintaansa positiivisesti. Suurin kannatus Bushille mitattiin Italiassa, 46 prosenttia.

maan mielialoja, ja toisaalta hallitus järjesti Berliiniin äärimmäisen tiukat turvatoimet.²⁷² Vanhempi väki muisteli, kuinka aikaisemmille Yhdysvaltojen presidenteille oli hurrattu Berliinin vierailuilla, mutta nyt sellaisesta tunnelmasta ei ollut tietoaakaan. Vierailu sujui kylläkin rauhallisesti ja presidentin puhe oli sovittelevaan sävyyn laadittu, vaikka siinä ehkä tarpeettoman selväsanaisesti muistutettiin saksalaisia Berliinin piirityksen ja muurin rakentamisen aikoihin syntyneestä kiitollisuudenvelasta amerikkalaisia kohtaan. Toisaalta Bush kehui, kuinka Saksasta oli tullut demokratia ja Yhdysvaltojen liittolainen, joten tapahtuneesta kehityksestä voisivat muutkin ottaa oppia.²⁷³ Kaikkiaan presidentti Bushin Saksan vierailusta jäi vaikutelmaksi jäykkyys ja latteus — ehkä paljolti juuri ylimitoitettujen turvatoimien ja isäntien selvän hermostuneisuuden vuoksi. Kovinkaan paljon ajankohtaisesti tärkeitä asioita ei julkisuudessa käsitelty.

Vierailuosuus Venäjällä oli kiinnostavan juhlava, sillä isäntänä toiminut presidentti Putin näytti entisen keisarivallan loistoa sekä Moskovassa että Pietarissa ja onnistui ilmeisen hyvin nostamaan Venäjän roolia jälleen tasavertaisemmaksi kumppaniksi Yhdysvaltojen rinnalle. Sopimukset ydinaseiden supistuksesta ja taloudellisesta yhteistyöstä oli jo etukäteen arvioitu paljolti hyvän yhteistyöhengen osoituksiksi ilman kovin merkittävää asiasisältöä sinänsä.

Bushin vierailu Pariisiin ja Roomaan tasapainotti maantieteellisesti suhteiden ylläpitoa Eurooppaan ja antoi tilaisuuden osoittaa liittokunnan eheyden olleen ainakin päällisin puolin kunnossa. Italia ja aivan erityisesti pääministeri Silvio Berlusconi, oli tehnyt paljon töitä nostaakseen profiliaan järjestämällä ensimmäisen Naton ja Venäjän välisen huippukokouksen uuden yhteistyösuhteen merkeissä.²⁷⁴

Presidentti Bushin Euroopan matka ja sen yhteydessä järjestetyt juhlavat tilaisuudet hälvensivät joitain epäluuloja, joita oli ennätännyt kertyä kevääseen mennessä, mutta pitempiaikaista vaikutusta ei ollut havaittavissa. Vaikka voidaan epäillä lehdistökirjoittelun kärjis-

²⁷² Ks. esim. "Unheimliches Gefühl", *Der Spiegel* online 18.5.2002. Kyseessä oli ulkoministeri Joschka Fischerin haastattelu, jossa hän varoitti mielenosoituksista ja tunnusti ihailevansa amerikkalaista kulttuuria ja kannattavansa Yhdysvaltojen läsnäolon jatkamista Euroopassa, vaikka erimielisyyksiä onkin ajankohtaisesta politiikasta. Ks. myös Uwe Schmitt, "Verhältnis mässig", *Die Welt* 21.5.2002.

²⁷³ "Remarks to a Special Session of the German Bundestag by President Bush", Berlin 23.5.2002, released by the White House. Kommenteista esim. Ted Widmer, "In shadow of the greats, president proves he's no Berliner", *The Guardian* 24.5.2002. Artikkelin kirjoittaja, entinen presidentti Clintonin avustaja, ei pitänyt yrityksistä matkia aikaisempien "suurten presidenttien" tyliä.

²⁷⁴ Ks. esim. Andreas Middel, "Historisches Treffen in Rom", *Welt am Sonntag* 26.5.2002.

täneen molemminpuolista kritiikkiä ja puhuneen liioittelevan draamatteisesti “kuilusta” Atlantilla, on myös todettava selkeitä intressien eroista aiheutuvia ongelmia, joita ei voida poistaa pr-kampanjoilla. Edellä on jo käsitelty presidentti Bushin tammikuisen linjapuheen aiheuttamaa suuttumusta läntisen Euroopan poliitikkojen ja kansalaisten keskuudessa. Vaikka puhe olikin ehkä suunnattu ennen kaikkea kotimaiseen kulutukseen, sen sävy ja terävät linjaukset hälyttivät.

Suuri yksimielisyys vallitsi poliitikkojen ja tutkijoiden kesken siitä, että Atlantin yli ulottuvat **erimielisyydet** saattavat todella vaarantaa läntisen liittojärjestelmän jatkuvuuden. Siksi niiden analysointi on tarpeen, ja jatkotoimista pitäisi pystyä keskustelemaan avoimesti. Näin on myös tapahtunut, sillä aiheesta on sanottu ja kirjoitettu paljon. Selkeitä ratkaisuja ei sen sijaan ole juuri tarjolla, koska kysymys ei ensisijaisesti ole mistään ajankohtaisista teknisistä ongelmista, esimerkiksi paljon puhutusta sotilaallisesta “teknologiakuilusta” amerikkalaisten ja eurooppalaisten välillä, tai ohimenevistä “väärinkäsityksistä” puutteellisen informaation vuoksi. Taustalla ovat maailmanpoliittisen tilanteen uudet kehityspürteet ja niistä edelleen seuraavat intressien ja poliittisen kulttuurin aikaansaamat uudenlaiset eroavuudet näkemyksissä.

Kaikkea hallitsee kysymys, ovatko Yhdysvaltojen ja läntisen Euroopan maiden edut enää siinä määrin yhteiset, kuin ne olivat kylmän sodan vuosina kommunismia ja Neuvostoliittoa torjuttaessa. Voivatko “maailman epävakaus” ja ennen kaikkea “terrorismi” ylipäänsä tarjota yhteistä uhkakuvaa ja suosittaa uhkien torjumiseen yhteisiä toimia? Toisaalta, ovatko Yhdysvallat ja Euroopan unioni kasvavassa määrin toistensa kilpailijoita vai onko yhä riittävästi yhteisiä etuja takaamaan hyvän yhteistyön jatkuvuuden? Vastauksista näihin kysymyksiin riippuu ennen kaikkea sotilasliitto Naton mutta myös Euroopan unionin tulevaisuus.

Realismin filosofiaan perustuva analyysi kiinnittää huomiota uhkakuvien ja intressien eroavuuksiin ja voimavarojen suuntaamiseen. Tällöin on helppo todeta, ettei Yhdysvaltojen kannalta katsottuna Euroopassa ole enää merkittäviä uhkatekijöitä, jotka pakottaisivat sitomaan sinne voimia tai käyttämään varoja suuriin avustusohjelmiin Marshall-avun tapaan. Myöskään Länsi-Euroopassa ei koeta sellaista sotilaallista uhkaa, jonka torjumiseen kylmän sodan ajan käytännön mukaan tarvittaisiin amerikkalaisten apua. Olisi suorastaan absurdia

väittää, ettei noin 400 miljoonaa rikasta EU-kansalaista pystyisi puolustamaan itseään 150 miljoonaa köyhtynyttä venäläistä vastaan ilman 280 miljoonan asukkaan Yhdysvaltojen apua kaukaa Atlantin takaa. Kysymys onkin sen määrittämisestä, mihin muihin tehtäviin eurooppalaiset mahdollisesti vielä tarvitsisivat Yhdysvaltojen asevoimia ja mistä muista syistä amerikkalaiset ehkä kokevat sitoutumisen Eurooppaan yhä hyödylliseksi.

Puhtaasti geopoliittisesti luonnehdittu **peruste Naton olemasaololle** kylmän sodan aikoihin oli yleisesti tunnettu mutta virallisissa puheenvuoroissa luonnollisesti vaiettu tarkoitus “pitää venäläiset ulkona Länsi-Euroopasta, amerikkalaiset siellä sisällä ja saksalaiset matelana”. Kylmän sodan päättyessä Neuvostoliitto ja Varsovan liitto hajosivat ja Venäjä vetäytyi heikentyneenä kauas itään vanhalle sydänalueelleen. Länsi- ja Keski-Euroopassa monet pelkäsivät yhdistyneen Saksan muodostuvan liian hallitsevaksi, joten se oli edullista sitoa sekä perustamalla Euroopan unioni että antamalla amerikkalaisten edelleen toimia Euroopassa voimien tasapainottajana. Tällainen ajattelu elää vieläkin Saksan itäisten naapurimaiden keskuudessa, joiden mielestä myös vastapaino Venäjän voimalle on yhä hyödyllinen.

Yhdysvalloissa verraten yleisesti vallitseva käsitys Naton ylläpidon ja laajentamisen tarpeelle on viime vuosina ollut viittaaminen välttämättömyyteen hallita Balkanin kriisejä ja vakauttaa poliittisesti Itä-Eurooppaa. Samalla olisi hyvä pitää kyky Venäjän vaikutusvallan “patoamiseen”. Näin varjeltaisiin parhaiten myös Yhdysvaltojen etuja säilyttämällä poliittinen vaikutusvalta Euroopassa. Siitä edelleen koituisi taloudellista hyötyä. Paras keino päämäärän saavuttamiseen on Naton ylläpito ja laajennus itään. Tuollainen ajattelu oli hyvin voimakasta presidentti Clintonin hallinnossa ja on edelleen demokraattien ja republikaanien “eurooppalaismielisten” keskuudessa. Syyskuun 2001 jälkeiset tapahtumat eivät ole sitä perustaltaan vielä murtaneet, mutta on kuitenkin todettu tarve suunnata NATO uusiin tehtäviin, lähinnä terrorismin torjuntaan ja joukkotuhoaseiden leviämisen estämisen.²⁷⁵

Kriitikot ovat vastanneet, ettei ole varmaa, suostuvatko eurooppalaiset heille tarjottuun rooliin Yhdysvaltojen globaali-mittakaavas-

²⁷⁵ Ks. esim. Richard Lugar, “Redefining NATO’s Mission: Preventing WMD Terrorism”, *The Washington Quarterly*, Vol. 25, No 3, Summer 2002, s. 7 - 13, Richard N. Haass, “Charting New Course in the Transatlantic Relationship”, Remarks to the Centre for European Reform, London 10.6.2002, *U.S. Department of State*. Saatavilla: <http://usinfo.state.gov>. Haass painotti sitä, että eurooppalaisten tulisi olla kumppaneita maailmanlaajuisissa tehtävissä.

sa tekemien operaatioiden apuväkenä. Vain Englannista ja toisaalta itäisestä Euroopasta sekä jossain määrin myös Italiasta löytyisi riittävän uskollisia liittolaisia, jotka lähtisivät liikoja kyselemättä tuollaisiin tehtäviin.²⁷⁶ Toiset taas arvioivat, että eurooppalaiset kyllä arvos-televat Yhdysvaltojen voimankäyttöä mutta suostuvat sen johdettaviksi, kun muutakaan ei ole tehtävissä.²⁷⁷

Yhdysvaltojen ja länsieurooppalaisten maiden välisten ongelmien käytännön kantavuutta mitataan, kun marraskuussa 2002 Prahassa pidettävässä huippukokouksessa on ratkottavana **Naton tulevaisuus**, lähinnä itälaajennuksen jatkaminen ja uudet tehtävät. Aiheesta käytävän keskustelun yhteydessä ovat monet muutkin periaatteelliset kysymykset tulleet pinnalle.

Naton itälaajennus on ollut koko kylmän sodan jälkeisen ajan kiistojen kohteena, koska sitä ei voinut perustella aikaisemmalla logiikalla eikä se sopinut kunnolla siihen henkeen, jonka puitteissa Saksan yhdistämisongelmat ratkottiin kesällä 1990. Silloin läntiset johtajat sopivat Neuvostoliiton hallituksen kanssa, että Naton toimintaa ei tulla laajentamaan itään ja entinen DDR jätettiin Naton vakinaisten toimintojen ja ydinaseiden sijoittelun ulkopuolelle. Tämän välipuheen ja Saksan yhdistämisestä tehdyn sopimuksen sisältö joutui Naton osalta muutaman vuoden kuluttua tulkintakiistojen kohteeksi, mikä kuvastaa läntisten mielialojen muutosta itälaajennukselle myönteisiksi huolimatta venäläisten vastarinnasta.²⁷⁸

Naton laajentaminen itään lähti hitaasti liikkeelle, sillä länsieurooppalaisilla ei siihen ollut halua ja Amerikassakin epäroitiin. Saksassa ei haluttu vaarantaa Venäjän-suhteita uusilla häiritsevillä avauksilla, mutta myöhemmin Saksan kanta muuttui myönteisemmäksi, kun saatiin aikaan sopimus Venäjän kanssa. Lähinnä Saksan itäisten naapurien ja Yhdysvaltojen aloitteellisuuden vuoksi laajennushanke kuitenkin eteni ja johti vuonna 1997 kolmen uuden jäsenen kutsumiseen. Puola ja Tshekin tasavalta otettiin jäseniksi lähinnä sijaintinsa ja historiallisten syiden vuoksi ja Unkari edullisen strategisen asemansa vuoksi. Slovenia, Slovakia ja Romania olivat silloin lähinnä mahdolliset

²⁷⁶ Ks. esim. Simon Tisdall, "Bush comes to shove", *The Guardian* 28.3.2002.

²⁷⁷ Stefan Theil - Michael Meyer, "Europe barks. But does it bite?", *Newsweek*, 3.6.2002. s. 18 - 22.

²⁷⁸ Ks. lähemmin Pekka Visuri - Tuomas Forsberg, *Saksa ja Suomi* (WSOY, Juva 1992), s. 153 - 158 ja siinä mainitut sopimukset. Ks. myös Forsberg, *NATO-kirja* (2000), s. 152 - 158.

kandidaatit, mutta ne jätettiin odottamaan. Nyt ne ovat edelleen mukana ehdokaslistalla, johon myös Baltian maat ovat hyvin sijoittuneet. Lisäksi Bulgaria on noussut vahvasti, koska sillä nykytilanteessa on amerikkalaisten kaavailuissa tärkeä geostrateginen asema. RAND:in tutkijan Thomas Szaynan kesällä 2001 tekemässä analyysissa todetaan, että sotilasstrategisin perustein Slovenia ja Slovakia olisivat Yhdysvalloille ja Natolle uusina jäseninä hyödyllisiä, mutta Baltian maihin sisältyy huomattavia riskejä. Hän kuitenkin arvioi, että päätökset viime kädessä tehdään poliittisin perustein. Syksyn 2001 jälkeen Bulgarian ja Romanian merkitys Yhdysvalloille on noussut tuntuvasti.²⁷⁹

Aikaa myöten tärkeispainotukset siis vaihtuvat, kuten myös ehdokasmaiden kansalaisten mielenkiinto koko hankkeeseen. Vielä muutama vuosi sitten Sloveniassa kannatettiin innokkaasti Nato-jäsenyyttä, mutta nyt vastustajilla on enemmistö. Syynä mielenmuutokseen pidetään Balkanin tilanteen rauhoittumista ja Naton luonteen muuttumista.²⁸⁰

Naton itälaajennus varmaankin etenee julkisuudessa esitetyllä tavalla, mutta mielenkiinto on nyt kohdistumassa ennen kaikkea liiton luonteen ja tehtävien muutokseen. Prahan huippukokouksen lähestyessä on käynyt ilmeiseksi, ettei laajennuskysymys enää juuri kiinnostaa länsieurooppalaisia ja kiinnostus on hieman laimennut Amerikassakin. Keskustelu kohdistuu siihen, mitkä tulevat olemaan liiton tehtävät viime kuukausien kokemuksen perusteella ja millaisia rakenteellisia muutoksia ne edellyttävät. Naton toiminnan jatkamista entisillä perusteilla ei pidetä realistisena vaihtoehtona.²⁸¹

Taustalla oleva pohdinta atlanttisten suhteiden tärkeydestä sekä Yhdysvaltojen suhteesta Natoon ja Euroopan unioniin on saanut niin runsaasti uusia aineksia, että asian sulattaminen veisi enemmän aikaa, kuin on käytettävissä ennen Prahan huippukokousta marraskuussa.

²⁷⁹ Ks. esim. George W. Grayson, *Strange Bedfellows. NATO Marches East* (University Press of America, Lanham - New York - Oxford 1999), Thomas S. Szayna, "NATO Enlargement: Forecasting the 'Who' and 'When'", *National Security Studies Quarterly*, Vol VII, No 3, Summer 2001, s. 31 - 92 ja Forsberg (2002), s. 159 - 169. Bulgarian noususta listan kärkisijoille ks. esim. "U.S. - Bulgaria Roundtable", CSIS, 17.6.2002 ja Elizabeth Konstantinova, "Bulgaria's NATO battle", *Jane's Defence Weekly* 28.6.2002.

²⁸⁰ Ks. "Slovenia Sours on NATO", *Toronto Sun/Free Republic* 28.4.2002.

²⁸¹ Howard J. Wiarda, "The Politics of European Enlargement: NATO, the EU, and the New U.S.-European Relationship", *World Affairs*, Vol. 164, No 4, Spring 2002, s. 178 - 197, Tomas Valasek "Coalitions of the Willing? Ease Way for NATO Enlargement", *CDI Weekly Defense Monitor* 11.4.2002, "Congress Endorses NATO Expansion", *Washington Post* 17.5.2002 ja James Goldgeier, "Not when but who", *NATO Review*, Spring 2002. Saatavilla: www.nato.int/.

Useissa kommenteissa on kiinnitetty huomiota siihen, että Naton rakenne ja toimintatavat eivät ole kovinkaan paljon muuttuneet kylmän sodan ajoilta. On kehittynyt valtava, jäykkäliikkeinen byrokratia, joka ei halua muutoksia, vaikka uusi tilanne vaatii toiminnoilta joustavuutta ja irrottautumista sidonnaisuudesta Eurooppaan. Yhdysvallat tarvitsee yhä Natoa toimintansa tueksi, mutta silloin olisi saatava korjaus eurooppalaisten liittolaisten materiaaliin ja henkisiin edellytyksiin osallistua sotilasoperaatioihin. Jos näitä uudistuksia ei tehdä, Natolla ei ole tulevaisuutta.²⁸²

Konservatiivis-republikaanisia käsityksiä Yhdysvaltojen suhteesta Eurooppaan leimaa perustava epäluulo Euroopan unionin päämääriä ja toimintaideoita kohtaan. Sekä Britanniassa että Yhdysvalloissa ollaan taipuvaisia näkemään EU:n yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kehittäminen ja varsinkin itsenäisen kriisinhallintakyvyn luominen tarpeettomana kilpailuna atlanttisten rakenteiden kanssa ja jopa tuhoisana Natolle. Liiton ylläpito ja toiminnan tehostaminen tilanteen mukaan on avainasemassa myös muille transatlanttisille suhteille. Siksi ei saisi tehdä mitään sellaista, mikä heikentää Naton olemassaolon perusteita.²⁸³ Englannissa on myös vahvaa kannatusta ajatukselle, että Natoa ryhdyttäisiin viemään eteen päin lähinnä suurvaltojen voimin, jolloin pienet maat voisivat toimia ensi sijassa apu- ja tukitehtävissä ilman merkittävää osuutta myöskään päätöksenteossa. Tilanteiden ja tehtävien tulisi määrätä toimintaan osallistuvien kokoonpano, kuten Yhdysvallat on esittänyt. Se takaisi myös amerikkalaisten mielenkiinnon Naton ylläpitoon.²⁸⁴

Eurooppalaisten ihmetellessä syitä amerikkalaisten jyrkkiin kantoihin monissa viimeaikaissa kysymyksissä kolumnisti William Pfaff kertoi Britanniassa keväällä pidetystä suljetusta seminaarista, jossa amerikkalaiset konservatiivit selvittivät selkokielellä logiikkaansa: ”Sota pahuutta vastaan” on peruuttamaton ristiretki, jonka yhteydessä ei tunneta kompromisseja. Vain voitto ratkaisee. Tärkein päämäärä on nyt Irakin hallituksen vaihtaminen mieleiseksi, koska se ratkaisee muut-

²⁸² Ronald Asmus, ”NATO in Nöten”, *Süddeutsche Zeitung* 15.5.2002, Paul Ames, ”NATO Seeks New Role After Sept. 11”, *Washington Post* 1.5.2002, Jeffrey Gedmin, ”The Alliance Is Doomed”, *Washington Post* 20.5.2002, Katja Ridderbusch, ”US.-Militär: Nato ist ‘orientierungslos’”, *Die Welt* 22.3.2002 ja Bill Nichols, ”Some observers questioning NATO’s mission” *USA Today* 28.5.2002.

²⁸³ Ks. esim. Bernard Jenkin, ”The War Against Terrorism, The EU’s Response, and the Future of NATO”, *The Heritage Foundation* 7.3.2002.

²⁸⁴ ”Britain rethinks NATO’s role: do the Americans need it?”, *Jane’s Foreign Report* 25.4.2002.

kin ongelmat Lähi-idässä. Se palvelee myös esimerkkinä päättäväisyydestä, jolla Yhdysvallat toteuttaa politiikkaansa. Kaikki näkevät, ettei kannata tukea terroristeja. Kansat koko arabimaailmassa alkavat vaatia itselleen amerikkalaismyönteisiä hallituksia, jotka toteuttavat demokratiaa ja markkinataloutta. Silloin kurjuus päättyy arabimaissa. Jos eurooppalaiset eivät tätä logiikkaa käsitä ja anna tukeaan, Yhdysvallat toimii yksin ja jättää eurooppalaiset pohtimaan omia asioitaan. Sama koskee Natoa, jos se ei taivu tukemaan näitä tehtäviä. Eräät amerikkalaiset osanottajat huomauttivat, että nykyisin Yhdysvalloilla, Israelilla ja Venäjällä on selvästi enemmän yhteisiä näkemyksiä terrorismin vastaisessa liitossa kuin länsieurooppalaisilla. Pfaff teki johtopäätöksen: “Tuli aivan selväksi, ettei Yhdysvalloilla ja sen vanhoilla kylmän sodan aikaisilla liittolaisilla enää ole samanlaista käsitystä tämän päivän maailmantilanteesta ja sen uhkista.” Eurooppalaiset ovat tottuneet omiin terroristeihinsa eivätkä ajattele sellaisia uhkia samassa mitakaavassa amerikkalaisten kanssa.²⁸⁵

Monista amerikkalaisten ja eurooppalaisten ajatustapojen eroja käsittelevistä artikkeleista on syytä poimia lähempään tarkasteluun Robert Kaganin laaja essee *Power and Weakness*²⁸⁶, joka ilmestyi kesäkuussa. Kagan on toiminut Yhdysvaltojen ulkoasiainhallinnon virkamiehenä, on nykyisin tutkijana ja kirjoittaa kolumneja muun muassa *Washington Post* -lehteen. Kun *The New York Times* -lehden toimittaja kävi Euroopassa kyselemässä mielialoja, hän sai vaikutelman, että Kaganin artikkeli oli tarkoin luettu ja pääpiirtein hyväksytty. EU:n komissaari Pascal Lamy ilmoitti pitävänsä siinä esitettyjä havaintoja oikeina. Ranskalainen turvallisuuspolitiikan asiantuntija Francois Heisbourg puolestaan sanoi, että Kaganin kirjoitus kuuluu ajatusten herättäjänä samaan sarjaan kuin Samuel Huntingtonin teesi sivilisaatioiden yhteentörmäyksestä ja Francis Fukuyaman mielipiteet kylmän sodan jälkeisestä “historian lopusta”.²⁸⁷

Kaganin käsityksen mukaan Eurooppa ja Yhdysvallat ovat todella ajautuneet erilleen, eikä kyseessä ole vain ohimenevä vaihe vaan perustava poliittisten maailmankatsomusten ja niiden pohjana olevi-

²⁸⁵ William Pfaff, “The NATO allies are drifting apart”, *International Herald Tribune* 18.4.2002.

²⁸⁶ Robert Kagan, “Power and Weakness”, *Policy Review*, No113, June 2002. Saatavilla: www.policyreview.org/JUN02/kagan_print.html

²⁸⁷ Steven Erlanger, “U.S. disdain provokes new unity in Europe”, *The International Herald Tribune* 22.6.2002.

en historiallisten kokemusten ero. Vaikka Euroopan poliittisella järjestelmällä ja Yhdysvalloilla on yhteinen valistusfilosofian perusta, valistuksen lapset ovat 200 vuoden kuluessa kulkeneet eri suuntiin. Euroopassa oli vallalla voimapolitiikka (Machtpolitik) niin kauan, kuin maanosan suurvallat hallitsivat maailmaa, mutta raastavien sotien ja muiden karvaiden kokemusten kautta Euroopassa on edetty integraatioajatteluun. Yhdysvallat suosii edelleen suoraviivaisia, perinteisen kansainvälisen politiikan käytäntöjen mukaisia toimintaperiaatteita, jotka sisältävät suuria riskejä ja joista halutaan myös päättää itsenäisesti. Kysymys ei ole kuitenkaan kansanluonteiden eroista vaan voimavarojen erojen vaatimasta erilaisesta strategiasta. Amerikkalaiset luottavat voimaan, koska sitä heillä on, kun taas heikentyneet eurooppalaiset ovat luopuneet “imperiumin taakasta” ja joutuneet nöyrytyksien jälkeen opettelemaan “heikkouden strategiaa”, joka luottaa enemmän sovitteluun, laillisuuteen ja yhteisten etujen määrittelyyn.

Koska Eurooppa ei kylmän sodan jälkeen enää ole Yhdysvaltojen kannalta strategisesti tärkeä, ajattelutapojen ero on tullut näkyviin ja kasvaa Kaganin käsityksen mukaan edelleen. Se ilmenee erityisesti suhteessa voiman käyttöön interventioissa. Eurooppalaisten omaksunnan “strategisen kulttuurin” mukaisesti ei enää kannata lähteä sotiin kaukaisille maille, kun taas amerikkalaiset ovat sotatoimiin valmiita luottaen suuriin voimiinsa. Euroopassa nykyisin vallitseva “post-moderni” ajattelu ei usko sankarikertomuksiin ja demokratian väkivaltaisen levittämisen lähetystehtävään vaan tyytyy maanosan integraation kehittämiseen hitaasti ja monien kompromissien avulla. Eurooppalaiset elävät vakiintuneissa oloissa, kun taas amerikkalaiset uskovat elävänsä viidakossa, joka on täynnä vaaroja. Tätä tilannetta eivät amerikkalaiset pysty muuksi muuttamaan, eikä Euroopan mailla puolestaan ole riittävästi vaikutusvaltaa amerikkalaisten päiden kääntämiseen, joten ongelman kanssa on opittava elämään.

Johtopäätöksen erilleen ajautumisesta vievät eräät klassisen realismin pohjalta lähtevät tutkijat vielä pitemmälle ja suosittavat Yhdysvalloille palaamista selkeästi tasapainopolitiikan mallin mukaiseen suurstrategiaan. Maailmanlaajuisen “amerikkalaisen imperiumin” ylläpito käy raskaaksi ja vaaralliseksi, koska vastustajia riittää. Olisi parempi omaksua brittiläisen imperiumin ylläpidossa aikoinaan käytetty menetelmä, jolloin “merentakaisena tasapainottajana” toiminut Britannia ei puuttunut manner-Euroopan asioihin muulloin, kuin ta-

sapainon järkkyyessä liiksi jonkun suurvallan hyväksi. Myös Yhdysvallat sovelsi samanlaista strategiaa menestyksellä aina toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan asti. "Loistavassa eristyneisyydessä" ei ole mitään hävettävää, jos se tuottaa hyvän tuloksen. Etenkin CATO-insituutin piirissä vaikuttaneen koulukunnan taholta on suositeltu Euroopan jättämistä eurooppalaisille ja Aasian aasialaisille, ja myös Kosovon sodan tapaisia interventioita kannattaisi varoa, koska niistä seuraa vain lisää harmeja. "Maailmanlaajuisesti toimivan lastenkaitsoijan" rooli tulee amerikkalaisille liian kalliiksi, eikä esimerkiksi Kiinaa kannata yrittää muuttaa yhteiskuntajärjestykseltään amerikkalaiseksi. Ainoa, mistä pitäisi huolehtia, on merkittävän haastajan nousun estäminen, joskin suurvalloille on suotava oma perinteinen vaikutuspiirinsä. Tämän ajattelun mukaan myöskään Naton laajentumiseen sitoutuminen ei ole hyödyllistä, ja liiton jakaminen eurooppalaiseen ja amerikkalaiseen puoliskoon on luonnollinen asia, vaikka se saattaa johtaa Naton kuihtumiseen. Eurooppalaiset eivät enää suostu Yhdysvaltojen ylivaltaan, joten se on otettava lähtökohdaksi.²⁸⁸

Useat käytännön toimet ovat jo osoittaneet, että Yhdysvallat järjestelee uudelleen asemaansa ja voimiaan Natossa odottamatta marraskuussa Prahassa mahdollisesti tehtäviä päätöksiä. Yhdysvallat on velvoittanut Naton ja samalla Yhdysvaltojen Euroopan joukkojen komentajan valmistelemaan amerikkalaisten asevoimien uudelleenjärjestelyä pitäen silmällä tehtäviä terrorismin vastaisessa sodassa sekä on irrottamassa Atlantin laivastonsa Naton komennosta ja liittämässä sen uuden kotimaan puolustuksesta vastaavan johtoportaan alaisuuteen 1. lokakuuta alkaen. Myös entisen Jugoslavian alueen rauhanturvatehtävistä pyritään nyt entistä selvemmin irti. Nämä toimet merkitsevät siis Naton komennon päättymistä Atlantin takana ja toisaalta amerikkalaisten voimien vähittäistä siirtoa Euroopasta kohti Lähi-itää ja Aasiaa.²⁸⁹

Kiistat kansainvälisen rikostuomioistuimen muodostamisesta ja Yhdysvaltojen siinä yhteydessä kesällä 2002 harjoittama kiristys uhkaamalla lopettaa YK:n alaisen Bosnian rauhanturvaoperaation hälyt-

²⁸⁸ Ks. Benjamin Schwarz - Christian Layne, "A New Grand Strategy", *The Atlantic Monthly*, June 2002. Ks. myös Christopher Layne, "US Hegemony and the Perpetuation of NATO", teoksessa Ted Galen Carpenter (ed.), *NATO Enters the 21st Century* (Frank Cass, London 2001), s. 59-91.

²⁸⁹ Ks. esim. Thomas Ricks, "Bush Backs Overhaul of Military's Top Ranks", *Washington Post* 11.4.2002, Rupert Cornwell, "America may scale down European bases", *The Independent* 12.4.2002 ja "NATO: Angst vor Abkopplung", *Der Spiegel* 29/2002, s. 101.

tivät eurooppalaiset liittolaiset huomaamaan, kuinka vakavasta erimielisyydestä oli kysymys. Asian periaatteellinen merkitys kasvoi, kun verraten vähäiseksi arvioituun oikeuskiistaan kytkettiin koko YK:n rauhanturvaamistoiminnan tulevaisuus.²⁹⁰ Pian osoittautui, että kyseessä oli Yhdysvalloille ideologisesti tärkeä, suurvalta-asemaa koskeva kannanotto, josta amerikkalaiset eivät tulisi perääntymään. Käytännön johtopäätöksenä oli, että eurooppalaisten on todella valmistauduttava hoitamaan oman ja lähialueensa rauhanturvaamisoperaatiot itse. Ensimmäisenä on otettava vastuu Balkanin rauhanturvaamisesta, josta amerikkalaiset ovat poistumassa. Tähän sopiva suorittaja on jo olemassa, nimittäin Euroopan unionin yhteinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka ja sen piiriin kuuluva kriisinhallinta, jonka organisaatio on myös vähitellen pääsemässä jaloilleen.²⁹¹

Pääsihteeri lordi Robertson oli pitkään johdonmukaisesti kiistänyt, että Nato olisi ajautumassa vakavaan identiteettikriisiin. Hänen mielestään kysymys oli lähinnä vain eurooppalaisten liittolaisten sotilaallisen kapasiteetin nostamisesta lähemmäksi amerikkalaisten tasoa, kuten jo useasti oli luvattu. Kesällä 2002 hän kuitenkin ryhtyi vakavammin pohtimaan uudistusvaatimuksia, jotka tulevat ratkaistaviksi Prahin kokouksessa marraskuussa. Robertson ryhmitteli tehtävät uudistukset neljään pääryhmään: (1) liiton itälaajennuksen jatkaminen, (2) Naton ja Venäjän välisen neuvoston toiminnan käynnistäminen ja siihen liittyen rauhankumppanuusohjelmien (PfP) modernisointi, (3) liiton jäsenmaiden sotilaallisen kapasiteetin kasvattaminen ja muuntaminen uusiin tehtäviin sekä (4) terrorismin torjunnan tehostaminen. Lisäksi tulee vihdoin päästä sopimukseen Naton ja EU:n välisistä suhteista ja käytännön järjestelyistä kriisinhallinnan alalla, mihin liittyy ratkaisu Balkanin rauhanturvaamisen jatkamisesta. Erilliskysymyksenä hän mainitsi vielä Naton komentorakenteen ohentamisen ja joustavuuden lisäämisen sekä suhteiden järjestelyn Ukrainaan.²⁹²

Entinen Naton sotilaskomitean puheenjohtaja, kenraali Klaus

²⁹⁰ Ks. "Stakes Too High for U.S. in Peacekeeping Threat", *Stratfor*-raportti 1.7.2002, Barnaby Mason, "Peacekeeping row deepens transatlantic rift", *BBC News* 1.7.2002, Warren Hoge, "U.S. veto on Bosnia vexes Britain", *The International Herald Tribune* 2.7.2002 ja Uwe Schmitt, "USA stürzen Weltsicherheitsrat in eine Krise", *Die Welt* 2.7.2002.

²⁹¹ Ks. esim. Quentin Peel, "Europe must now defend itself", *Financial Times* 8.7.2002 ja Betsy Pisk, "U.S. ready to pull out of Bosnia", *Washington Post* 29.6.2002.

²⁹² Lordi Robertson, "Die Tragödie als Chance. Die NATO nach dem 11. September", *Internationale Politik* 7/2002, s. 1 - 6. Saman sisältöinen artikkeli on luettavissa myös Naton internet-sivuilta julkaisusta *NATO Review*.

Naumann käytti konkreettisempaa ja terävämpää kieltä analysoidessaan Naton ongelmia ja kehittämisen vaihtoehtoja. Hänen mukaansa Nato syyskuussa 2001 päätti kylläkin harvinaisen nopeasti tukeutua artiklan 5 tarjoamiin mahdollisuuksiin tukea hyökkäyksen kohteeksi joutunutta jäsentä. Sitten ei kuitenkaan tapahtunut juuri mitään, mikä antoi aiheen epäillä läntisen Euroopan puolustamiseen Neuvostoliiton uhkaa vastaan keskittyneen Naton olevan myöhemminkin toimintakyvytön tuollaisissa tilanteissa. On siis ollut aivan aiheellista epäillä, kelpaako Nato enää mihinkään. Naumannin arvion mukaan “Nato on nyt käytännöllisesti katsoen kuollut”. Yhdysvallat muodostaa mieluummin uuden liiton Venäjän ja muiden halukkaiden maiden kanssa kuin nojaa vanhan Naton apuun. Naton henkiin herättäminen vaatii perusteellista analyysia mahdollisista tehtävistä. Naton eurooppalaiset jäsenmaat kylläkin toivovat, että mitään ei tarvitsisi muuttaa, mutta se ei sovi amerikkalaisille, jotka puolestaan haluaisivat eurooppalaisten Nato-maiden toimivan jonkinlaisena Yhdysvaltojen apujoukkona terrorismin vastaisessa sodassa ja sotatoimien jälkeen rauhanturvaajina. Euroopassa eivät kansalaiset sellaiseen alisteiseen asemaan suostu, joten ainoaksi käyttökelpoiseksi vaihtoehdoksi jää sopia kaikkien täysipainoisesta osallistumisesta terrorismin vastaiseen toimintaan ja siihen liittyvästä asevoimien modernisointiohjelmasta, jolla eurooppalaiset saatetaan yhteistyökelpoiksi amerikkalaisten kanssa. Silloin taattaisiin myös eurooppalaisten vaikuttaminen päätöksentekoon. Tässä on siis selkeä kehittämisevaihtoehto, jos siihen vain Praha suostutaan.²⁹³

Myös toinen Bundeswehrin evp-kenraali, Kosovon rauhanturvaoperaatiota johtanut Klaus Reinhardt asetti Naton samanlaisten valintojen äärelle. Hän ehdotti kuitenkin eurooppalaisille jäsenmaille keskittymistä erikoisjoukkojen kehittämiseen ja ylläpitämiseen, koska ei ole odotettavissa, että rahaa löytyisi asevoimien laajempaan modernisointiin. Lisäksi pitäisi kehittää johtamisjärjestelmiä ja strategista liikkuvuutta lento- ja merikalustolla.²⁹⁴

Suuret odotukset kohdistuvat siis marraskuiseen Prahan huipukokoukseen, johon mennessä on määrä valmistella sekä Naton

²⁹³ Klaus Naumann, “Das Bündnis vor dem Aus? Gedanken über die Zukunft der NATO”, *Internationale Politik* 7/2002, s. 7 - 14. Samoja asioita sisältävä artikkeli löytyy myös Naton internet-sivuilta, julkaisusta *NATO Review*.

²⁹⁴ “Die letzte Chance der Nato”, *Die Welt* 25.7.2002.

tehtävien ja rakenteiden uudistussuunnitelma että liiton laajennusehdotus. Kesän 2002 kuluessa on käynyt kuitenkin ilmi, etteivät näkemyserot Pohjois-Atlantin liiton piirissä ole suinkaan pienentyneet. Ne koskevat monia asioita alkaen Lähi-idän politiikasta ja varsinkin suhtautumista Irakiin sekä päätyen tulevaan työnjakoon mahdollisissa Naton ulkopuolisissa tehtävissä. Näihin ongelmiin liittyvät erilaiset käsitykset kansainvälisestä oikeudesta ja talouspolitiikasta. Brittiläinen kommentaattori John Simpson totesi mielialojen maassaan heikentyneen: “En ole 32 vuotta kestäneen kansainvälisen politiikan tarkkailuni aikana nähnyt koskaan Britannian ja Yhdysvaltojen olevan näin etäällä toisistaan kuin nyt”.²⁹⁵

Myöskään liiton laajennuskysymys ei ole vielä ratkaistu, vaikka Nato-maiden on onnistunut lieventää Venäjän vastarintaa. Ei nimittäin ole saatu yksiselitteisen myönteisiä kokemuksia edellisestä laajennuskierroksesta, vaikka se kohdistui aikoinaan Varsovan liitosta irtautuneihin Keski-Euroopan “mallimaihin”. Uudet jäsenet eivät ole olleet kovinkaan innokkaita noudattamaan saamiaan asevoimien ja yhteiskunnallisia kehittämisohjeita, sen jälkeen kun jäsenyys oli varmistunut. Koko itäisen Euroopan kehitys on ollut odotuksia heikompi, joten uusista jäsenistä saattaa tulla Natolle raskas taakka.²⁹⁶ On ymmärrettävää, että monet Yhdysvalloissa katsovat vastuun Itä-Euroopan maiden demokratisoimisesta ja taloudellisesta jälleenrakennuksesta kuuluvan lähinnä Euroopan unionille.

Monet ajankohtaiset kiistakysymykset liittyvät läheisesti Yhdysvaltojen suunnitelmiin kaataa Irakin hallitus tavalla tai toisella. Sitä koskevien päätösten valmistelun aikaan ajoittuu myös Saksassa vaalitaistelu syyskuun lopulla pidettäviin liittopäivävaaleihin. Nykyinen “punavihreä” hallitus ei ole kaihtanut ottaa yhdeksi tärkeäksi teemaksi Saksan sotaan osallistumisen vastustamista. Liittokansleri Schröderin mukaan edes “maksumiehen” rooli ei nyt tule kysymykseen.²⁹⁷ Riippumatta tulevasta vaalituloksesta on tärkeän Nato-maan hallituksen ottama kanta huomiota herättävän tiukka.

²⁹⁵ John Simpson, “Arrogant Bush shakes British bedrock of Atlantic Alliance”, *Telegraph* online 30.6.2002.

²⁹⁶ Ks. esim. Charles Gati, “All That NATO Can Be: To Prague and Beyond”, *The National Interest* No 68, 2002.

²⁹⁷ Ks. “Schröder warnt vor Irak-Einsatz und lehnt Kostenbeteiligung ab”, *Die Welt* 5.8.2002 ja Toby Helm, “Schröder stakes poll chances on Iraq peace vote”, *Telegraph* online 5.8.2002

Euroopan unionin näkymät

Kylmän sodan päättyessä Euroopan yhteisön pohjalle muodostetun Euroopan unionin oli määrä antaa talousyhteisölle selkeä poliittinen toimintakehys, ja sen tuli saada vähitellen myös itsenäistä toimivaltaa valtioiden perinteisesti hallitseman ulko- ja turvallisuuspolitiikan alalla. Alku ei ollut lupaava, sillä etenkin Jugoslavian hajoamissotien yhteydessä EY/EU osoittautui hyvin voimattomaksi toimijaksi, jonka piirissä puhuttiin paljon ja tehtiin vähän. EU pysyi lähinnä talousyhteisönä, ja Nato keskittyi hoitamaan Euroopassa asevoimaa vaativia turvallisuuspoliittisia tehtäviä. Kosovon kriisi ja siitä keväällä 1999 seurannut sota oli viimein riittävä sysäys EU:n oman kriisinhallintavoiman kehittämishankkeille, mutta tuskin kukaan odotti siinä edetävän kovin nopeasti. Taloudellisella alalla sen sijaan asiat sujuivat paremmin suunnitelmien mukaan, sillä kunnianhimoisena pidetty sisämarkkinaohjelma täydentyi aikataulun mukaisesti yhteisvaluutta euron käyttöön otolla. Oli siis aiheellista ryhtyä pohtimaan, mikä olisi unionille seuraava tärkeä kehittämiskohde.

EU:n laajennus itään on suuri ja tärkeäksi nähty tehtävä. Se on edennyt hitaasti, mutta kaikkien odotuksetkaan eivät ole olleet kovin korkealla. Monien länsieurooppalaisten mielestä on ollut parempi, että EU keskittyi ensin integraation “syventämiseen” talouden ja politiikan alalla, ennen kuin oli järkevää lähteä unionin laajentamiseen entisiä Efta-maita Itävaltaa, Ruotsia ja Suomea kauemmaksi.

Tässä ei ole aiheellista ryhtyä käsittelemään EU:n kehittämiseksi tehtyjä lukuisia ehdotuksia ja parhaillaan työskentelevän tulevaisuuskonventin toimintaa muuten kuin siltä osin, kuin ne liittyvät suoranaisesti syksyn 2001 jälkeen tapahtuneeseen maailmanpolitiikan kehitykseen. Euroopan unionia ei myöskään ole syytä pitää yhtenäisenä poliittisena toimijana, vaan sen päätöksien teossa ja toimeenpanossa on jäsenmailla ratkaiseva merkitys.

Euroopan integraation päämäärä ja unionin luonteenlaatu on pysynyt pohdintojen kestoaiheena. Usein toistetun teesin mukaan integraatio on ennen kaikkea “rauhan projekti”, joka alkoi Saksan ja Ranskan suhteiden tiivistämisestä siinä määrin, että sota noiden maiden välillä tulisi mahdottomaksi. Tuosta ytimestä — entiseltä, 1200 vuotta sitten Kaarle Suuren hallitseman valtakunnan alueelta — liik-

keelle lähtenyt rauhanomaista “turvallisuusyhteisöä” laajennettiin ensin Länsi- ja Pohjois-Eurooppaan ja pyritään nyt edelleen laajentamaan kohti itää ja etelää aina läntisen Euroopan geopolittisesti sopiviksi katsotuille rajoille saakka. Ne löytynevät jostain entisen Neuvostoliiton tai Venäjän keisarikunnan sydänalueiden länsirajan tienoilta, sillä on vaikea kuvitella, että EU pystyisi sulauttamaan itseensä Venäjää ja Ukrainaa sekä leviämään ilman vakavia identiteetti-ongelmia Aasian puolelle.

Euroopan unioni ei ole ehjä valtakunta, ei edes monikansainen imperiumi tai nykyaikainen liittovaltio vaan aivan uudenlainen ja omaperäinen integraatiomuodostelma. Siinä toimivalta on hajautettu eri asioissa eri lailla toimeen heikohkon, Brysselissä sijaitsevan “keskukseen” ja jäsenmaiden välille. Toimivallan jako ja siitä alinoma käytävät kiistat ovat EU:n luonteenpiirre, jota ei voi selittää pätevästi kansainvälisen oikeuden ja valtiollisia suhteita tutkivan perinteen pohjalta. Maastrichtin sopimuksessa määriteltiin unionille tärkeä asioiden jako kolmeen “pilariin”. Niistä ensimmäinen käsittää “yhteisöasiat”, lähinnä Euroopan yhteisön ylikansalliseen päätöksentekoon kuuluvat taloudelliset kysymykset. Toiseen kuuluu yhteinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka, josta päätetään lähinnä hallitusten välisenä yhteistyönä. Kolmannen pilarin asiat ovat noiden päätöksentekomallien välimaastoon sijoitettavia sisä- ja oikeusasioita, jotka tulivat syksyn 2001 tilanteessa entistä tärkeämmiksi EU:n toiminnan kohteiksi.

Unionille asetetuista päämääristä ja integraation kehityshistoriasta seuraa, että EU on luonteeltaan **siviilivalta**. Se tarkoittaa myös, ettei EU voi toimia perinteisen suurvallan tapaan vaan tarvitsee päätöksentekoon aikaa ja tuottaa kompromisseja, jotka eivät saa juuri ketään kovasti innostumaan tehokkaaseen toimintaan. EU:lta puuttuu kansallisvaltioille ja imperiumeille ominainen identiteetti, joka herättäisi EU-kansalaisten motivaation ja saisi heidät tekemään uhruksia yhteisen hyvän vuoksi, jopa asettamaan henkensä alttiiksi puolustaessaan yhteisön etuja. Motivaatiota voidaan EU:ssa luoda rahalla ja sosiaalisella turvallisuudella, ei siten kuin kansallisvaltioissa on ollut tapana liehuvilla lipuilla ja johtajien vetoimuksilla kansan solidarisuuteen. Nämä piirteet selvästi haittaavat pyrkimyksiä kehittää EU:sta tehokas ulkopoliittinen toimija, eivätkä sitä monet EU-kansalaiset myöskään halua. Syyskuun 2001 jälkeen on ollut havaittavissa turvallisuusnäkökohtien uusi painotus, mutta se kohdistuu ennen kaikkea

“kansalaisturvallisuuteen”, ei suojautumistarpeeseen ulkopuolisia sotilaallisia hyökkäyksiä vastaan.

EU voi parhaiten vaikuttaa ulkopuolisiin maihin siviilimäisin keinoin, lähinnä omalla esimerkillään rauhanomaisten, demokratiaan pohjautuvien ratkaisujen hyödyllisyydestä sekä tarjoamalla taloudellista ja asiantuntija-apua kuten myös avustamalla kriisien kohteiksi joutuneilla alueilla laajamittaisessa yhteiskuntarakenteiden vakiinnuttamisessa. Tällaisesta toiminnasta esimerkkinä on Balkanin vakauttamissopimus, jota alettiin toteuttaa Kosovon sodan jälkeen. EU:n menettelmät eivät yleensä ole tehokkaita akuutissa kriisitilanteessa, kuten on viimeksi nähty Lähi-idän kriisin yhteydessä.

Keskeinen kysymys EU:n ominaislaadun pohdinnassa on myös itse **integraatioprosessin luonne**. Integraatioteoriat eivät ole olleet tähänastisten ratkaisujen pohjana vaan kulloisenkin tilanteen vaatimat käytännön tarpeet, eivätkä ne pysty antamaan tyydyttäviä vastauksia esimerkiksi siihen, pitäisikö integraation ylipäänsä jatkua, jotta unioni säilyisi toimintakykyisenä. Yhden koulukunnan mukaan kehityksen on vietävä kohti Rooman sopimuksessa aikoinaan mainittua “Euroopan kansojen yhä tiiviimpää unionia”, mikä tarkoittaisi eurooppalaista liittovaltiota. Toista puolta asteikolla edustaa käsitys, että jo Euroopan tulliliitto on ollut riittävä päämäärä, joten ulko- ja turvallisuuspolitiikka voidaan aivan hyvin jättää valtioiden keskinäisen yhteistyön varaan. Euroopan unionilla ei myöskään olisi mitään sisäistä pakkoa aina vain “syventää” integraatiota, vaan ylikansallisia elementtejä voidaan myös purkaa, jos niitä ei pidetä legitimeinä ja muutenkin tarpeellisina.²⁹⁸ Tällaisten epäilyjen esittäminen ei kuitenkaan ole “poliittisesti korrektia”, joten ne ovat jääneet lähinnä Länsi-Euroopan populististen pienpuolueiden vaalivalteiksi.

Euroopassa vuonna 2002 vallitsevassa tilanteessa on ollut havaittavissa merkkejä valtiokeskeisyyden paluusta ja federalististen hankkeiden heikkenemisestä. Tämä vastaa maailmanpolitiikassa erityisesti syksyn 2001 jälkeen vahvistunutta yleistä kehitystä. Selkein näyttö trendistä on kansallisia arvoja ja kansallista etua korostaneiden oikeistopuolueiden menestyminen useissa EU-maissa pidetyissä vaaleissa, mikä on pakottanut myös integraatiomyönteiset vasemmisto-

²⁹⁸ Ks. esim. Laura Cram - Desmond Dinan - Neill Nugent (eds.), *Developments in the European Union* (MacMillan Press, London 1999), s. 3 - 19 ja 353 - 365 ja Peter Ekholm - Aarne Nurmio, *Suunnaton EU? Kysymyksiä Euroopan tulevaisuudesta* (Sitra - Atena, Juva 1999), s. 37 - 57.

puolueet painottamaan enemmän kansallisia teemoja.²⁹⁹ Ilmiö liittyy myös sellaisen ilmapölyn vahvistumiseen Euroopassa, joka vastustaa kansainvälisen talouden ehdoilla edennyttä globalisaatiota ja Yhdysvaltojen valta-asemaa. Kansalaiset haluavat entistä selvemmin pitää päätösvallan oman kontrollinsa piirissä.

EU:n itälaajennus on edennyt hyvin verkkaisesti, jos vertailukohtana pidetään Naton laajennuksen alkua, eikä siihen kohdistu nytkään kovin innostuneita odotuksia sen paremmin vanhoissa EU-maissa kuin jäsenhedokasmaiden kansalaisten keskuudessa. Kysymys ei välttämättä ole EU-vastaisuudesta sinänsä vaan erilaisista integraatio-odotuksista ja laajentumisen ehdoista. Tärkeänä syynä vastahakoisuuteen on lännessä pelko laajentumiseen liittyvistä kustannuksista ja halpatyövoiman saapumisesta, kun taas itäisessä Euroopassa peikkoina nähdään EU-byrokratian suuri valta ja uudet lainsäädäntövelvoitteet. Hallitusten virallinen politiikka on yleensä kuitenkin laajennukselle myönteisempää.³⁰⁰

Hakijamaista EU:lle myönteisin mieliala on Unkarissa, Slovakiassa ja Kyproksessa, kun taas Baltian maissa ja Maltalla kannatus ei nouse yli 50 prosentin. Verraten harvat uskovat hyötyvänsä siitä, että hänen maansa liittyisi Euroopan unioniin, mutta tutkijoiden arvion mukaan kansanäänestykset tuskin antavat jäsenyydelle kielteistä tulosta. On siis mahdollista, että vuonna 2004 unioniin liittyisi peräti 10 uutta jäsentä, mutta yhtä lailla mahdollista on, että liittyminen kaikkien tai useiden maiden osalta yhä lykkääntyy.³⁰¹ Hallintorakenteiden ja päätöksentekomekanismien suunnittelussa on joka tapauksessa lähdeittävä mahdollisuudesta, että unioniin kuuluisi vuosikymmenen päästä mahdollisesti 27 jäsenmaata. Nykyiset rakenteet ovat paljolti yhä peruja alkuperäisestä kuuden maan talousyhteisöstä, eivätkä voi toimia tehokkaasti yli nelinkertaisesti laajentuneessa ja kulttuuriltaan heterogeeniseksi muuttuneessa unionissa.

Perustava ongelma ja samalla tärkein haaste EU:n laajennushankkeelle on lopulta **itäisen Euroopan kehityksen hitaus** tai peräti takaperoisuus kylmän sodan päättymisen jälkeen. Odotukset kom-

²⁹⁹ Ks. esim. Ian Black - John Hooper, "Schröder alarm at speed of EU integration", *The Guardian* 1.5.2002

³⁰⁰ Ks. esim. "Is the venture now in peril?", *The Economist* 8. - 14.6.2002, s. 27 - 28.

³⁰¹ Ks. esim. Hans-Jörg Schmidt, "Prag steht ein harter Kampf mit den Euroskeptikern bevor. Nur 42 Prozent der Tschechen wollen den Beitritt", *Die Welt* 24.7.2002 ja Minna Nalbantoglu, "Innon puute uhkaa EU:n laajentumista", *Helsingin Sanomat* 1.8.2002.

munistivallan kukistumisen aikoihin olivat korkealla. Liberaalidemokraattisten ja markkinatalouden arvojen yleispätevyys kirjattiin luke-mattomiin asiakirjoihin. Vallitsi varsin yleinen käsitys, että sosialisti-sen suunnitelmatalouden romahduksen jälkeen pelkkä talousjärjestel-män muutos jo parantaisi tilannetta. Entisten sosialistimaiden talouk-sien liberalisointi johtaisi itsestään pienen siirtymäajan jälkeen uuteen nousuun, jolloin elintaso kohoaisi kohta myös läntisen Euroopan ta-salle. Myönteisenä esimerkkinä haluttiin esittää Puolan “suuri pama-us”, jolloin hinnat vapautettiin kertarysäyksellä ja sitä seurannut in-flaatio saatiin lopulta pysäytetyksi ilman, että olisi nähty suurta yhteis-kunnallista kuohuntaa. Siellä kokeilua paljolti ideoi taloustieteilijä Jeffrey Sachs, jonka neuvojen mukaan samaa kokeiltiin myös Venäjäl-lä mutta huomattavasti heikommin tuloksin.

Runsaan kymmenen vuoden kokemuksella voidaan nyt todeta, ettei “siirtymätalouksien” edistyminen ole ollut läheskään toivotun kal-taista. Juuri missään ei ole saavutettu edes vuoden 1990 reaalista tuo-tannon tasoa. Yksityistäminen on tuottanut useissa tapauksissa kiel-teisiä tuloksia joko tuotannon tai omaisuuksien uusjaon kannalta. Tu-loerot ovat kasvaneet hillittömän suuriksi, mikä vaarantaa sosiaalisen turvallisuuden. Jeffrey Sachsin mukaan talouden edistyminen on kor-reloinut vahvasti etäisyyteen Länsi-Euroopasta. Tilanne huonontuu, mitä idemmäksi mennään. Se johtuu paljolti sijoittajien epävarmuu-desta, sillä EU:n läheisyys ja mahdollisuus jäsenyyteen houkuttelevat sijoittajia, kun taas kauas itään epävarmoihin oloihin ei uskalleta men-nä.³⁰²

Monista laajennukseen liittyvistä poliittisista ongelmista mainit-takoon Venäjän kansalaisten kauttakulun järjestäminen federaation eril-lisalueelle Kaliningradiin. Tähän asti se on sujunut Venäjän ja Liettu-an välisillä sopimuksilla, mutta EU on vaatimassa venäläisiltä kautta-kulkijoilta viisumia, jos Liettuasta tulee unionin jäsen. Venäjä ei tähän helpolla suostu, mutta EU:n neuvottelijat ovat olleet tiukkoina, koska ei ole haluttu tehdä poikkeuksia Schengen-sääntöihin. Asia ratkennee aikanaan poliittisella kompromissilla, mutta sitä ennen voidaan nähdä vielä monta aloitetta ja sooloesitystä, kuten Ranskan presidentin lupa-

³⁰² Jyri Raivio, “Sosialistimaiden tuskainen tie kapitalismiin”, *Helsingin Sanomat* 17.6.2002. Ks. myös Michael Ludwig, “Katerstimmung in Polen. Die Sehnsucht nach dem Sozialismus macht das Regie-ren schwer”, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 12.8.2002. Puolalaisista noin puolet katsoo olojen kommu-nistiaikana olleen paremmat kuin nyt. Vaikka mielipidemittaus ilmentäisi myös yleistä tyytymättö-myyttä, epäluottamus viime vuosien hallituksia ja protestimieliä kapitalismia kohtaan on selvästi todettu — EU:n läheisyydestä riippumatta tai juuri sen vuoksi.

us Venäjälle, ettei viisumeja tarvita. Toisaalta tilanne tarjoaa mahdollisuuksia kaupankäyntiin, johon saatetaan sotkea myös Suomen Viipurin risteilyjen tapaisia viisumiongelmia.

Euroopan unionilla ja Venäjällä on ollut jo muutaman vuoden voimassa kumppanuussopimuksia, jotka sisältyvät vuonna 1999 virallistettuun EU:n yhteiseen Venäjän-strategiaan (EU Common Strategy on Russia). Perustava ongelma EU:n suhteessa Venäjään on ollut se, että tavoitteeksi on asetettu Venäjän muuttaminen EU:n kaltaiseksi yhteiskunnaltaan ja toimintatavoiltaan. EU:n piirissä on yritetty harjoittaa eräänlaista “arvojen vientiä”, joka lähentelee “kulttuuri-imperialismia”. Kun tulokset ovat olleet heikkoja, on koko kumppanuusprojektia vaivannut ponnettomuus. Venäjä puolestaan on pyrkinyt taktikoimaan suhteillaan Euroopan unioniin tasapainottaakseen Yhdysvaltojen voimaa. Kun molempien osapuolten tavoitteenasettelu ja menetelmät ovat olleet näin ristikkäiset, ei tältä pohjalta ilmeisesti voida jatkaa, vaan on saatava aikaan uudenlaisia, käytäntöä paremmin palvelevia ratkaisuja. Ne voivat pohjautua esimerkiksi alueelliselle vuorovaikutukselle, vaikkapa EU:n pohjoisen ulottuvuuden merkeissä, joskin silloin on myös odotettavissa ongelmia Venäjän alueiden ja keskushallinnon välisissä suhteissa.³⁰³

Vaihtoehtona ja täydennyksenä EU:n yhteiselle Venäjän-strategialle luonnollisesti säilyy valtioiden tai alueiden välinen suora yhteistyö. Sellaista on harrastanut erityisesti Saksa, mutta myös Ranska pyrkii ylläpitämään suoria suhteita omilla ehdoillaan. Venäjän naapurimaa Suomi joutuu jo monista käytännön syistä hoitamaan suhteita ohi EU:n, mutta tämän toiminnan laajuus ja tarkoitusperät ovat jatkuvasti keskustelun kohteena.

EU:n laajennus tuo myös esille kysymyksiä suhtautumisesta uusiin, itärajan takaisiin naapureihin. Ukraina, Valko-Venäjä ja Moldova ovat taloudellisten vaikeuksien ja sisäpoliittisen kuohunnan kourissa, mikä merkitsee turvallisuusriskejä ja laajamittaisen rikollisuuden leviämisen vaaraa. Yleisesti epäillään, etteivät Puola, Slovakia, Unkari ja Romania pysty pitkään aikaan tiivistämään itärajojaan ongelmien torjumiseksi, joten on löydettävä muita ratkaisuja tilanteen

³⁰³ Hiski Haukkala, *Two Reluctant Regionalizers? The European Union and Russia in Europe's North* (Ulkopoliittinen instituutti, UPI Working Papers 32 (2001), erityisesti s. 6 - 9 ja 25 - 30. Ks. myös Hiski Haukkala - Aaro Toivonen, “The EU Common Strategy on Russia: in Search of the Foundations of European Foreign Policy”, *The Yearbook of Finnish Foreign Policy 2002*, s. 54 - 65.

hallintaan. Uudenlaisen “rautaesiripun” rakentamista EU:n itärajalle ei muutenkaan pidettäisi suositeltavana.³⁰⁴

Yhteinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka on ollut Maastrichtin sopimuksen teosta vuonna 1991 lähtien sekä kehittämisen että monien väittelyjen kohteena. Sen saavutuksiin ei yleensä ole oltu tyytyväisiä, kun unionin toiminta on erilaisissa kriisitilanteissa ollut hidasta ja ponnetonta verrattuna tyypilliseen suurvallan kriisikäyttäytymiseen. Kontrasti on ollut erityisen selvä Yhdysvaltoihin nähden. Käytännössä EU:n suuret jäsenmaat ovat toimineet hyvin itsenäisesti kriisitilanteen sattuessa, usein jopa selvästi EU:n yhteisiä päätöksiä vastustaen. On ollut tavanomaista, että Englanti, Ranska ja Saksa lähettävät kulloisellekin konfliktialueelle omat edustajansa, jotka esittävät toisistaan poikkeavia näkemyksiä ja antavat helposti lupauksia koko EU:n nimissä. Yhteisestä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta päätetään hallitusten välisesti neuvostossa, mutta myös komissiolla on siinä osuutensa. Ministerineuvoston alaisuudessa toimivan EU:n ulkopoliittikan “korkean edustajan” viran perustaminen on jossain määrin vähentänyt unionin edustukseen liittyviä ongelmia.

Ulkopoliittisen päätöksenteon hajautuminen ministerineuvoston ja sen puheenjohtajamaan sekä toisaalta komission ja vieläpä parlamentinkin tahoille on aiheuttanut haitallista kilpailua ja tehottomuutta. On nähtävissä, että EU:n laajennuksen myötä nämä ongelmat vain kasvaisivat, jollei ainakin puheenjohtajakysymystä ratkaista uudella tavalla.

Monien epäonnistumisien jälkeen EU:n toiminta Makedonian kriisin selvittelyssä vuonna 2001 oli selvästi tehokkaampaa kuin aikaisemmissa tapauksissa Jugoslavian hajoamissotien aikana. Ansio kuuluu paljolti ulkopoliittiselle edustajalle Javier Solanalle, jonka aktiivisuus ja neuvottelutaidot tuottivat tulosta. Lisäksi Makedonia oli EU:lle “sopivan kokoinen kriisi, sopivalla alueella”, jotta unionin päätöksentekokoneisto pystyi sen hallitsemaan. Myönteinen kokemus on antanut entistä paremman lähtökohdan EU:n aktiivisemmalle roolille nimenomaan Balkanilla.³⁰⁵

³⁰⁴ Ks. esim. Christian Caryl, “Trouble Next Door”, *Newsweek* 12.8.2002, s. 16 - 19.

³⁰⁵ Ks. Claire Piana, “The EU’s Decision-Making Process in the Common Foreign and Security Policy: The Case of the Former Yugoslav Republic of Macedonia”, *European Foreign Affairs Review* 7/2002, s. 209 - 226.

EU:n kriisinhallintakyvyn ja puolustuspolitiikan kehittämisen tapahtuu yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan alaisena. Hankkeesta on käytetty nimitystä “eurooppalainen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka” (engl. European Security and Defence Policy = ESDP) tai myös “yhteinen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka” (CESDP). Kehitystyö lähti liikkeelle varsinaisesti Helsingin Eurooppa-neuvostossa 1999 tehtyjen päätösten pohjalta, mutta monet keskeiset kysymykset ovat yhä avoinna eikä käytännön toimintakykyä ole saavutettu huolimatta sitä koskeneesta poliittisesta julistuksesta. Onkin aiheellisesti esitetty näkemyksiä, että vuosi 2001 ei vastannut odotuksia, vaan ESDP-ohjelmat etenevät liian hitaasti. Siihen tärkeänä syynä on ratkaisematta jäänyt kysymys Naton resurssien käytöstä EU:n kriisinhallintaoperaatioissa ja yleensäkin voimavarojen puute, mutta myös näkemuserot koko hankkeen hyödyllisyydestä ja käytännön toteutuksesta ovat todellisia.³⁰⁶

On tehty verraten pitkälle meneviä ehdotuksia myös EU:n yhteisen puolustuspolitiikan tiivistämiseksi, jopa alueen yhteiseen puolustukseen saakka, mikä käytännössä tarkoittaisi EU:n muuttumista sotilasliitoksi ja ehkä yhteisen Eurooppa-armeijan synnyttämistä. Tähän liittyisi jäsenmaiden puolustuspolitiikan vaiheittainen yhtenäistäminen, samaan tapaan kuin tehtiin talouspolitiikassa siirryttäessä talous- ja rahaliiton puitteissa yhteisvaluuttaan.³⁰⁷ Esitykset yhteisestä puolustuksesta eivät kuitenkaan ole saaneet laajalti hyväksyntää, eikä myöskään tilannekehitys syksyn 2001 jälkeen ole puolustuspolitiikassa suosinut yhteisöllisyyttä. Pikemminkin on ollut nähtävissä paluuta kansalliseen päätöksentekoon ja asevoimien käyttöön, vaikka se tapahtuisi liittoutuman puitteissa.

Syyskuussa 2001 Yhdysvaltoja vastaan tehdyt terrori-iskut syäsivät EU:n piirissä heti liikkeelle päätösprosessin, jolla haluttiin tehostaa **terrorismin vastaisia toimia**. Valtioiden ja hallitusten päämiesten muodostama Eurooppa-neuvosto piti 21. syyskuuta ylimääräisen kokouksen, jossa ilmaistiin tuki Amerikan kansalle ja luvattiin yhteistyötä oikeuden saattamiseksi voimaan. EU korosti YK:n merkitystä terrorismin torjunnassa ja päätti laajasta toimintaohjelmasta ter-

³⁰⁶ Ks. esim. Maartje Rutten, “Stagnation of the ESDP”, *ISS Newsletter* No 1, February 2002.

³⁰⁷ Gilles Andréani - Christoph Bertram - Charles Grant, *Europe's Military Revolution* (Centre for European Reform, London 2001), Mark Schoeff, *European Unity* (CSIS 18.4.2002), ja Christoph Schwennicke, “Klose setzt sich für EU-Armee ein”, *Süddeutsche Zeitung* 6.6.2002.

rorismia vastaan. Siihen kuului ensinnäkin taloudellisia kontrollitoimia sekä “kolmannesta pilarista” muun muassa yhtenäinen epäiltyjen henkilöiden pidätyskäytäntö. Hieman myöhemmin määritettiin myös, mitä tarkoitetaan “terrorismilla”. Yhteisen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan alaan kuuluvia valmisteluja päätettiin tehostaa mutta ei määritetty tehtäväksi erityisiä käytännön toimia ESDP-hankkeen piirissä. On arvioitu, että siinä on edelleen EU:n terrorismin vastaisen toiminnan heikoin lenkki, sillä valtiot eivät ole halunneet alistaa sotilaallista päätöksentekoaan EU:lle. Esimerkiksi Englanti ja Ranska osallistuivat Afganistanin sotatoimiin sopimalla asioista suoraan Yhdysvaltojen kanssa. EU:n vahvuudet ovat siviilimäisissä toiminnoissa, ennen kaikkea taloudellisissa ja poliisitoimissa sekä kriisinhallinnan että terrorismin torjunnan alalla.³⁰⁸

Euroopan unionin piirissä on kuitenkin tehty useita päätöksiä, joilla tehostetaan myös **sotilaallista kriisinhallintakykyä**. Jäsenmaat ovat luvanneet asettaa kriisinhallintatehtäviin yhteensä vähintään 60 000 sotilaan joukot. Yhteisiä hankkeita on muun muassa tiedustelukyvyn parantaminen omalla satelliittivalvonnalla, oman satelliittipaikannusjärjestelmän rakentaminen ja ilmakuljetuskyvyn kehittäminen uusilla raskailla kuljetuskoneilla.

Mainitut hankintaohjelmat alkavat tuottaa tulosta vasta muutama vuoden kuluttua. Perustavana ongelmana on Naton resurssien, käytännössä lähinnä Yhdysvaltojen avun, saaminen EU:n oman alueen ulkopuolelle ulottuviin tehtäviin, vaikka toisaalta Natoon kuuluvat EU:n jäsenmaat voivat ristiriitatilanteessa kylläkin ottaa omat voimavaransa irti Naton määräysvallasta.

Yhdysvallat ja jossain määrin myös Englanti ovat pyrkineet jarruttamaan EU:n sotilaallisia yhteishankkeita pelätessään niiden heikentävän Natoa ja tuottavan päällekkäisyyttä amerikkalaisten järjestelmien kanssa. Merkittävin kiista on käyty EU:n satelliittipaikannusjärjestelmästä Galileo, joka selvästi kilpailee amerikkalaisen GPS:n kanssa. Keväällä 2002 saatiin vihdoinkin aikaan päätös hieman yli kolme miljardia euroa maksavan Galileo-järjestelmän kehittämisestä. Jos se toteutuu myös käytännössä, EU saa nykyistä tuntuvasti enemmän itsenäistä toimintakykyä sekä siviili- että sotilasteknologian aloilla, sillä

³⁰⁸ Ks. Simon Duke, “CESDP and the EU Response to 11 September: Identifying the Weakest Link”, *European Foreign Affairs Review* 7/2002, s. 153 - 169.

tarkan satelliittipaikannuksen merkitys on tullut erittäin tärkeäksi strategiseksi voimavaraksi.³⁰⁹ Toinen avainalue on satelliittitiedustelu, jota on päätetty tehostaa yhteisin toimin.

EU:n kehitykselle ratkaisevaa on, että **kansalaisten hyväksyminen** (legitimiteetti) säilyisi sen keskeisille hankkeille. Niitä ei voida saada ajetuksi eteen päin ilman laajan kansalaismielipiteen tukea. Lisäksi kolmen eurooppalaisen suurvallan Saksan, Ranskan ja Britannian sekä myös talousyhteisön perustajajäseniin kuuluvan Italian poliittisella kehityksellä tulee yhä olemaan suuri vaikutus hankkeiden etenemiselle. Näillä kaikilla on oma erikoislaatunsa: Ranska suosii yleensä ”eurooppalaista”, usein federalismiin tähtäävää politiikkaa ja Saksa on ollut suunnilleen samoilla linjoilla, kun taas britit ovat olleet selkeästi ”atlanttisia” mielenlaadultaan. Italia on viime aikoina ollut näistä kaikkein amerikkalaismielisin ohittaen jopa Britannian.

Voimavaroiltaan suurimmassa ja Suomen kannalta tärkeimmässä EU-maassa **Saksassa** on toisen maailmansodan jäljiltä yhä käynnissä oman kansallisen identiteetin etsintä. Valtaan on nousemassa sukupolvi, joka ei ole kokenut sotaa eikä miehitysaikaa, ja kohta kylmän sodan kausikin on nuoremmalle työikäiselle väestölle verraten kaukaista historiaa. Tällä kehityksellä tulee olemaan merkittävä vaikutus Saksan politiikkaan ja suhteisiin liittolaismaihinsa. On odotettavissa, että Saksa ”itsenäistyy” ja irtautuu Konrad Adenauerin aikoihin miehitetylle ja jaetulle maalle kehittämästä poliittisesta toimintamallista, joka pyrki vahvan länsisidonnaisuuden ja Ranskan kanssa tehdyn yhteistyön avulla korjaamaan sodan tuottamia vaurioita.³¹⁰

Oireellista on, että ensi kerran sodanjälkeisessä Saksassa liittokansleri on nyt kyseenalaistanut liittosuhteen Yhdysvaltoihin. Lisäksi on ennen kuulumatonta, että sosiaalidemokraatit ottivat vaaliteemakseen ”saksalaisen tien”, jolla korostetaan maan politiikan, yhteiskuntajärjestyksen ja talousjärjestelmän erikoislaatuisuutta erityisesti suhteessa amerikkalaiseen malliin. Saksalaisessa keskustelussa viittaaminen ”Saksan erillistiehen” on ollut tabu, koska sitä pidettiin keskeisenä syynä keisarikunnan ja ”kolmannen valtakunnan” ajautumiseen

³⁰⁹ Ks. esim. ”Europe: Going Where (Almost) No One Has Gone Before”, *Stratfor*-raportti 28.3.2002 ja Petteri Tuohinen, ”EU-satelliittien kehitys pääsee vauhtiin”, *Helsingin Sanomat* 24.3.2002.

³¹⁰ Werner Weidenfeld, ”Thinktank: Abschied von Adenauer”, *Die Welt* 1.6.2002.

tuhoisiin maailmansotiin.³¹¹ Liittotasavallassa oli jo muodostunut käytännöksi välttää ulkopoliittisesti arkojen aiheiden käsittelyä puolueiden välisissä kamppailuissa, kun ei haluttu uusia sellaisia repiviä kius-toja, joita käytiin 1970- ja 1980-luvuilla idänpolitiikasta ja ydinaseis-ta. Ei ole ollut myöskään poliittisesti sopivaa tehdä myönteisiä viitta-uksia kansallismielisyyteen tai natsiaikaan.

Saksalaisessa mielipideilmastossa vuonna 2002 oli kuitenkin suh-tautuminen Yhdysvaltojen ja Israelin politiikkaan muuttunut siinä mää-rin kielteiseksi, että monet poliitikot eivät ole pystyneet vastustamaan kiusausta koventaa kielenkäyttöään. Yhdysvalloissa Saksan liittokans-lerin kääntyminen jyrkän kielteiselle kannalle mahdollisiin Irakin vas-taisiin sotatoimiin³¹² on joka tapauksessa vakavasti otettava asia, vaikka se saatetaan myös kuitata vain vaalitaktiikaksi. Amerikkalaiskommen-teissa silti uskottiin, että syyskuun 22. päivänä pidettävien vaalien jäl-keen riippumatta vaalien voittajasta Saksa taipuisi Yhdysvalloille myön-teiseksi ainakin siinä määrin, että sen maaperää voitaisiin käyttää tär-keänä sotatoimien tukialueena. Saksassa on edelleen sijoitettuna noin 60 000 amerikkalaissotilasta, joista yksin Ramsteinin lentotukikoh-dassa toimii 26 000 sotilasta.³¹³

Ei kuitenkaan ole mitään takeita siitä, että vaalien jälkeen kan-salaismielipide Saksassa ei olisi yhä sotatoimia vastaan. Saksan poliit-tiset johtajat muistavat edellisten liittopäivävaalien jälkeisen nöyryy-tyksen syksyllä 1998, kun uusi hallitus jyrättiin heti Yhdysvaltojen Ju-goslavialle Kosovon konfliktissa esittämän uhkavaatimuksen taakse.³¹⁴ Toisaalta hallituksen yritykset pakottaa kansaa myöntymään ameri-kalaisille myönteiseen linjaan Irakin sodan suhteen saattaisivat tuot-taa vähintään yhtä jyrkän reaktion, kuin aikoinaan nähtiin protesteissa Vietnamin sotaa ja ydinaseita vastaan.

Saksan liittotasavallan politiikka on noudatellut ”siviilivallan” periaatteita, mikä on ollut hyvin sopusoinnussa EU:n luonteen kans-

³¹¹ ”Irak-Angriffspläne: Die uneingeschränkte Absage”, *Der Spiegel* online 3.8.2002, ”Union und FDP warnen vor rot-grünen ‘Sonderweg’”, *Die Welt* 7.8.2002 ja ”Auf dem ‘deutschen Weg’ zur Normalität? Mit ihrer neuen Wahlkampfparole greifen die Sozialdemokraten eine alte Historiker-These auf”, *Die Welt* 7.8.2002.

³¹² Schröderin kanta oli jo aiemmin varauksellinen, mutta suoranainen jyrkkenalminen tapahtui vähitellen yhteisymmärryksessä Ranskan presidentin kanssa. Lopulta vaalitaistelu vaati selkeitä kantoja sosialidemokraattisten äänestäjien mobilisoimiseksi. Ks. esim. Toby Helm - Ben Fenton, ”Germany and France warn Bush on Iraq”, *Telegraph* 19.2.2002 ja ”Deutschland und Frankreich warnen Bush vor Irak-Krieg”, *Die Welt* 31.7.2002.

³¹³ ”Germany: Chancellor’s U.S. Criticism Mainly For Show”, *Stratfor*-raportti 7.8.2002.

³¹⁴ Ks. Gunter Hofman, ”Wie Deutschland in den Krieg geriet”, *Die Zeit* 12.5.1999.

sa. Siksi Saksalla ei myöskään ole ollut vaikeuksia kannattaa unionin kehittämistä Maastrichtin sopimuksen pohjalta.³¹⁵ Kesällä 2002 molemmat suurten puolueiden kanslerikandidaatit Gerhard Schröder ja Edmund Stoiber painottivat verraten selvästi kansallisia teemoja. Stoiber on tunnettu EU-kriittisempänä kuin Schröder, joten hänen mahdollisen vaalivoittonsa myötä kansalliset korostukset todennäköisesti löisivät leimansa ulkopolitiikkaan. Stoiber on lisäksi antanut vahvan tuen Saksan entisiltä itäalueilta karkotettujen ihmisten vaatimuksille saada kotiseutuoikeutensa tunnustetuksi, mikä on aiheuttanut kireyttä Tshekin tasavallan ja Puolan kanssa.³¹⁶ Uuden “saksalaisen” linjan ei silti tarvitse erota “EU:n linjasta”, koska unionissa kaikki suuret maat pyrkivät jo nyt pitämään huolta kansallisista eduistaan. Saksalaiset ovatkin omasta mielestään palaamassa “normaaliksi valtioksi” toisen maailmansodan tappion ja sitä seuranneen pitkän miehityskauden jälkeen.

Saksan historian rasitteet³¹⁷ estävät sitä nousemasta EU:n johtovaltioksi, vaikka maan sijainti ja taloudellinen voima antaisivat siihen muuten hyvät edellytykset. EU:n edellinen laajennuskierros 1990-luvulla toi liiton jäseniksi kolme “germaanista” maata, Itävallan, Ruotsin ja Suomen, ja seuraava laajennus vie maantieteellistä painopistettä yhä kauemmaksi itään Brysselistä, joten Saksan geopolittinen asema vahvistuu. Samaan suuntaan vaikuttaa Venäjä-suhteiden tiivistyminen. Myös Saksan sisäisessä poliittisessä elämässä on pääkaupungin muutto Bonnista Berliiniin jo merkinnyt selvää alueellisen painotuksen siirtymää. Toisaalta Saksan talouden vaikeudet estävät sitä toimimasta itäisen Euroopan suhteen rahoittajana³¹⁸ ja yhteiskunnallisena suunnannäyttäjänä, kuten on jo pienoiskoossa tapahtunut Itä-Saksan integroimisessa länteen. Siihen käytetyistä suurista rahasummista

³¹⁵ Tom Dyson, “Civilian Power and ‘History-Making’ Decisions: German Agenda-Setting on Europe”, *European Security*, Vol.11, No 1 (Spring 2002), s. 27 - 48.

³¹⁶ Hans-Jörg Schmidt, “Prager Politik reagiert empört. Zeman verteidigt erneut die Vertreibung der Sudetendeutschen”, *Die Welt* 21.5.2002 ja “In Polen wächst die Solidarität mit der tschechischen Haltung”, *Die Welt* 21.5.2002.

³¹⁷ On tyypillistä, että Italian fasisistisista ilmiöistä ei EU:n piirissä kanneta huolta, mutta merkkejä vastaavasta kehityksestä Saksassa vahditaan tarkoin sekä maan sisällä että ulkomailla. Itävallan osakseen saama kova kohtelu Jörg Haiderin johtaman puolueen vaalivoiton jälkeen aiheutui paljolti ilmiön leviämisen vaarasta Saksaan. Italian fasismista ks. esim. Ignacio Ramonet, “Old Italy, new fascism”, *Le Monde Diplomatique*, February 2002.

³¹⁸ Ks. esim. “EU-Osterweiterung: Schröder auf Konfrontationskurs”, *Der Spiegel* online 16.6.2002 ja “Europa: Schröders Schuld”, *Der Spiegel* 23/2002. Uutisissa kerrottiin Saksassa kasvavasta haluttomuudesta toimia itälaajennuksen maksajana. Kanslerinviraston laskelmien mukaan Saksan nettomakset maataloudesta EU:lle ovat nyt vuosittain 10 miljardia euroa, ja määrä kaksinkertaistuisi, jos nykyinen maatalous- ja rakennepoliittikka laajennettaisiin uusien jäsenmaiden alueille.

huolimatta tulokset ovat kuitenkin olleet heikohkot, sillä investoinnit itäiseen Saksaan ovat pysyneet alhaisella tasolla ja työttömyysprosentit vastaavasti korkealla.

Suomen kannalta pohjoisen ja itäisen suunnan vahvistuminen EU-politiikassa lienee hyväksi, mutta toisaalta se tulee aiheuttamaan uusia jännitteitä, kun “latinalaiset”, “atlanttiset” ja Välimeren maat pyrkivät pitämään kiinni saavuttamistaan eduista. **Geopoliittinen hajautuminen** uhkaa EU:n yhtenäisyyttä uuden laajennuksen yhteydessä, ellei sen haittojen torjumiseksi pystyitä kehittämään sopivia, valan hajauttamisen ja aluepolitiikan keinoja käyttäviä vastalääkkeitä. Kylmän sodan aikaisen Euroopan itä/länsi-jaon tilalle on jo palannut vanha geopoliittinen jakautuminen Keski-Eurooppaan, atlanttiseen Länsi-Eurooppaan, Alppien eteläpuoliseen Välimeren Eurooppaan, Pohjois-Eurooppaan ja Itä-Eurooppaan. Noiden alueiden puitteissa ei varmaankaan synny uusia blokkeja, ehkä Venäjän hallitsemaa Itä-Eurooppaa lukuun ottamatta, mutta niiden kulttuuristen erityispiirteiden ja taloudellisen omaleimaisuuden huomioonottaminen on välttämätöntä.

On merkille pantavaa, kuinka geopoliittiset näkökohdat ovat jääneet hyvin vähälle huomiolle meneillään olevassa unionin tulevaisuuskeskustelussa. Se on aivan liiaksi keskittynyt instituutioihin, jotka kylläkin EU-politiikassa ovat aina olleet keskeisessä asemassa. Myös Suomen tekemä aloite EU:n pohjoisen ulottuvuuden kehittämiseksi on kärsinyt epäluuloista, jotka pohjautuvat paljolti geopoliittisiin ongelmiin. Näitä ei kuitenkaan enää unionin merkittävän laajennuksen yhteydessä saisi lakaista maton alle.

Pienten maiden asemaan on kohdistunut kasvavia paineita sitä mukaan, kuin EU:n päätöksentekoa on yritetty virtaviivaistaa laajennusta silmällä pitäen. Myös “ajan henki” etenkin terrorisminvastaisessa sodassa suosii suurvaltakeskeistä ajattelua. Tähän liittyy esimerkiksi Italian pyrkimys kohota EU:n suurten joukkoon pääministeri Berlusconi hallituksen aikana. Toisaalta Irlannin kansanäänestys, joka torjui toistaiseksi EU:n perussopimuksen uudistuksen, muistutti, ettei suurten jyrääminen onnistu kovin helposti. Kansanäänestyksen uusimisen varalle Irlannin hallitus hankki jo takeet sotilaallisen liittoutumattomuutensa jatkamisesta, jotta kansa kääntyisi EU-sopimukseksi myönteisemmäksi.³¹⁹

³¹⁹ Ks. “Ireland set for autumn EU vote”, *BBC News* 21.6.2002 ja Mika Kukkonen, “Irlanti hakee EU:lta vakuutusta puolueettomuuden säilymisestä”, *Helsingin Sanomat* 13.6.2002.

Ongelmat eurooppalaisten **suhteissa Yhdysvaltoihin** ovat tuoneet pohdinnat EU:n itsenäisyydestä entistä ajankohtaisemmiksi. Ei ole odotettavissa, että taloudellisilta resursseiltaan Yhdysvaltojen kanssa tasavertainen unioni — käytännössä sen jäsenmaat — alistuisi enää millään alalla amerikkalaisten saneluvaltaan. Niinpä pyritäänkin parhaillaan kehittämään erilaisia tasavertaisuuteen pohjautuvia yhteistyömuotoja.³²⁰ Joissain esityksissä pyritään tasoittamaan Yhdysvaltojen ja EU-maiden eroja muuttamalla “Yhdysvaltoja entistä poliittisemmaksi ja EU:ta entistä sotilaallisemmaksi”.³²¹ Tehtävä ei tule olemaan helppo ja tuskin edes järkevä, kun otetaan huomioon tuorein tilannekehitys.

Lähi-idän politiikkaa, taloussuhteita ja ympäristökysymyksiä koskeneiden amerikkalais—eurooppalaisten erimielisyyksien luetteloon oli kesällä 2002 lisättävä ennen kaikkea kiista toimintansa 1.7.2002 aloittaneen kansainvälisen rikostuomioistuimen muodostamisesta ja toimivallasta. EU-maat pitivät hanketta erittäin tärkeänä saavutuksena ja tuomitsivat jyrkästi Yhdysvaltojen harjoittaman painostuksen, jonka tarkoituksena oli amerikkalaissotilaiden suojaaminen mahdollisilta syytetoimilta.³²² Euroopassa mieliä kiihdyttivät erityisesti tiedot Yhdysvaltojen kongressin aloitteista jopa väkivallan sallimiseksi liittolaismaitaan vastaan, jos niissä tuetaan Haagiin sijoitetun rikostuomioistuimen mahdollisia hankkeita amerikkalaisten syyttämiseksi.³²³ Vastaavia kiistoja käytiin YK:n piirissä myös muista ihmisoikeuskysymyksistä. Yhdysvallat kieltäytyi hyväksymästä kidutuksen estämiseen liittyviä tarkastuskäyntejä, ja YK:n ihmisoikeusvaltuutettu, Irlannin entinen presidentti Mary Robinson kertoi, että Yhdysvallat oli painostanut häntä useassa asiassa syyskuun 2001 jälkeen sekä pakottanut lopulta lähtemään virasta.³²⁴

³²⁰ Ks. esim. Egon Bahr, “Europa muss erwachsen werden”, *Die Welt* 6.4.2002.

³²¹ Ks. Julian Lindley-French, *Terms of engagement. The paradox of American Power and the transatlantic dilemma post-11 September* (ISS, Chaillot Papers No 52, May 2002).

³²² “Fischer kritisiert Blockade der USA bei Strafgerichtshof. Der Strafgerichtshof in den Haag sei ein ‘Meilenstein des Völkerrechts’”, *Die Welt* 8.7.2002.

³²³ Ks. Steven Geyer, “US-Kongress droht Niederlanden mit Invasion”, *Der Spiegel* online 12.6.2002.

³²⁴ Ks. Dafna Linzer, “United States loses fight to block U.N. vote on torture convention”, *AP/Yahoo News* 25.7.2002 ja Richard Waddington, “Robinson says U.S. wanted her out”, *Reuters/Yahoo News* 30.7.2002.

Vaikka kamppailu amerikkalaissotilaiden syytesuojasta ratkaistiin väliaikaisella kompromissilla,³²⁵ tulee koetulla kiistalla olemaan pitkäaikaisia vaikutuksia. Entisestään vahvistui käsitys, ettei Yhdysvaltojen nykyyhallinto pidä YK:ta eikä erityisesti sen johtamaa rauhanturvaamistoimintaa tukemisen arvoisena. Kamppailun välineeksi amerikkalaiset valitsivat nimenomaan Bosnian rauhanturvaamisen, jota republikaanit arvostelivat raskaasti Clintonin presidenttikaudella ja lupasivat irrottaa asevoimat sellaisista tehtävistä Balkanilta. Kesällä 2002 esille noussut skisma oli sekä johdonmukainen seuraus Bushin hallinnon linjasta että muistutus tarpeesta järjestellä uudelleen työnjako Yhdysvaltojen/Naton sekä toisaalta EU:n välillä. Koetun jälkeen tuntuu luontevalta, että EU ottaisi Balkanin vakauttamistehtävän omakseen myös rauhanturvaamisen alalla toimien kuitenkin yhä yhteistyössä YK:n kanssa. Myös “eurooppalaistettua Natoa” voitaisiin käyttää edelleen noissa tehtävissä, joskin komentosuhteiden järjestelyyn tulisi silloin vaikeuksia, koska Yhdysvallat halunnee säilyttää johtoaseman myös Eurooppaan sijoitetuissa Nato-joukoissa.

Kansainvälistä rikostuomioistuinta koskevan kiistan sitkeyttä osoittaa, että Yhdysvalloissa todella säädettiin laki, joka sallii voimankäytön tilanteissa, joissa Yhdysvaltojen tai liittolaismaan kansalainen joutuu syytteeseen Haagissa sijaitsevan tuomioistuimen toimesta. Lain nojalla Yhdysvallat voi myös poistaa apujoukkonsa maista, jotka ovat ratifioineet oikeussopimuksen. Samalla amerikkalaiset ovat alkaneet tehdä erillissopimuksia, joilla estettäisiin sopijamaiden sotilaiden luovuttaminen tuomioistuimelle. Romania ilmoitti jo suostuneensa tällaisen sopimukseen.³²⁶ On aivan selvää, että EU:n piirissä tuollaiset Haagin tuomioistuimen toiminnan estämistoimet nähdään vihamielisinä tekoina.

Ulko- ja turvallisuuspolitiikan alalla yhdeksi keskeiseksi ongelmaksi on tulossa **EU:n suhde Natoon**. Jos Natoa ei enää tulevaisuudessa tarvita Euroopassa varsinaisena puolustusliittona idän uhkaa vastaan, sen toiminnat menevät yhä enemmän päällekkäin EU:n turvallisuus- ja puolustuspolitiikan kanssa. Silloin herää kysymys, onko tarpeen ylläpitää kahta organisaatiota samoissa tehtävissä.

³²⁵ Evelyn Leopold, “UN Council Votes 15-0 to Exempt U.S. from Court”, *Reuters/Yahoo News* 12.7.2002.

³²⁶ “Bush vahvisti lain, joka torpedoi Haagin sopimusta”, *Helsingin Sanomat* 5.8.2002.

Kylmän sodan aikana työnjako oli selvä: Nato oli sotilasliitto, ja Euroopan yhteisö keskittyi talouteen. Uudessa tilanteessa molemmat ovat suuntautuneet samoille aloille, joten päällekkäisyys olisi purettava tavalla tai toisella.

Ratkaisuina päällekkäisyyksien ongelmaan voisivat olla jo edellä käsitelty Naton suuntautuminen alueen ulkopuolisiin, lähinnä Yhdysvaltojen määrittämiin tehtäviin, joissa vaaditaan taistelukykyä, tai muuntuminen Amerikkaa ja Eurooppa yhdistäväksi ”poliittiseksi liitoksi”. On myös esitetty käsityksiä, että EU ja Nato voisivat jopa yhtyä tai integroitua ”arvoyhteisöksi”, kuten muun muassa kenraali Hägglund esitti.³²⁷ Tutkimuksista ei ole saatu tukea tällaiselle ratkaisulle. Olisi nimittäin hyvin epätodennäköistä, että Yhdysvallat antaisi EU:n päästä määräämään merkittävästi Naton asioista ja toisaalta EU alistaisi tärkeän politiikan lohkonsa amerikkalaisten vaikutusvallan alle Naton kautta. Myös päätöksenteon laadulliset erot estävät yhdistymisen: EU:ssa puolustuspolitiikkakin käsitetään yhä enemmän yhteisölliseksi, kun taas Yhdysvallat on selvästi suuntautunut valtioiden väliin päätösprosessiin.³²⁸

Syksyn 2001 jälkeinen kehitys viittaa siihen suuntaan, että Euroopan unionin rooli vähitellen vahvistuu myös turvallisuuspolitiikan toimijana, kun taas Naton tulevaisuus on paljolti avoinna. Tärkeää myös EU:n kannalta onkin saada selvyys Naton tuleviin tehtäviin ja rakenteisiin, minkä odotetaan tapahtuvan ehkä jo marraskuussa 2002 pidettävässä Prahan kokouksessa.

Euroopan unionin näkymiä luotaava jakso on paikallaan päätää Saksan entisen liittokanslerin ja yhä vahvan vaikuttajan Helmut Schmidtin puheenvuoroon. Häntä on pidetty ”eurooppalaisena Henry Kissingerinä”, sillä molemmat ovat esittäneet varsin samanlaisia, klassiseen realismiin pohjautuvia näkemyksiä yleisesti maailmanpolitiikasta sekä erityisesti Yhdysvaltojen ja eurooppalaisten suhteista. Helsingin Sanomissa 11.8.2002 näyttävästi julkaistu artikkeli *Eurooppa ei tarvitse*

³²⁷ Ks. esim. EU:n sotilaskomitean puheenjohtajan kenraali Gustav Hägglundin *puhe Maanpuolustuskursisijhdistyksen kokouksessa* 2.5.2002. Hän totesi EU:n ja Naton toimintojen päällekkäisyyden kriisinhallintatehtävissä ja ehdotti työnjakoa, jonka mukaan ne yhdessä muodostaisivat kahden pilarin, amerikkalaisen ja eurooppalaisen, varassa ”arvoyhteisön”, joka toimisi selvän työnjaon pohjalta: amerikkalaiset hoitaisivat sotimisen ja eurooppalaiset lähinnä rauhanturvatehtävät.

³²⁸ Ks. Hanna Ojanen, *Theories at a loss? EU-NATO fusion and the 'low-politicisation' of security and defence in European integration* (Finnish Institute of International Affairs, Working Paper 2002).

holhoojaa on alun perin kirjoitettu *Die Zeit* -lehteen, jossa Schmidt on toiminut lähinnä päätoimittajaa vastaavana julkaisijana.³²⁹

Helmut Schmidt arvioi, että Yhdysvalloissa vallalle noussut, voimaa uhkuva ja kansallista etua yksipuolisesti korostava poliittinen suuntaus ei ole nopeasti ohimenevä ilmiö, vaan se saattaa kestää jopa kymmeniä vuosia. Siksi eurooppalaisten on syytä tottua tulemaan toimeen sen kanssa. EU:n johtajien reaktio on ollut väärä, kun he puolestaan alkoivat uhota asettuvansa yhtenäisenä unionina Yhdysvaltojen sanelupolitiikkaa vastaan. Puheille ei ole katetta, koska EU ei kykene esiintymään tehokkaana toimijana maailmanpolitiikassa, eikä siihen välttämättä ole tarvettakaan. Eurooppalaisten ei tarvitse antautua Yhdysvaltojen vallan alle, ei suostua esimerkiksi Natolle tarjottuihin alueen ulkopuolisiin tehtäviin, eikä lähtemään sotaan Irakia vastaan. Suhteet on kyettävä hoitamaan tyylikkäämmin ja määrätietoisemmin pitäen perustana realistisesti määritettyjä intressejä ja niihin riittäviä voimavaroja. Eurooppalaisten ei kannata seurata kyselemättä myöskään Amerikan tarjoamaa esimerkkiä talouden alalla, sillä viime aikoina paljastuneet seikat kertovat, etteivät siellä asiat ole mallikelpoisessa kunnossa.

Euroopan unionin elintärkeänä etuna Schmidtin mukaan on huolehtia siitä, ettei muslimimaailman ja lännen välille kehittyisi maailmanlaajuista sotatilaa. Sen vaikutukset ulottuisivat tuhoisina Eurooppaan. Siksi EU:n tulisi keskittyä tilannetta kärjistävien syiden poistamiseen. Yhdysvallat ei voi pakottaa myöskään Naton jäseniä sotaan Irakia vastaan, eikä Saksa muutenkaan lähde sotatoimiin ilman YK:n valtuutusta.

EU:n tilanteen Schmidt näki nyt heikkona mutta ei toivottomana: “Euroopan unioni on kymmenen vuoden takaisen, eurosta päättäneen Maastrichtin kokouksen jälkeen juuttunut paikoilleen ja joutunut kriisiin; sen instituutiot ja menettelytavat eivätkä sen rahoitusjärjestelyt ole vielääkään valmiit ottamaan vastaan kymmentä tai jopa kahdetoista uutta jäsentä... Euroopan unioni on valmis vasta kaukana tulevaisuudessa — ehkä tarvitsemme siihen vielä toiset 50 vuotta. Sillä välin meidän ei pidä alistua Amerikan holhoukseen.”

³²⁹ Helmut Schmidt, “Eurooppa ei tarvitse holhoojaa”, Helsingin Sanomat 11.8.2002, alkupe-
räisartikkeli “Europa braucht keinen Vormund”, *Die Zeit* 1.8.2002.

Yksinäpainen vai monenkeskinen maailma?

Terroriteot ja niihin reagointi syksyllä 2001 antoivat runsaasti aihetta maailmanpolitiikan näkymien ja erityisesti Yhdysvaltojen roolin pohdinnoille. Edellisen vuosikymmenen aikana läntisissä ja länteen suuntautuneissa maissa vallinnut myönteinen kuva globalisaation muokkaamasta maailmasta, jossa “uudella taloudella” oli keskeinen sijansa sai yleisessä tietoudessa äkkiä tehdä sijaa vaarojen täyttämälle maailmankuvalla. Muutos ei todellisuudessa ollut niin nopea, sillä merkkejä globalisaation trendin voimakkaan nousun taittumisesta ja “uutta taloutta” kohtaavista ongelmista oli saatu jo vuoden verran, mutta mielikuvissa terrori-iskujen dramatiikka vahvisti muutoksen äkillisyyden ja yllätyksellisyyden tunnetta.

Terrori-iskut kohdistuivat varmaankin tietoisesti Yhdysvaltojen taloudellisen ja sotilaallisen mahdin symboleja vastaan, ja ne voitiin tulkita iskuiksi laajemminkin globalisaatioilmiötä ja sitä edistäviä rakenteita vastaan. On ymmärrettävää, että tutkijapiireissäkin oltiin aluksi varovaisia tapahtumien analyysija tehtäessä. Ei tuntunut esimerkiksi sopivalta pohtia kysymystä, **miksi Yhdysvallat veti puoleensa terroritekoja**. Muutamien kuukausien kuluttua noiden kysymysten julkinen tarkastelu oli Yhdysvalloissa jo täydessä käynnissä, mikä osaltaan kertoo vahvasta liberalismien perinteestä.³³⁰

Syyskuun 2002 tapahtumat ja niitä seurannut Afganistanin sota nostivat **Yhdysvaltojen roolin** maailmanpolitiikassa monien tarkastelujen kohteeksi. Lähes kaikilla voimavaramittareilla arvioituna Yhdysvallat on ylivertainen “supervalta”, mutta silti on syytä kysyä, kuinka kauan tämä tilanne voi jatkua? Voiman tunnosta helposti seuraa ylimielisyyttä tai piittaamattomuutta muiden reaktioista. Etenkin vihamielinen suhtautuminen Irakiin ja siitä ehkä seuraava sota on nähty liian suurena riskinä, johon edes Yhdysvalloilla ei ole varaa.³³¹ Toisaalta käyttämällä laajan strategian kaikkia elementtejä Yhdysvaltojen on

³³⁰ Varhaisista analyyseita ks. esim. Stanley Hoffmann, “Why Don’t They Like Us?”, *The American Prospect* 19.11.2001. Saatavilla: www.prospect.org/print/V12/20/hoffmann-s.html. Hän totesi: “Amerikkalaiset eivät olleet vielä oppineet historiasta, että juuri kukaan ei ole koskaan pitänyt hegemonisesta valtiosta.”

³³¹ Ks. esim. Immanuel Wallerstein, “The Eagle Has Crash Landed”, *Foreign Policy*, July/August 2002. Saatavilla: www.foreignpolicy.com/issue_julyaug_2002/wallerstein.html. Hänen mukaansa Yhdysvaltojen voimaa on suuresti liioiteltu ja Irakin sotaan liittyviä riskejä aliarvioitu Amerikan “haukkojen” hallitsemassa viimeaikaisessa politiikassa.

mahdollista ylläpitää johtoasemansa ainakin 10 - 20 vuotta. Siihen vaaditaan muun muassa asennemuutosta suhteessa kehitysapuun ja kansainvälisiin sopimuksiin, jotta globaalit uhat pysyisivät hallinnassa.³³²

Globalisaation kritiikki sai syksystä 2001 alkaen uusia, monipuolisempia ja myös rakentavampia piirteitä. Maailman sosiaalifoorumin suurkokous Brasiliassa Porto Alegressa sujui sopuisassa hengessä verrattuna eräisiin aikaisempiin suurtaapahtumiin. Talous nähtiin jälleen vahvasti poliittisena ilmiönä, eikä niinkään vapaasti “näkyttömän käden” ohjaamana, kuten edellisellä vuosikymmenellä oli usein tapana. Erilaiset käsitykset globalisaatiosta myös tarkensivat käsityksiä poliittisten päätösten vaikutuksista, joskaan eivät välttämättä kiistäneet itse globalisaation perusluonnetta.³³³

Amerikkalaisten politologien veteraaneihin kuuluva Stanley Hoffmann kirjoitti kesällä 2002 välitaseen akateemisista arvioista syksyn 2001 kehityksen johdosta.³³⁴ Hän totesi 1990-luvun kahden perusväittämän, Fukuyaman “historian lopun liberalismiin voittoon” ja Huntingtonin realistisen teorian sävyttämän “sivilisaatioiden yhteentörmäyksen”, kyenneen huonosti selittämään kylmän sodan jälkeistä maailmaa, eikä niistä ole paljon apua nytkään.

Hoffmannin mukaan globalisaatiosta ei ole kehittynyt Fukuyaman kaltaisten perinteisten liberaalien tai amerikkalaisen Thomas Friedmanin tapaisten uusliberalistien toivomaa “ikuisen rauhan ja onnen projektia”, sillä eriarvoisuus ja siitä seuraava katkeruus kasvoivat sekä yhteiskuntien sisällä että eri maiden välillä. Liberalistiset teoriat unohtivat kansallisuusaatteiden ja nationalismin voiman. Samalla liian yksipuolisesti informaatioteknologian ja kansainvälisen talouden ehdoilla toteutettu globalisaatio tuotti sivuvaikutuksia, joita Yhdysvaltojen ja sen johtaman globalisaation vastustajat käyttivät hyväkseen ja jotka räikeimmillään näkyivät terrori-iskuissa syyskuussa 2001. Valtioiden rajojen madaltaminen tai poistaminen mahdollisti tavaroiden ja pääomien liikkuvuuden ohella myös terroristien ja muiden rikollisten liikkumisen.

³³² Ks. esim. Stephen Brooks - William Wohlforth, “American Primacy in Perspective”, *Foreign Affairs* Vol. 81, No 4, July/August 2002, s. 20 - 33.

³³³ Ks. “Anti-Globalists Make a Play for Legitimacy”, *Stratfor*-raportti 8.2.2002

³³⁴ Ks. Stanley Hoffmann, “Clash of Globalizations”, *Foreign Affairs* Vol. 81, No 4, July/August 2002, s. 105 - 115.

Myöskään realismin käsitys valtioiden jatkuvasta, sotatilaa muistuttavasta kamppailusta maailman herruudesta ei Hoffmannin käsityksen mukaan vastaa todellisuutta. Hallitusten kontrollin ulkopuolella toimivat kansainväliset organisaatiot eivät tosin ole vakavasti haastaneet valtioita, vaikka monet politiikan teoreetikot sellaista olettivat, mutta moninaiset yhteistyöverkostot ja vahvistuneet kansainväliset normit ovat tulleet sekä valtioita sitoviksi että niille uusia mahdollisuuksia antaviksi keinoiksi lisätä valtaansa. Valtioiden voimavarojen ja geopoliittisten tekijöiden merkitystä painottava realismi aliarvioi politiikkaa ohjaavien ihmisyksilöiden ja aatteiden merkityksen. Pelkistetty realistinen teoria ei myöskään tarjoaa riittäviä keinoja taisteluun terrorismia vastaan. Sen mukaisesti voidaan kyllä hyökätä terrorismista epäiltyjen valtioiden kimppuun ja pakottaa valtioita yhteistyöhön, mutta itse terrorismi-ilmiöön ja terroristien verkostoihin se ei välttämättä pure.

Hoffmannin arvion mukaan juuri tähänastisella tavalla toteutettu globalisaatio on monista hyödyistään huolimatta paljolti Lähi-idän ja Aasian ajankohtaisten levottomuuksien ja potentiaalisen sodanvaaran syynä. Siellä on paljon ihmisiä, jotka näkevät televisioistaan lännen vaurauden ja tuntevat oman hallintonsa korruption. Heillä on myös motiivia ja mielestään riittävästi voimaa ryhtyä haastamaan tätä järjestelmää. Heidän näkemyksensä mukaan epäoikeudenmukaisesti lännen ehdoilla toteutettu taloudellinen globalisaatio ja siihen liittyvä läntisen kulttuurin ylivalta jyräävät paikallisen talouden ja kulttuurin, ellei kehitystä ryhdytä pontevasti vastustamaan. Tästä tilanteesta amerikkalaisilla on vaikeuksia päästä irti, koska taistelua ei voida käydä yksiselitteisesti ”hyvän puolesta pahaa vastaan” tai toisaalta jättää tekemättä mitään globalisaatiosta seuraavien ongelmien korjaamiseksi. Keinot olisi Hoffmannin mielestä löydettävä näiden vaihtoehtojen väliltä.

Syksyllä 2001 Yhdysvallat ryhtyi käymään laajaa **terrorismin vastaista sotaa** maailmanlaajuisesti ja pitäen toiminnan johdon tiukasti omissa käsissään. Suurvaltojen oli verraten helppo saada YK:ssa läpi päätöksiä terrorismin vastaisista toimista, koska niillä kaikilla oli oma terrorismiongelmansa, jonka hallintaan tarvittiin laajoja valtuuksia. Yhdysvaltojen toiminta noudatteli aikaisemmista vastaavista vakavista kriisitilanteista saatujen kokemusten mukaisia voimapolitiikan käytäntöjä. Sotilaallisista toimista amerikkalaiset joko eivät neuvotel-

leet muiden kanssa lainkaan tai sopivat järjestelyistä kahdenvälisesti. Siitä edelleen seurasi Naton piirissä pettymys, koska eurooppalaiset liittolaiset olivat odottaneet, että asioista voitaisiin päättää yhteisesti.

Liittojen tulevaisuus uudessa maailmantilanteessa joudutaan yleisemminkin pohtimaan uudelleen. Kylmän sodan ajoilta periytynyt käsitys kiinteiden sotilasliittojen hyödyllisyydestä ei enää vastaa uusi- en olosuhteiden vaatimuksia. Naton erityisenä ongelmana on lisäksi sen Eurooppa-keskeisyys, kun maailmanpolitiikan kannalta tärkeimmät konfliktialueet sijaitsevat Lähi-idässä ja Aasiassa. On nähtävissä, että siirrytään joustavien liittokuntien aikaan, kuten maailmanpolitiikassa on ollut jo kauan tapana, lukuun ottamatta paria lyhyttä ajanjaksoa — ensimmäistä maailmansotaa edeltäneitä vuosia ja kylmän sodan aikaa. Yhdysvaltojen edustajat sanoivatkin sen selvästi: “Tehtävä ja tilanne määräävät liittokunnan kokoonpanon, eikä suinkaan jokin vanha liitto tehtäviä, joihin Yhdysvallat ryhtyy.” Liittokuntia siis muodostetaan kuhunkin tehtävään “halukkaiden ja kykenevien” kanssa.³³⁵

Tilanteenmukaisuutta edustaa Yhdysvaltojen pyrkimys muodostaa Kaakkois-Aasiaan jälleen toimiva liittojärjestelmä. Siitä tuskin tulee kiinteää, Naton tapaista organisaatiota vaan löyhä, kulloistenkin tehtävien mukaan orientoitunut ja selkeään työnjakoon perustuva yhteistyöverkosto. Tarkoitus on myös välttää vaikutelmaa, että se olisi suunnattu Kiinaa vastaan. Ulkoministeri Powell esitti kesäkuussa tästä aiheesta laajan katsauksen, joka kuitenkin jäi paljolti Lähi-idän kiristyneen tilanteen ja siihen liittyneiden presidentti Bushin puheiden varjoon.³³⁶ Powellin puhe myötäili paljolti käsitystä, ettei Yhdysvaltojen voimankäyttö sinällään näytä ratkaisevan Kaakkois-Aasian terrorismiin liittyviä ongelmia, koska niiden syyt ovat paikallisia ja alueiden laajuus estää tehokkaan toiminnan. Siksi tarvitaan pitkäjänteistä ja alueen erityispiirteet huomioon ottavaa liittorakennetta, joka ennen kaikkea tukee paikallisia toimintoja terrorismia vastaan.³³⁷

Myös Venäjällä on pantu merkille, että painopiste on nyt kahdenvälisissä toimissa. Merkittävät asiat ratkaistiin viime kuukausina

³³⁵ Ks. Paul Dibb, “The Future of International Coalitions: How Useful? How Manageable?”, *The Washington Quarterly*, Vol. 25, No 2, Spring 2002, s. 131 - 144.

³³⁶ Ks. Ralph Cossa, “Powell Speaks... Was Anyone Listening?”, *Pacific Forum CSIS, Comparative Connections* 2/2002. Saatavilla: www.csis.org/pacfor/cc/0202/Qoverview.html

³³⁷ Ks. John Gershman, “Is Southeast Asia the Second Front?”, *Foreign Affairs*, Vol. 81, No 4, July/August 2002, s. 60 - 74.

venäläis-amerikkalaisissa neuvotteluissa, ei suinkaan kansainvälisten organisaatioiden kokouksissa. Uusi yhteistyöneuvosto Venäjän ja Naton välillä sisältää ehkä enemmän symboliikkaa kuin käytännön toimista päättämistä. Venäjällä ei hyväksytä Naton laajennusta itään, koska se perustuu vanhentuneeseen tilannearvioon ja siitä seuranneisiin odotuksiin. Toisaalta arvioidaan, että Nato sotilaallisesti heikenee laajennuksen myötä. Poliittisesti se on vaikea asia, koska itälaajennus eristää Venäjää. Naton johto ei ole pystynyt selittämään venäläisille vakuuttavasti syitä laajennuksen jatkamiseen eikä uuden yhteistyöneuvoston päätöksenteon ongelmiin. Toisaalta sillä ei ehkä ole suurta merkitystä, kun tilannekehitys on jättämässä Naton sivuun tärkeistä tapahtumista. Kahdenväliset suhteet valtioiden välillä ovat tulleet venäläisten käsityksen mukaan tärkeämmiksi.³³⁸

Syksyn 2001 terroriuhkayksien kiihdyttämä maailmanpolitiikan muutoskehitys muistuttaa jälleen myös siitä, että **kehityssennusteiden rajoitukset** on syytä aina ottaa huomioon. Monipuoliseen aineistoon pohjautuvat skenaariot globaaleista trendeistä eivät kykene ennakoimaan yllätystekijöitä, vaan ne yleensä perustuvat olettamuksille trendien jatkumisesta pääpiirtein entisellään. Esimerkiksi CIA:n laajassa tulevaisuusarviossa, joka on laadittu viiden vuoden välein tähdäten 15 vuoden päähän, on esitetty aluksi edellisen ennusteen vääräksi osoittautuneita näkemyksiä, ikään kuin muistutuksena virhemahdollisuuksista myös uudessa tutkimuksessa. Vuoden 2000 arviossa valitettiin sitä, ettei osattu ottaa riittävästi huomioon tietotekniikan rajua kehitystä ja globalisaation nopeaa vahvistumista. Nyt on nähtävissä, että seuraavassa vastaavassa ennusteessa vuonna 2005 joudutaan toteamaan, ettei osattu ottaa huomioon liiallisia odotuksia, jotka kohdistuivat tietotekniikan mahdollistamaan “uuteen talouteen” ja globalisaatioon. Vieläkin varmempaa on, että sanotaan kansainvälisen terrorismin aiheuttaneen niin suuren yllätyksen, että sillä on ollut tuntuvia, joskin yhä vaikeasti hahmotettavia vaikutuksia maailmanpolitiikan kehitykselle.³³⁹

Yhdysvalloissa toimiva, strategisia analyyseja tekevä *Stratfor* arvioi heinäkuussa ilmestyneessä neljännesvuosiennusteessaan edellise-

³³⁸ Francesca Mereu, “Analysts Pessimistic About NATO Enlargement, NATO-Russia Council”, *CDI Russia Weekly* 12.7.2002.

³³⁹ *Global Trends 2015*, (CIA, National Intelligence Council, December 2000). Saatavilla: www.cia.gov/nic/pubs/2015_files/2015.htm

nä syksynä käyntiin lähtenyttä kehitystä seuraavasti: “Maailmanpolitiikan sävy on muuttunut syvästi ja laajasti. Mutta onko Yhdysvallat nyt edennyt yhtään turvallisuutensa varmistamisessa? Tämän vuoden kolmannen neljänneksen alkaessa maailma yhä etsii keinoja sopeutua Washingtonin käynnistämään globaaliin ristiretkeen al-Qaidaa vastaan, mutta polttava kysymys kuuluu: Kuka iskee seuraavaksi ja milloin?” Stratforin käsityksen mukaan terrorismin vastaisen sodan tulosten arviointi on erittäin vaikea tehtävä, koska ei ole saatavilla näkyviin kovia faktoja, joihin on totuttu tavanomaisten sotien yhteydessä. Voidaan vain yrittää analysoida eri osapuolten intressejä ja käytettävissä olevia keinoja saamatta täyttä varmuutta niiden käytöstä. Tämän uudenlaisen sodan operaatioalueena on koko maailma, josta kuitenkin Lähi-itä laajennettuna eteläiseen Aasiaan muodostaa ratkaisevan tärkeän osan. Tähtäimessä on erityisesti Saddam Hussein ja Irak, mutta siellä tuskin vielä lähikuukausina tapahtuu ratkaisua. Kaikkiällä, jopa talouden piirissä odotetaan jotain dramaattista tapahtuvaksi. Epävarmuus on oikea sana kuvaamaan tilannetta. Lisättäköön vielä, että Euroopalle Stratfor suositteli: "Kun on jäänyt sivuun terrorismin vastaisen sodan painopisteestä, kannattaa pitää pää matalana ja keskittyä omien ongelmien ratkomiseen.”³⁴⁰

³⁴⁰

“3rd Quarter 2002: one Year Later — Where Are We?”, *Stratfor*-raportti 8.7.2002.

6 VAIKUTUKSET SUOMEEN

Maailmanpolitiikan viimeaikaisen kehityksen ja tulevaisuuden näkymien arviointi luo perustan myös Suomea koskeville pohdintoille. Tämän raportin tavoitteenasettelun kannalta on erotettavissa **kolme pääkysymystä**, joiden puitteissa vastauksia kannattaa hakea:

1. Mitkä maailmanpolitiikan kehityspiirteet ovat Suomen kannalta erityisen tärkeitä?
2. Miten eri skenaarioihin pitäisi Suomessa varautua?
3. Mikä on politiikan ja talouden yhteys viimeaikaisten kokemusten valossa?

Välittömiä vaikutuksia

Syksyn 2001 terrori-iskut ja niistä seuranneet Yhdysvaltojen ja muiden tärkeiden valtioiden tai kansainvälisten organisaatioiden reaktiot ovat maailmanlaajuisesti pakottaneet ryhtymään **terrorismin torjuntatoimiin**. Vaikka Suomessa ei ole todettu terrorismin uhan kasvaneen, on luonnollisesti seurattava tilanteen kehittymistä ja noudatettava erityisesti EU:n piirissä yhteisesti tehtyjä päätöksiä terrorismin torjunnan alalla.

Syksyllä 2001 Suomessa tehdyt poliittiset päätökset ja käytännön toimenpiteet terrorismin torjunnan suhteen vastasivat omakohdaisen tilanteen ja kansainvälisten sopimusten asettamia vaatimuksia. Suomessa terrorismi on rinnastettu rikollisuuteen ja pidetty lähinnä sisäasiainministeriön alaisena poliisiasiana, vaikka EU:n jäsenmaissa terrorismin torjunnan johtamisen katsotaan yleensä kuuluvan oikeusministeriöiden vastuulle. Suomi on toiminut yhteistyössä erityisesti EU:n kanssa ja sopeuttanut lainsäädäntöä vastaamaan yhteisiä päätöksiä. Terrorismin vastaiset toimet ovat jossain määrin ylityöllistäneet poliisia ja muita viranomaisia eikä tottumattomuuden vuoksi ole säästyty pikku virheiltäkään, mutta mitään vakavia ongelmia ei ole tullut esille. On hyviä perusteita arvioida edelleen, ettei Suomesta löydy juuri lainkaan sellaisia tekijöitä, jotka kasvattaisivat terrorismin uhkaa, mutta Suomi joutuu osallistumaan kansainvälisten sopimusten perusteella erilaisiin terrorismin vastaisiin toimiin. Niitä ovat esimer-

kiksi lentokenttien turvatarkastuksien tehostaminen ja poliisialan yhteistyö. Näin pyritään myös estämään Suomen muuttuminen kansainväliselle terrorismille houkuttelevaksi turvapaikaksi tai kauttakulku-
maaksi. Kovin pitkälle meneviin, kansalaisvapauksia rajoittaviin toimiin ei Suomessa kuitenkaan ole tarvetta ryhtyä.³⁴¹

Suomen ulkopoliitikalle viime syksyn tapahtumat toivat monia ongelmia ratkaistavaksi. Välittömästi oli määritettävä kanta siihen, miten ja missä sävyssä suhtautua Yhdysvaltoihin tehtyyn hyökkäykseen ja edelleen siitä seuraaviin vastatoimiin. Suomi valitsi paljolti perinteensä ja turvallisuuspoliittisen peruslinjansa mukaisesti matalan julkisen profiilin, mikä herätti jonkin verran huomiota verrattuna esimerkiksi Saksan ja Ruotsin hallitusten päämiesten retorisesti voimakkaisiin solidaarisuuden vakuutuksiin. Suomi tuomitsi terroriteot ja osallistui kansainväliseen diplomatiaan terrorismin torjunnan alalla aivan normaalisti EU-maalta odotettavalla tavalla. Myöskään käytännön toimissa merkittäviä eroja esimerkiksi Ruotsiin ei ollut havaittavissa. Kysymys oli siis ennen kaikkea julkisuuskuvaan tulleista sävyeroista.³⁴²

Suomen ja Ruotsin reagoinneissa oli retoriikkaa lukuun ottamatta paljon samanlaisia piirteitä. Molemmissa maissa hallitukset tukivat kansainvälisiä toimia korostaen EU:n ja YK:n merkitystä sekä päättivät osallistua muun muassa Afganistanin sotatoimien päätyttyä Kabuliin perustettuihin kansainvälisiin ISAF-joukkoihin. Suomen hallituksen sisällä oli painotuseroja, kun oli kysymys suhteesta sotatoimien tukemiseen, mutta niillä tuskin oli vaikutusta päätöksiin. Presidentti Tarja Halonen ja ulkoministeri Erkki Tuomioja korostivat sitä, ettei EU-jäsenyys velvoittanut Suomea sotilaallisiin tukitoimiin, kun taas pääministeri Paavo Lipponen puhui Yhdysvalloille hieman myönteisemmän linjan puolesta. Ruotsissa eräät ulkopoliitikan veteraanit, esimerkiksi entinen pääministeri Ingvar Carlsson ja entinen suurlähettiläs Sverker Åström, varoittivat asettumisesta tukemaan Yhdysvaltojen sotilaspolitiikkaa. Yleinen mielipide molemmissa maissa oli verraten kielteinen Yhdysvaltojen sotatoimia kohtaan, mikä kuvastui myös epäsuorasti Nato-jäsenyyden kannatuksen laskuna. Tämä ilmiö oli

³⁴¹ Ks. *Riskien hallinta Suomessa* (Sitralle tehty esiselvitys, loppuraportin käsikirjoitus, GAIA Group, UPI ja RAND Europe, Helsinki 2002), s. 23 - 29.

³⁴² Ks. Tuomas Forsberg, *September 11 as a Challenge to Understanding Transatlantic Relations. The Cases of Sweden and Finland* (UPI Working Paper 2002).

sukua mielipidemittauksissa havaitulle Naton kannatuksen heikkene-
miselle Kosovon sodan aikoihin keväällä ja kesällä 1999.³⁴³

Mihin nyt pitää varautua?

Yhdysvaltojen käymän **terrorismin vastaisen sodan toinen vaihe**, jonka voidaan katsoa alkaneen presidentti Bushin tammikuisesta puheesta ja siinä julistetusta laajennetusta kamppailusta joukkotuhoaseiden leviämistä ja “pahuuden akselia vastaan”, on asettanut Suomenkin huomattavasti vaikeampien ja laajakantoisempien kysymyksien äärelle, kuin seurasi syksyllä 2001 tarpeesta reagoida välittömästi terroritekoihin ja niiden vastatoimiin.

Tilanteenarviointi voidaan aloittaa Suomen aseman määrittelyllä **maailmanpolitiikan painopisteen siirtymän** suhteen. Kyseessä on historiallisesti todella merkittävä muutos, jonka mittasuhteet ja seurausvaikutukset ovat kuitenkin suomalaisessa keskustelussa jääneet varsin vähälle huomiolle.³⁴⁴

Yhdysvaltojen saavuttama johtava asema määrää nyt laadullisesti **kansainvälisen politiikan luonnetta**. Syksystä 2001 alkaen ovat republikaanihallinnon jo hieman aikaisemmin julistamat poliittisen realismin opin mukaiset näkemykset vahvistuneet ja Yhdysvaltojen aktiivoima maailmapolitiikka saanut yhä selkeämmin perinteisen **suurvaltakeskeisen voimapolitiikan piirteitä**. Vuoden 2002 alkupuolella Yhdysvaltojen politiikassa vahvistui lisäksi ideologinen, amerikkalaisia arvoja ja kansallista etua korostava sävy. Yhdysvaltojen hallitus ei lainkaan peitellyt pyrkimystään esiintyä voimakkaana, suorastaan hegemonisena maailman johtajana, jolla on valtaa pakottaa muut valtiot valitsemaan puolensa: joko amerikkalaisten arvojen ja poliittisten päämäärien puolesta tai niitä vastaan. Valtiot yleensä ovat ilmaisseet ainakin muodollisesti tukensa, sillä vastustajat luokitellaan samaan ryhmään terroristien kanssa.

³⁴³ Sama.

³⁴⁴ Myöskään tutkijat eivät ole ehtineet reagoida, mikä näkyy esimerkiksi Ulkopoliittisen instituutin vuosikirjasta *The Yearbook of Finnish Foreign Policy 2002*, joka ilmestyi keväällä 2002. Siinä tarkasteltiin useissa artikkeleissa Natoa ja Euroopan unionia argumenteilla, jotka eivät lainkaan ottaneet huomioon syksyn 2001 jälkeistä dramaattista kehitystä.

Tilannekehityksestä syksystä 2001 seurasi myös se, että **maailmanpolitiikan maantieteellinen painopiste** asettui Lähi-idän sekä keski- ja eteläisen Aasian muodostaman laajan konfliktialueen ongelmien selvittelyyn. Alueen merkitystä lisää maailman energiavarojen pääosan sijoittuminen pääpiirtein samoille seuduille ajankohtaisten konfliktien kanssa. Näillä seikoilla lienee myös keskinäinen yhteys siten, että tärkeät energiavarat poliittisesti vakiintumattomalla alueella vetävät puoleensa suurvaltojen kilpailua ja interventioita. On nähtävissä, että vakavat konfliktit tulevat jatkumaan Lähi-idästä eteläiseen Aasiaan ulottuvalla alueella ainakin pari vuosikymmentä riippumatta siitä, millaisia osaratkaisuja saadaan ehkä aikaan.

Vaikka presidentti **Bushin julistama doktriini** ei käytännössä toteutuisikaan aivan tammikuussa 2002 esitetystä tavalla, **kaikkien valtioiden ja kansainvälisten organisaatioiden on määritettävä siihen kantansa** ja otettava muuttuneet maailmanpolitiikan ehdot huomioon ulkopoliitikassaan.

Muutos on niin merkittävä, että voidaan jo puhua maailmanpolitiikan perusluonteen eli “paradigman” muutoksesta verrattuna kylmän sodan jälkeiseen vuosikymmeneen. Se ei kuitenkaan tarkoita, että olisi tapahtunut todellinen “vallankumous”, joka perin pohjin rikkoisi maailman poliittisen järjestelmän, mutta vähintään “tyylilaji” ja painopisteet ovat kokeneet syvällisen muutoksen. Sen kestävydestä ei luonnollisesti voi olla täyttä varmuutta, mutta myöskään pian ohimenevästä ilmiöstä tuskin on kysymys.

Muutokseen reagointi on vasta alkuvaiheessaan. Ongelmaa kuvasi englantilainen professori William Wallace kysymällä, miten Euroopan unionin pitäisi **oppia elämään hegemonisen valtion kansansa?** Hänen analyysinsä mukaan Yhdysvallat on kiistatta saavuttanut “hegemoniaksi” politiikan tutkimuksen alalla kutsuttavan aseman, ja vaikka amerikkalainen hegemonia olisikin liberaalia ja hyväntahtoista siihen on reagoitava joko myötäilemällä (bandwagoning) tai vastavoiman muodostamisella (balancing). Yhdysvaltojen keinovalikoimalla johtoaseman ylläpitämisessä on omat rajoituksensa. “Liberaali hegemonia” vaatii laajaa hyväksyntää, muuten se ei toimi. Syyskuun 2001 jälkeiset tapahtumat ovat yhä selvemmin osoittaneet, ettei Yhdysvallat käyttäydy kovinkaan liberaalisti maailmanpolitiikassa, ja nimenomaan siksi EU-maiden on hyvin vaikea hyväksyä kyselemättä sen johtoasemaa. EU:ssa vaaditaan tasavertaista kumppanuutta, sillä unioni

katsoo olevansa sotilaallista voimaa lukuun ottamatta voimasuhteissa suunnilleen tasoissa Yhdysvaltojen kanssa ja eurooppalaiset intressit ovat paljolti eriäviä. Jos amerikkalaiset eivät kykene perustelemaan toimintaansa siten, että myös EU-maat hyötyisivät sen liittolaisuudesta, seurauksena on ristiriitoja ja kilpailuasetelman kärjistyminen.³⁴⁵

Wallacen mainitsema tilanne sisältää useita paradokseja myös **yhteiskunnalliselta kannalta**. Kun Yhdysvallat ilmoittaa puolustavansa liberalistista yhteiskuntaa ja markkinataloutta, sen uusimmat käytännön toimet viittaavat eurooppalaisten näkemysten mukaan toiseen suuntaan. Jos pitää paikkansa arvio, että terroristit viime syyskuussa hyökkäsivät Yhdysvaltojen ohella koko maailmanlaajuisista “modernisaatiota”³⁴⁶ vastaan, he onnistuivat provokaatiossaan ainakin suurelta osin, koska monet terrorismin torjuntaan liittyvät toimet ovat rajoittaneet kansalaisvapauksia ja palauttaneet kansainväliseen politiikkaan perinteistä valtiokeskeisyyttä. Lisäksi voidaan nähdä, että Yhdysvaltojen sisä- ja ulkopoliitikassa ovat korostuneet selvästi konservatiiviset, omaa yhteiskuntaa ja myös ulkomaita yhdenmukaistamaan pyrkivät piirteet. EU-maissa tällaista kehitystä pidetään takaperoisena. Amerikkalaiset ja eurooppalaiset ovat arvojen kehityksessä kulkeneet viime aikoina eri teitä. Eurooppalaisten ei enää tarvitse valita viime vuosisadalla vallinneen tilanteen mukaisesti totalitaarisen (fasistisen tai kommunistisen) ja demokraattisen järjestelmän väliltä, vaan heidän on **määritettävä oma suhteensa Yhdysvaltojen edustamaan käsitykseen maailmasta**. Kysymys kuuluu: kumman osapuolen, Yhdysvaltojen vai EU:n, edustamat arvot nyt hyväksytään päteviksi?

Myös **Suomi** joutuu vastaamaan tuon laatuisiin kysymyksiin unionin muiden jäsenmaiden mukana. Mikään ei osoita, että EU:n ja Yhdysvaltojen väliset näkemuserot politiikan luonteesta ja omien arvojen edistämisestä olisivat kaventumassa. On hyviä perusteita uskoa edellä mainittujen Robert Kaganin ja Helmut Schmidin esittämien käsitysten tavoin, että näkemuseroissa ei ole kysymys tilapäisistä eturistiriidoista tai väärinkäsityksistä vaan erilaiseen historialliseen kokeemukseen ja vähitellen eriytyviin poliittisiin ja taloudellisiin intressei-

³⁴⁵ William Wallace, *Living with the Hegemon: European Dilemmas* (Social Science Research Council/ After Sept 11, London School of Economics, 2002). Saatavilla: www.ssrc.org/sept11/essays/wallace_text_only.htm

³⁴⁶ Modernisaatio (laajasti ymmärrettynä) merkitsee yhteiskunnan eriytymistä erilaisiin ammatteihin ja toimintoihin, monimutkaistumista sekä ihmisten erilaisuuden ja toisistaan poikkeavien intressien hyväksymistä. Ks. esim. Antti Hautamäki, *Suomi muutosten edellä. Raportti Suomen haasteista* (Sitran raportti 6, Kuopio 2001), s. 10 - 13.

hin pohjautuvista pysyväisluontoisista eroista. Siksi Suomessakaan ei voida luottaa siihen, että tärkeät EU-maat, ennen kaikkea Ranska ja Saksa, palauttaisivat pian kurssin takaisin kylmän sodan ajoilta tuttuun atlanttiseen liittolaisuuteen. Tämän asetelman testi ajankohtaisesti pian suhtautumisessa Irakiin ja laajemminkin Lähi-idän tilanteeseen, jossa kysymys energiavarojen hallinnasta on lopulta keskeisellä sijalla. Vain dramaattinen käänne suurvaltasuhteissa esimerkiksi Lähi-idän tilannekehityksen vuoksi voisi taas kuroa umpeen Amerikan ja Euroopan välille kehittyneitä poliittisia näkemyseroja.

Talouden osalta intressien yhteensovittaminen lienee helpompaa, mutta on syytä kuitenkin kysyä, kuinka talous- ja kauppapolitiikka voidaan pitää irti ulko- ja turvallisuuspolitiikan alalla kehittyvistä jännitteistä? Talouskysymyksissä etujen mittaaminen ja puolustaminen on arkipäiväisempää kuin korkealle leiskuvia intohimoja herättävissä turvallisuuspoliittisissa konflikteissa. Poliitikasta kuitenkin ongelmat heijastuvat helposti talouteen.

Suomelle uusi tilanne on tuottamassa melkoisen paradoksin. Jos hyväksytään käsitys, että Suomi liittyi Euroopan unioniin ja on pyrkinyt lähelle sen päätöksenteon ydintä taloudellisten etujen turvaamisen ohella “yksinjäämisen pelossa” hakemaan suojaa mahdollisia Venäjän painostusyrityksiä vastaan, nyt näyttää vahvasti siltä, että EU:n selkänöjaa saatetaan tarvita suojautumiseen myös Yhdysvaltojen painostustoimia vastaan. Toisaalta sitoutumiseen EU:n “yhteisrintamaan” sisältyy riski, että juuri sen vuoksi tultaisiin vedetyksi mukaan Euroopan alueellisten suurvaltojen ja globaalivalta Yhdysvaltojen välisiin intressiritiriitoihin. Paasikiviläistä oppia voidaan joutua soveltamaan uudella tavalla pysyttelemiseen erossa “euro-atlanttisen yhteisön” sisäisten suhteiden jännityksistä. Tämä ongelma koskee koko Pohjolaa, joka on pyrkinyt säilyttämään omat suhteensa Yhdysvaltoihin riippumattomina suhteista tärkeisiin EU-maihin.

Suomella on kokemusta talouden ja politiikan onnistuneista rinnakkaisratkaisuksista. Kylmän sodan kireimpinä aikoinakin Suomen hallituksen onnistui järjestää taloussuhteet länteen huolimatta Neuvostoliiton poliittisten intressien huomioonottamisen tarpeesta. Siihen vaadittiin luovaa mielikuvitusta — esimerkkeinä 1960-luvun alussa Eftaan liittyminen Finnefta-järjestelyllä ja EEC-vapaakauppasopimus 1970-luvulla — ja myös kärsivällisyyttä, mutta tehtävä onnistui. Nyt uudessa maailmantilanteessa voidaan jälleen joutua kehittämään rat-

kaisuja, joiden puitteissa taloudelliset edut turvattaisiin erillään poliittisista kytköksistä.

Maailmanpolitiikan muutostrendit vaikuttavat luonnollisesti parhaillaan **EU:n kehittämistä käytävään keskusteluun** ja Suomen kannanmäärityksiin, vaikka vaikutuksien laajuudesta ei ole ehditty muodostaa vielä kovin tarkkaa kuvaa. Suomi on vastustanut liittovaltiokehitystä, mutta on samalla pyrkinyt olemaan mukana EU:n “kovassa ytimessä”. Siitä osoituksena oli liittyminen yhteisvaluutta euroa käyttävään ryhmään jo ensimmäisessä vaiheessa. Päätös oli varmaankin taloudellisesti perusteltu ilman suuria turvallisuuspoliittisia odotuksia, vaikka sellaisiakin näkökohtia esitettiin. On myös ollut havaittavissa, että yhteisen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan kehittämisessä Suomen hallitus on suosinut yhteisöllistä linjaa ja vastustanut esimerkiksi Britannian ajamaa näkemystä pysyttäytyä hallitusten välisessä päätöksenteossa. Toisaalta Suomi on torjunut ajatuksen EU:n muuttamisesta sotilasliitoksi.³⁴⁷

Suomi ei ole yksin torjuessaan yrityksiä EU:n militarisoimiseksi. Eri maiden motiivit kylläkin vaihtelevat, sillä kysymys on paljolti suhteesta Natoon. Belgian pääministeri Guy Verhofstadt esitti äskettäin, että EU-maiden tulisi antaa toisilleen turvatakuut kirjattuna unionin perustuslakiin. Hänellä oli mielenkiintoinen perustelu: “Olen havainnut, että puolustuspolitiikka on tulossa uudelleen kansalliseksi. Mielestäni on olemassa vaara, että sekä EU että Nato muuttuvat ‘työkalu-pakeiksi’, joista tilapäiset liittoutumat hankkivat apua.”³⁴⁸ Hänen ehdotuksena torjuttiin vähin äänin, mutta se ei tarkoita, että perustelut olisivat olleet täysin väärät. Kyseessä olivat ainakin yhtä paljon menettelytavasta seuranneet ongelmat, sillä suuret jäsenmaat eivät olleet halukkaita antamaan Belgialle aloiteoikeutta ja pienemmät EU-maat suuttuivat siitä, että ehdotuksesta kertova kirje lähetettiin vain suurimmille maille.

Euroopan unionin yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan ja siihen sisältyvän “puolustusulottuvuuden” kehittäminen on tällä hetkellä hyvin sekavassa vaiheessa, vaikka instituutioita koskevia päätöksiä onkin tehty. Belgian pääministerin ehdotuksen kohtalo osoittaa, että sinänsä oikeisiin havaintoihin perustuvia ehdotuksia ei nyt ole helppo

³⁴⁷ Ks. Ojanen (2002).

³⁴⁸ Minna Nalbantoglu, “Belgia haluaa EU:lle yhteisen puolustuksen”, *Helsingin Sanomat* 24.7.2002.

saada läpi. Suomen ja Ruotsin ajama linja, jonka mukaan kehitetään EU:n yhteistä puolustuspolitiikkaa ilman sen laajentamista yhteiseksi puolustukseksi, joutunee pian vaikeuksiin uusien ehdotusten ristitulessa. Siksi uutta kannanmäärittystä on jo valmisteltava. On sanottu, että yhteisöllisyys, mikä tarkoittaisi muun muassa EU:n komission vallan vahvistamista suhteessa neuvostoon, olisi pienten valtioiden kannalta edullisin päätöksentekomuoto. Viimeisin kehitys osoittaa kuitenkin, ettei EU-maiden enemmistö tai ainakaan ratkaisevan tärkeät valtiot suostu luopumaan hallitusten välisestä päätöksenteon painotuksesta komission hyväksi.

Kansallisesta identiteetistä ja itsemääräämisoikeudesta kiinnittäminen on osoittautunut niin vahvaksi voimaksi, ettei EU:n kehittäminen tätä virtausta vastaan kulkien vaikuta mahdolliselta. Havainnosta on edelleen mahdollisuus päätyä ajatukseen, että kansallistunteen pohjalta kumpuavaa voimaa EU:n pitäisi käyttää myönteisessä mielessä oman legitimitettinsä vahvistamiseen. Vain siten olisi muodostettavissa riittävä eurooppalainen vastavoima Yhdysvaltojen hegemonialle.³⁴⁹

EU:ssa tuskin on haluja eikä nähdä edes tarvetta ryhtyä yleisesti vastustamaan Yhdysvaltojen ajamia hankkeita. Sehän merkitsisi selkeää liittoutumista Yhdysvaltoja vastaan, mikä tapahtuisi voimapolitiikan säännöillä. Demokratiaan sitoutunut, laajaksi paisunut, pian ehkä 500 miljoonan asukkaan EU voi olla vahva vain jäsenmaidensa kautta ja valitsemalla tarkoin asiat, joita unionin kannattaa yhteisesti ryhtyä edistämään.³⁵⁰ Onkin jo havaittavissa tiettyjä asiaryhmiä, joissa EU:n linja on poikennut ja tulee edelleen poikkeamaan amerikkalaisten linjasta. Näitä ovat ennen kaikkea globaalit ympäristö- ja ihmisoikeuskysymykset sekä suhtautuminen kansainvälisiin sopimuksiin asevalvonnan ja aseidenriisunnan alalla.

Monissa taloudellisissa kysymyksissä, esimerkiksi maailmankauppan normien aikaansaamisessa ja energian hinnan alhaalla pitämisessä, eurooppalaisten ja amerikkalaisten edut saattavat edelleen yhtyä, mutta eräillä aloilla, kuten ilmailuteollisuudessa, ne ovat usein keskenään kilpailijoita maailmanmarkkinoilla. Talouden merkitys valtioita

³⁴⁹ Ks. esim. Olli Rehn, "Valistunut vastavoima Yhdysvalloille", *Helsingin Sanomat* 4.8.2002.

³⁵⁰ Ks. Henri Vogt, "EU:ta on rakennettava sekä pieneksi että suureksi", *Helsingin Sanomat* 11.8.2002 ja Henri Vogt, "Kehitys, vaatimattomuus ja Euroopan unioni?", *Ulkopolitiikka* 2/2002, s. 70 - 75.

ja alueita poliittisesti erottavana tai yhdistävänä tekijänä alkoi heiketä globalisaatiokehityksen myötä, kun yhä yleisemmin hyväksytty vapaa-kaupan periaate edellyttää kaikkien tasavertaista kohtelua. Toisaalta kuluneen vuoden aikana kehittynyt tilanne on jälleen näyttänyt palauttavan politiikan ja talouden yhteyttä valtioiden välisiin suhteisiin. Tällöin esimerkiksi Lähi-idän politiikassa on vahva taloudellisten etujen dimensio, mikä näkyy erilaisessa suhtautumisessa Irakiin ja Iraniin.

Ajankohtaisessa EU:n kehittämiskeskustelussa suomalaisten on joka tapauksessa otettava uudelta pohjalta kantaa kysymykseen, mihin suuntaan unionia pitäisi viedä? Halutaanko siitä tehdä poliittis-taloudellinen kilpailija Yhdysvalloille vai toisaalta tottelevainen liittolainen? Ehkä paras vaihtoehto kuitenkin löytyy keskitieltä, siis sopivasta yhdistelmästä kumppanuutta ja kilpailua.

Viimeaikainen **kansainvälisen politiikan kehitys** ei kokonaisuutena arvioiden ole ollut **Suomen aseman kannalta** haitallista. Positiivisen muutoksen suuruus käy ilmi vertailusta viime vuosisadan tilanteeseen. Silloin lähes kaikki suuret maailmanpolitiikkaa ravistelleet konfliktit saivat alkunsa Euroopasta ja vielä varsin läheltä Suomea. Kaksi maailmansotaa ja kylmä sota kehittyivät Pariisin - Berliinin - Pietarin akselilla ja ulottivat pian vaikutuksensa myös Suomeen. Lisäksi on syytä mainita Venäjän bolshevikkivallankumous, joka alkoi Pietarista syksyllä 1917 ja heijastui lähellä sijainneen Suomen tilanteeseen nopeasti sekä hyvässä että pahassa. Nyt Eurooppa on rauhoittunut, vaikka alueellisia kriisejä voikin esiintyä ja Lähi-idän - Aasian alueen konfliktit saattavat heijastua myös läntiseen ja pohjoiseen Eurooppaan. Vertaus, jonka mukaan Lähi-idästä eteläiseen Aasiaan ulottuva alue olisi tämän vuosisadan "maailman uusi Balkan", kuvaa tilannetta havainnollisesti.

Maantieteellisenä linkkinä noiden uusien konfliktialueiden ja Suomen välillä on edelleen **Venäjä**, jonka joutuminen mukaan uusiin selkkauksiin muiden suurvaltojen kanssa tuottaisi epäsuorasti uhkia myös Suomelle. Venäjän sisäinen kehityskään ei ole välttämättä kulkemassa kohti läntisen Euroopan tai Yhdysvaltojen yhteiskuntamalleja, eikä se taloutensa tai ideologiansa puolesta kykene enää Neuvostoliiton tavoin haastamaan länttä. Venäjän geopolittinen asema on kuitenkin maailmanpolitiikassa tärkeä, joten myös suurvaltasuhteiden häiriöt voivat sitä kautta ulottua Pohjois-Eurooppaan. Lisäksi Venäjän suuret luonnonvarat ja Neuvostoliitolta periytyneet, edelleen ver-

raten vahvat asevoimat antavat sille edellytyksiä suurvalta-aseman säilyttämiseen.

Suomen suhteita Venäjään on arvioitu monissa tutkimuksissa, mutta viimeisintä maailmanpolitiikan kehitystä ei niissä ole ehditty ottaa huomioon. Kesäksi 2002 ilmestyneessä Christer Pursiaisen ja Sinikukka Saaren tekemässä tutkimuksessa Suomen mahdollisesta Nato-jäsenyydestä myös Venäjän kannalta katsottuna on erilaisia vaihtoehtoja ja venäläisten asenteita selvitetty laajalti. Raportin lähdeaineisto ja johtopäätösten argumentaatio perustuvat lähes kokonaan kylmän sodan aikaiseen ja 1990-luvulla kehittyneeseen tilanteeseen. Maailmanpolitiikan luonteen ja painopisteen muutoksien vaikutuksia ei työssä pohdita kuin viittauksella Venäjän viimeisimpään Nato-yhteistyöhön. Siitä on tehty johtopäätös, että huolimatta Venäjällä todetusta lähes täydellisen kielteisestä asenteesta Suomen Nato-jäsenyyteen uusi yhteistyösuhde ajan mittaan tekisi Suomen Nato-jäsenyyden Venäjälle edulliseksi. Suomelle tarjoutuisi eräänlainen uusi sillanrakentajan rooli Venäjän totuttamisessa yhteistyöhön Naton kanssa.³⁵¹

Tuon tapaisessa logiikassa ei oteta huomioon sitä, että Venäjä hoitaa kaikki tärkeät suhteensa suoraan Yhdysvaltojen kanssa eikä tarvitse siihen Naton kaltaisia välikäsiä. Toistaiseksi on aivan liian aikaista lähteä arvailemaan, miten uusi yhteistyöneuvosto lopulta toimii, sillä kokemukset aikaisemmasta yrityksestä olivat huonoja. On saatu paljon muitakin esimerkkejä siitä, ettei Venäjä suostu yhteistyöhön, joka käytännössä merkitsisi Naton määräysvaltaa. Venäjän torjuttava suhtautuminen Naton rauhankumppanuusohjelman mukaisiin harjoituksiin on kertonut siitä, ettei sotilaallisena suurvaltana itseään pitävä maa kaipaa ulkopuolisia, ei ainakaan pienistä maista tulevia neuvonantajia. Paradoksaalisesti Venäjä on pitänyt Natoa uhkaavana, koska se on Yhdysvaltojen hallitsema, mutta toisaalta amerikkalaisten sotilaiden kanssa venäläissotilaat ovat tulleet verraten hyvin toimeen. Venäjä pyrkii kaikin tavoin huolehtimaan siitä, ettei suoriin ydinasevaltojen välisiin suhteisiin puututa ulkopuolisin toimin. Siksi ei myöskään tunnu uskottavalta, että Venäjä kaipaisi Suomea välittäjäksi suhteissaan Natoon. Lisäksi ajatus siitä, että Baltian maat mahdollisesti uusina Naton jäseninä pääsisivät vaikuttamaan Naton Venäjää koskeviin päätöksiin esimerkiksi uudessa yhteistyöneuvostossa, lienee Venäjälle

³⁵¹ Christer Pursiainen - Sinikukka Saari, *Et tu Brute! Suomen Nato-optio ja Venäjä* (Ulkopolitiikan instituutti, UPI-raportti 1/2002).

äärimmäisen vastenmielinen. Ei ole odotettavissa venäläisten suostuvan sellaiseen vaan kiertävän koko ongelman.

Venäjällä on vahva perinne tarkastella turvallisuuspolitiikkaa **geopoliittisin ja geostrategisin perustein**. Uusin, Yhdysvaltojen politiikan suuresti muokkaama maailmantilanteen kehitys ei anna aihetta olettaa, että Venäjällä nyt olisi tarvetta siinä suhteessa muuttaa käsityksiään. Suomen kannalta toteamus merkitsee sitä, että geopoliittiset ja geostrategiset näkökohdat eivät ole korvautuneet “geoekonomialla”, vaan ne on edelleen syytä ottaa vakavasti huomioon pohdittaessa turvallisuuspoliittisia linjanvalintoja. Uudessa tilanteessa J.K. Paasikiven harrastamalla geopoliittis-historiallisella, klassisen realismin sävyttämällä ajattelulla on yhä tärkeää merkitystä Venäjän pienelle naapurimalle, vaikka monissa turvallisuuspoliittisen tilanteen osatekijöissä onkin tapahtunut muutoksia.

On selvää, että **Suomen turvallisuuspoliittista asemaa** ei kannata enää määritellä samoilla teeseillä, kuin tapahtui viime vuosikymmenellä. Jos Nato ulottaa vaikutuspiirinsä Baltian maihin, tilanteen muutoksen ei välttämättä tarvitse johtaa Suomen linjan muutokseen,³⁵² mutta **linja on kyettävä perustelemaan uudella, maailmanpolitiikan ja Euroopan tilanteen kehitystä vastaavalla tavalla**. Doktriinin pätevyuden arviointi onkin meneillään, eikä siinä kannattaisi pitää turhaa kiirettä, koska tilannekehitys muun muassa Naton tehtävien ja rakenteen muutoksien osalta on kovasti avoinna.

Pohjois-Euroopan maat, Suomi mukaan luettuna, eivät nyt ole turvallisuuspolitiikan kannalta missään pakkotilanteessa, joka vaatisi nopeita linjanmuutoksia. “Pohjoismainen malli” on toisaalta viime syksyn jälkeen saanut uutta hohtoa, kun se näyttää takaavan vakaat yhteiskunnalliset olot ja hyvät edellytykset uudenaikaiselle taloudelle. Ongelmaksi onkin noussut suhde amerikkalaiseen kehitykseen, joka ei vastaa monelta osin pohjoismaisen mallin mukaista käsitystä yhteiskunnasta, politiikasta ja taloudesta. Tämän ongelman ratkaisu edellyttää samanlaista viileää harkintaa ja johtopäätösten tekoa, kuin Suomessa oli tehtävä edellisissä murrosvaiheissa toisen maailmansodan ja kylmän sodan päätyttyä. Johtopäätöksiä ei saisi etukäteen lyödä lukkoon, kuten usein lehtien pääkirjoituksissa on tapana, sillä muutenhan koko tilanteenarvioinnin vaivannäkö olisi turhaa.

³⁵² Ks. esim. Antti Kaski, “Baltian maiden Nato-jäsenyyden ei johda Suomen liittoutumiseen”, *Ulkopolitiikka* 2/2002, s. 63 - 69.

Pohjoismaille lähinnä kysymykseen tulevia ulkopoliittisen orientoitumisen vaihtoehtoja ovat: (1) EU-sidonnaisuus, (2) “atlanttisten” eli Yhdysvaltojen suhteiden painotus ja (3) pohjoismainen linja, joka pyrki edelleen säilyttämään tasapainon kahden edellisen mallin välillä.

“Kolmas tie” ei välttämättä tarkoittaisi pohjoismaisen blokin muodostamista ja pohjoismaiden eroamista EU:sta tai Natosta, vaan pyrkimystä pysytellä erossa Länsi-Euroopan ja Yhdysvaltojen välille tai Venäjän ja “lännen” välille mahdollisesti kehittyvistä eturistiriidoista. Pohjoismaiden ulko- ja turvallisuuspoliittiset linjat ovat tunnetusti olleet erilaisia, ja on hyviä perusteita uskoa, että Norja ja Tanska säilyttävät vahvan atlanttisen orientaation, erillään olevasta Islannista puhumattakaan. Ruotsilla ja Suomella on hyviä kokemuksia pääpiirtein nykyisten linjausten jatkamisesta. Tämä asetelma syntyi jo toisen maailmansodan kokemuksista, eikä kylmän sodan aika tuonut siihen paljonkaan uusia tekijöitä.

Jos maailmantilanne kiristyy nykyisen trendin jatkona, Pohjoismailla tai niistä ainakin Ruotsilla ja Suomella on mahdollisuus tavoitella myös uudenlaista, Sveitsin kaltaista asemaa. Sveitsi kykeni viime vuosisadalla pysyttelemään suurvaltojen välillä käytyjen sotien ja muiden konfliktien ulkopuolella tiukalla puolueettomuudella sekä tarjoamalla maailmalle “hyviä palveluksia” ja kansainväliselle taloudelle suojattuja toimintamahdollisuuksia. Tällainen vaihtoehto on syytä kuitenkin pitää mielessä vain esimerkkinä vakavan tilannekehityksen varalle, eikä siihen sisälly suositusta tai arviota toteutumisen todennäköisyydestä.

Politiikan ja talouden yhteys

Kylmän sodan jälkeinen poliittinen ja taloudellinen kehitys oli 1990-luvun loppupuoliskolla Suomelle suosiollista, kun Suomi pääsi osalliseksi globalisaation eduista oikein ajoitetulla ja mitoitetulla panostuksella uuden teknologian tuotteisiin. Nyt meneillään oleva maailmanpolitiikan yleissävyn muutos liittyy samanaikaiseen, talouden alalla tapahtuneeseen globaaliin taantumiaan tai ainakin kasvun hidastumiseen. Globalisaatiokehityksen vauhti nousi huippuunsa vuosituhanen vaihtumista juhliittaessa, mutta jo silloin oli nähtävissä varoitus-

merkkejä tieto- ja viestintäteknologiaan perustuneen kasvun taantumisen ja hidastumisen merkit alkoivat ilmetä keväällä 2000 Yhdysvalloista alkaneen teknologiaosakkeiden kurssiin laskun myötä ja vahvistuivat selvästi seuraavana vuonna.

Voidaan hyvällä syyllä puhua “uuden talouden kuplan” puhkeamisesta, sillä siihen oli ladattu runsaasti epärealistisia voitto-odotuksia ja kuvitelmia pitkään jatkuvasta, suhdannevaihteluista vapaasta alan rajattomasta kasvusta. Nyt juuri kukaan ei enää usko tarinoihin koko informaatioteknologian alan suurista menestymisen mahdollisuuksista, vaikka jokin myönteinen Microsoftin ja Nokian tapainen esimerkki onkin yhä todellisuutta. Kesällä 2002 puheenaiheina ovat maailmalla olleet jättiläismäisten fuusioiden, esimerkiksi AOL:n ja Time Warnerin, epäonnistumiset, kirjanpitorikokset ja kymmenien miljardien dollarien katoamiset taseista liiketappioiden vuoksi.³⁵³

Suomessa käytävässä “Sonera-keskustelussa” on yhtenä olennaisena kysymyksenä tullut esiin poliittisen ja taloudellisen vastuun jakautumisen ongelma. On saatu vaikutelma, ettei Suomessa valtion pääomasijoituksista kukaan ota vastuuta ainakaan siinä vaiheessa, kun tulee tappioita. Toisaalta eräiden EU-valtioiden toiminta jakaessaan kolmannen sukupolven matkapuhelimien toimilupia oli vahvasti poliittista, koska ne imivät huutokaupoilla suuria pääomia markkinoilta omien budjettiensa vajeiden paikkaamiseen. Seurauksena oli koko alan joutuminen vaikeuksiin EU-alueella.³⁵⁴

Viimeaikaiset kokemukset ovat kaikkiaan kasvattaneet epäluuloa poliittisen johdon ja liike-elämän yhteistä, kontrolloimatonta päätöksentekoa kohtaan. Ehdotukset luopumiseksi kokonaan valtion liikelatoudellisista omistuksista eivät ole saamassa kannatusta. Saattaa käydä niinkin, että poliittista valvontaa ulotetaan taas tehokkaasti valtion omaisuuteen eikä yhteiskunnallista omistamistakaan pidetä “ideologisesti” vääränä, koska yksityistämisestä on tullut myös huonoja kokemuksia monella alalla, esimerkiksi Englannin rautateillä tai Yhdysvalloissa lentoliikenteen turvatarkastuksissa. Samoista syistä ei

³⁵³ Ks. esim. Karen Lowry Miller, “The Giants Stumble”, *Newsweek* 8.7.2002, s. 14 - 19. Artikkelissa kerrotaan, että viime vuosien kovasti kehutut suuret fuusiot ovat enimmäkseen epäonnistuneet. Esimerkiksi AOL:n ja Time Warnerin osakkeiden arvo oli heti fuusion jälkeen 165 miljardia dollaria, ja nyt se on pudonnut siitä puoleen. Selitykseksi ei kelpaa vain osakekurssien yleinen lasku, vaan kyseessä oli myös vääräksi osoittautunut “muoti” ja kilpailun tuottama pakko.

³⁵⁴ Ks. Antti Piippo, “IT-yrittäjä globaalissa taloudessa. Ei pelkkää raakaa bisnestä”, teoksessa Reino Paasilinna, *Euroopan elektroninen vallankumous ja Suomen ubo* (Arvopaperi, Forssa 2001), s. 127 - 129. Ks. myös Juhana Rossi, “Jotta eurooppalaiset voisivat hävitä enemmän”, *Helsingin Sanomat* 4.8.2002.

myöskään pidettäne enää tiukasti kiinni vaatimuksesta, että yhteiskunnan omaisuuden, esimerkiksi valtion liikelaitosten tulisi tuottaa parhaiden yksityisten sijoitusten tavoin. Kokemukset yhtä lailla amerikkalaisten energiayhtiöiden kuin eurooppalaisten posti- ja telelaitostenkin vaikeuksista ovat lisänneet epäluuloa yhteiskuntien perustointojen yksityistämistä kohtaan ja ovat vieneet siltä “ideologista voimaa”.

Toistaiseksi on ollut vaikea yleispätevästi hahmottaa politiikan ja talouden yhteyttä viime aikojen kehityskuluissa. On kuitenkin epäilävissä, että syksyn 2001 terrori-iskuista käynnistynyt kehitys on tuntuvasti hidastanut tai kokonaan estänyt Yhdysvaltojen ja monen muunkin maan talouden elpymistä jo sitä ennen alkaneista vaikeuksista. Terrorismin aiheuttamat suuret vahingot, torjunnan kalleus ja yleinen epävarmuus kehityksen suunnasta ovat aiheuttaneet maailmantaloudelle sadoissa miljardeissa dollareissa mitattavat kulut, jotka osaltaan näkyvät yritysten tappioina ja taseiden heikennyksenä. Erityisen pahasti ovat kärsineet ilmailuteollisuus ja kansainvälinen lentoliikenne. Yhdysvalloissa terrorismi ja laskusuhdanne ovat yhdessä aiheuttaneet 250 000 työpaikan katoamisen ilmailualalta ja tuottaneet 16 miljardin dollarin tappiot.³⁵⁵ Terrorismin vastainen sota on kaikkiaan tullut kalliksi, vaikka siitä jotkut ovat hyötäneetkin.

On myös havaittu, että Yhdysvaltojen vaikutusvallan piirissä olevia kansainvälisiä rahoituslaitoksia on käytetty suuntaaman rahoitusta poliittisin perustein. Niinpä esimerkiksi pahojen talousvaikeuksien kanssa kamppailutta mutta strategisesti tärkeää Turkkiä on tuettu suurilla rahasummilla, kun taas syrjäisen Argentiinan talouden annettiin romahtaa. Sotakulut ovat pois siviilitalouden investoinneista ja rasittavat tuntuvasti Yhdysvaltojen budjettia, vaikka mistään katastrofista ei toistaiseksi ole kysymys. Terrorismin vastaiset toimet rahoitetaan lainanotolla, mikä osaltaan lisää taseongelmia.³⁵⁶

Mahdollinen hyökkäys Irakiin tuottaa erittäin suuria riskejä myös taloudellisesti, vaikka sen ehkä mahdollistaman Irakin vallanvaihdoksen seurauksena taloudelliset vaikutukset voivat pitemmällä aikavälillä mitattuina olla myös länsimaiden kannalta myönteisiä. Kyseessä on siis tyypillinen korkean riskin yritys, joka voi tuottaa dramaattisesti

³⁵⁵ “Flygbranschen återhämtar sig”, *Hufvudstadsbladet* 10.8.2002.

³⁵⁶ Ks. esim.”Anti-Terrorism War To Slow Economic Growth”, *Stratfor*-raportti 6.5.2002.

myönteisiä tai kielteisiä tuloksia sekä poliittisesti että taloudellisesti. Siksi sen seurausten arviointikin on erittäin vaikeaa. Yleisesti kokemuksena on ollut, että jotkut entisaikojen sodat olivat voittajalle tuottoisia, mutta mitään varmaa sääntöä ei ole. Yhdysvallat hyötyi suuresti toisesta maailmansodasta, mutta toisaalta ensimmäisen maailmansodan voittajavallat Iso-Britannia ja Ranska köyhtyivät voittonsa myötä. Toinen maailmansota raunioitti koko Euroopan. Uudemmat sodat ovat yleensä olleet taloudellisesti kannattamattomia, elleivät suorastaan tuhoisia. Nykyisin pääomien sijoittajat karttavat kriisialueita ja pelkäävät sodan alkamisen mahdollisuutta. Sodan syttyessä hinnat nousevat ja valtiot tarvitsevat paljon lainarahaa.³⁵⁷

Globalisaation, politiikan ja talouden yhteyttä on pyritty selittämään monella tavoin. Viimeisimmät puheenvuorot ovat kiinnittäneet huomiota siihen, etteivät kansainväliset taloudelliset järjestöt ja rahoituslaitokset ole pysyneet irti poliittisluontoisista tai talousopillisista ideologioista ja valtiollisista intresseistä. Rahanjakopäätökset ja niihin liitetyt ohjeet ovat sisältäneet usein poliittisia ja yhteiskunnan rakenteisiin vaikuttavia ehtoja, joita ei voida perustella yksiselitteisesti taloustieteellisillä opeilla, eivätkä esimerkiksi kokemukset IMF:n ja Maailmanpankin määräämistä toimista ole olleet pelkästään myönteisiä.³⁵⁸

Suomi on muiden mukana kokenut Yhdysvaltojen ja Euroopan talouksien vaikeudet eikä ole ainakaan toistaiseksi kyennyt hyötymään kriisitilanteesta, kuten vielä tapahtui Korean sodan aikoihin ja jossain määrin myös myöhemmissä kriiseissä. Silloin erityisesti puutavaran ja strategisten raaka-aineiden kysyntä maailmalla kasvoi suomalaisille suotuisasti. Nykyinen kriisi on merkinnyt globalisaatiokehitykseen liittyvän talouden hidastumisen myötä vaikeuksia Suomen kaltaisten, viennistä riippuvaisten maiden talouksille, eikä tulevaisuuskaan tässä suhteessa näytä kovin hyvältä, koska kansainvälisen tilanteen epävarmuus jatkuu.

Suomen on varauduttava siihen, että jokin dramaattinen tapahtuma, esimerkiksi Yhdysvaltojen hyökkäys Irakiin tai sen kiihtyvät val-

³⁵⁷ Ks. esim. Faisal Islam, "War: who is it good for?", *The Observer* 11.8.2002

³⁵⁸ Barry Eichengreen, "The Globalization Wars", *Foreign Affairs*, Vol. 81, No 4, July/August 2002, s. 157 - 164. Kyseessä on Joseph Stiglitzin kirjan arvostelu. Ks. myös Pertti Haaparanta, "Hallinnan magia ja demokratian väheksyminen", *Helsingin Sanomat* 7.8.2002.

mistelut, Intian - Pakistanin välinen sota tai uusi merkittävä terrori-isku, tuottaa uuden shokin kansainväliselle taloudelle. Sellaisessa tilanteessa öljyn hinta saattaisi kaksinkertaistua ja strategiset tuotteet, esimerkiksi tärkeät elektroniikkakomponentit, todennäköisesti katoaisivat markkinoilta tai kallistuisivat tuntuvasti. On siis edelleen perusteita ylläpitää varmuusvarastoja, kuten Yhdysvallatkin tekee parhaillaan muun muassa täyttämällä jättiläismäisiä öljyvarastojaan. Niitä voidaan käyttää öljyn hinnan vaihtelujen tasaamiseen rauhallisempinakin aikoina.

Muuttunut maailmantilanne tarjoaa Suomelle myös uusia mahdollisuuksia. Esimerkiksi rautatiekuljetukset Venäjän kautta Kaukoitään ovat tulleet kilpailukelpoisiksi. Suomesta lähtee nykyisin päivittäin kilometrin pituisen junan verran rautatierahtia itään uudelle “rautaiselle silkkitielle” kohti Kiinaa ja Koreaa.³⁵⁹ Monilla suomalaisilla turvallisuusalan tuotteilla on kasvavaa kysyntää, joskaan sellaisilla keinoilla ei koko kansantaloutta voida kohentaa.

Itämeren satamien liikenteessä ja uudisrakentamisessa näkyy Venäjän talouden kasvu ja erityisesti polttoaineiden viennin lisäys. Tähän liittyy myös kansallisia turvallisuuspoliittisia ja taloudellisia intressejä, joita venäläinen asiantuntija Juri Ivanov selvitti äskettäin seuraavasti: “Venäjä on edelleenkin melkoisessa määrin riippuvainen Baltian läpikulkusatamista, mikä tuottaa vahinkoa maamme talous- sekä sosiaalieduille ja on suurena uhkana kansalliselle turvallisuudellemme.” Hän totesi, että noista syistä rakennetaan uusia satamia Suomenlahden pohjukkaan.³⁶⁰ Suomen kannalta merkittävää on, että Venäjä ei siis luota Baltian maiden satamien varmaan käytettävyyteen tai kansantaloudelliseen edullisuuteen vaan pyrkii vähitellen suurempaan oma-varaisuuteen myös Itämeren alueella. Kauttakulkuliikenteellä Suomen satamien kautta lienee silti edelleen hyviä kehitysmahdollisuuksia, jos asioista vain pystytään sopimaan kestäväällä tavalla.

³⁵⁹ “Rautainen silkkitie”, *Helsingin Sanomat* 6.5.2002.

³⁶⁰ “Satamien uudellenjako Itämerellä”, *Moscow Diary* 26/2002 (19.7.)

Suomen yhteiskunnalliset ja taloudelliset näkymät

Perustana kansalliselle selviytymisstrategialle on yhteiskunnan vakaudesta ja tehokkaasta toiminnasta huolehtiminen. Se edellyttää hallinnolta kansalaisten aineellisten ja turvallisuustarpeiden tyydyttämistä ainakin siinä määrin, ettei syntyisi kapinamielialaa tai taloutta horjuttavaa sosiaalista levottomuutta. Suomessa on tässä suhteessa onnistuttu hyvin, varsinkin jos vertailukohtana pidetään lähes sadan vuoden takaisia aikoja tai ajankohtaista tilannetta maailman eri puolilla.

Hyvinvointiyhteiskunnan toiminnan turvaaminen ei kuitenkaan ole itsestäänselvyys. Sitran raportissa todettiin, että suomalaisen yhteiskunnan uhkana on nyt monia **potentiaalisia ongelmia** alkaen väestön vanhenemisesta, korkeana pysyvistä työttömyydestä ja eriarvoistumisen lisääntymisestä sekä päätyen alueellisen kehityksen tasapainon järkkymiseen. Ne vaativat korjautuakseen jatkuvaa poliittista päätöksentekoa, sillä aika ja vapaasti ohjautuva talous siihen tuskin pystyvät vaikuttamaan myönteisesti. Toisaalta vaarana on pitäminen kiinni jäykistyneistä sosiaalisista rakenteista ja toimintamalleista, joihin ei enää riitä rahoitusta. Tutkimuksissa on todettu, että kansalaiset arvostavat hyvinvointiyhteiskuntaa mutta pelkäävät sen murenemistä. Suomeen kertynyttä **sosiaalista pääomaa**, johon sisältyy sekä aineellisia että henkisiä arvoja, voidaan kuitenkin käyttää tehokkaasti uudistuksien läpiviemiseen ilman pelkoa suurista mullistuksista.³⁶¹

Ulkopolitiikan ja EU-politiikan pohjaksi on olennaisen tärkeää tietää, mitä kansalaisten keskuudessa ajatellaan. **EU:n piirissä on totuttu laajaan keskusteluun turvallisuuspolitiikasta ja joissain EU-maissa järjestetään kansanäänestyksiä muun muassa EU:n kehitykseen liittyvistä kysymyksistä.** Suomessa ei ole hyvä toimia näissä asioissa entisaikojen tapaan, niin että uskottaisiin kansan kyllä aikaa myöden hyväksyvän johtajiensa ratkaisut. **Perusteluiden tulee olla kestävä ja ne tulee alistaa avoimeen keskusteluun.**

Suomalaisten asenteista ulkomaita ja Euroopan unionin toimintaa kohtaan tuorein tutkimustieto kertoo, että varautuneisuus on voimakasta. Maailmanpolitiikan kehityssuunnan arveluttavuus näkyi

³⁶¹ Antti Hautamäki, *Suomi muutosten edellä. Raportti Suomen haasteista* (Sitran raporttisarja 6, Kuopio 2001). Ks. myös *Erilaisuusien Suomi. Raportti suomalaisten asenteista 2001* (EVA, Taloustieto, Vantaa 2001).

EVA:n raportissa talvella 2002 lähinnä epäsuorasti,³⁶² ja voidaan olettaa, että viimeisin kehitys ei ainakaan ole saanut kansalaisia luottavemmiksi maailman tilan suhteen.

EU-kriittisyyden kasvu on myös merkillepantavaa, joskaan sen syiden analysointi ei ole helppoa. Suomalaiset toivovat, että Euroopan unionia kehitettäessä korostettaisiin rikollisuuden torjuntaa, pienten jäsenmaiden aseman vahvistamista, kansallisen kulttuurin elinkelpoisuuden säilyttämistä, suomalaisen maatalouden elinkelpoisuuden turvaamista sekä byrokratian vähentämistä. Kaksi kolmesta (65 %) vastusti kyselyssä EU:n kehittämistä liittovaltioksi.³⁶³

Kansakunnan identiteetti on todettu uudessa maailmantilanteessa tärkeäksi voimavaraksi, jota voidaan käyttää politiikassa sekä hyviin että huonoihin tarkoituksiin. Myös suomalaisten identiteetti on kasvanut pitkän ajan kuluessa tiettyyn suuntaan, eikä sitä ole helposti muutettavissa millään poliittisilla tai kasvatuksellisilla toimilla. Ihmisten käsitykset ovat luonteeltaan konservatiivisia, vaikka sitä ei aina tunnusteta. Varsinkin kriisiaikoina syvälle kokemuksiin piirtyneet asenteet tulevat pintaan tehtäessä poliittisia päätöksiä, mikä näkyi jälleen selvästi Yhdysvaltojen reaktioissa syksyn 2001 terrori-iskuihin, ja ilmiö voidaan tunnistaa myös uusimmista Lähi-idän tilanteiden käännteistä.

Merkittävänä ongelmana on identiteetin sisällön hahmottaminen, sillä se ei ole luettavissa hallinnon tuottamista asiakirjoista vaan pikemminkin laajalta populaarin viihteen alalta. Tutkijat yrittävät paljastaa, millaisia identiteetin aineksia on julkisina tai piilevinä vaikuttamassa. Esimerkiksi Suomessa asenteet näkyvät hyvin ajankohtaisessa kirjallisuudessa, ja sieltä paljastuu muun muassa vanhoihin käsityksiin perustuva, epäilevä suhtautuminen itää kohtaan.³⁶⁴ Rüppumatta siitä, onko käsitys oikea tai väärä, voidaan todeta, ettei Suomi siis ole poikkeus kansallisten epäluulojen maailmassa.

Suomalainen yhteiskunta on saavuttanut pääpiirtein vaiheen, joka on kuvattavissa termeillä “myöhäismoderni”, “post-moderni”, “jälkitekollinen”, “informaatioyhteiskunta” tai “tietoyhteiskunta”. Viimei-

³⁶² *Suomi, EU ja maailma. Suomalaisten EU-kannatukset 2002* (EVA, helmikuu 2002).

³⁶³ Sama, s. 7 - 8.

³⁶⁴ Ks. Vilho Harle - Sami Moisio, “Populaarista käytännölliseen geopolitiikkaan. Kansallisen identiteetti-projektin teoria empirian valossa”, *Politiikka* 2/2002, s. 160 - 182.

simmät raportit tietoyhteiskunnan tilasta ovat asettaneet kyseenalaisiksi käsityksen, että Suomi olisi tällä alalla aivan ylivoimainen. Onko siis suomalaiselle menestystarinalle enää katetta? Sitä saattaa löytyä, jos tekninen kehitys on pääasiallisena mittarina, mutta asiaa tutkineet varoittavat yhteiskunnallisen ja poliittisen dimension unohtamisen vaaroista. Viimeisimmät tietoteknologian alan näyttävät epäonnistumiset varjostavat kehitysnäkymiä ja saattavat tukahduttaa innovatiivisuutta. Epäonnistumisen pelko valtaa taas alaa, ja Pekka Himasen mukaan “munauksenestostrategia” on tullut tietoyhteiskunnan tulpaksi. Antti Kasvio puolestaan pitää Suomen “virallista optimismia” katteettomana, sillä taloudellinen taantuma ei ole lyhytaikainen notkahdus eikä työttömyys enää laske. Suomi etenee kohti kahtia jakautunutta taloutta. Uusi talous on kansainvälisesti korkeatuottoista, mutta muilla sektoreilla tilanne ei ole niin hyvä. Suomi ei enää ole tietoyhteiskunnan kehityksen kärkimaita. “Telekommunikaatioklusteri toimi eilisen kasvun veturina, mutta näin ei välttämättä tapahdu huomenna.”³⁶⁵

Muuttuneessa maailmantilanteessa suomalaisen yhteiskunnan ja talouden kehittämiseksi tarvitaan siis ajanmukaista tilannearviota, sillä edellisen vuosikymmenen menestyksen eväät on kohta syöty. Uuteen tilanteeseen ei voida sopeutua samoilla keinoilla, jotka toimivat verraten hyvin mukauduttaessa globalisaation ja integraation leimaamaan maailmaan. Silti Suomeen hankittua kokemusta sekä aineellista ja henkistä pääomaa voidaan ja pitääkin käyttää perustana uuteen sopeutumiseen, eivätkä uuden menestymisen edellytykset kaikkiaan näytä huonoilta.

³⁶⁵ Jouko Kämärinen, “Huuman jälkeen tarkkailuluokalle”. Antti Kasvion ja Pekka Himasen haastattelu, *Aamulehti* 4.8.2002.

7. TULEVAISUUS ON AVOIN

Maailmanpolitiikan laadullinen muutos ja maantieteellisten painopisteiden siirtyminen verrattuna kylmän sodan päättymistä seuranneen vuosikymmenen aikaan on jo selvästi näkyvillä, vaikka uuden vaiheen kestävyydestä ei vielä ole mahdollista tehdä kovinkaan tarkkoja ennusteita. Monien muutoksesta kertovien “heikkojen signaalien” vahvistuminen vuoden 2002 kuluessa on antanut riittävästi aineksia maailmanpolitiikan muuttuneen luonteen hahmottamiseksi, ja tulevaisuudennäkymien tarkastelulle voidaan hakea syvyyttä vertailemalla nyt elettyä vaihetta aikaisemmin koettuun.

Pääpiirteet maailmanpolitiikan kahdesta mallista (1) “Yhteisöllisyyden ja integraation maailma” (1990-luvulla) ja (2) “Valtioiden välisen kilpailun ja vaihtuvien liittokuntien maailma”, joka on nyt vallalla, on sijoitettu historialliseen vertailuun seuraavassa asetelmassa.

Maailmanpolitiikan luonteen muutos historiallisena vertailuna

Mallit

Yhteisöllisyyden ja integraation maailma

Valtioiden välisen kilpailun ja vaihtuvien liittoutumien maailma

Historiallinen esimerkki

Kylmän sodan jälkeisen vuosikymmenen (1989-2000) Eurooppa ja Yhdysvallat “transatlanttisessa yhteisössä ja lännen hallitsemassa globalisaatiossa”

Eurooppa 1815-1914: “suurvaltakonseitti”, Pyhä allianssi, tasapainopoliittikka, Brittiläinen imperiumi globaalivaltana

Tilannekuvaus 2000-luvun alussa

“EU:n maailma”: (läntinen) Eurooppa integroituu ja pitää tavoitteena poliittisesti säädeltyä globalisaation ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden maailmaa

“Yhdysvaltojen maailma”: pyrkimys globaalin johtajuuden vahvistamiseen ja “Pax Amerikanan” aikaansaamiseen; muut reagoivat siihen sopeutumalla tai vastarinnalla; merkkejä sivilisaatioiden ja maailmankatsomusten konflikteista

Kuinka kansainvälinen järjestelmä muuttuu?

Selityksiä nyt hahmottuvalle 2000-luvun alun maailmanjärjestykselle ja perusteita sen kestävyysarvioinnille voidaan saada tarkastelemalla viimeksi kuluneiden 150 vuoden **aatteellista ja kansainvälisen järjestelmän kehitystä** rinnakkain eri vaiheissa. Kehitys on edennyt pääpiirtein seuraavasti.

Kapitalismi alkoi 1800-luvun puolivälissä levitä maailmanlaajuisena talousjärjestelmänä (silloisena globalisaationa), ja siihen yhdistyi **imperialismi** (länsimaissa kunnialliseksi ymmärrettynä, eurooppalaista valtaa ja sivistystä levittävänä aatteena). Nämä virtaukset saivat Euroopassa **vastaansa sosialismin ja nationalismin**, kun taas muualla maailmassa vallitsi suurvaltojen imperialistinen kilpailu. Suurvaltojen yhteisymmärrys pelisäännöistä ja vallan tasapainon säilyttämisestä (“suurvaltakonsertti”) alkoi särkyä, ja ne ajautuivat yhä enemmän keskinäiseen kilpailuun.

Nationalismi ja **sosialismi** voimistuivat 1900-luvun alussa mutta eivät uhanneet kapitalismia. Ensimmäinen maailmansota (1914 - 1918) romahdutti silloisen globalisaation eli kapitalismin, vapaakaupan ja eurooppalaisten suurvaltojen kilpailun leimaaman maailmanjärjestyksen. Sodan jälkeen Euroopassa voimistuivat sosialistiset liikkeet ja kohta uudelleen myös nationalistiset virtaukset. Sosialismia ja liberalismia vastaan nousi manner-Euroopassa **fasistisia ja kansallissosialistisia liikkeitä**. Ne puolestaan kukistuivat toisessa maailmansodassa, jonka jälkeen maailma jakaantui vastakkaisten blokkien kesken: toisella puolen läntinen, **liberaalidemokraattinen ja markkinatalousalue** sekä sitä vastassa itäinen, **kommunistisen yhteiskunnan ja sosialistisen suunnitelmatalouden ryhmittymä**.

Kylmän sodan päättyessä sosialismi kukistui, ja sen jälkeen maailmalla johtaviksi aatteiksi tulivat **Yhdysvaltojen liberalistisen mallin mukainen demokratia, markkinatalous ja globalisaatio**. Niitä haastamaan alkoi kohta nousta lännen poliittista, taloudellista ja kulttuurista hegemoniaa sekä globalisaatiota **vastustavia liikkeitä**. Toisaalta myös länsimaissa kehittyi integraation vastaisia ja kansallista etua korostavia aatteita.

Uuden vuosituhannen alun aatekehitystä leimaa Yhdysvaltojen pyrkimys varmistaa johtoasemansa, jolloin muilla valtioilla

ja vastaavilla ryhmittymillä on tarve **reagoida** siihen joko **sopeutumalla** tai **vastavoiman muodostamisella**. Yhdysvaltoja ja “länttä” (mm. Japani ja Australia mukaan luettuina) sekä niiden hallitsemaa globalisaatiota vastustavat voimat tukeutuvat ensi sijassa **muslimi-maailman tyytymättömyyteen** mutta saavat tukea muualtakin “kolmannesta maailmasta”.

Keskeinen kysymys kuuluu: Onko noista “vastustavista liikkeistä” tulossa laaja ryhmittymä, joka muodostaisi länsimaista (lähinnä “euro-atlanttista”) sivilisaatiota vastaan asettuvan sivilisaatio-blokin. Yhdysvallat on valmis käyttämään tarvittaessa asevoimaa vallitsevan tilanteen vakauden säilyttämiseen, mutta siihen sisältyy suuria riskejä. EU-maat pyrkivät estämään maailman jakautumisen “laaja-alaisella” turvallisuuspolitiikalla, jossa tärkeä sija on “pehmeillä menetelmillä”. Vallitsevan **maailmanjärjestyksen vastustajien liike** on jo jakaantunut — samaan tapaan kuin sadan vuoden takainen sosialistinen liike — reformeja suosiviin ja väkivaltaan turvautuviin siipiin. Äärimmäisyyttä edustavat jälleen terroristit, jotka nyt toimivat maailmanlaajuisena verkostona.

Tarkastelussa paljastuva **muutoksen logiikka** kertoo, että vallitsevaa järjestelmää haastamaan on aina noussut vastavoimia. Olisi lyhytnäköistä nyt luottaa siihen, että meneillään oleva kehitysvaihe olisi vihdoinkin “lopullinen” tai ainakin hyvin pitkäikäinen. On syntynyt erilaisia politologioiden koulukuntia muutoksen syiden selittämiseksi ja syklien keston laskemiseksi, mutta tässä riittänee kuvaus muutoksen pääpiirteisestä kulusta. Vaiheiden tarkastelu noin 150 vuoden ajalta myös kertoo, että aatteiden ja suurvaltojen väliset valtakamppailut ovat edenneet suunnilleen 20 - 40 vuoden sykleissä, jolloin erot kestossa löytyvät lähinnä siitä, onko jakson aikana käyty suuria sotia.

Valtapolitiittinen kilpailu

Poliittisen realismin oppien mukainen valtioiden välinen **kamppailu vallasta** jatkuu avoimesti perinteisiä voimapolitiikan käytäntöjä noudatellen, joskin keinoja on kehittyneen informaatiotekniikan aikakaudella tarvetta kaunistella aiempaa enemmän. Geopoliittinen ja geostrateginen kilpailutilanne vallitsee erityisesti tärkeiden energiavarojen hallinnan suhteen. Yhdysvallat on kyennyt mobilisoimaan **terro-**

rismin vastaiseen sotaan laajan liittokunnan, joka kuitenkin monilla aloilla jatkaa keskinäistä kilpailua, eikä ole mitään varmuutta liittokunnan pitkäaikaisesta koossapysymisestä.

Maantieteellisesti määritettyinä uudet, maailmanpolitiikan kannalta vakavat konfliktit keskittyvät “maailman uudelle Balkanille”, joka alkaa Lähi-idästä ja ulottuu keskiseen, eteläiseen ja kaakkoiseen Aasiaan.

Globaalin geostrategisen kilpailun johtavana voimana on Yhdysvallat, jonka asemaa ei nyt mikään haastaja pysty vakavasti uhmaamaan. Kuitenkin amerikkalaisten on otettava huomioon kokemus, että hegemonialle kehittyvä vastavoima. Yhdysvaltojen strategian suunnittelijoita pelottaa mahdollisuus, että Kiinan suuri ja ahkera väestö liittoutuisi yhä mittavia ydinasevarastoja ja raaka-ainereservejä hallitsevan Venäjän ja ehkä jonkun suurien öljykenttien omistavan muslimimaan kanssa. Sellainen “strateginen jättipotti” olisi vaarallinen vastustaja, joten **Yhdysvaltojen strategia pyrkii estämään vastaliittoutumien muodostumisen** sopivalla yhdistelmällä diplomatiaa sekä taloudellisen ja asevoiman käyttöä. Sen mukaisesti Venäjää nyt sidotaan yhteistyöhön, Kiinaa yhtäaikaaisesti houkutellessaan taloussuhteisiin ja padotaan sen asevoimaa rakentamalla naapuristoon tukikohtia ja lisäämällä Kaakkois-Aasian maiden kanssa sotilaallista yhteistyötä. Samalla Yhdysvallat estää kilpailijoitaan saamasta jalansijaa Lähi-idän energiavarojen hallinnan kannalta tärkeillä alueilla.

Euroopan unioni ja sen jäsenmaat, Suomi mukaan luettuna, joutuvat määrittämään asemansa ja politiikkansa uudenaikaisessa suurvaltojen strategisen yhteistyön ja kilpailun maailmassa, joka poikkeaa merkittävästi edellisen vuosikymmenen integraation ja globalisaation leimaamasta maailmanjärjestyksestä. EU pyrkii jatkamaan omalla alueellaan integraatiota ja muualla globalisaatiokehitystä, jolloin intressit helposti törmäävät Yhdysvaltojen etuihin ja ennen kaikkea sen erilaiseen tapaan hoitaa maailmanpolitiikkaa. **Suomi ja muut pohjoismaat** ovat nyt verraten hyvässä asemassa, kaukana maailmanpolitiikan konfliktien painopistealueilta, joten orientoitumiseen uuteen tilanteeseen voidaan käyttää huolellista harkintaa.

Maailmanpolitiikan tilannekehitys **horjuttaa kylmän sodan ajalta periytyneitä liittorakenteita**. Merkittävin ongelma koskee Naton tulevaisuutta, koska sen vakiintuneet tehtävät ja rakenteet eivät Yhdysvaltojen mielestä vastaa enää uuden tilanteen vaatimuksia. Muu-

tenkin on havaittavissa kehityssuunta, että kiinteistä sotilasliitoista siirtyään kulloisenkin tehtävän ja tilanteen määrittämiin **joustaviin liittotokuntiin**. Yhdysvallat toimiessaan globaalistrategian päämäärien mukaisesti ei voi sitoutua Naton kaltaisiin pysyviin liittoihin ja hyväksyä niihin sisältyviä toimintavapauden rajoituksia.

Monien ajankohtaisten poliittisten ja taloudellisten ratkaisujen yllä leijuu nyt Damokleen miekan tavoin uhkana **Lähi-idän tilanteen jännitys**, joka voi purkautua lähikuukausina sodaksi Yhdysvaltojen ja Irakin välillä. Yhdysvaltojen johto on sitoutunut Irakin nykyisen hallituksen kaatamiseen, eikä sen arvovalta kestä perääntymistä. Mahdollinen **hyökkäys Irakiin** sisältää niin suuria riskejä, että sillä voi olla ratkaisevan tärkeä vaikutus — joko myönteinen tai kielteinen — koko maailmanpolitiikan kehitykselle lähivuosina.

Suomen valinnat?

Suomi menestyi hyvin viime vuosikymmenen tilannekehityksessä, jota leimasi Euroopan integraatio ja vielä laajemmassa mitassa globalisaatio. Nyt on tultava toimeen uudessa, kansallista etua ja strategista kilpailua korostavassa maailmassa, jossa **Suomen poliittista ympäristöä muovaavia tekijöitä** ovat ennen kaikkea Euroopan unioni — ja siellä erityisesti Saksa — sekä Yhdysvallat ja Venäjä, unohtamatta kuitenkin pohjoismaista yhteyttä.

EU:n jäsenmaana Suomen on otettava huomioon unionin yhteiset ja sen suurten jäsenmaiden erityisintressit, jotka voivat johtaa konflikteihin myös Yhdysvaltojen tai Venäjän kanssa.

Suomella on sopeutumiseen **hyvät poliittiset, yhteiskunnalliset ja taloudelliset edellytykset**, aivan selvästi paremmat lähtökohdat kuin viime vuosisadalla, jolloin useat suuret konfliktit alkoivat Suomen lähialueilta ja ulottivat nopeasti vaikutuksensa tänne. **Pohjois-Eurooppa ja Suomi** sen osana muodostavat nyt levottoman maailman reunalla yhteiskunnallisesti **vakaan ja turvallisen alueen**, joka tarjoaa myös taloudelle hyvät toimintaedellytykset.

Uusi maailmantilanne vaatii arvioimaan eri kehitysmahdollisuuksia ja reagoimaan ennakkoluulottomasti, mutta mistään poliittisesta tai taloudellisesta pakkotilanteesta ei ole kysymys. Linjaukset voidaan siis tehdä huolellisesti harkiten ja käyttämällä hyväksi Suomelle kerty-

nyttä poliittisen arvostuksen, taloudellis-teknisen osaamisen ja vakaan yhteiskunnan tarjoamaa sosiaalista pääomaa. Sortumatta liialliseen tyytyväisyyteen ja luottavaisuuteen kaiken hyvän jatkumisesta ennal- laan voidaan myös todeta, että ne ovat asioita, joiden puutteen vuoksi monin paikoin maailmassa poliittinen jännitys ja taloudellinen kurjis- tuminen parhaillaan jatkuvat.

EVAn valtuuskunnan jäsenet vuonna 2002

Puheenjohtaja

vuorineuvos Georg Ehrnrooth

Varapuheenjohtajat

vuorineuvos Matti Honkala
puheenjohtaja Esa Härmälä
varatoimitusjohtaja Kari Jordan
pääjohtaja Asmo Kalpala
vuorineuvos Heikki Pentti

Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto

puheenjohtaja Esa Härmälä

Palvelutyönantajat

hallituksen puheenjohtaja Henry Fagerström
vuorineuvos Matti Honkala
pääjohtaja Jere Lahti
toimitusjohtaja Matti Lehti
vuorineuvos Keijo Suila
ministeri Antti Tanskanen

Pellervo-Seura

maanviljelysneuvos Marcus H. Borgström

Suomen Pankkiyhdistys

varatoimitusjohtaja Kari Jordan
ministeri Vesa Vainio

Suomen Vakuutusyhtiöiden Keskusliitto

toimitusjohtaja Eero Heliövaara
pääjohtaja Asmo Kalpala

Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto

toimitusjohtaja Matti Alahuhta
vuorineuvos Georg Ehrnrooth
vuorineuvos Stig Gustavson
vuorineuvos Jyrki Juusela
vuorineuvos Heikki Pentti
pääjohtaja Tauno Pihlava
pääjohtaja Juha Rantanen
toimitusjohtaja Pekka Sairanen
ministeri Christoffer Taxell

EVAn työvaliokunnan jäsenet vuonna 2002

Työvaliokunnan puheenjohtaja

valtuuskunnan puheenjohtaja vuorineuvos
Georg Ehrnrooth

Työvaliokunnan jäsenet:

EVA

toimitusjohtaja Pentti Vartia

Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto

toiminnanjohtaja Paavo Mäkinen

Palvelutyönantajat

toimitusjohtaja Arto Ojala

Pellervo-Seura

toimitusjohtaja Samuli Skurnik

Suomen Pankkiyhdistys

lakiasian johtaja Kari Suominen

Suomen Vakuutusyhtiöiden Keskusliitto

toimitusjohtaja Esko Kivisaari

Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto

toimitusjohtaja Jukka Koivisto
toimitusjohtaja Johannes Koroma
toimitusjohtaja Timo Poranen

EVAn toimisto

Yrjönkatu 13A
00120 Helsinki
Puhelin (09) 6869 200
Telefax (09) 608 713
Internet www.eva.fi
Katso myös www.etla.fi

toimitusjohtaja Pentti Vartia
johtaja Risto E. J. Penttilä
sihteeri Sirkku Suominen
asiamies Kai Torvi